

ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ ЕСЕБІ

2020

Мазмұны

Мазмұны	2	4.2 AQR жұмысының негізгі өлшемдері мен негізгі кезеңдері.....	92
Қысқартулар мен аббревиатуралардың тізімі	3	4.3 AQR нәтижелері.....	94
Негізгі қорытындылар	5	4.4 Активтерді қорғау құралы (Asset Protection Scheme).....	100
I. Макроэкономикалық жағдайлар	9	4.5 Түзету шараларының жоспарлары.....	101
1.1 Макроэкономикалық жағдайлар.....	11	4.6 AQR мұрасы.....	102
1.2 Сыртқы шоттар.....	14	V. Банк секторының кредиттік тәуекелдері	104
1.3 Экономикалық өсім.....	16	5.1 Несие портфелінің сапасы.....	105
1.4 Ақша-кредит саясаты, валюта нарығы және ақша нарығы.....	18	5.2 Несие портфелінің сапасына COVID-19 әсері.....	107
1.5 Фискалдық саясат.....	37	5.3 Корпоративтік портфельдің сапасы.....	111
1.6 Еңбек нарығының серпіні.....	44	5.4. Бөлшек портфель.....	114
1.7 Үй шаруашылықтары.....	46	VI. Өтімділік, қорландыру, долларлану тәуекелдері, валюталық және пайыздық тәуекелдер	119
1.8 Кредиттік белсенділік.....	51	6.1 Өтімділік тәуекелдері.....	120
1.9 Корпоративтік сектор.....	55	6.2 Қорландыру тәуекелі.....	124
II. Мемлекеттік бағалы қағаздар нарығы	61	6.3 Долларлану тәуекелдері.....	127
2.1 ҚР ҰҚ қаражатын белсенді пайдалану оны төмендетілмейтін қалдыққа жақындатты.....	62	6.4 Пайыздық тәуекел.....	133
2.2 ҚР Қаржыминінің МБҚ нарығы.....	65	VII. COVID-19 пандемиясының әсеріне байланысты реттеуші ортаны өзгерту	135
2.3 ҚР Қаржымині облигацияларын өтеудің уақытша құрылымы және ұстаушылардың құрылымы.....	70	7.1 Капитал жеткіліктілігінің пруденциялық нормативтерін жеңілдету арқылы капитал базасын қолдау шаралары.....	136
III. Жылжымайтын тұрғын үй нарығы	75	7.2 Экономикаға жаңа қарыздар беру үшін өтімділік қорын құру арқылы өтімділікті қолдау шаралары.....	137
3.1 Тұрғын жылжымайтын мүлік нарығындағы белсенділік.....	76	7.3 Борыш жүктемесін азайту және халықты, шағын және орта бизнес субъектілерін қолдау жөніндегі шаралар.....	137
3.2 Мемлекеттік қолдау.....	79	VIII. Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі кеңестің қызметі	139
3.3 Демография.....	81		
3.4 Урбандалу.....	84		
3.5 Тұрғын үй құрылысы.....	85		
3.6 Халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі.....	86		
3.7 Тұрғын үй жылжымайтын мүлік нарығындағы ұзақ мерзімді тәуекелдер.....	88		
IV. Банктердің активтерінің сапасы мен қаржылық тұрақтылығын бағалау	90		
4.1 AQR бірегейлігі.....	91		

Қысқартулар мен аббревиатуралардың тізімі

АӘК	атаулы әлеуметті көмек	ҚР Еңбекмині	Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі
АВА	алтынвалюта активтері	ҚР Қаржымині	Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі
АВР	алтынвалюта резервтері	ҚР СЖРА ҮСБ	Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы
Агенттік	Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі	ҚР ҰҚ	Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры
АКС	ақша-кредит саясаты	ҚРҰБ/Ұлттық Банк	Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
АҚ	акционерлік қоғам	МӘСҚ	«Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры» АҚ
БЖЗҚ	«Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ	МБҚ	мемлекеттік бағалы қағаздар
БЖТ	бірыңғай жиынтық төлем	МКС	мемлекеттік және квазимемлекеттік сектор
БҚОД	«Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі» АҚ	НБ	негізгі борыш
ДДҮ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы	ОБ	орта бизнес
ЕДБ	екінші деңгейдегі банк	ОПЕК+	мұнай экспорттаушы елдердің ұйымы
ЕКВ	еркін конвертацияланатын валюта	ӨЖА	өтімділігі жоғары активтер
ЕО	Еуропа Одағы	ТБИ	тұтынушылық баға индексі
ЕОБ	Еуропа орталық банкі	ТЖ	төтенше жағдай
ЕРТ	ең төменгі резервтік талаптар	ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ЖАО	жергілікті атқарушы орган	ТҚЖБ/ Тұрғын үй құрылыс жинақ банкі	«Қазақстанның тұрғын үй құрылыс жинақ банкі» АҚ
ЖТ	жеке тұлғалар	ТҚҚ	туынды қаржы құралдары
ЗҚ	зейнетақы қоры	ФҚО	федералдық қарыз облигациялары
ЗТ	заңды тұлғалар	ХВҚ	Халықаралық валюта қоры
ИТҚ	ипотекалық тұрғын үй қарызы	ХҚЕС	халықаралық қаржылық есептілік стандарттары
ҚДКҚ	«Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ	ШБ	шағын бизнес
ҚДТ	кредиттік досьені талдау	ШОБ	шағын және орта бизнес
ККШ	күтілетін кредиттік шығын	ШТИ	шетелдік тікелей инвестициялар
КҚБ/KASE	Қазақстанның қор биржасы		
КМС	квазимемлекеттік сектор		
ҚОҚ	«Қазақстанның орнықтылық қоры» АҚ		
ҚР	Қазақстан Республикасы		

IAK	банктер қаражатының бір бөлігін ішкі активтерге орналастыру коэффициенті	NSFR	нетто тұрақты қорландыру коэффициенті (net stable funding ratio)
ИБ	ірі бизнес	PD	дефолт ықтималдығы (probability of default)
ІЖӨ	ішкі жалпы өнім	RICS	дипломдары бар бағалаушылардың корольдік институты (Royal Institution of Chartered Surveyors)
IM	ішкі міндеттемелер	ROE	меншікті капиталдық рентабельдігі (return on equity)
AQR	банктердің активтерін тәуелсіз бағалау (asset quality review)	RWA	тәуекел дәрежесі бойынша сараланған активтер (risk weighted assets)
COVID-19	коронавирус инфекциясы	SARS	Severe Acute Respiratory Syndrome
CVA	кредиттік тәуекелді ескере отырып түзету (credit valuation adjustment)	SREP	Supervisory review and evaluation process
EVS-2016	Еуропа бағалау стандарттары (European valuation standards)	\$/bbl	АҚШ доллар/баррель
GBI-EM	Government Bond Index-Emerging Markets	бт	базистік тармақ
HNI	Херфиндаль-Хиршман индексі	пт	пайыздық тармақ
IPW	тәуелсіз құны бойынша бағалау (independent price verification)	ж/ж	жылдан жылға
KPI	тиімділіктің негізгі көрсеткіштері (key performance indicators)	т/т	тоқсаннан тоқсанға
LCR	өтімділікті өтеу коэффициенті (liquidity coverage ratio)	ш.м.	шаршы метр
LDR	Кредиттердің депозиттерге қатынасы коэффициенті (loan-to deposit ratio)	млн	миллион
LGD	дефолт жағдайындағы залалдар (loss given default)	млрд	миллиард
LTV	кредит сомасының алтынның нарықтық (немесе бағалау) құнына қатынасы (Loan-to-value ratio)	трлн	триллион
NDF	жеткізілімсіз валюталық форвард (non-deliverable forward)		
NPL/NPL 90+	негізгі борыш және/немесе есептелген сыйақы бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар (non-performing loan)		

НЕГІЗГІ ҚОРЫТЫНДЫЛАР

Жаһандық контекст

Есепті кезеңде әлемдік экономика қаржылық тұрақтылық үшін тәуекелдер картасының түбегейлі өзгеруіне тап болды. 2020 жылдың басында кезең-кезеңімен жаңартылатын жаһандық маневрлермен қарқынды сауда-экономикалық қатынастар кезеңі күтпеген жерден толық белгісіздік кезеңімен алмастырылды, әлемдік экономика қазіргі заманғы бұрын – соңды болмаған оқиға-COVID-19 коронавирус пандемиясына тап болды.

Бірінші күтпеген өзгерістер мен олардың бұзушылық әлеуеті 2020 жылғы бірінші тоқсанда пайда бола бастады. Карантин шараларын өрістету және жаппай локдаун енгізу аясында сауда-қаржы желілерінің екпінді алшақтығы одан әрі даму мен қаржылық орнықтылық келешегіне қатысты бұрын-соңды болмаған белгісіздікті туындатты. Барлық деңгейлерде, жаһандық та, жергілікті те, әлеуетті зиянды ықтималды бағалау, экономиканың оны жеңілдету, ал кейіннен қалпына келтіру траекториясына шығару мүмкіндігі әлемдік экономиканың күн тәртібіндегі негізгі мәселелер болды. Осыған қарамастан, ахуалдың дамуына қарай жаһандық қаржы жүйесі орнықты жұмыс істеу қабілетін сақтап қалды, реттеушілердің іс-әрекеттері нарықтардағы өтімділік проблемаларын тоқтатуға, ал банк капиталы буферлерінің жеткіліктілігі алдын ала белгіленбеген шығындарды сіңіру қажеттілігін еңсеруге мүмкіндік берді. 2020 жылдың соңына қарай үкіметтердің, орталық банктер мен бизнестің белсенді іс-әрекеттері алғашқы жемісін бере бастады – кейбір экономикалық индикаторлар вакциналардың пайда болуы және эпидемиологиялық қауіптің елдітұрақтануы аясында қалпына келудің алғашқы белгілерін көрсете бастады. Бұл ретте экономиканың одан әрі орнықты дамуына және халықтың да, сол сияқты бизнестің де төлем қабілеттілігінің қалпына келуіне байланысты тәуекелдер бірінші орынға шыға бастады.

Нарықтық тәуекелдерді қайта бөлудің жеткілікті дамыған инфрақұрылымы бар экономикаларға теориялық тұрғыдан экономикалық күтілмеген өзгерістерді еңсеру оңайырақ, бұл оларға қаржы нарығы аз дамыған экономикалармен салыстырғанда кейінгі қалпына келуге үлкен мүмкіндік береді. Елдің қаржы нарығының дамуына оның экономикасын әртараптандыру дәрежесі де әсер ететініне қарамастан, қазіргі дағдарыстың көп секторалдылығы тіпті әртараптандырылған экономикалардың төмен қарсылығын атап өтті. Экономикалық қолдаудың негізгі көлемі фискалдық арна тарапынан болып, кейінгі қалпына келудің негізгі қозғаушы күші болып қала береді. Алайда, фискалдық кеңістіктің сөзсіз тарылуы фискалдық орнықтылықты қолдау мәселелерін көтеріп, болашақта күтілмеген өзгерістерді еңсеру қабілетін шектейді.

Нарық тереңдігінің дәрежесі, сондай-ақ оның трансмиссияның бастапқы буыны ретінде жұмыс істеу тиімділігі монетарлық арнаның штаттан тыс жағдайларда қажетті түзетулерді пәрменді енгізу қабілетін анықтады. Нарықтардың ақпараттық және инфрақұрылымдық дамуының жеткіліктілігі билікке жүйедегі тәуекелдерді жедел бағалауға және қайта бөлуге мүмкіндік берген юрисдикциялар күтулерді тез тұрақтандырды, сол арқылы экономикалық белгісіздікті төмендетті. Бұл фискалдық қолдау көрсетудің қажетті көлемі мен бағыттарын бағалау бойынша сараланған шешім қабылдау үшін уақыт ұтуға мүмкіндік берді. Бұл ретте бай, бірақ қаржылық жағынан дамыған елдер қосымша тәуекелдерді туындатып, жинақтаусыз, фискалдық қолдау арнасын жедел және тиімді іске қоса алды.

Қазіргі дағдарыс қандай да бір түрде ұзақ мерзімді өсу мен тұрақтылықтың көптеген орныққан модельдерінің осалдығын көрсетті; экономиканың анықталған салаларының орнықтылығын және нақты перспективаларын қамтамасыз ету тетіктерін дамыту басымдығы бойынша көптеген мәселелерді көтерді. Сонымен қатар ол монетарлық және фискалдық арналардың, біріншісінің – тактикалық жедел ден қою тетігі ретінде, екіншісінің – теңгерімді ұзақ мерзімді экономикалық саясатты іске асыру процесінде стратегиялық мақсат қою жүйесі ретінде нақты өзара іс-қимыл жасау қажеттілігін көрсетті.

Макроэкономикалық саясат

Коронавирустың таралу аясында әлемдік сауда айналымы төмендеді, өйткені көптеген елдер шекараларын жауып, өндіріс көлемін қысқартуға мәжбүр болды. Сонымен қатар мәжбүрлі карантиндік шектеулерді енгізу тұтынудың және іскерлік белсенділіктің төмендеуіне алып келді, бұл әлемдік экономикалық өсу перспективаларына теріс әсер етті.

Қазақстан экономикасы да бұдан тыс қалған жоқ. Эпидемияға қарсы шаралар, ең алдымен, үй шаруашылықтары мен шағын және орта бизнестің қаржылық жағдайына теріс әсер ететін жиынтық сұраныс деңгейін едәуір төмендетіп, азаматтардың экономикалық белсенділігінің төмендеуіне ықпал етті. 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында мұнай бағасының айтарлықтай төмендеуімен ұштасқан төтенше жағдай режимін енгізу 2008-2010 жылдардағы қаржы дағдарысы мен 2014-2015 жылдардағы мұнайға қатысты күтпеген өзгеріс кезеңімен салыстырғанда 2020 жылы Қазақстан экономикасының неғұрлым терең баяулауын түсіндіреді. Мәселен, 2020 жылдың нәтижелері бойынша ІЖӨ өсу қарқынының төмендеуі 2,6%-ды құрады.

Ағымдағы шот 2020 жылдың қорытындысы бойынша 6,3 млрд АҚШ долларында тапшылықпен қалыптасып, күшті қысым астында қалуда. Сонымен қатар, COVID-19 пандемиясы тікелей шетелдік инвестициялардың әкелінуін тежеуді жалғастырды. Сыртқы шоттардың серпіні тұтастай алғанда экономика үшін ұзақ мерзімді макро-қаржылық тәуекелдердің жақсарғанын көрсетпейді.

Коронавирус инфекциясының таралуы және одан кейінгі карантиндік шаралар еңбек нарығына және үй шаруашылықтарының номиналды табыстарына қысым көрсетті, халықтың төлем қабілеттілігін төмендетті. Бұл инфляция компоненттеріне көп бағытты әсер етті. Бір жағынан, тауарлар мен қызметтердің кейбір түрлерін тұтынудың төмендеуі байқалды. Екінші жағынан, өсіп келе жатқан белгісіздік бірінші қажеттіліктегі тауарлар мен тұрмыстық техникаға сұранысты арттырды. 2020 жылғы наурызда мұнай баға белгілеулерінің төмендеуі және ұлттық валютаның құнсыздануынан кейін инфляция нысаналы дәліздің жоғарғы шегінен 6%-ға шығып, жыл соңына дейін 2020 жылдың қорытындылары бойынша 7,5%-ды құрап, одан тыс қалды.

Ақша-кредит саясатының жиынтық сұранысқа әсері шектеулі болып қала беруде. Сатылмайтын сектордағы жоғары кредиттік тәуекелдер кредиттік арна арқылы сұранысты кеңейтуге кедергі болып қала береді, ал банктердің кредиттік тәуекелді сіңіру мүмкіндігі шектеулі.

МБҚ нарығының төмен тереңдігі мен өтімділігі, мемлекеттік борышты басқару саясатының әлі де жеткіліксіз орнықтылығы мен сабақтастығы оған ақша-кредит саясатының трансмиссиясының негізгі арнасы функциясын өз мойнына толық алуға мүмкіндік бермейді. Мұндай жағдайларда валюта арнасы оның рөлін алмастыруды жалғастыруда. 2020 жылғы наурыз-сәуірде теңгенің базалық мөлшерлемесін көтеру, оны кейіннен төмендету және теңге – АҚШ доллары валюта жұбы бойынша Франкфурт сауда-саттығы режимін іске қосу мүмкіндігін енгізу валюта нарығындағы өтімділік деңгейін тұрақтандыруға мүмкіндік берді.

Экономиканы қолдау үшін фискалдық арна барынша іске қосылды. Тәуелсіз активтердің жеткілікті жоғары деңгейі мемлекеттік шығыстардың күрт өсуін қаржыландыруға мүмкіндік берді. Мұнайға жатпайтын тапшылық ІЖӨ-ге қатысты 7,9%-дан 10,7%-ға дейін өсті. ҚР ҰҚ трансферттері есебінен мемлекеттік шығыстарды қаржыландырудың сақталып отырған үрдісі макро-фискалдық теңгерімсіздіктердің жинақталу тәуекелін тудырады. Контрциклдық фискалдық қағидаларға көшу олардың төмендеуіне ықпал етеді.

Жылжымайтын мүлік нарығында бағаның өсуі жалғасын тапты. Мәмілелер санының жоғары өсу қарқыны сұранысты ынталандыратын мемлекеттік қолдау бағдарламаларына негізделген. Бұл бағдарламалар жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның өсуіне ықпал етеді және проинфляциялық қысым жасайды, бұл өз кезегінде нарықтық ипотекалық кредиттеудің дамуын қиындатады. Барлық бағдарламаларды толығымен тоқтату жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның төмендеуіне әкелуі мүмкін, бұл кепілдік құны арқылы қаржылық тұрақтылыққа теріс әсер етуі мүмкін.

2020 жылғы терең экономикалық құлдырау жағдайында фискалдық арна елдегі экономикалық белсенділікті тиімді қолдады. Алайда, мемлекеттік шығыстарды одан әрі ұлғайту және фискалдық аумақтың тарылуы кезінде ұзақ мерзімді макро-фискалдық орнықтылық тәуекелдері артады. Сонымен қатар, мұнай бағасының серпінінен фискалдық саясаттың айтарлықтай жоғары проциклдық дәрежесі сақталуда, бұл қысқа мерзімді болашақта бюджет заңнамасына контрциклдық фискалдық қағиданы енгізуді талап етеді. Мұндай тетік фискалдық саясаттың ұзақ мерзімді стратегиясын реттейді, ҚР ҰҚ активтерінің сақталуын қамтамасыз етеді және мемлекеттік қаржының мұнай цикліне тәуелділігін төмендетеді. 2020 жылғы желтоқсанда Президенттің Жарлығымен ҚР ҰҚ қаражатын қалыптастыру және пайдалану тұжырымдамасына өзгерістер енгізілді, онда алғаш рет контрциклдық бюджет қағидасының тұжырымдамалық негіздері бекітілді, бұл бюджет тәртібін арттырады, мемлекеттік шығыстарды тұрақтандырады және Ұлттық қордың жинақтау функцияларын күшейтеді.

Экономиканың кредиттік тәуекелдері

Қарыз алушы кәсіпорындардың банктік қарыздар есебінен қорландыруды тарту әлеуеті осындай кәсіпорындарға тән болып келетін жоғары борыштық жүктемеге байланысты бұрынғысынша шектеулі болды. 2020 жылдың басында кәсіпорындардың банктік берешектерінің жалпы көлемінің 74%-ы капиталы төмен немесе теріс кәсіпорындардың балансында шоғырланды. Мұндай кәсіпорындардың үлесі бір жыл ішінде 1 пт-қа төмендеп, 2019 жылы 38%-ын құрады. Қаржы жағынан тұрақсыз кәсіпорындар кредиторлық және дебиторлық берешекті бұрыннан-ақ нашар басқарады, сондай-ақ оларда өтімді активтердің шамалы мөлшері бар. Мұндай жағдайларда қарыз алушы кәсіпорындардың міндеттемелерінің едәуір көлеміне қызмет көрсету мүмкіндігі азаяды, ал экономикалық құлдырау кезеңінде оларды дефолтқа ұшыратуы мүмкін. 2020 жылғы ұзаққа созылған карантиндік шектеулер қарызы көп кәсіпорындардың осалдығын көрсетті. Мысалы, 2020 жылы операциялық ақша ағындарының барынша төмендеуі капитал деңгейі төмен қарыз алушы кәсіпорындар тобында байқалды. Бұл ретте, банктік қарызы бар кәсіпорындардағы операциялық қызмет бойынша ақша ағындары қаржылық қызмет бойынша көбінесе банктік берешекке қызмет көрсетуге байланысты нашар ақша ағындарымен толық жабылды. Капиталы төмен немесе теріс болып келетін кәсіпорындарға одан әрі кредиттер беру банктердің қаржылық тұрақтылығын ұзақ мерзімді тәуекелдерге ұшыратады және экономиканың күрт өзгерістерді сіңіру мүмкіндіктерін азайтады.

2020 жылдың басында аяқталған банк активтерінің сапасын толық ауқымды тәуелсіз бағалау (AQR) қаржы секторының тұрақтылығын одан әрі арттырудың бастамасы болды. AQR нәтижелері банктердің кредиттік портфельдерінің сапасын айқындауға, банктердің қызметін жақсартудың және олардың бизнес-процестерін, саясаттары мен рәсімдерін өзгертудің келесі бағыттарын айқындауға мүмкіндік берді. 2020 жылы банктер қаржы құралдарын жіктеу, кредит беру және андеррайтинг, кепілмен қамтамасыз етуді бағалау, провизияларды есептеу және тағы басқа бөлігінде өз әдіснамаларын әзірлеу және жаңарту жұмыстарын бастап кетті.

2020 жылы банк секторы активтерінің сапасы жақсара бастады. Бұған банктердің AQR шеңберінде іске асырған шаралары, дәрменсіз ойыншыны жүйеден шығару және бірігу жөніндегі мәміле шеңберінде ірі банктердің баланстарын тазарту ықпал етті.

Банктердің AQR шеңберінде іске асырған іс-шаралары тәуекелдерді басқару процесіне оң әсер етті, бұл тәуекелдердің жинақталуын болдырмауға және жүйенің COVID-19 зардаптары сияқты ішкі және сыртқы күрт өзгерістерге тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік берді.

COVID-19 пандемиясы экономиканың барлық секторларына айтарлықтай әсер етті. Карантиндік шектеу шараларын енгізуден зардап шеккен халыққа және ШОБ субъектілеріне түсетін борыштық жүктеменің өсуіне жол бермеу мақсатында мемлекеттік қолдау шаралары, атап айтқанда, қарыздар бойынша төлемдерді кейінге қалдыру арқылы ұсынылды. Көрсетілген шаралар елдегі әлеуметтік шиеленісті уақтылы төмендетуге және қысқа мерзімді кезеңде эпидемиологиялық жағдайға байланысты кредиттік тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік берді.

Корпоративтік портфельдің сапасы 2020 жылдың соңына қарай жақсарды, алайда қарыз алушылардың кредиттік тәуекел деңгейі жоғары болып сақталуда. Проблемалық қарыздардың едәуір бөлігі тарихи түрде пандемияға ең сезімтал болып шыққан экономиканың сатылмайтын секторында сақталды. Сонымен қатар, экономиканың жекелеген секторларының қалпына келу жылдамдығы пандемия дамуының одан әрі серпініне байланысты. Корпоративтік портфельдің жоғары тәуекелдері экономикадағы сапалы қарыз алушылардың жеткіліксіздігін және банктер портфелінің ірі қарыз алушыларға жоғары тәуелділігін көрсетеді.

Бөлшек портфельдің сапасы корпоративтік портфельден едәуір жоғары болды. Бөлшек портфель корпоративтік портфельге қарағанда едәуір тез өсті, бұл кепілсіз тұтынушылық және ипотекалық кредиттеудің өсуіне байланысты болды. ТЖ режимін енгізуге және тиісті шектеу шараларын іске асыруға байланысты 2020 жылдың ортасында күмәнді қарыздардың біраз өсуінен кейін проблемалық қарыздар бөлшек портфельдің барлық сегменттерінде төмендеді, бұл ретте кредиттік тәуекелдер негізінен қамтамасыз етілген тұтынушылық қарыздар сегментінде шоғырландырылды. Қарыздар бойынша мерзімін кейінге қалдыру банктерге реттеуші есептіліктегі бөлшек портфель сапасының метрикасын нашарлатпауға мүмкіндік берді. Бөлшек портфельдің оң қарқынының өсуі жағдайында банктердің тәуекел дәрежесіне консервативті тәсілді қолдануы, жеке тұлғалардың қарыздары бойынша тәуекелдердің мониторингі мен бақылауын күшейту, сондай-ақ өздерінің тәуекел үлгілерінде COVID-19 сияқты ерекше оқиғаларды есепке алу талап етіледі.

Өтімділік және қорландыру тәуекелдері

2020 жылдың соңына қарай көптеген банктердің өтімділік коэффициенттері тәуекелдердің төмен деңгейі туралы белгі беретін нормативтік мәндерден едәуір асып түсті. Дәстүрлі түрде артық өтімділік Ұлттық Банктің операциялары есебінен алынды. Өз кезегінде қорландыру тарапынан оның құрылымымен және міндеттемелерді тиімді басқарумен байланысты тәуекелдер басым болып қала берді. Шын мәнінде шұғыл қорландыру үлесі төмен болып қалды, және оның біраз азаюына қарамастан, квазимемлекеттік компаниялардың міндеттемелердегі шоғырлануы сақталып отыр. Депозиттерді долларландыру деңгейі 2019 жылдан бастап төмендеді, бірақ әлі де жеткіліксіз, бұл әлі де валюталық тәуекелдерді өз мойнына алуды жалғастыруда, банк өнімдерінің бағасына тікелей әсер етеді және ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігінің тиімділігін шектейді. Пайыздық тәуекелдер де қалыпты болып қалды. Жеке және заңды тұлғалардың тартылатын депозиттері бойынша орташа алынған мөлшерлемелер тұрақты аймақта қалды. Кредиттеу сегментінде бөлшек кредиттеуді қоспағанда, сыйақы мөлшерлемелерінің күрт өсуі байқалмады, онда соңғы 5 жылда орташа өлшенген мөлшерлеменің ең төменгі деңгейге дейін үзіліссіз төмендеуі байқалды.

1-тарау

**Макроэкономикалық
жағдайлар**

2020 жылы әлемдік экономика бұрын-соңды болмаған күтілмеген өзгеріске – коронавирустық инфекция (COVID-19) пандемиясына ұшырады. Коронавирустың таралуы аясында әлемдік сауда айналымы төмендеді, өйткені көптеген елдер шекараны жауып, өндіріс көлемін азайтуға мәжбүр болды. Сонымен қатар, карантиндік шектеулерді енгізу тұтыну мен іскерлік белсенділіктің төмендеуіне әкелді, бұл әлемдік экономикалық өсу перспективаларына теріс әсер етті.

Қазақстан экономикасы да бұдан тыс қалған жоқ. Эпидемияға қарсы шаралар жиынтық сұраныс деңгейін едәуір қысқарта отырып, азаматтардың іскерлік белсенділігіне әсер етті, бұл үй шаруашылықтары мен шағын және орта бизнестің қаржылық жағдайына теріс әсер етті. Экономикалық белсенділіктің күрт төмендеуі, энергия тасығыштарға сыртқы бағалардың елеулі төмендеуімен сыртқы сұраныстың төмендеуі соңғы онжылдықтағы Қазақстан экономикасының неғұрлым қатты баяулауына алып келді.

2020 жылы төлем балансының ағымдағы шоты 2020 жылдың қорытындысы бойынша 6,3 млрд АҚШ доллары тапшылығымен қалыптасып, қатты қысымда қалды. Сонымен қатар, COVID-19 пандемиясы тікелей шетелдік инвестицияларды тежеуді жалғастырды. Осылайша, сыртқы шоттардың серпіні экономика үшін ұзақ мерзімді макро-қаржылық тәуекелдерді іске асыру үшін алғышарттар жасайды.

Коронавирустық инфекцияның таралуы және одан кейінгі карантиндік шаралар еңбек нарығына қысым көрсетті. Қызметкерлердің бір бөлігін толық емес жұмыс күніне ауыстыру және жалақыны сақтамай әкімшілік рұқсат беру салдарынан «уақытша жұмыспен қамтылмаған» қызметкерлердің саны артты. Мұндай шаралар еңбек ресурстарының өнімділігін төмендеті отырып және экономикалық өсу перспективаларын әлеуетті баяулата отырып, олардың әлеуетін толық іске қосуға мүмкіндік бермеумен қатар, халықтың төлем қабілеттілігінің төмендеуіне әкеледі, бұл халықтың міндеттемелерге қызмет көрсету қабілетіне теріс әсер етеді және қаржылық тұрақтылық үшін елеулі тәуекелдерге әкелуі мүмкін.

2020 жылдың бірінші жартыжылдығында халықтың нақты кірістері өсуінің баяулауы, сондай-ақ үй шаруашылықтарының еңбек қызметінен номиналды кірістерінің төмендеуі байқалды. Сонымен қатар, үй шаруашылықтары кірістерінің құрылымындағы әлеуметтік трансферттердің үлесі артып, борышқа қызмет көрсету шығыстарының қолда бар кіріске қатынасы өсе берді. Осы серпін қаржылық тұрақтылық үшін әлеуетті тәуекелдердің туындау ықтималдығын көрсетеді.

2020 жылы ақша-несие саясаты үлкен қиындықтарға тап болды. Атап айтқанда, бір жағынан инфляциялық қысымның ұлғаюы және теңгенің әлсіреуі нәтижесінде ЕДБ міндеттемелерінің долларлануының өсу тәуекелдерінің артуы байқалды. Екінші жағынан, сұраныстың төмендеуі және энергия бағасының төмендеуі және ел ішінде карантин енгізу аясында құлдырау қаупі туындады.

Ақша-кредит саясатының базалық мөлшерлеменің қысқа мерзімді өсуі түріндегі уақтылы реакциясы жәнешетелвалютасындағы өтімділік қысымының ұлғаюы күйзелістердің салдарын қысқартуға және қаржы секторындағы тәуекелдердің өршуінің алдын алуға мүмкіндік берді. Қаржы секторындағы жағдай тұрақтанғаннан кейін экономикалық белсенділікті қолдау үшін ҚРҰБ базалық мөлшерлемені 2019 жылғы деңгейге дейін төмендетті. Инфляцияның өсуі және базалық мөлшерлеменің төмендеуі нәтижесінде нақты мөлшерлеме 1-2% - ға дейін қысқарды.

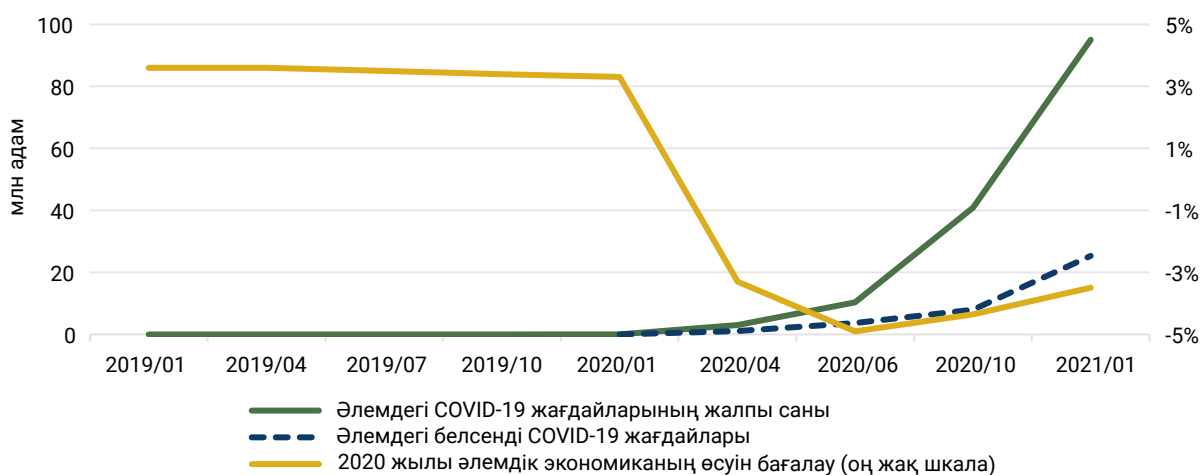
COVID-19 таралуынан туындаған терең экономикалық құлдырау жағдайында экономиканы қолдаудың қаржылық арнасы тиімді жұмыс істеді. Алайда, фискалдық кеңістіктің одан әрі тарылуы кезінде макро-фискалдық орнықтылық тәуекелдері артады. Бұдан басқа, фискалдық саясаттың мұнай бағасының серпінінен айтарлықтай жоғары проциклдік дәрежесі сақталуда, бұл фискалдық саясаттың ұзақ мерзімді стратегиясын реттейтін, ҚР ҰҚ активтерінің сақталуын қамтамасыз ететін және мемлекеттік қаржының мұнай цикліне тәуелділігін төмендететін бюджет заңнамасына фискалдық қағидаларды енгізуді талап етеді. 2020 жылы ҚР Үкіметі Ұлттық банкпен бірлесіп, ҚР ҰҚ қаражатын қалыптастыру және пайдалану тұжырымдамасына өзгерістер енгізу бойынша жұмыс жүргізді. Жаңа контрциклдік бюджет ережесі бюджет тәртібін арттырады, мемлекеттік шығыстарды тұрақтандырады және Ұлттық қордың жинақтау функцияларын күшейтеді.

1.1 Макроэкономикалық жағдайлар

COVID-19 пандемиясы жаһандық экономика үшін бұрын-соңды болмаған күтілмеген өзгеріс болды. Вирустың тез таралуы және карантиндік шектеулердің енгізілуі сұраныстың да, ұсыныстың да тарапынан күтілмеген өзгерістерге әкелді. Шекаралардың жаппай жабылуы, өндіріс пен сауда айналымының қысқаруы, тұтыну мен іскерлік белсенділіктің төмендеуі 2020 жылы әлемдік экономиканың өсу перспективаларының нашарлауына әкелді.

Атап айтқанда, 2020 жылғы қаңтарда әлемдік экономиканың өсу болжамы 3,3% болды, алайда, 2020 жылғы маусымда пандемияның тез таралуы аясында болжам $-4,9\%$ -ға дейін нашарлады (1.1-график). 2020 жылдың екінші жартыжылдығында өсу перспективалары біршама жақсарды, осылайша ХВҚ қазанда әлемдік ІЖӨ-нің $4,4\%$ -ға төмендеуін болжады, бірақ 2021 жылғы қаңтарда ХВҚ-ның 2020 жылы жаһандық экономиканың құлдырауына қатысты бағалауы $3,5\%$ болды. Коронавируспен қарсы вакциналарды тестілеудің сәтті нәтижелері, сондай-ақ кейбір елдерде 2020 жылғы желтоқсанда вакцинацияның басталуы карантиндік шектеулерді тезірек алып тастау туралы оптимизмді арттырып, әлемдік экономиканың даму перспективаларын жақсартты.

1.1-график COVID-19 таралуы әлемдік экономиканың даму перспективаларын нашарлатты

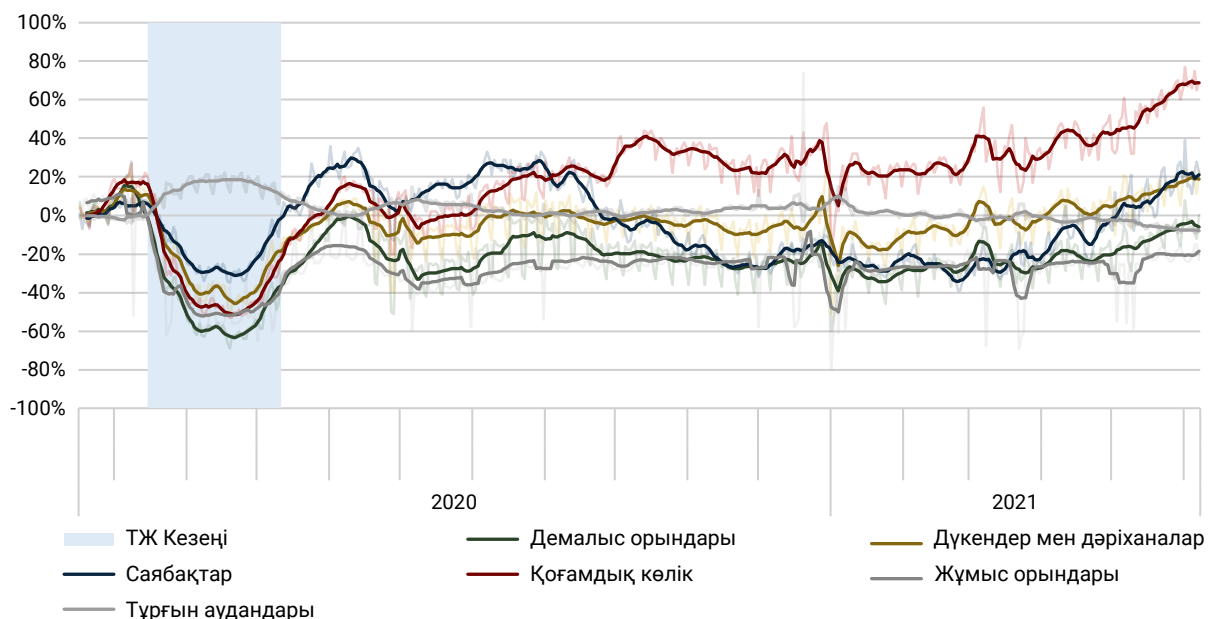

Дереккөзі: IMF World Economic Outlook, ourworldindata.org

Коронавирустық инфекциямен сырқаттанудың өсуін шектеу үшін Қазақстанда төтенше жағдай режимі енгізілді. Төтенше жағдай режимін енгізу азаматтардың белсенділігін айтарлықтай төмендетті (1.2-график). Мәселен, 2020 жылғы наурыз-сәуірде тұрғын аудандарды қоспағанда, барлық санаттағы орындарға бару саны базалық кезеңмен салыстырғанда төмендеді (2020 жылғы 3 қаңтар – 6 ақпан аралығындағы апта), бұл азаматтардың қозғалысына қатаң шектеулер енгізумен түсіндіріледі (жұмыс орнынан анықтама болмаған кезде тұрғылықты жеріне жақын жерлерге баруға ғана рұқсат етілді). 2020 жылғы наурыз-сәуірде дүкендерге, қоғамдық тамақтану орындарына және демалыс орындарына бару саны ең көп төмендегенін көрсетті (базалық кезеңмен салыстырғанда -66%). Азаматтар белсенділігінің мұндай төмендеуі халық тарапынан тауарлар мен қызметтерге сұраныстың төмендеуін әлеуетті түрде көрсетеді, бұл шағын және орта бизнестің қаржы-экономикалық жай-күйіне теріс әсер етті. Төтенше жағдай кезінде жұмыс орындарына бару саны айтарлықтай төмендеді (базалық кезеңмен салыстырғанда -52%), бұл кеңседегі қызметкерлердің штат санын шектеуге бағытталған, қызметкерлерді қашықтан жұмыс режиміне ауыстыру, жұмыс уақытын қысқарту және әкімшілік демалысқа жіберу қамтылатын түрлі шаралармен түсіндіріледі. Мамырда-маусымның бірінші жартысында жұмыс орындарына бару санының өсуі байқалды, бірақ бұл көрсеткіш 2020 жылға дейін пандемияға дейінгі деңгейден төмен сақталды, бұл шектеулі ұсыныспен тұтынушылық сұраныстың сақталуын көрсетуі мүмкін. Бұл ретте, цифрландырудың қарқынды өсуін және қызмет көрсетудің қашықтықтан форматын дамытуды атап өту қажет, бұл азаматтардың жүріп-тұру белсенділігінің индексінде көрінбеуі мүмкін.

1.2-график 2020 жылғы наурызда төтенше жағдай режимінің енгізілуі азаматтардың белсенділігін айтарлықтай төмендетті

Қазақстандағы азаматтардың белсенділігі (Google Mobility Index), базалық кезеңге қатысты %-бен

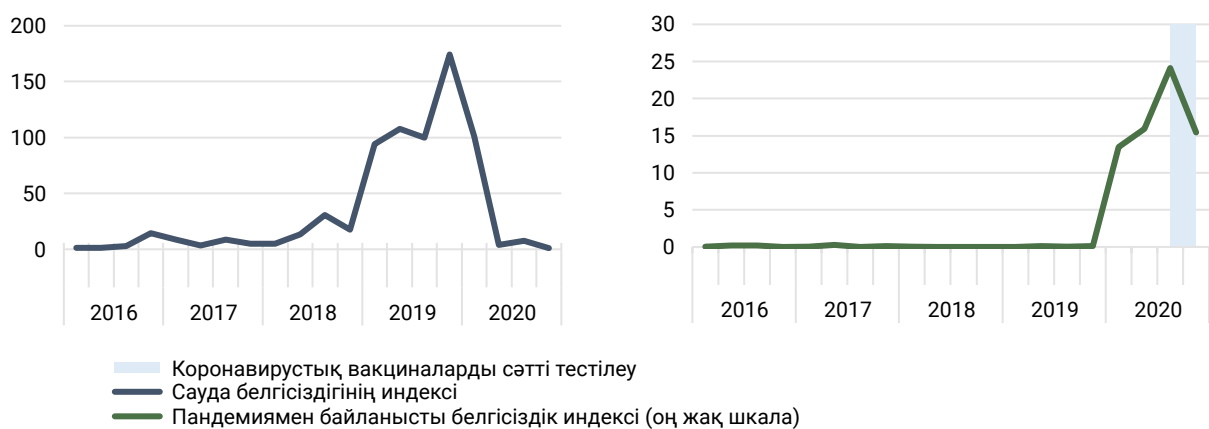

Дереккөзі: Google COVID-19 Community Mobility Trends

Ескертпе: Азаматтардың белсенділігі базалық кезеңге қатысты есептеледі (%), базалық кезеңге 2020 жылғы 3 қаңтар – 6 ақпан аралығындағы апта алынды. Үрдістерді көрсету үшін айқын сызықтар жеті күндік өзгермелі көрсеткіш үшін есептелген негізгі кезеңнің өзгеруін көрсетеді

2019 және 2020 жылдардағы жаһандық белгісіздіктің негізгі көздері біркелкі емес сипатта болды. Мәселен, 2019 жылы сауда белгісіздігінің өсуі байқалды, ал 2020 жылы жаһандық белгісіздік өсуінің негізгі көзі COVID-19 пандемиясы болды (1.3-график). Коронавирустың таралуына дейін пандемияға байланысты белгісіздік индексінің ең жоғары мәні 2003 жылы SARS вирусының эпидемиясы кезінде тіркелген болатын (индекс мәні 4,4 тармақ болды). Қызметті шектеуге алып келген вирустың 2020 жылы тез таралуы, сату тізбегінің бұзылуы және халық табысының төмендеуі пандемияның ұзақтығына қатысты белгісіздікпен бірге белгісіздіктің бұрын-соңды болмаған өсуіне әкелді. 2020 жылдың 3-тоқсанында пандемияға байланысты белгісіздік индексі 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 393 еседен аса ұлғайып, тарихи ең жоғары көрсеткішке жетті. Алайда, 2020 жылдың 4-тоқсанында вакциналарды тестілеудің сәтті нәтижелері белгісіздіктің төмендеуіне әкелді.

1.3-график Коронавирус пандемиясы 2020 жылы жаһандық белгісіздік өсуінің негізгі көзі болды

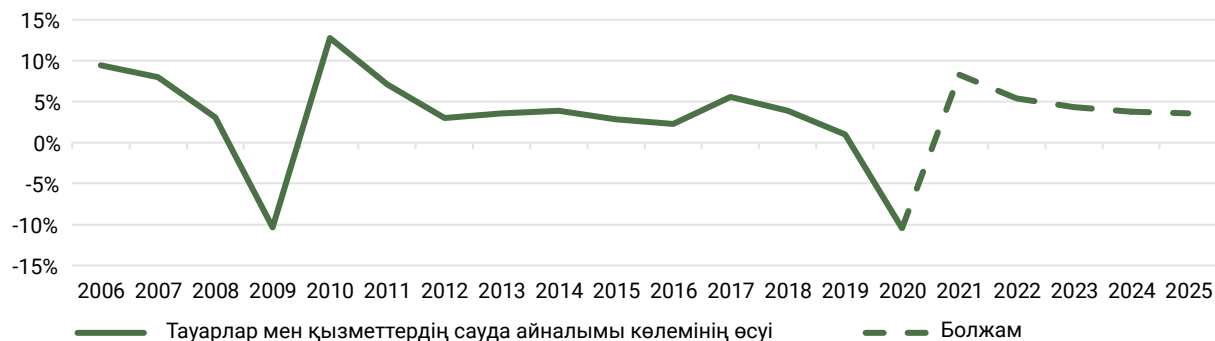
Дереккөзі: ХВҚ

Ескертпе: Белгісіздік индекстерін есептеу «Economist Intelligence Unit» ел есептеріндегі мәтін ақпаратын өңдеу арқылы жүргізіледі. Атап айтқанда, индекстің әрқайсысы «белгісіздік» сөзін қолдану жағдайларының жиілігін және оның пандемия мен саудаға қатысты сөздерге жақын өзгеруін қарастырады. Салымтырмалы талдаудың дұрыс болуы үшін алынған мән есептегі сөздердің санына сәйкес қалыпқа келеді

2020 жылы пандемияның таралуы аясында көптеген елдер өндірісті және шекараны жабуға мәжбүр болды, бұл жаһандандудың төмендеуіне әкелді. ХВҚ бағалауы бойынша әлемдік сауданың азаюын 2008-2009 жылдардағы дағдарыс кезеңіндегі сауда айналымының азаюымен салыстыруға болады (1.4-график).

1.4-график Пандемия жаһандану қарқынының баяулауына әкелді

Әлемдік сауда айналымы көлемінің өсуі, ж/ж

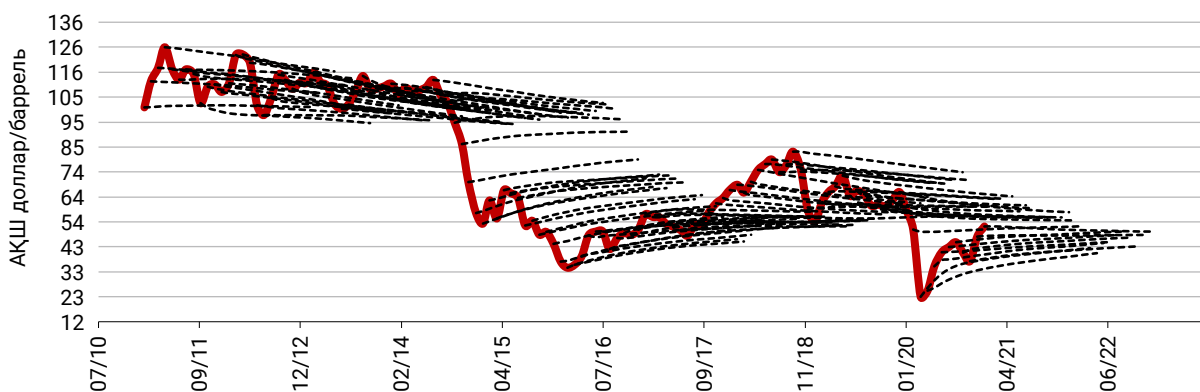

Дереккөзі: IMF World Economic Outlook

Әлемдік тауар айналымының баяулауы Қазақстанның басты экспорттық өнімі – мұнайға сұраныстың төмендеуіне алып келді. 2019 жылы мұнай бағасы бір баррель үшін 60-70 доллар аралығында болды, бірақ ОПЕК+ келіспеушіліктері, мұнайға сұраныстың төмендеуі және карантиндік шектеулер аясында 2020 жылғы сәуірде Brent сұрыпты мұнайдың фьючерстік бағасы бір баррель үшін 20 долларға дейін төмендеді (1.5-график). 2020 жылдың екінші және үшінші тоқсандарында біртіндеп қалпына келу байқалды, алайда, мұнайдың бағасы 2019 жылғы бағадан төмен деңгейде қалды. Вакциналарды тестілеудің сәтті болуы және АҚШ-тағы мұнай өндіру көлемінің қысқаруы бағаның өсуіне әкелді, сондықтан 2020 жылғы 4-тоқсанның соңында мұнайдың бағасы бір баррель үшін 50 доллардан асты.

1.5-график 2020 жылғы наурыз-сәуірде мұнай бағасының едәуір төмендеуі байқалды

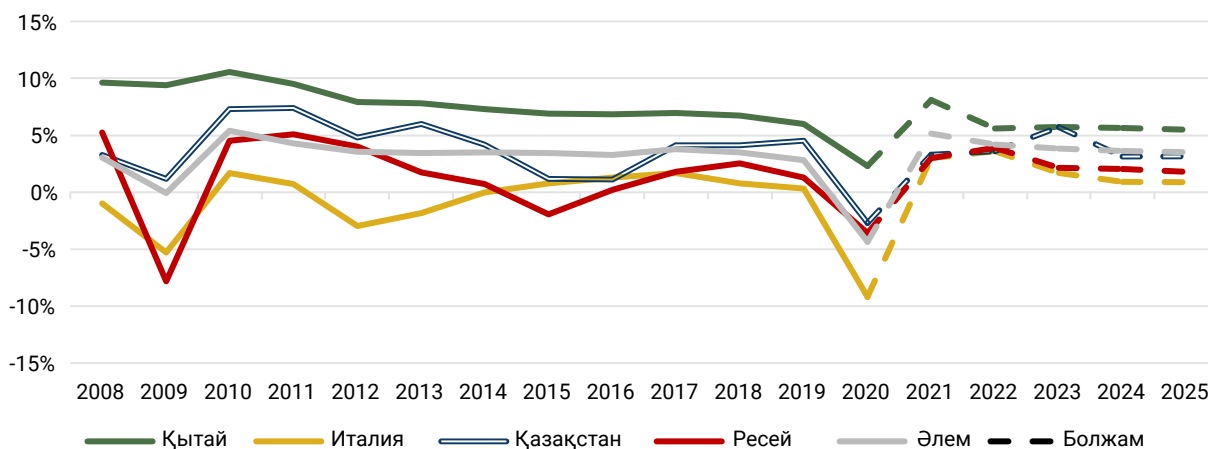
Brent сұрыпты мұнайдың фьючерстік бағасы

Дереккөзі: Bloomberg

2020 жылдың бірінші жартыжылдығында мұнайдың төмен бағасы жаппай карантин шектеулерінің экономикалық өсуге әсерін күшейтті. ХВҚ бағалауы бойынша 2020 жылы Қазақстан экономикасының құлдырауы 2008-2010 жылдардағы қаржы дағдарысы кезіндегіден және мұнай бағасының күтпеген өзгерісінен туындаған 2014-2015 жылдардағы секторлық дағдарыстан күштірек болды (1.6-график). Алайда, 2020 жылы Қазақстан экономикасының өсу қарқыны орташа әлемдік деңгейден жақсы болып қалды. 2021 жылы өсудің серпінді қалпына келуі күтілуде. ХВҚ болжамы бойынша (2020 жылғы қазан) Қазақстан экономикасының өсуі 2021 жылы 3,3% болады.

1.6-график Қазақстан экономикасы өсуінің баяулауы 2020 жылы орта әлемдік көрсеткіштен төмен болды
ІЖӨ-нің өсуін бағалау мен болжау, ж/ж

Дереккөзі: IMF World Economic Outlook (2020 жылғы қазан)

Ескертпе: Графикте Қазақстанның ірі сауда әріптес елдері экономикаларының өсу серпіні көрсетілді

1.2 Сыртқы шоттар

Ағымдағы шот үлкен қысымда қалып отыр. Сонымен қатар, COVID-19 пандемиясы тікелей шетелдік инвестицияларды тежеуді жалғастырды. Осылайша, сыртқы шоттардың серпіні экономика үшін ұзақ мерзімді макро-қаржылық тәуекелдерді іске асыру үшін алғышарттар жасайды.

2020 жылдың қорытындысы бойынша ағымдағы шот 6,3 млрд АҚШ доллар дефицитімен қалыптасты (1.7-график). 2020 жылдың қорытындысы бойынша төлем балансының әдіснамасы бойынша тауар экспорты, негізінен, мұнай экспорты төмендеуі есебінен қысқарды. Негіз тауар топтары арасында уран мен астықты шетелге сату өсті. Уран экспортының өсуі жаңа қуатты енгізуге және елдердің біртіндеп жасыл экономикаға көшуіне байланысты сұраныс сақталуы кезінде COVID-19 таралуына қарсы күрес мақсатында уран кен орындарында жұмысты тоқтата тұруға байланысты әлем нарығында ұсыныс қысқаруына негізделді. Астық экспорты баға өсуі есебінен өсті. Бұл ретте астықтың нақты экспорты ішкі сұранысты қамтамасыз ету мақсатында 2020 жылғы көктемде енгізілген шектеулерге қарай төмендеді. Сонымен қатар, 2020 жылы тауар импорты төлем балансының әдіснамасы бойынша қысқарды. Атап айтқанда, шекаралардан өту бойынша шектеулерге байланысты бақалы сауданың көлемі төмендеді (285 млн АҚШ доллардан 2,0 млрд АҚШ долларға дейін). Сонымен қатар, елдегі экономикалық белсенділіктің төмендеуі аралық тауарларды әкелу қысқаруына себепші болды. Бұл ретте қашықтықтан жұмыс істеуге және оқуға көшуге қажетті тауарлардың, сондай-ақ коронавирус пандемиясымен күресуге арналған тауарлардың (дәрі-дәрмектер, ӨЖЖ аппараттары, телефондар, ноутбуктер, мониторлар мен проекторлар, тұрмыстық химия) импорты ұлғайды. Тауар импорты қысқаруымен салыстырғанда экспорттың барынша жоғары қысқаруына байланыста сауда балансының профициті 2019 жылғымен салыстырғанда 42,1%-ға қысқарып, 10,5 млрд АҚШ доллар болды.

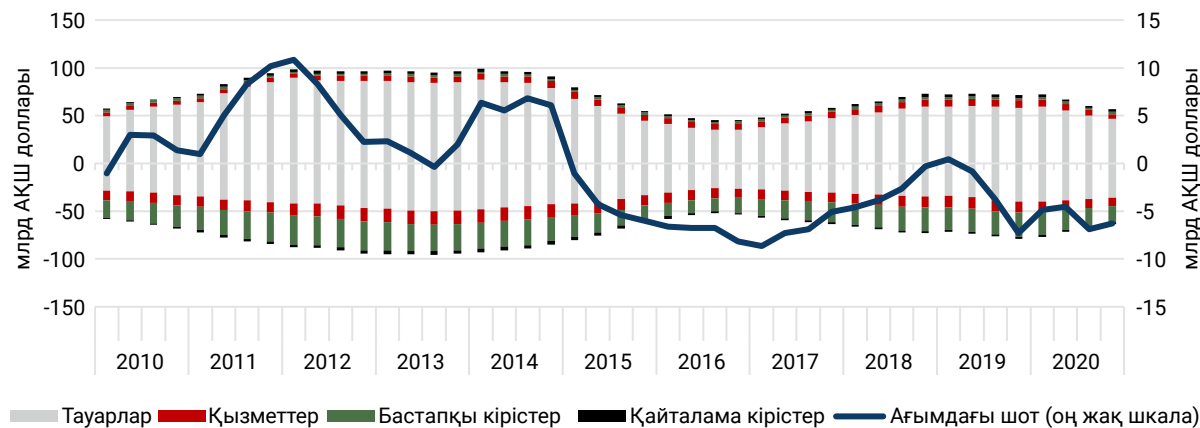
Халықаралық қызмет балансында дефициттік қысқарғаны байқалады. Коронавирустың таралуы шекаралардың жаппай жабылуына және халықтың ұтқырлығы шектелуіне әкелді, мәселен, бейрезиденттердің ҚР-ға сапарларына шығысы 81,4%-ға төмендеді, бұл ретте азаматтардың шетелге сапарға арналған шығысы 70,1%-ға қысқарды. Бұдан басқа, халықаралық қызметтер балансының жай-күйіне теміржол көлігімен жүктерді тасымалдаудан түсетін кіріс ұлғаюы және басқа да іскерлік қызметтерге шығындардың қысқаруы оң әсерін тигізді.

2020 жылы бастапқы кірістің дефициті қысқарғаны байқалды. Шетелдік тікелей инвестициялардың үлкен көлемі мұнай-газ саласында шоғырланған. Мұнайдың бағасы төмендеуіне байланысты шетелдік тікелей инвесторларға төленетін кіріс айтарлықтай төмендеді (34,6%). Сонымен қатар, шектеу карантин шаралары мен шекаралардың жабылуы еңбек мигранттарының санын азаюына, осылайша бейрезиденттердің кірісі төмендеуіне әкелді.

Қайталама кіріс балансы 1,2 млрд профицитімен қалыптасты, бұл Қазақстан Республикасы мен консорциум арасында дауды реттеу нәтижесінде Қарашығанақ консорциумына қатысушылардан шығындарды өтеу шеңберінде алынған 1,3 млрд АҚШ доллар сомасындағы валюта түсіміне негізделді.

1.7-график Ағымдағы шот үлкен қысымда қалып отыр

Ағымдағы шот (+ дебет, – кредит), млрд АҚШ доллары, 4-тоқсандағы сома

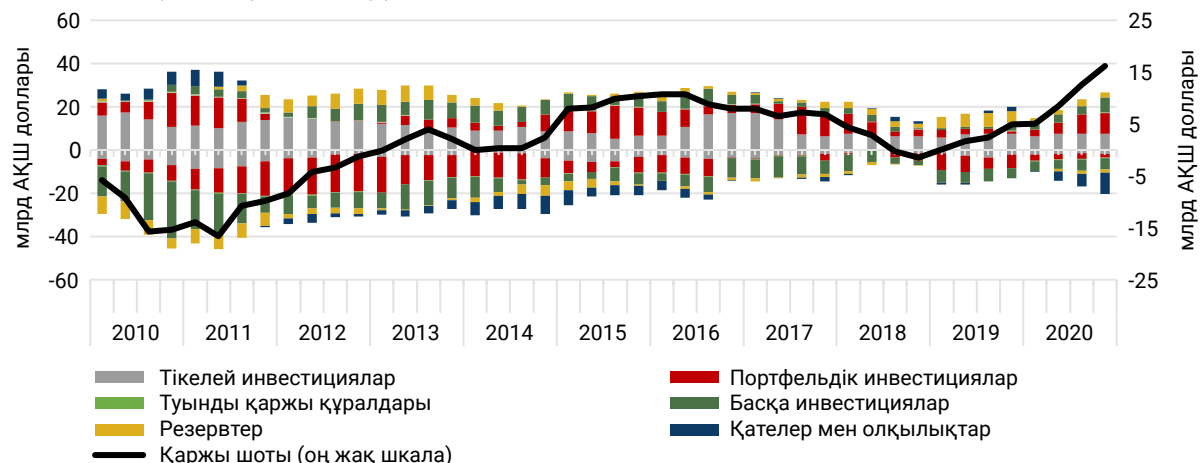

Дереккөзі: ҚРҰБ

2020 жылы резиденттердің активтері төмендеп, ал міндеттемелері өсті, бұл 15,3 млрд АҚШ доллары мөлшерінде қаржы шоты бойынша таза әкеліну (резервтік активтерді шегергенде) туындауына себепші болды. Инвестициялар бойынша 2020 жылы тікелей инвестициялар бойынша таза әкеліну (5,9 млрд АҚШ доллары) сақталды (1.8-график). 2020 жылы мемлекеттік басқару органдарының және банктердің портфелінде шетелдік бағалы қағаздар төмендеуі және ҚР Қаржы министрлігінің рубльмен тәуелсіз облигацияларды орналастыруына, бейрезиденттердің ҚРҰБ-ның қысқа мерзімді ноттарын сатып алуына және 2020 жылғы 4-тоқсанда Kaspi.kz. АҚ-тың жаһандық депозитарлық қолхаттарын шығаруына негізделген міндеттемелер ұлғаюы аясында портфельдік инвестициялар бойынша таза әкелу тіркелді (7,7 млрд АҚШ доллары). 2020 жылы басқа инвестициялар бабы бойынша таза қаражат әкелу (1,8 млрд АҚШ доллары) байқалды, ол Азия Даму Банкінен 0,9 млрд еуро мөлшерінде үкіметтік қарыз тартумен байланысты болды. 2020 жылдың соңында резервтік активтер 35,6 млрд АҚШ долларын құрады (ІЖӨ-нен 21%), яғни тауарлар мен қызметтердің қазақстандық импортының 9,7 айын өтейді.

1.8-график Капитал әкелілуі аясында ағымдағы шот дефициті резервтер есебінен қаржыландырылды

Қаржы шоты (+ әкелінуі/ – әкелілуі), 4-тоқсандағы сома

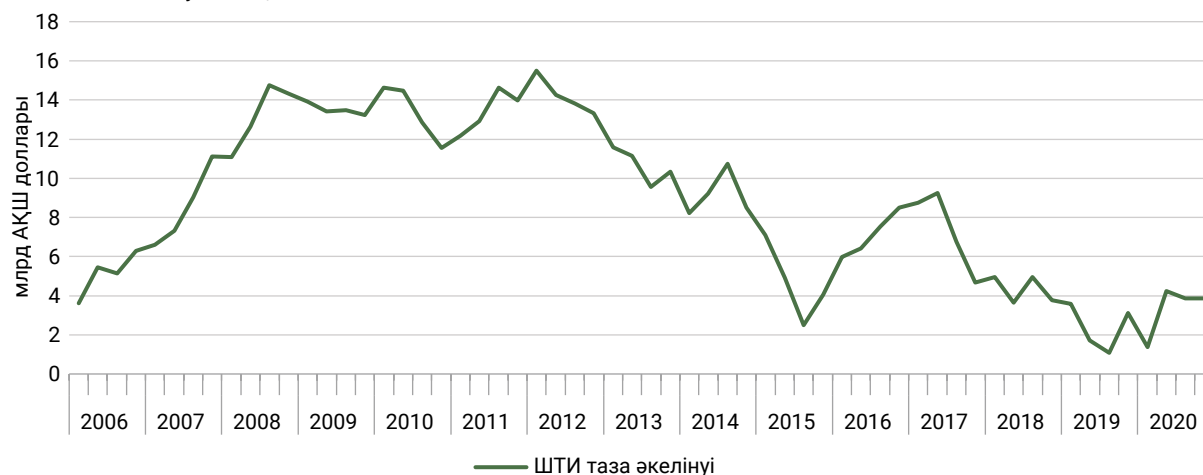
Дереккөзі: ҚРҰБ

COVID-19 пандемиясы шетелдік тікелей инвестицияларға теріс әсер етті. 2020 жылы шетелдік инвестициялардың жалпы әкелінуі 2019 жылғымен салыстырғанда 30%-ға төмендеп, 17 млрд АҚШ доллар болды. 2019 жылдағыдай инвестициялардың ең көп әкелінуі тау-кен өнеркәсібінде және кен орнын игеруде (48%) шоғырланған (1.9-график). Алайда мұнай бағасы төмендеуі аясында, өңделмеген мұнай мен табиғи газды игеруге инвестициялар 47%-ға қысқарды, ал қаражаттың жалпы әкелінуі 6,4 млрд АҚШ доллар болды. Инвестициялардың қысқаруы өңдеу өнеркәсібін, құрылысты, сауданы және ауылшаруашылығын

қоса, шамамен барлық салаларда байқалды. Шетелдік тікелей инвестициялардың әкелінуі ағымдағы шотты қаржыландыру көздерінің бірі болып табылатындықтан, осындай серпін елдің төлем балансына қосымша қысым көрсетуі мүмкін.

1.9-график COVID-19 шетелдік тікелей инвестициялардың өсуін тежеуді жалғастырды

ИПИ таза әкелінуі, 4-тоқсандағы сома

Дереккөзі: ҚРҰБ

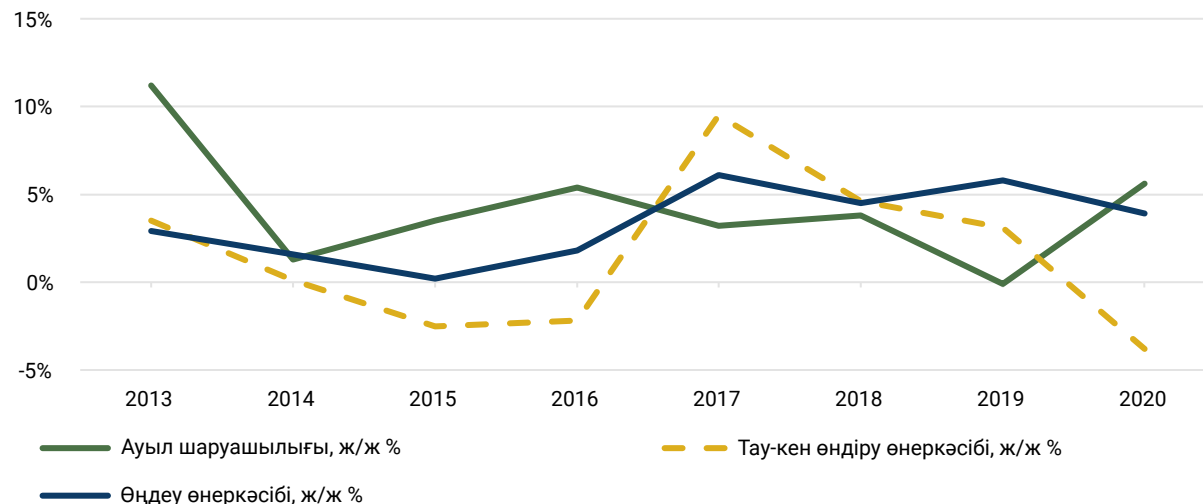
1.3 Экономикалық өсім

2020 жылы коронавирустық инфекцияның таралуын бәсеңдетуге бағытталған жарияланған карантиндік шараларға байланысты, оның ішінде еңбек күнін қысқарту, кәсіпорындардың қызметін шектеу және тоқтата тұру, экономикалық белсенділік айтарлықтай төмендеді және 2020 жылғы қорытынды бойынша өсу қарқыны – 2,6%-ды құрады.

Карантин режимінің бизнес-ортаға әсері экономиканың әртүрлі секторлары үшін көп бағытты болды. Осылайша, тамақ өнімдері немесе коммуникациялық технологиялар сияқты қажетті тауарлар мен қызметтерді өндіретін экономика секторларына қатаң карантиндік шаралар әсер етпеді, өйткені олар жеке және виртуалды форматта жұмыс істеуді жалғастырды. Бұл секторларда жұмыс орындарының тұрақтылығы қамтамасыз етілді. Карантин жағдайында сұранысқа ие болмаған тауарлар мен қызметтерді өндіруге басым бағдарланған және бөлшек сауда пункттері, мейрамханалар, қонақ үйлер және құрылыс саласы сияқты қашықтықтан жұмыс режиміне бейімделе алмайтын басқа салалар жалпы «локдаун» саясатының салдарына неғұрлым бейім болды. Сондай-ақ, халық табысының төмендеуін ескере отырып, бұл секторлар орта мерзімді перспективада сұраныс тапшылығының өсуіне тап болуы мүмкін.

1.10-график 2020 жылы сауда жүргізілетін секторлардағы ІЖӨ-нің өсуін ауыл шаруашылығы ұстап тұрды

Сауда жүргізілетін секторлардағы ІЖӨ өсуі, ж/ж

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

2020 жылдың қорытындысы бойынша сауда, көлік және жылжымайтын мүлікпен операциялар салалары ең көп төмендегенін көрсетті. Құрылыс, өңдеу өнеркәсібі және байланыс қызметтері секторларында өсудің оң қарқыны байқалды. 2020 жылы сатылатын секторлардағы ІЖӨ өсуін ауыл шаруашылығы қолдады (1.10-график). Бүгінгі күні Қазақстанда Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда, оның жалпы көлемі 2 774,6 млрд теңгені құрайды. Сонымен қатар, 2019 жылдың қорытындысы бойынша ауыл шаруашылығы секторы объектілерінің қызметін нарықтық кредиттеудің төмендеуі байқалды.

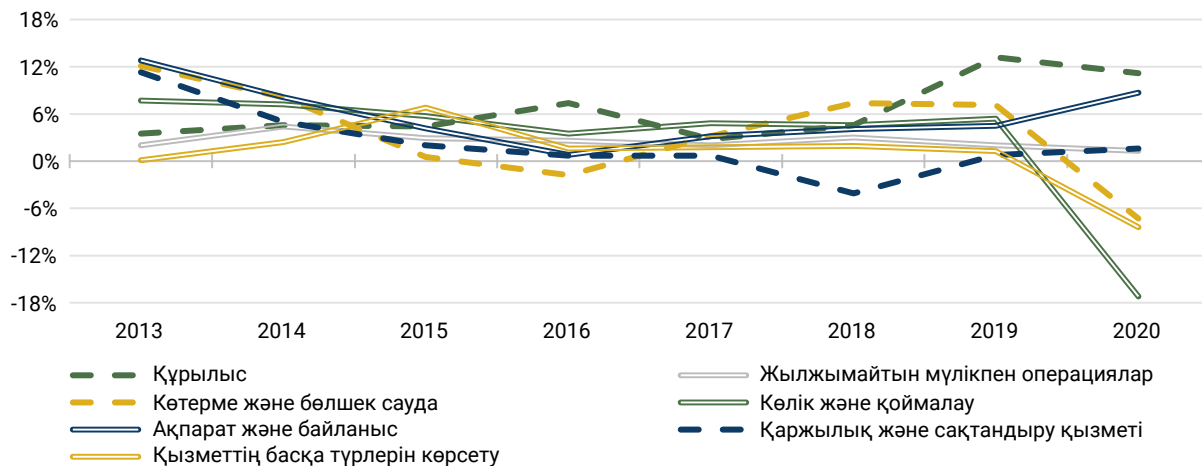
Агроөнеркәсіптік сектор мемлекеттің ішкі қажеттіліктерін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар халықаралық саудадағы қайта бөлінудің жоғары дәрежелі тауары ретінде жоғары әлеуетке ие. Осылайша, сала ауыл шаруашылығы өнімін өндіруді, оны қайта өңдеуді және тұтынушыға жеткізуді қамтиды, сондай-ақ қайта өңдеу өнеркәсібін өндіріс құралдарымен қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасының әртүрлі климаттық жағдайлары қалыпты жылу белдеуінің барлық дақылдарын өсіруге және мал шаруашылығын дамытуға мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығының, агроөнеркәсіптік кешеннің, тамақ өнімдерін қайта өңдеудің әлеуетін дамыту пандемиядан кейінгі кезеңде экономикалық өсудің жетекші драйверлерінің бірі болуы және Республиканың өндірістік қуаттарын әртарапандыруға ықпал етуі мүмкін.

Тау-кен өнеркәсібінде барлық салаларда өндірістің қысқаруы байқалды. Атап айтқанда, 2020 жылғы 12 айда түсті металл кендерінің (-0,1%), темір кенін (-0,2%), табиғи газды (-2,2%), көмір мен лигнитті (-3,3%), шикі мұнайды (-5,4%) өндірудің төмендеуі байқалды.

Сонымен қатар, өңдеу өнеркәсібінде негізгі асыл және түсті металдар (+2,8%) мен қара металлургия (+4,1%) өндірісінің ұлғаюына байланысты металлургия өнеркәсібінде (+2,6%) өндірістің өсуі байқалды. Сондай-ақ, 2020 жылы тамақ өнімдері (+4,0%) мен сусындар (+3,4%) өндірісі ұлғайды. Экономиканың өсуіне жеңіл өнеркәсіп саласының өсуі (+15,0%), фармацевтикалық препараттар өндірісі көлемінің өсуі (+47,0%), машина жасау (+16,3%) де үлес қосты. Қысқарту мұнай өңдеу өнімдерін өндіруде тіркелді (-4,0%).

1.11-график Сауда-саттық жасалмайтын салалардың өсуіне құрылыс және ақпарат және байланыс секторлары қолдау көрсетті

2020 жылы сауда-саттық жасалмайтын секторларда ІЖӨ-нің өсуі

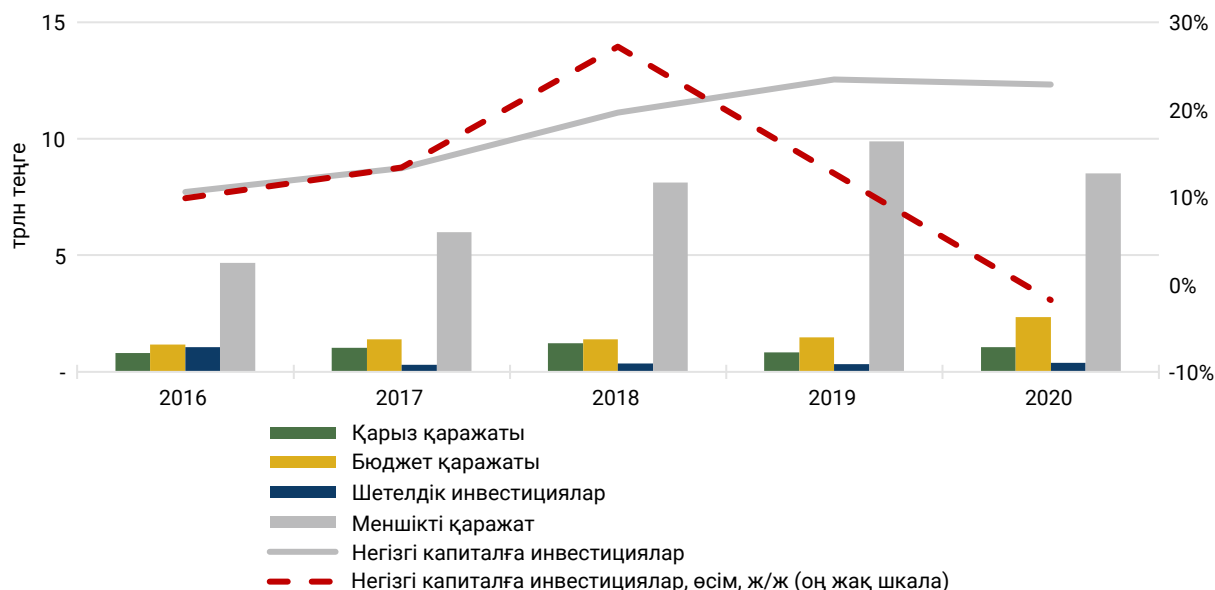

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ

Сауда-саттық жасалмайтын секторлар арасында құрылыс, Ақпарат және байланыс салалары да өсім көрсетті (1.11-график). Атап айтқанда, 2020 жылы Мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде инфрақұрылымдық және тұрғын үй жобаларын іске асыруды жалғастыру нәтижесінде құрылыс саласының өсуі 2019 жылмен салыстырғанда 11,2%-ды құрады. Ақпарат пен байланыс саласының өсуі қашықтықтан жұмыс режиміне жаппай көшуге байланысты ақпарат қызметтеріне жоғары сұраныспен түсіндіріледі. Сонымен қатар, карантиндік шектеулер жағдайында көтерме және бөлшек сауда, көлік және қоймаға сақтау, қаржы және сақтандыру қызметі және жылжымайтын мүлікпен операциялар 2019 жылға қарағанда азайды.

1.12-график **Негізгі капиталға инвестициялар қарқынының төмендеуі жалғасты**

Негізгі капиталға инвестицияларды қаржыландыру көздері

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

2020 жылы инвестицияларды қаржыландыру құрылымындағы ең үлкен үлес меншікті қаражатқа тиесілі болды (1.12-график). Бюджет (+58%) және қарыз қаражаты (+25,1%) есебінен инвестициялардың айтарлықтай өсуіне қарамастан, негізгі капиталға инвестициялар қысқарды. Бұл серпін қаржыландыру құрылымындағы меншікті қаражат үлесінің артуына (2019 жылғы 73%-дан 79%-ға дейін) және меншікті қаражаттан инвестициялар көлемінің төмендеуіне (-14%) байланысты. Экономикалық теорияға сәйкес, тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз етуде инвестициялар басты рөл атқарады. Экономиканың ұзақ мерзімді тұрақты өсуі үшін машиналар мен жабдықтарға, адам капиталына және білімге қаражат салу қажет. Негізгі капиталға инвестициялардың байқалып отырған төмендеуі болашақта экономикалық белсенділік перспективаларының азаюы туралы белгі береді, бұл кәсіпорындардың нарықтық кредиттеуге мәжбүрлі қол жеткізуінен де туындауы мүмкін.

1.4 Ақша-кредит саясаты, валюта нарығы және ақша нарығы

2020 жылы Қазақстанның экономикалық көрсеткіштерінің серпініне коронавирустық пандемияға және мұнай бағасының төмендеуіне байланысты күтілмеген өзгерістер айтарлықтай ықпал етті. Коронавирус пандемиясына байланысты карантин енгізу инфляцияның құрамдас бөліктеріне көп бағытты әсер етті. Бір жағынан, халық табысының төмендеуі, одан әрі қаржылық белгісіздік, сондай-ақ қашықтықтан жұмыс істеу режиміне көшу кейбір тауар түрлерінің тұтынуын төмендетті, бұл осы тауарлар бағасының өсуін баяулатты. Екінші жағынан, эпидемиологиялық ахуалға қатысты белгісіздік бірінші қажеттіліктегі тауарлар – тамақ өнімдері мен дәрі-дәрмектерге сұранысты, ал қашықтан жұмыс режиміне көшу – тұрмыстық заттар мен тұрмыстық техникаға сұранысты арттырды. Бұдан басқа, инфляцияның өсу тәуекелдері 2020 жылғы наурызда мұнай котировкаларының төмендеуінен кейін ұлттық валютаның әлсіреуі нәтижесінде артты.

Ақша-кредит саясатының жиынтық сұранысқа әсері бірқатар институционалдық және құрылымдық факторларға байланысты шектеулі болып қала береді. Несиелік арна арқылы сұранысты кеңейту мүмкіндігі негізінен сатылмайтын секторда жоғары несиелік тәуекелмен шектеледі, ал банктердің несиелік тәуекелді сіңіру мүмкіндігі шектеулі. Валюта бағамының арнасы ақша-кредит саясатының берілуінде маңызды рөл атқарады.

Өзгермелі айырбастау бағамы саясатын ұстана отырып, реттеуші нарықтық белгісіздіктің қатты өзгеру кездерінде өтімділіктің жеткілікті деңгейін ұстап тұру үшін ресурс ретінде валюта нарығында ең аз қатысуды қамтамасыз етті. 2020 жылғы наурыз-сәуірде пайыздық арна арқылы теңге құнының артуы және белгілі бір жағдайларда теңге – АҚШ доллары валюта

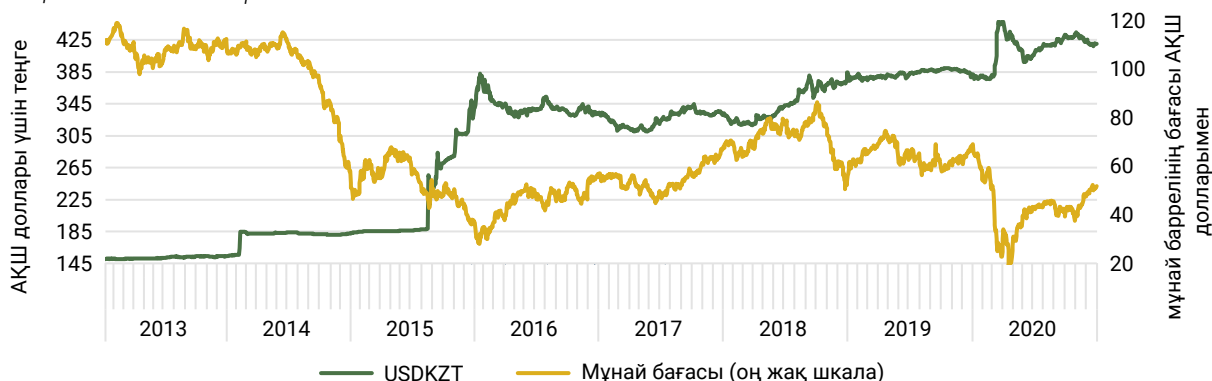
жұбы бойынша Франкфурт сауда-саттығы режимін іске қосу мүмкіндігін енгізу сыни сәттерде өтімділік деңгейін нарықтық ресурстар есебінен тұрақтандыруға және осылайша бағамның құбылмалылығын шектеуге мүмкіндік берді. Инфляциялық тәуекелдерді қысқартуға жасалған талпыныстарға қарамастан, 2020 жылғы наурызда нысаналы дәліздің жоғарғы шегінен 6%-ға асып кеткен инфляция жыл соңына дейін одан тыс болып, 2020 жылдың қорытындысы бойынша 7,5% құрады.

Сыртқы күтілмеген өзгерістер, ұлттық валютаның айырбастау бағамы саясаты және валюта нарығы

Қазақстанның ұлттық валютасының айырбастау бағамы 2020 жылы сыртқы факторлардың әсерінен қалыптасты. Коронавирустық пандемия салдарынан сұраныстың төмендеуі жағдайында әлемдік мұнай қорының жоғары деңгейі және ОПЕК + елдерінің өндіріс деңгейін қысқарту жөніндегі келіссөздерінің сәтсіздігі 2020 жылғы наурызда мұнай бағасын төмендетті. Наурыздың соңында мұнай бағасы 20 жыл ішіндегі тарихи ең төменгі деңгейге жетті. Мәселен, 2020 жылғы 30 наурызда Brent сұрыпты мұнайдың құны бір баррель үшін 22,76 долларға дейін төмендеді. Қазақстан үшін ахуал 2020 жылғы 16 наурыздан бастап коронавирус пандемиясына байланысты төтенше жағдайдың енгізілуімен күрделене түсті. Қазақстанның валюта нарығы болып жатқан оқиғаларға теңгенің әлсіреуімен тәуекел үшін сыйлықақының артуымен жауап берді, 2020 жылғы наурызда АҚШ долларына қатысты теңге бағамының төмендеуі 18% болды (1.13-график), ал доллар теңге валюта жұбы бойынша NDF кірістілігі 60%-ға дейін өсті (1.14-график). Сәуірде теңге бағамы қалпына келе бастады. Тұтастай алғанда, теңгенің долларға қатысты айырбастау бағамының төмендеуі 2020 жылы 10% болды.

1.13-график Мұнай бағасының төмендеуі теңге бағамын төмендетті

Теңге бағамы және мұнай бағасы

Дереккөзі: ҚРҰБ, Bloomberg

1.14-график Сыртқы күтілмеген өзгерістер теңгелік активтерге тәуекел-сыйлықақысының көбеюіне себеп болды

USD/KZT валюталық жұбы бойынша NDF мөлшерлемесі

Дереккөзі: Bloomberg

2020 жылы АҚШ долларына қатысты теңгенің бағамы мен рубльдің бағамы ұқсас серпінді көрсетті (1.15-график), рубльдің әлсіреуі теңгенің әлсіреуімен бірдей кезеңдерде, атап айтқанда 2020 жылғы наурызда және қыркүйекте болды. Наурызда рубль бағамының теңге сияқты төмендеуі, мұнай бағасының төмендеуіне байланысты болды. Қыркүйекте коронавирустық инфекцияның одан әрі таралу қаупі өсіп, Еуропа елдерінде COVID-19 жұқтырудың жаһандық көрсеткіштері ең жоғары көсеткішке жетті. 2020 жылғы қыркүйекте мұнай бағасының төмендеуі үшін негізгі факторлар болмағанына қарамастан, пандемияның екінші толқынынан қауіптену салдарынан инвесторлардың тәуекел деңгейінің төмендеуі және олардың дамушы нарықтардан АҚШ доллары, жапон йені, алтын және т.б. сияқты сенімді активтердің пайдасына кетуі байқалды. Сонымен қатар, осы кезеңде Кавказдағы қақтығыстың шиеленісуіне байланысты Ресей валютасы қысымға ұшырады. Осылайша, қыркүйекте Brent сұрыпты мұнайдың құны 10%-ға төмендеп, ал теңге мен рубльдің әлсіреуі тиісінше 3% және 5% болды.

1.15-график Мұнай бағасы төмендеген кезде рубль теңгемен бірге әлсіреді

Теңге бағамы және рубль бағамы

Дереккөзі: ҚРҰБ, Bloomberg

2020 жылғы наурыздан бастап теңге бағамының сыртқы факторларға сезімталдығының артуы байқалды (1.16-график). Теңге бағамының мұнай бағасына икемділігі айтарлықтай өсті. Теңгенің рубль бағамына икемділігінің артуы рубльдің 2020 жылғы наурыздағы мұнай бағасына сезімталдығы артуының және қыркүйекте теңге мен рубль төмендеуінің салдары болды, бұл ретте қыркүйекте рубль ерекше факторлардың ықпалында болды. Естеріңізге сала кетейік, 2019 жылы Ресей үкіметінің бюджет қағидасын енгізуі салдарынан рубльдің мұнай бағасына сезімталдығының төмендеуі байқалды (Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есебі, 2018 - 2019 1Ж). Сонымен, 2018 жылы бюджет қағидасы енгізілді, оған сәйкес мұнай бағасы бюджетке салынған кесімді бағадан жоғары болған кезде барлық мұнай-газ кірістері кейіннен Ұлттық әл-ауқат қорына бөлу үшін Ресей Федерациясының Қаржы министрлігі валюта сатып алу үшін пайдаланылады. Кесімді баға 2018 жылдан бастап 2%-ға жыл сайынғы индекспен 2017 жылғы бағамен бір баррель үшін 40 АҚШ доллар деңгейінде тіркелді. Бұл ретте, егер мұнай бағасы 2020 жылы болған кесімді бағадан төмен түссе, резервтерді жұмсау орын алады. Дегенмен, Ресей Банкінің 2020 жылғы наурызда валюта сатқанына қарамастан, рубль бағамының төмендеуі болды. Жалпы, 2020 жылы рубльдің әлсіреуі 19,5% құрады.

1.16-график Теңгенің рубль бағамына сезімталдығының артуы екі валютаның мұнай бағасына икемділігінің артуына байланысты

Теңге бағамының мұнай бағасына және рубль бағамына икемділігі

Дереккөзі: ҚРҰБ есептеулері

2020 жылы мұнай бағасы құбылмалылығының айтарлықтай өсуі теңге бағамы құбылмалылығының артуына әсер етті (1.17-график). Бұл ретте теңге бағамы құбылмалылығының одан әрі өсуін мынадай факторлар: ҚРҰБ интервенциялары, жоғары құбылмалылық сәттерінде валюта бойынша сауда-саттықтың Франкфурт аукционына ауысуы тежеді. Осылайша, 2019 жылғы 1 шілдеде шетел валютасымен сауда-саттық қағидаларына нарықтық өтімділікті қамтамасыз етуге және осылайша валюта нарығының құбылмалылығын төмендетуге арналған өзгерістер енгізілді. Жаңа қағидаларға сәйкес үздіксіз қарсы аукцион режимінен USDKZT_TOM құралы бойынша сауда-саттық әлеуетті мәміле бағасы алдыңғы күннің жабылу бағасынан 1,5%-ға ауытқыған кезде, егер бұл күні қарсы өтімдердің бірінші ауытқуы болса, не ағымдағы күні өткізілген Франкфурт аукционынан Франкфурт аукционына ауысады. Франкфурт аукционының режимі шамамен 6-7 минутқа созылады, осы кезең ішінде берілген өтімдер бойынша шектеу бағасы анықталады, бұл жағдайда берілген өтімдердің ең жоғары көлемін қанағаттандыруға болады. Франкфурт аукционы аяқталғаннан кейін сауда-саттық үздіксіз қарсы аукцион режиміне ауысады. 2020 жылғы наурызда құбылмалылықтың өсуіне байланысты USD/KZT валюта жұбы бойынша сауда-саттық алғаш рет 10 наурызда Франкфурт аукционына өтті, содан кейін наурыз ішінде Франкфурт аукционы режимі 16, 19 және 20 наурызда іске қосылды.

1.17-график Теңгенің құбылмалылығы оның өсу сәтінде сауда-саттықтың Франкфурт аукционы режиміне өтуімен және валюталық өтімділік ұсынысының артуымен тежелді

Теңге бағамының, рубль бағамының және мұнай бағасының құбылмалылығы

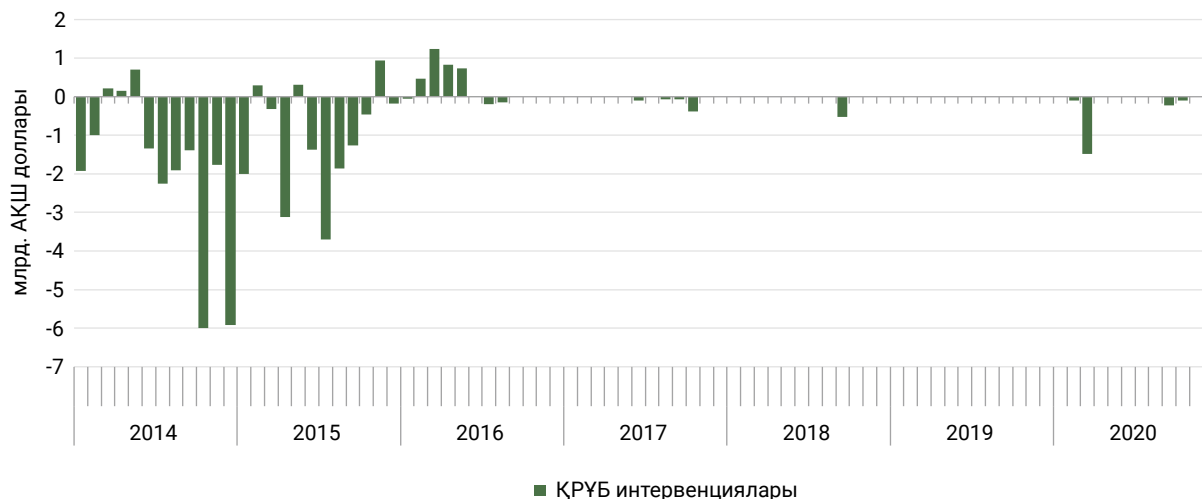

Дереккөзі: ҚРҰБ есептеулері

2020 жыл ішінде белгісіздік пен ұлттық валюта бағамына елеулі қысым кезінде ҚРҰБ валюта нарығындағы ахуалды тұрақтандыру үшін интервенцияларды іріктеп жүргізді. 2020 жылы нетто-интервенциялардың жалпы көлемі 1,9 млрд АҚШ долларын құрады (1.18-график).

1.18-график 2020 жыл ішінде ҚРҰБ валюталық өтімділік ұсынысын төмендету кезеңдерінде ғана интервенциялар жүргізді

Валюта нарығындағы ҚРҰБ интервенциялары

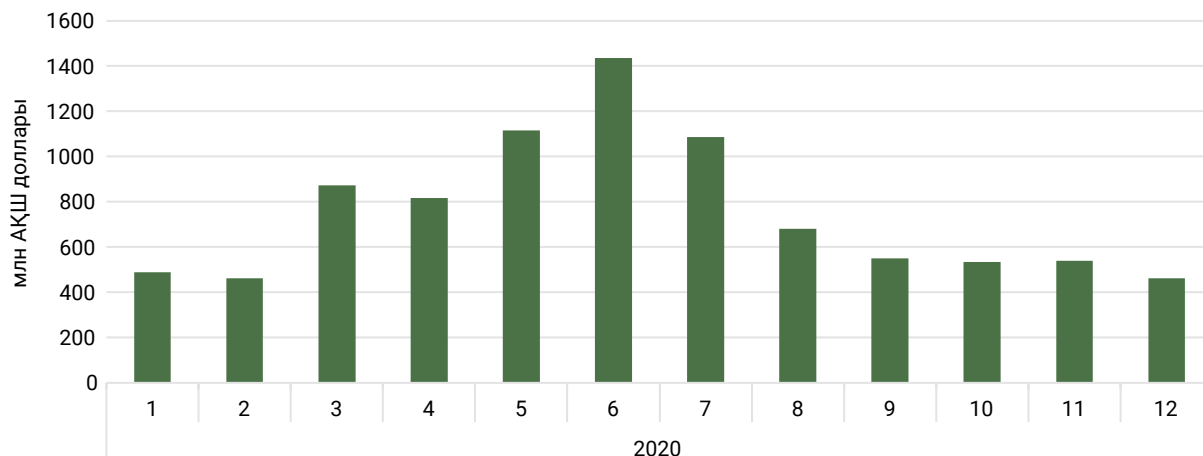

Дереккөзі: ҚРҰБ

2020 жылғы наурыздан бастап дағдарысқа қарсы шараларды іске асыру аясында ҚР ҰҚ трансферттерін конвертациялау есебінен валюта ұсынысының ұлғаюы байқалды (1.19-график). Валютаны сатудың ең жоғары көлемі 2020 жылғы маусымға келді, ҚР ҰҚ трансферттері есебінен маусымда 1.4 млрд АҚШ доллар сатылды. 2020 жылы ҚР ҰҚ трансферттері есебінен валюта сату көлемі 9 млрд АҚШ доллар болды.

1.19-график. 2020 жылғы наурыздан тамызға дейін Ұлттық қордан трансферттерді айырбастау есебінен валюта ұсынысы артты

Ұлттық қордан берілетін трансферттер есебінен валюта нарығындағы сату көлемі

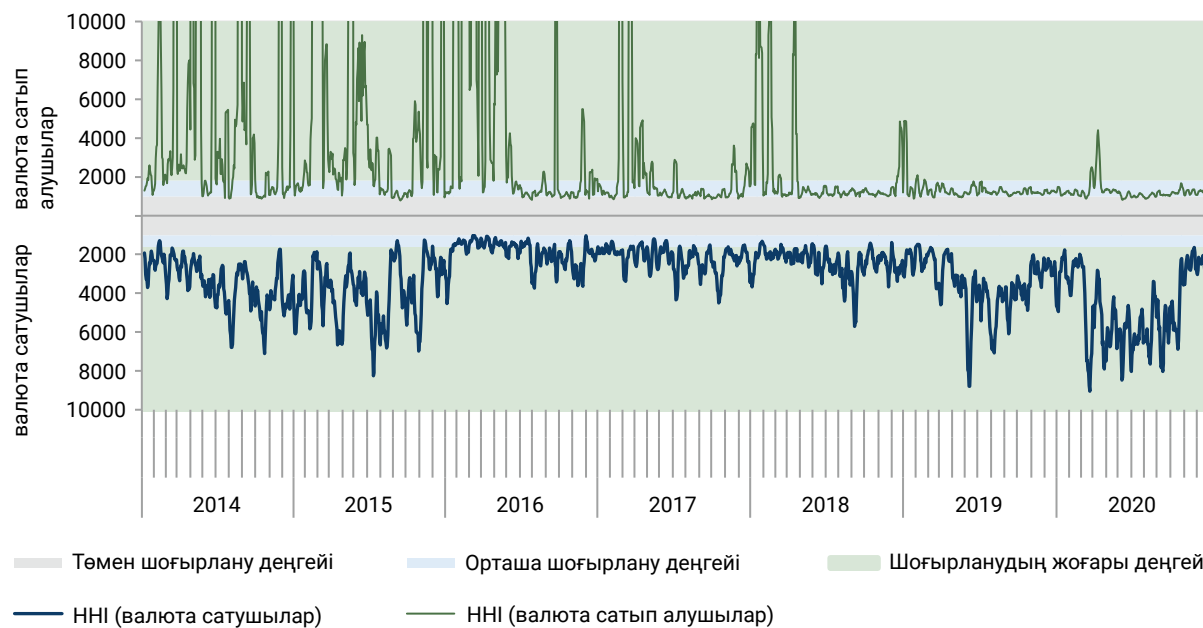

Дереккөзі: ҚРҰБ

Тарихи тұрғыдан алғанда, АҚШ долларын сату жағында қатысушылардың жоғары шоғырлануы экономиканың құрылымына байланысты, бұл валюта нарығындағы бағаны бұрмалайды. Коронавирустың таралу динамикасына байланысты белгісіздік кезеңінде долларды сату жағындағы шоғырланудың өсуі теңгенің әлсіреуі мен нарықтық қатысушылардың теңгемен ұзақ позиция алуға дайындығының төмендегенін көрсетті.

1.20-график Теңге бағамына қысымның артуы кезінде валюта сатушылар нарығы шоғырлануының өсуі

Валюталық спот нарығының шоғырлануы

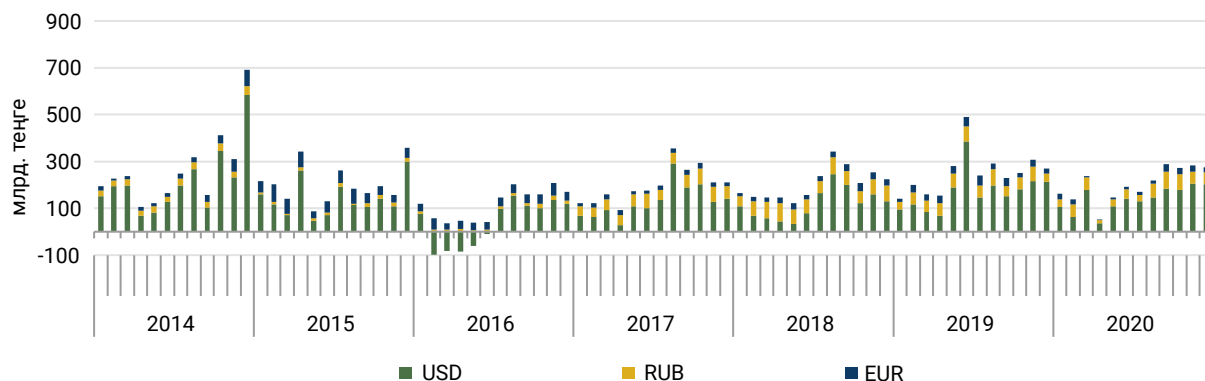
Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: ННИ – Херфиндаль-Хиршман индексі, ол нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен әрбір қатысушы көлемі үлестерінің квадраттарының сомасы ретінде есептеледі; Шоғырлану қатарынан 5 күн ішінде ННИ орташа көрсеткіші ретінде есептелген

Айырбастау пункттеріндегі шетел валютасымен жасалатын операциялар халықтың қолма-қол шетел валютасындағы қажеттілігін көрсетеді. Айырбастау пункттері халықтан шетел валютасын нетто-сатып алушылар болып қалуда, ең танымал валюталар АҚШ доллары, рубль және еуро болып қалды. Теңге баламасында үш валюта бойынша нетто-сатып алу көлемі 2020 жылы 2,4 трлн теңге болды, бұл өткен жылғы көрсеткіштен 24%-ға төмен. Халықтың қолма-қол валютаны сатып алудың төмендеуі коронавирустың пандемиясына байланысты шекаралардың жабылуына, сондай-ақ 2020 жылғы 16 наурыздан бастап 11 мамыр аралығында төтенше жағдайдың енгізілуіне байланысты болды. Айырбастау пункттерінде халықтың валютаны сатып алудың ең жоғары көлемі 2020 жылдың наурызына және 2020 жылдың соңғы төрт айына тиесілі (1.21-график). Қыркүйектен бастап валюта сатып алу көлемінің өсуі кейбір елдерге шекаралардың ашылуымен байланысты. 2020 жылғы қыркүйекте Ресеймен шекаралар ашылды, бұл рубльге, әсіресе Ресеймен шекаралас аудандарда сұранысты арттырды.

1.21-график 2020 жылы ҚР шекарасын ашу кезінде шетел валютасына сұраныстың өсуі

Айырбастау пункттерінің шетел валютасын нетто сатып алуы(-)/сатуы(+)

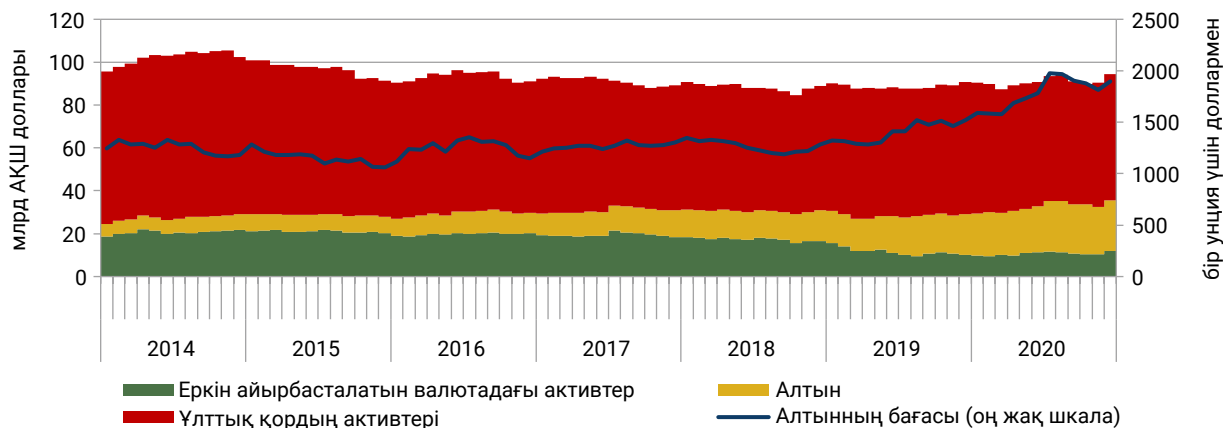

Дереккөзі: ҚРҰБ

ҚРҰБ стрестік жағдайлар туындаған кезде елдің шетел валютасындағы төлем қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін жеткілікті халықаралық резервтер деңгейін қолдауды жалғастыруда (1.22-график). 2020 жылдың соңында жалпы жазылқаралық резервтер 35,6 млрд теңге болды, бұл ҚРҰБ есептеулері бойынша халықаралық резервтердің жеткіліктілік көрсеткішінен: үш айлық импортты өтеу сомасынан, алдағы 12 айдағы сыртқы борыш бойынша төлемдерден және басқа көрсеткіштерден асады. 2020 жылы кезеңде жалпы халықаралық резервтер 6,7 млрд АҚШ долларға немесе 23%-ға асты, бұл сомадан 4,7 млрд АҚШ долларға ұлғаю портфельде алтын өсуі есебінен қамтамасыз етілді. Бағамға жасалған қысымның жекелеген кезеңдерінде (2020 жылғы наурыз-сәуірде, қыркүйек-қазанда) ЕКВ-да халықаралық резервтердің төмендеуі байқалды, алайда олар кейіннен қалпына келді, 2020 жылдың соңында 12 млрд АҚШ доллар болды.

1.22-график ҚРҰБ алтын қорының жоғары үлесімен халықаралық резервтердің қомақты деңгейін қолдауды жалғастыруда

Халықаралық резервтер мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Қорының активтері

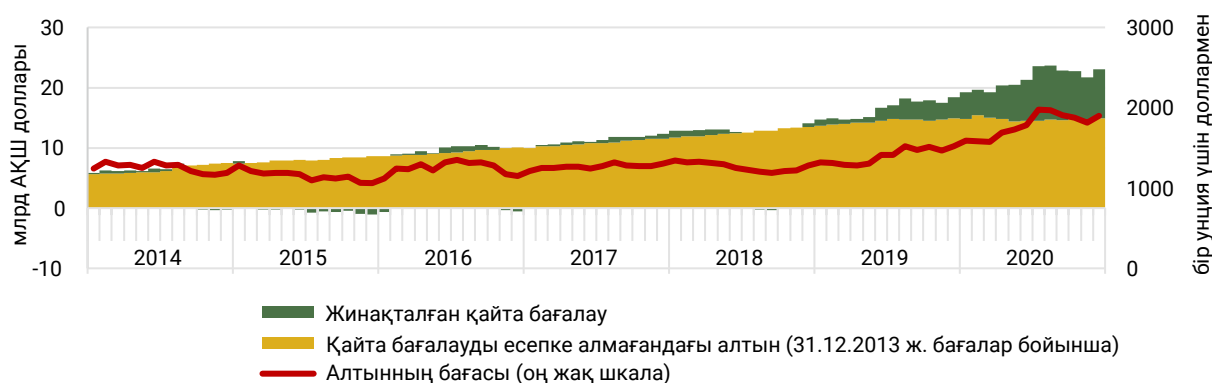
Дереккөзі: ҚРҰБ

Алтын бұрынғыдай алтынвалюта резервтерінде (бұдан әрі – АВР) маңызды үлесті алады, 2020 жылдың соңында АВР-да алтынның үлесі 66%-ға тең болды. Көптеген активтердің құны төмендеген дағдарыс кезеңінде алтынның құны әдетте өседі, алтын қорының болуы халықаралық резервтер портфелінің әртарапандырылуын арттырады және оның сыртқы теріс факторларға орнықтылығын арттырады. Осылайша, 2020 жылғы жаһандық экономикалық дағдарыс кезінде алтынның бағасы өсуін жалғастырды және тамызда 2011 жылғы тарихи максимумынан асып, бір унциясы үшін 2,063 белгіге жетті (1.23-график).

Осылайша, 2020 жылы АВР портфелінде алтынның өсуі негізінен қайта бағалау салдарынан орын алды, тұтастай алғанда, талданып отырған кезеңде алтын құны 25%-ға өсті.

1.23-график 2020 жылы АВР-да алтынның ұлғаюы қайта бағалау есебінен орын алды

Дереккөзі: ҚРҰБ

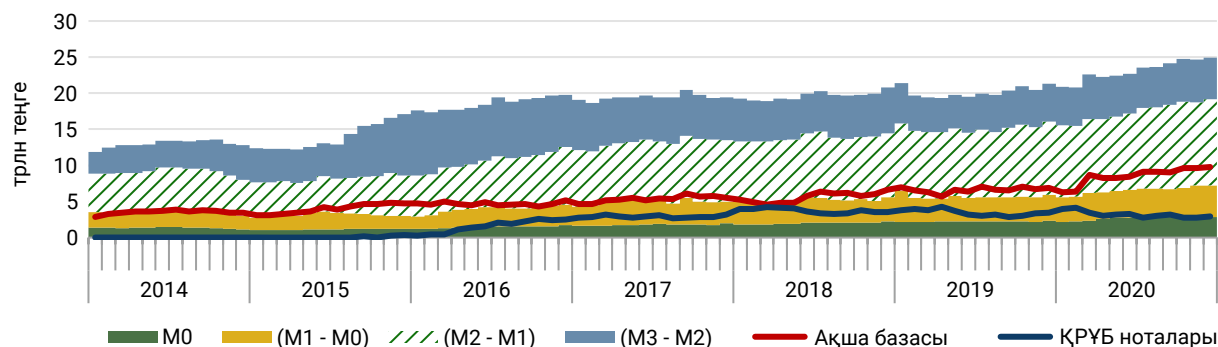
Ақша агрегаттары, ҚРҰБ операциялары және ақша нарығы

Ақша базасы 2020 жылы көбінесе ҚРҰБ-ға аударылатын депозиттер есебінен біршама ұлғайды (1.24-график). 2019 жылы ақша базасының ұлғаюы 3,6%, және 2020 жылы 41,8%, 2020 жылдың соңында ақша базасы 9,8 трлн теңге болды. Экономиканы қолдау жөніндегі бағдарламаларды кеңейту шеңберінде 2020 жылы «Қазақстанның орнықтылық қоры» АҚ-ты қосымша капиталдандыру жүргізілді. ҚРҰБ жүйесінен тыс қолма-қол ақшаның салымы тұрақты болып қалуда, және 2020 жылдың соңында 3,2 трлн теңге болды.

Шетел валютасындағы депозиттерді қайта бағалау, сыртқы активтерді өткізу және «Қазақстанның орнықтылық қоры» АҚ-ты капиталдандыру ақша массасының өсу серпінін айқындайтын негізгі әсерді жинақтайды, оның ұлғаюы 2020 жылы 16,9% болды (2019 жылы өсім 2,4% болды). Кредиттеу өсуі нәтижесінде экономикаға қойылатын талаптардың ұлғаюы да ақша массасының өсуіне оң үлесін қосады (экономикада таза талаптардың өсуі 2020 жылғы желтоқсанда 13,6% ж/ж болды). Осылайша 2020 жылдың соңында М1 ақша агрегатының көрсеткіші 7,1 трлн теңге, ал М2 көрсеткіші 19,1 трлн теңге болды.

1.24-график Ақша базасының ұлғаюы ҚРҰБ-да аударылатын депозиттердің өсуіне негізделген

Ақша көрсеткіштері

Дереккөзі: ҚРҰБ

Талданып отырған кезеңде қаржы нарығы артық өтімділік жағдайларында жұмыс істеуін жалғастыруда, ал ҚРҰБ қаржы нарығындағы өтімділіктің нетто-сатып алушысы ретінде әрекет етеді (1.25-график). 2020 жылғы қаңтар-ақпанда өтімділікті алу бойынша операциялардың көлемі ұлғайды, сондықтан ақпанның соңына

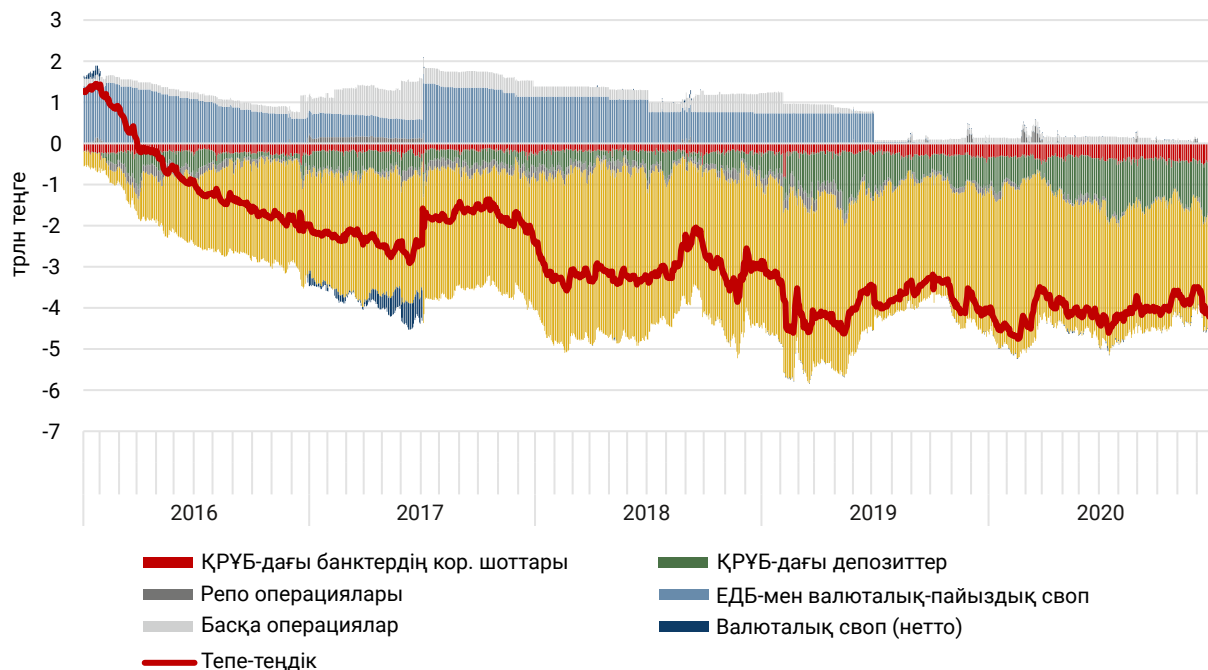
қарай ҚРҰБ-ның теріс нетто позициясы –4,4 трлн теңгеге жетті. Наурызда валюта нарығындағы тұрақсыздық кезеңінде теңге өтімділігіне сұраныс өсті және ҚРҰБ теңге өтімділігін алу көлемін қысқартты. Сәуірде алып қою көлемі 2020 жылдың соңында қайта қалпына келе бастады, ҚРҰБ операциялары бойынша нетто позиция –4,8 трлн теңгені құрады.

2020 жылы нарықтан өтімділікті алудың негізгі үлесі бұрынғысынша ҚРҰБ ноттары есебінен болды. Сонымен бірге, 2020 жылы өтімділікті алу бойынша операциялардың жалпы көлеміндегі ноттардың үлесі төмендей бастады және жылдың аяғында ол жыл басындағы 83% -бен салыстырғанда 60% -ды ғана құрады. Ноттар үлесінің қысқаруы 2020 жылғы шілдеде ҚРҰБ-ның жылдық ноттар шығарылымын тоқтата тұруы және ҚР Қаржыминінің МБҚ тартымдылығын арттыру, сондай-ақ депозиттер есебінен өтімділікті алу үлесін арттыру мақсатында 2020 жылғы 4-тоқсаннан бастап 1 аукцион шеңберінде өтеу мерзімі 182 күн болатын ноттар шығарылымының көлемін 100 млрд теңге деңгейінде шектеу есебінен болды. Жалпы, 2020 жылы айналыстағы ноттар көлемі 3,4-тен 2,9 трлн теңгеге дейін қысқарды. ал ҚРҰБ-дағы депозиттер 0,9-дан 1,8 трлн теңгеге дейін өсті.

Өтімділікті беру жөніндегі операциялардың көлемі барлық талданатын кезең бойы шамалы болды және 2019 жылғы шілдеде валюталық-пайыздық свопты өтегеннен кейін өтімділікті беру бойынша операциялардың көлемі ҚРҰБ нетто-позициясының 14%-ынан аспады.

1.25-график ҚРҰБ қаржы нарығындағы өтімділіктің нетто-сатып алушысы ретінде әрекет етуді жалғастыруда

ҚРҰБ операциялары бойынша ашық позиция

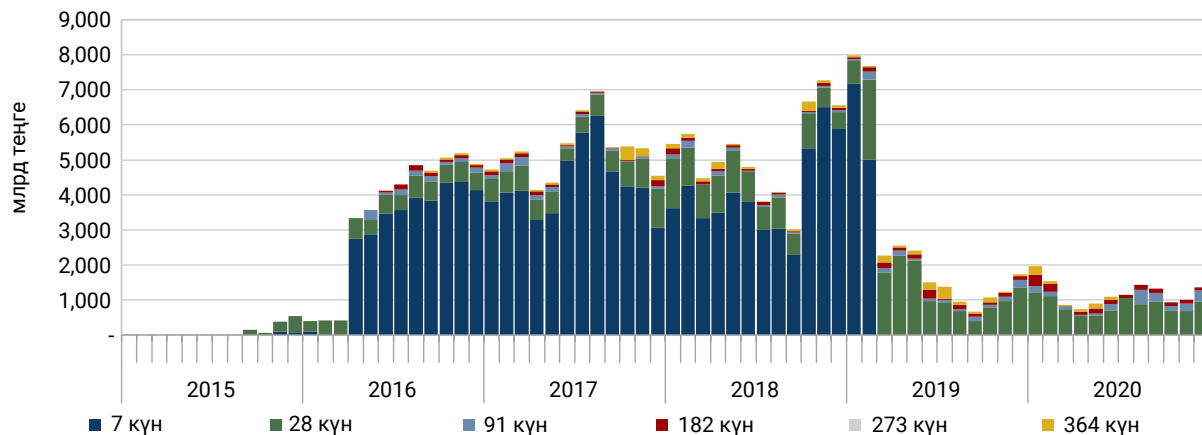

Дереккөзі: ҚРҰБ

2020 жылы ҚРҰБ өтімділікті байланыстыру құралдарының тиімділігін арттыру бойынша жұмысты жалғастырды: 28 күн және одан да көп мерзімдегі ноттарды орналастырды, депозиттік аукциондар өткізді. 2019 жылғы ақпанда ҚРҰБ үлкен сұранысқа ие 7 күн мерзіммен ноттар шығаруды тоқтатты және депозиттік аукциондар көмегімен осы мерзімде өтімділікті ала бастады (1.26-график). Нәтижесінде нота аукциондарының көлемі 4 есе қысқарды. Депозиттік аукциондарға өтімділікті алу құралы ретінде олардың тұрақтылығының артуына байланысты артықшылық берілді, өйткені ноттарға қарағанда депозиттер қосымша өтімділік алу үшін кепілге қабылданбайды. ҚР ҚМ МБҚ өтімділікті бюджет тапшылығын қаржыландыруға бағыттау мақсатында ҚРҰБ жылдық ноттарды орналастыруды тоқтатты және 6 айлық ноттарды шығаруды шектеді, ал ҚР ҚМ айналыс мерзімі бір жылға дейінгі дисконттық облигациялар шығаруды қайта бастады, сондай-ақ өтеу мерзімі 3 жылға дейінгі МБҚ-ны қосымша орналастыруды жүргізе бастады (1.27-график). Нәтижесінде банктердің сұранысының бір бөлігі ҚР ҚМ қысқа мерзімді МБҚ-ға құйылды.

1.26-график Орналастырудың ең көп көлемі мерзімі 28 күндік ноттарға тиесілі болды

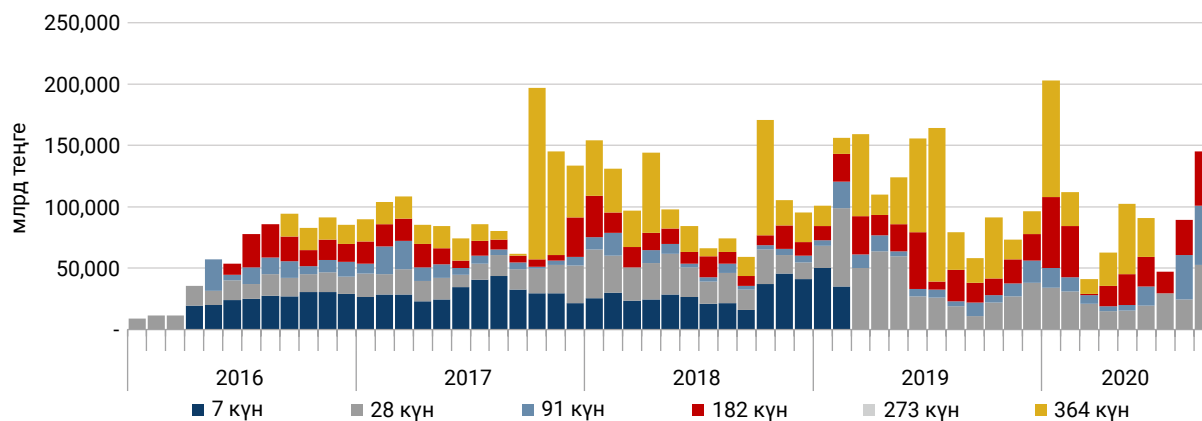
Мерзімдер бөлінісінде ноттарды бастапқы орналастыру

Дереккөзі: БҚОД

1.27-график 2020 жылы ҚРҰБ жылдық шығарылымды тоқтатты және ҚР Қаржыминінің МБҚ сұранысты арттыру мақсатында 6 айлық ноттарды шығаруды шектеді

Мерзімі бойынша сараланған ноттарды бастапқы орналастыру көлемі

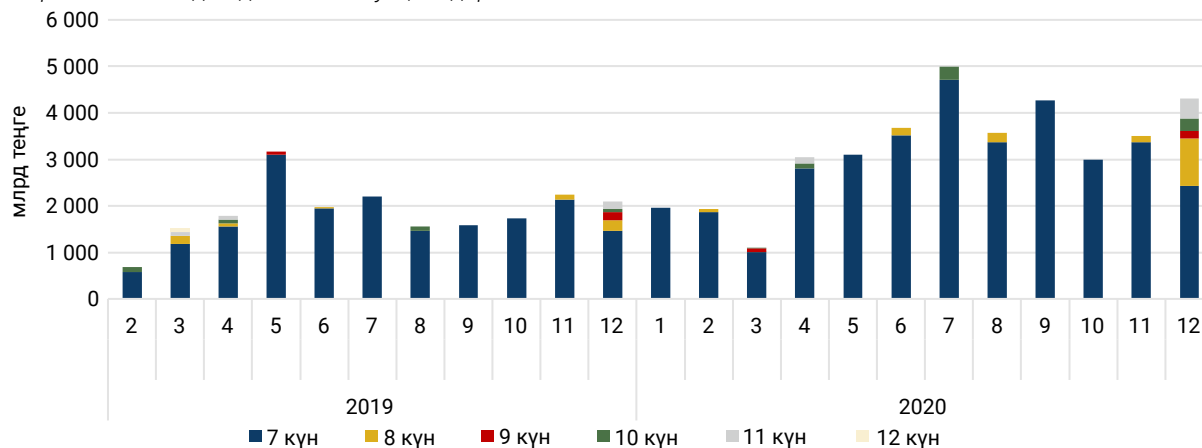

Дереккөзі: БҚОД

ҚРҰБ 2016 жылы ноттар шығарылымын жандандырғаннан бері мерзімі 7 күндік ноттар аса танымал болды. 2019 жылғы ақпанда ҚРҰБ олардың шығарылымын тоқтатты және сұраныс ішінара мерзімдері бойынша салыстырмалы депозиттік аукциондарға және ішінара неғұрлым ұзақ мерзімді ноттарға ауысты. 2019 жылы депозиттік аукциондардың көмегімен алынған өтімділіктің жалпы сомасы 18,9 трлн теңге және 2020 жылы 35,5 трлн теңге болды (1.28-график). Салыстыру үшін 7 күндік ноттар өтімділікті алудың 2017 жылғы 51,9 трлн теңгесіне және 2018 жылғы 48,6 трлн теңгесіне тиесілі болды.

1.28-график Қысқа мерзімді депозиттер 7 күндік ноттарды алмастырды

Мерзімі бөлінісіндегі депозиттік аукциондар

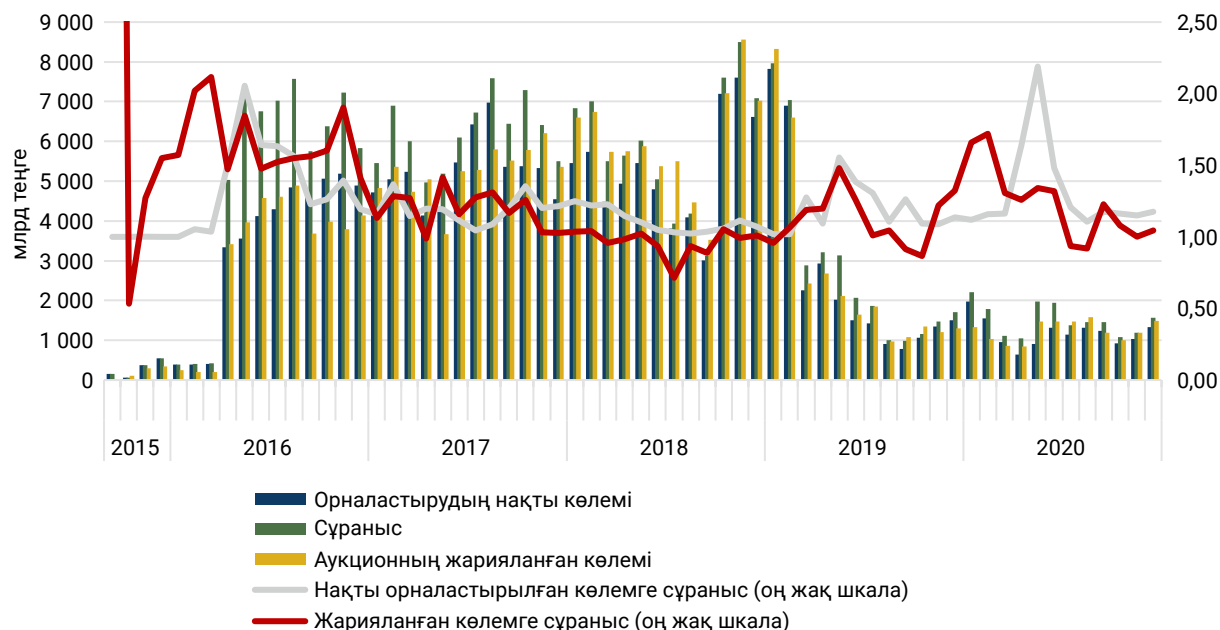

Дереккөзі: ҚРҰБ

Жалпы алғанда, ҚРҰБ ноттарына сұраныс 2019-2020 жылдар ішінде орналастырылатын көлемдерден асып түсті, бұл ретте оның алдыңғы кезеңдермен (1.29-график) салыстырғанда төмендеуі байқалды. 2019 жылғы ақпаннан кейін ҚРҰБ ноттарына сұраныстың сандық қысқаруы 7 күндік ноттар шығарылымының тоқтатылуымен және депозиттік аукциондар өткізудің басталуымен түсіндіріледі. Осылайша, ЕДБ сұранысының бір бөлігі депозиттік аукциондарға өтті, ал сұраныстың бір бөлігі ҚР Қаржыминінің МБҚ-сына қосылды. Сонымен қатар, орналастырылған ноттардың мерзімдерін ұзартумен босатылған өтімділікті алу қажеттілігі сирек орын алды.

1.29-график Ноттарға сұраныс депозиттік аукциондармен, ҚР Қаржыминінің МБҚ-ы және ұзақ мерзімді ноттармен ішінара алмастыру салдарынан төмендеуде

ҚРҰБ ноттарының жарияланған көлемі, сұранысы және нақты орналастыру көлемі

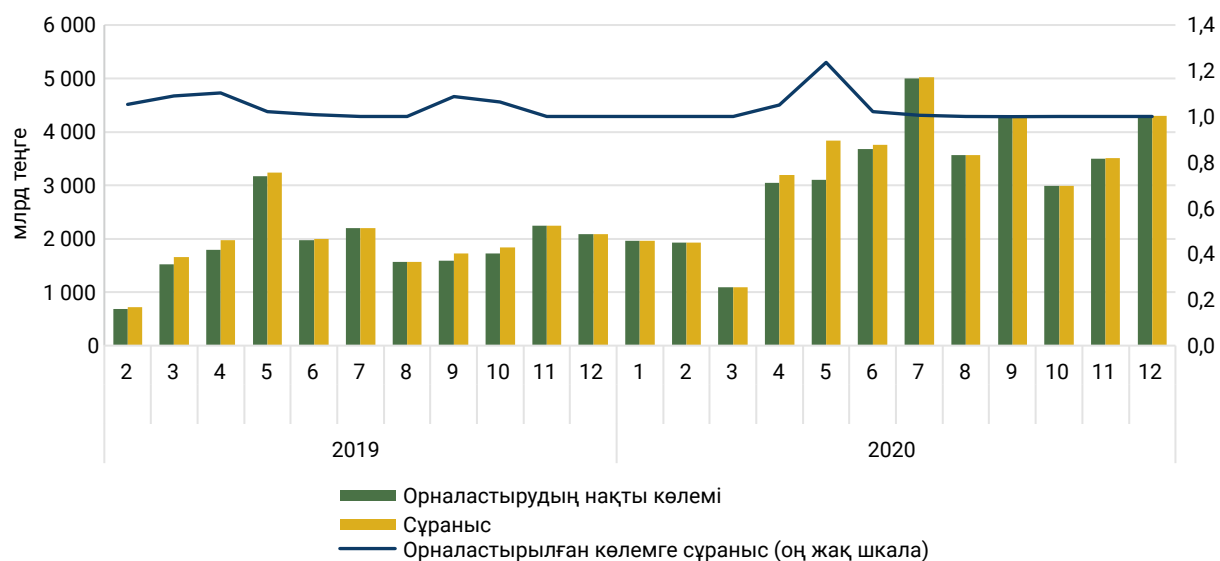

Дереккөзі: ҚРҰБ

Нарыққа қатысушылардың депозиттік аукциондарға сұранысы ұлттық валюта бағамына қысым кезеңдерін қоспағанда, 2020 жылы бойы тұрақты болып келді және ҚРҰБ толық дерлік қанағаттандырылды (1.30-график). Наурызда экономикалық конъюнктураның нашарлауы және теңгенің әлсіреуі аясында теңгемен құралдарға сұраныс күрт төмендеді, бұл ҚРҰБ ноттары мен депозиттерін орналастыруға әсер етті.

1.30-график ҚРҰБ депозиттерге деген сұранысты толықтай дерлік қанағаттандырады

Депозиттік аукциондардағы сұраныс және нақты көлем

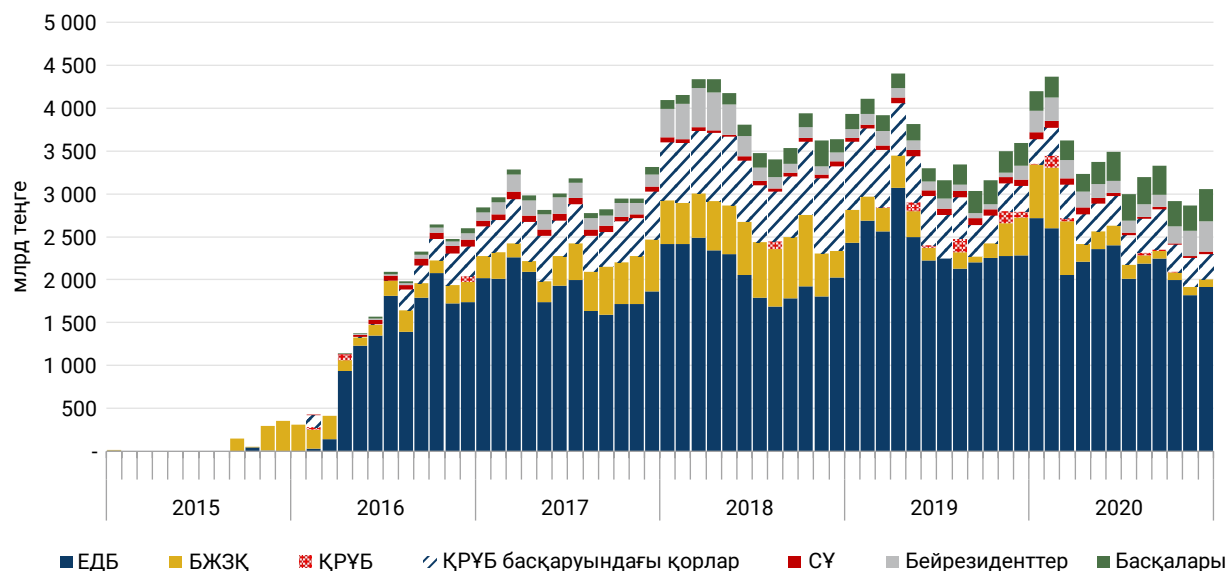

Дереккөзі: ҚРҰБ

Банктер 2020 жылы ноттар нарығында негізгі инвесторлар болып қала берді (1.31-график). Бұл ретте каптивті инвесторлардың үлесі 2019 жылғы желтоқсанда және 2020 жылғы I тоқсанда біршама өсті. 2020 жылғы наурызда тәуекел-сыйлықақылардың өсуі және нарықтық инвесторлар тарапынан теңгемен құралдарға сұраныстың төмендеуі кезінде ноттарды орналастырудың 69%-ы БЖЗҚ мен ҚРҰБ басқаруындағы қорларға тиесілі болды (1.32-график).

1.31-график ҚРҰБ ноттарының негізгі ұстаушысы ЕДБ болып қала береді

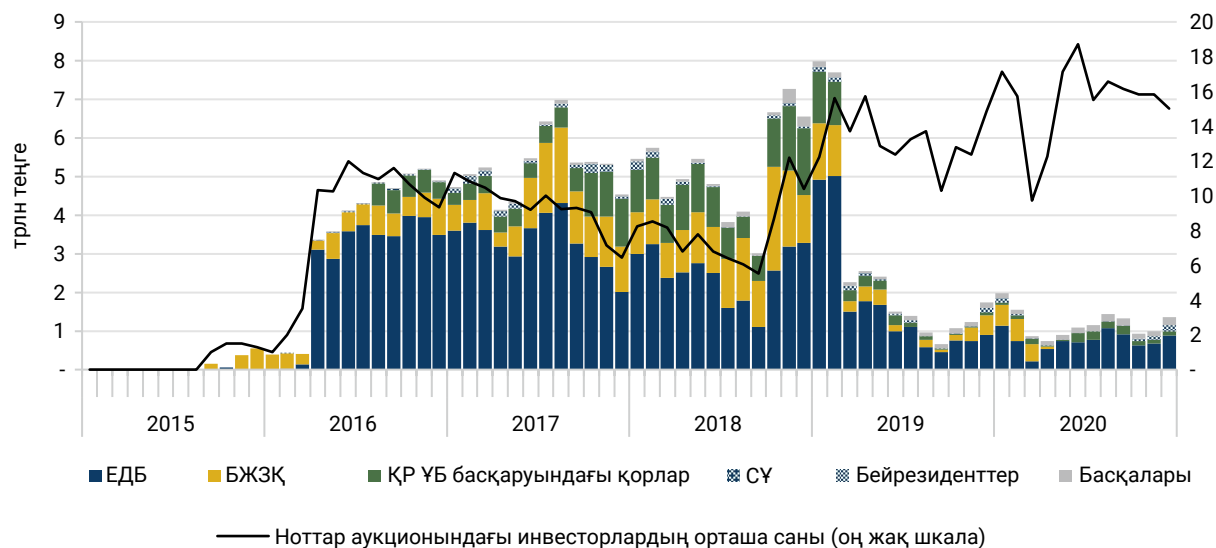
ҚРҰБ-ның ұстаушылар бөлінісіндегі айналыстағы ноттары

Дереккөзі: БҚОД

1.32-график Ноттарға сұраныс теңге бағамына қысым кезеңінде төмендеді

ҚРҰБ ноттарын қатысушылар бөлінісінде бастапқы орналастыру

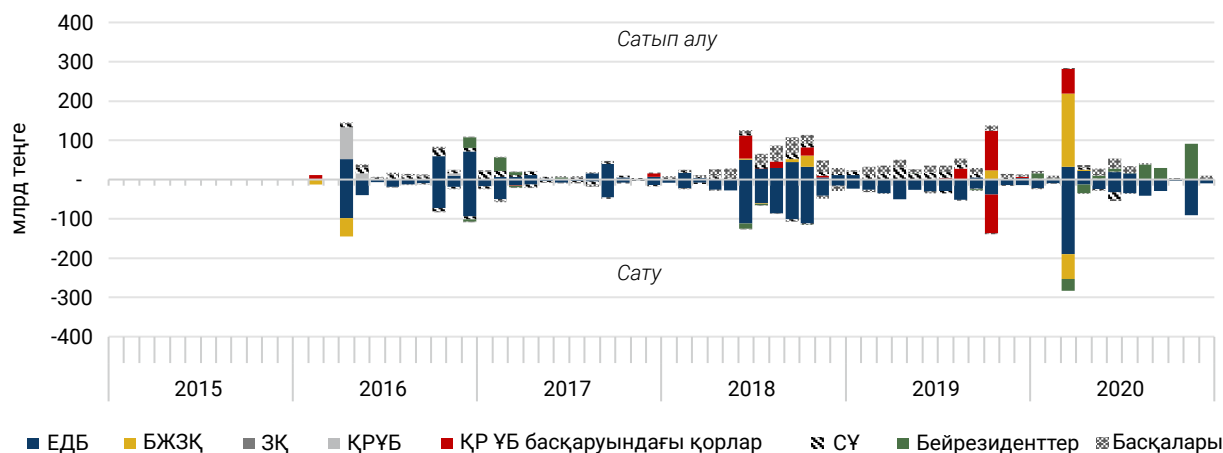

Дереккөзі: БҚОД

ҚРҰБ ноттарының қайталама айналым нарығы бастапқы нарықпен салыстырғанда айтарлықтай дәрежеде белсенді емес. Мәселен, ҚРҰБ ноттарының қайталама нарығындағы сауда-саттық көлемі 2020 жылы 643,4 млрд теңгені немесе бастапқы нарықтағы сауда-саттық көлемінің 4%-ын құрады (1.33-график). Талданып отырған кезеңдегі ең жоғарғы белсенділік 2020 жылғы наурызда байқалды және екінші деңгейдегі банктердің ноттарды сатуына байланысты болды. Сатып алу жағында каптивті инвесторлар – БЖЗҚ мен ҚРҰБ басқаруындағы қорлар болды.

1.33-график Теңге бағамына қысым жасау кезеңінде нарықтық қатысушылар ҚРҰБ ноттар нарығынан шыққан

ҚРҰБ ноттар айналысының қайталама нарығы

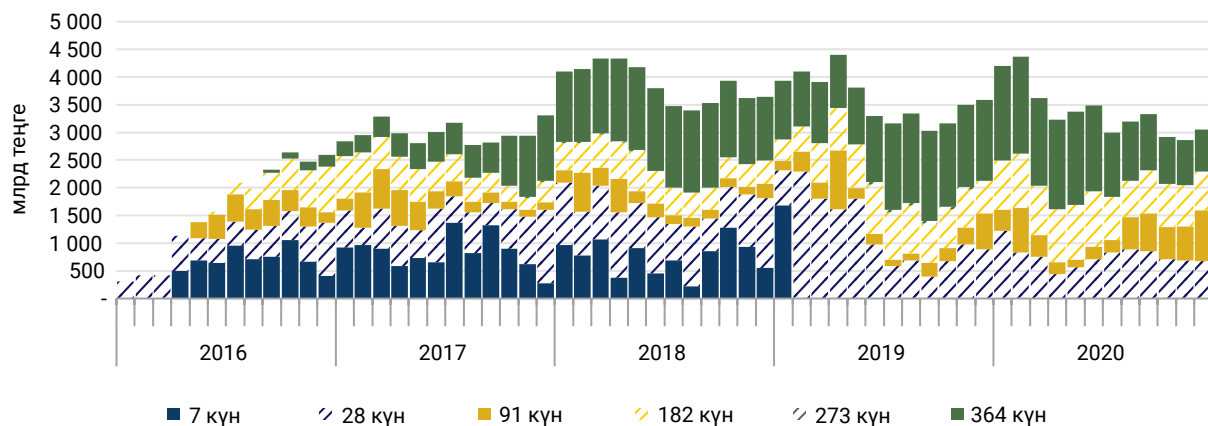

Дереккөзі: БҚОД

2020 жылы жылдық ноттарды шығаруды тоқтата тұру және 6 айлық ноттарды шығаруды шектеу нәтижесінде айналыстағы ноттаркөлемі 14%-ға төмендеді (1.34-график). 2019 жылы 7 күндік ноттарды шығару аяқталғаннан кейінгі алғашқы айларда нарық қатысушыларының сұранысы келесі 28 күндік жедел ноттарға ауысты. Алайда, талданатын кезеңде шығарылған ноттардың құрылымы неғұрлым біркелкі бөлінді.

1.34-график ҚРҰБ ноттары бойынша позиция 2020 жылы 14% төмендеді

ҚРҰБ-тың өтеуге дейінгі мерзімдер бөлінісінде айналыстағы ноттары

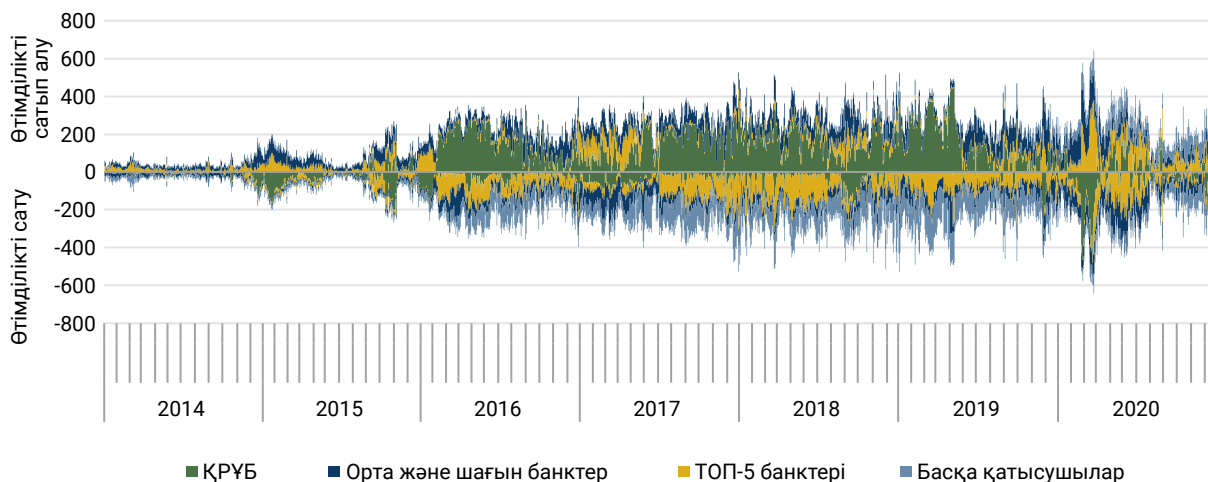

Дереккөзі: БҚОД

ҚРҰБ өтімділікті көбінесе 2016 жылдан бері алып бастаған 2019-2020 жылдары репо нарығына қатысуын едәуір қысқартты (1.35-график). Бұл ретте мөлшерлемелер базалық мөлшерлеменің пайыздық дәлізінің ішінде қалуды жалғастырды және нарық көлемі бұрынғы деңгейде қалды, репо нарығы ҚРҰБ елеулі қатысуынсыз нарықтық қатысушылар арасында өтімділікті қайта бөлу функциясын орындауды жалғастырды. Алайда, 2020 жылғы ақпан-наурызда ұлттық валюта бағамына қысым жасау және теңгелік құралдар бойынша тәуекел-сыйлықақының өсуі аясында пайыздық дәліз шеңберіндегі ставкалар бойынша теңгелік өтімділік ұсынысы шектелді. Осы кезеңде ҚРҰБ өтімділікті беру жағында шыға бастады.

1.35-график ҚРҰБ-тың репо нарығына қатысуы төмендеуде

Репо нарығының көлемі, млрд теңге

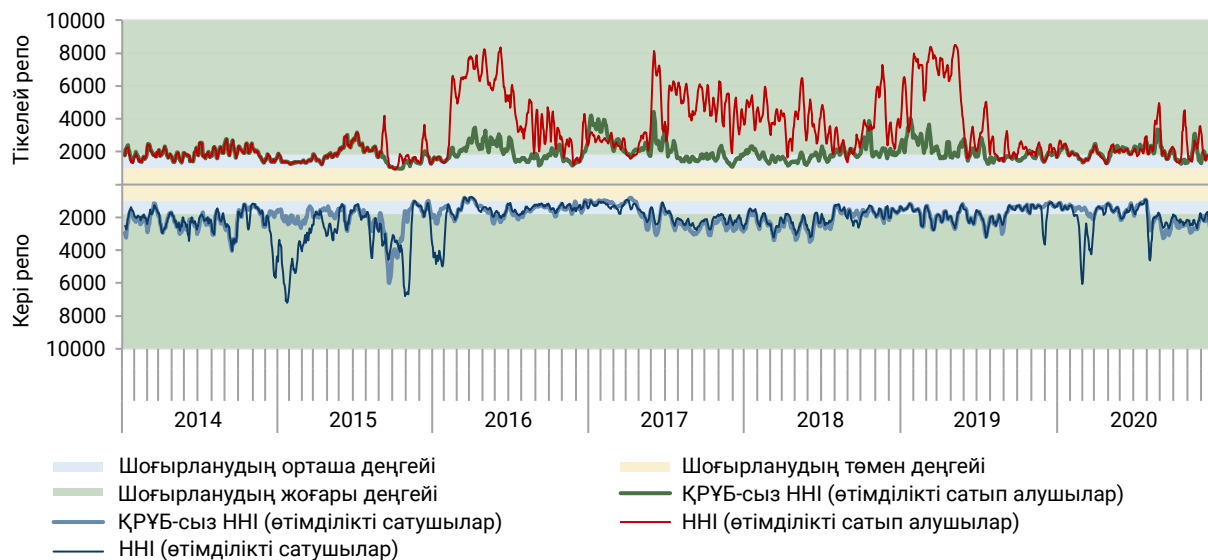

Дереккөзі: ҚҚБ

2020 жылы репо нарығындағы өтімділік біркелкі бөлінді, өтімділікті сатып алушылар мен сатушылардың шоғырлануының өсуі ҚРҰБ пен қорлардың ҚРҰБ-ты басқаруға қатысуы кезінде байқалады. Өтімділікті сатушылар шоғырлануының өсуі 2019 жылғы қарашада және 2020 жылғы ақпан-наурызда ҚРҰБ-тың теңгелік өтімділікке сұраныстың ұлғаюы кезінде қатысуы нәтижесінде байқалды (1.36-график).

1.36-график 2020 жылы сатушылардың шоғырлануының өсуі ҚРҰБ қатысқан уақытта бағамға қысым жасалған кезеңдерінде байқалды

Репо нарығының шоғырлануы

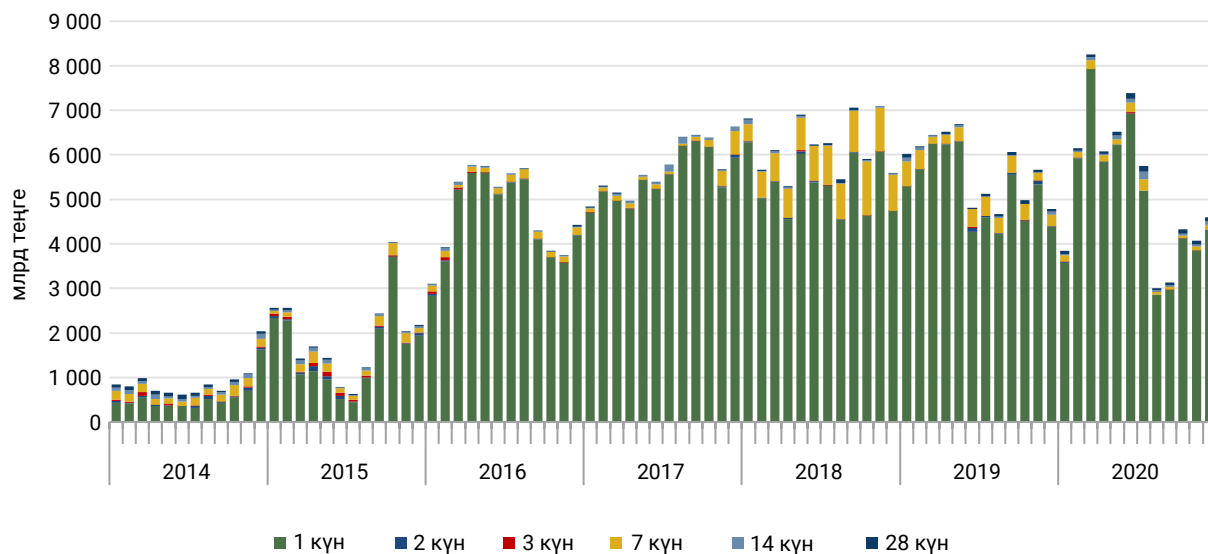
Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: ННИ – Херфиндаль-Хиршман индексі, ол нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен әрбір қатысушы көлемінің шаршы үлестерінің қосындысы ретінде есептеледі; Шоғырлану кезекті 5 күн ішінде жылжымалы орташа ННИ ретінде есептелген

2019 жылғы 2-жартыжылдықтағы репо операцияларының көлемі мен мерзімдерінің қысқаруы 2018 жылы жекелеген банктерде байқалған өтімділік проблемаларының төмендегенін жанама түрде көрсетеді. Алайда, 2020 жылдың бірінші жартысында репо нарығының көлемі қайтадан өсті. МБҚ-мен репо нарығында бұрынғысынша ең үлкен көлем 1 күндік репоға тиесілі, 2019 жылы 1 күндік репо операцияларына МБҚ-мен барлық репо операцияларының 92%-ы, ал 2020 жылы операциялардың 95%-ы тиесілі болды (1.37-график). 2018 жылы үлесі 13%-ға дейін өскен 7 күндік репо 2019 жылы 6%-ға дейін және 2020 жылы 2%-ға дейін төмендеді (1.38-график).

1.37-график Операциялардың ең көп көлемі бұрынғысынша бір күн мерзімімен репоға келеді

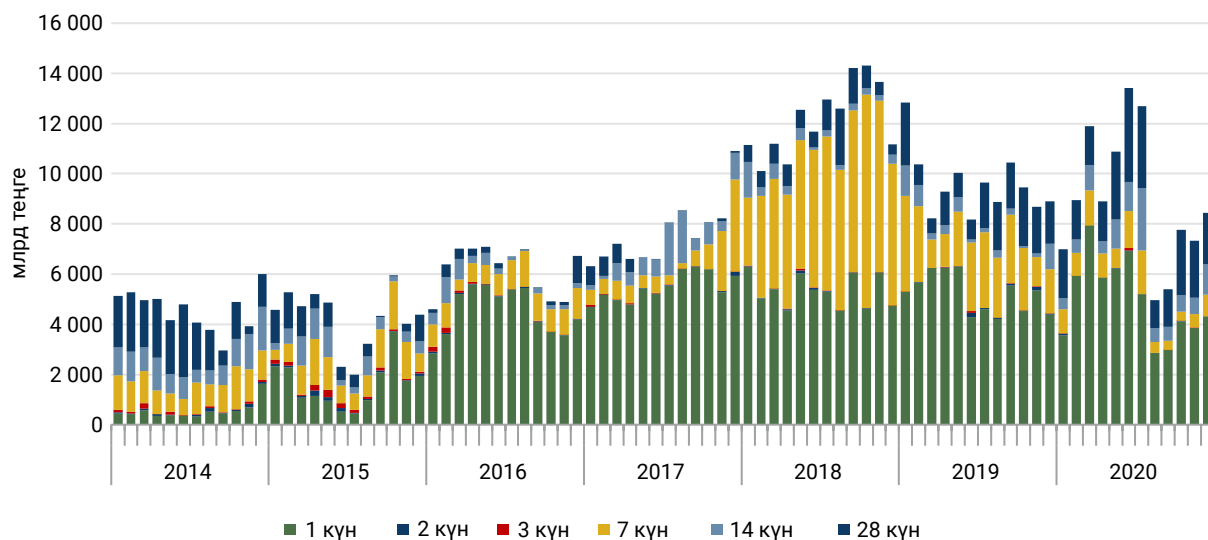
Автоматты репо операцияларының көлемі

Дереккөзі: ҚҚБ

1.38-график 2018 жылмен салыстырғанда 7 күндік репо үлесі қысқарды

Мерзімдері бойынша мөлшерленген автоматты репо операцияларының көлемі

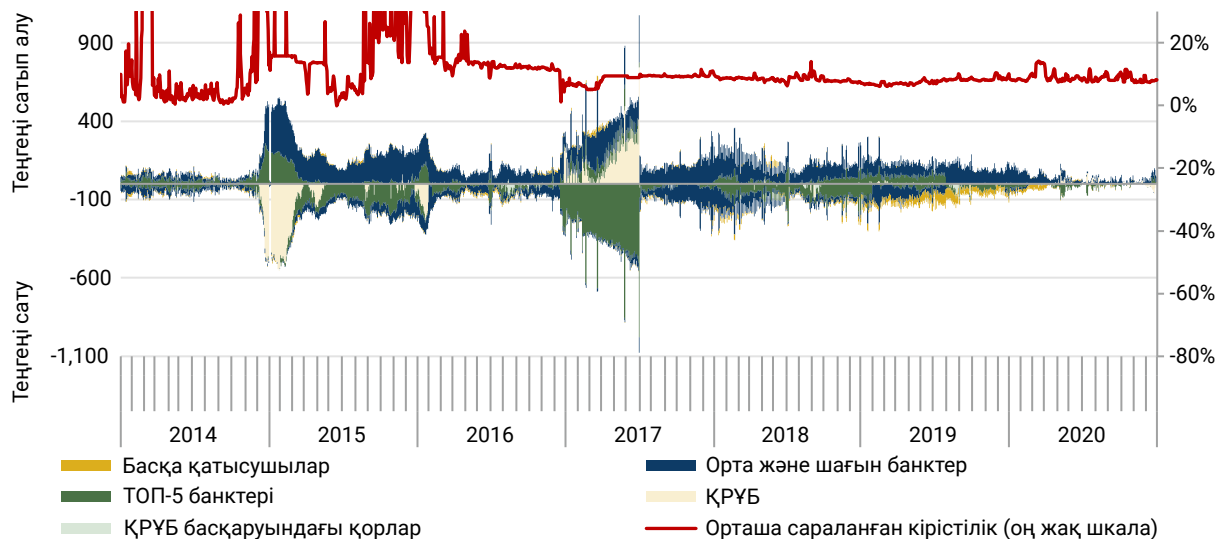

Дереккөзі: ҚҚБ

ЕДБ-дегі депозиттердің долларлануының төмендеуі және теңгелік өтімділіктің профициті валюталық своп нарығының қысқаруына ықпал етті (1.39-график). ҚРҰБ своптар нарығына қатысуы шамалы болды, нарық теңгелік және валюталық өтімділікке негізгі қажеттілігін өз бетінше қанағаттандырды.

1.39-график ЕДБ-дағы депозиттерді долларландырудың төмендеуі және теңгені өтімділігінің профициті валюталық своп нарығының қысқаруына әсер етті

Валюталық своп нарығының көлемі

Дереккөзі: ҚБК, ҚРҰБ есептері

2020 жылы сатушылар тарапынан да, сатып алушылар тарапынан да байқалған шоғырланудың өсуі өтімділікке деген қажеттіліктің артуы емес, осы нарықтың қысқаруының салдары болды (1.40-график).

1.40-график Жоғары шоғырлану валюталық своп нарығына қатысушылар санының төмен болуына байланысты болды

Валюталық своп нарығының шоғырлануы

Дереккөзі: ҚБК, ҚРҰБ есептері

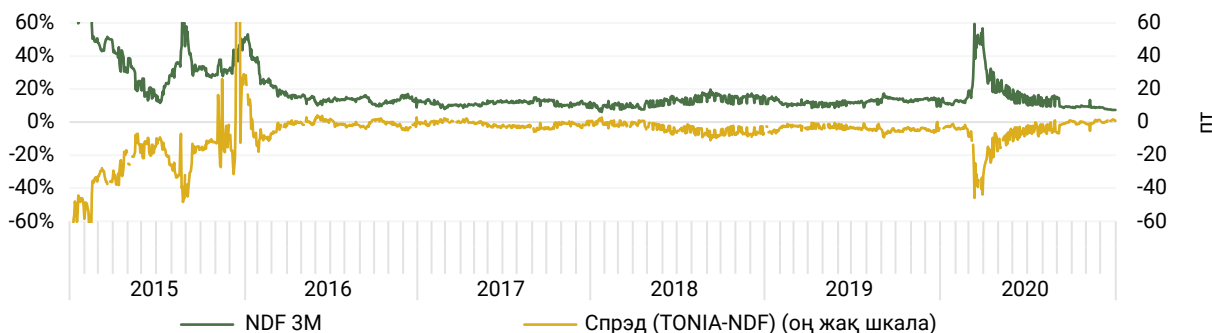
Ескерту: ННИ – Херфиндаль-Хиршман индексі, ол нарықтағы операциялардың жалпы көлемінен әрбір қатысушының көлемі үлестерінің квадраттарының қосындысы ретінде есептеледі; Шоғырлану қатарынан 5 күн ішінде ННИ өзгермелі орташа мәні ретінде есептелген

ҚРҰБ пайыздық саясаты және ақша нарығының мөлшерлемесі

2020 жылғы наурызда USD/KZT жеткізілімсіз форвардтарының мөлшерлемелері теңгенің одан әрі әлсіреуі бойынша өспелі күтулерге жауап ретінде 60%-ға дейін өсті. 2020 жылғы наурызда базалық мөлшерлеменің 12%-ға дейін көтерілуіне қарамастан, TONIA мөлшерлемесі мен NDF мөлшерлемесі арасындағы спрэд теңгеге қарсы сатып алу-сату мүмкіндігін көрсете отырып, кеңейе түсті (1.41-график). Пайыздық мөлшерлемелердің өтелген паритеті сақталмады, нарыққв қатысушылардың пікірінше, теңге бойынша пайыздық мөлшерлеме өспелі тәуекел-сыйлықақыны көрсетпеді. NDF мөлшерлемелері теңге бағамының нығаюына қарай 2020 жылғы сәуірде біртіндеп төмендей бастады және қыркүйекте TONIA мен NDF мөлшерлемесінің арасындағы спрэд нөлге жақындады.

1.41-график 2020 жылғы наурызда TONIA мөлшерлемесі мен NDF мөлшерлемесі арасындағы спрэдтің кеңеюі арбитраждың теңгеге қарсы мүмкіндігін дәлелдеді

USD/KZT валюта жұбы бойынша TONIA мөлшерлемесі мен NDF мөлшерлемесі арасындағы спрэд

Дереккөзі: Bloomberg, ҚБК

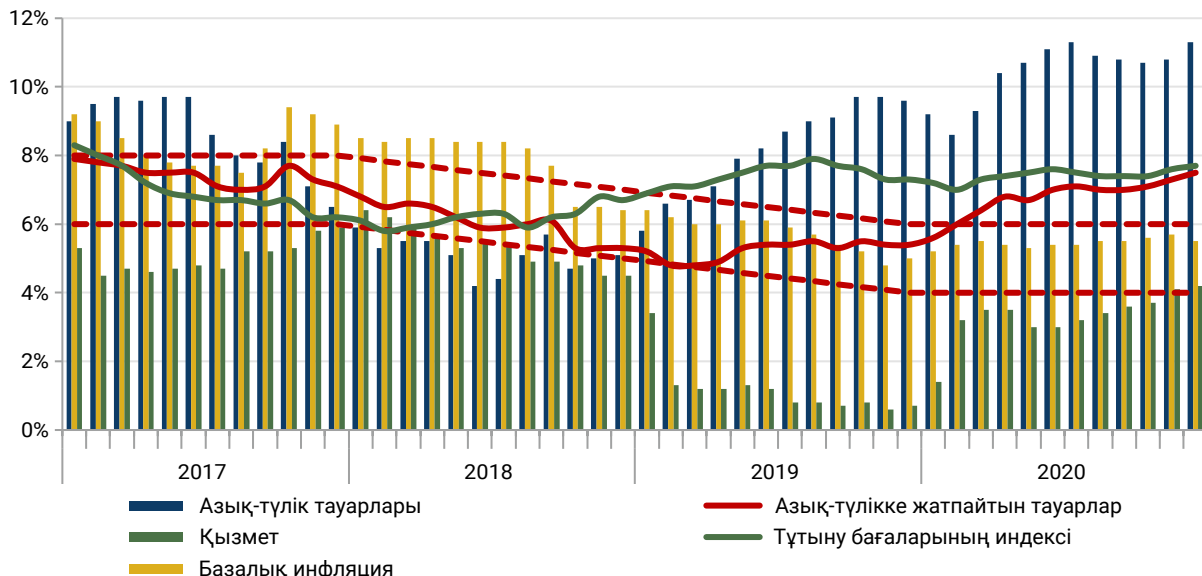
2019 жылғы инфляция инфляция бойынша нысаналы мәннен аспай, 5,4% деңгейінде қалыптасты. Бірақ, 2020 жылғы наурызда байқалған ұлттық валютаның әлсіреуі инфляциялық қысымды күшейтті. 2020 жылдың қорытындысы бойынша азық-түлік инфляциясы 11,3% болды. 2020 жылғы наурызда жылдық инфляция 6,4% деңгейінде қалыптасты және нысаналы мәннен 6%-ға асып түсті, жалпы 2020 жылы инфляция 7,5% болды (1.42-график).

Азық-түлікке жатпайтын инфляция 5,5% болды. Киім, аяқ киім, ЖЖМ бағасының өсуі бәсеңдеген кезде дәрі-дәрмектің, үй тұрмысындағы заттар мен тұрмыстық техниканың бағасы өсті, ол эпидемиологиялық жағдайға, сондай-ақ қашықтан жұмыс істеу мен оқу кезінде сұраныстың сақталуына байланысты болды.

Қызмет көрсету саласында да бағаның едәуір өскені байқалды. Сервистік инфляцияның 4,2%-ға дейін жеделдеуі реттелмейтін ақылы қызметтердің қымбаттауына байланысты. Сұраныстың біртіндеп қалпына келуі аясында қоғамдық тамақтандыру, қонақ үй қызметі, тұрмыстық қызметтердің жекелеген түрлері мен жеке күтім қызметтері құнының жылдық өсуі арқылы негізгі үлес қамтамасыз етілді. Базалық инфляция көрсеткіштері инфляциялық процестердің жеделдегенін дәлелдейді. Мысалы, жемістер мен көкөністерсіз, реттелетін коммуналдық қызметтерсіз, темір жол көлігінсіз, байланыссыз, бензин, дизель отынынсыз және көмірсіз аннуализацияланған инфляция 2020 жылғы желтоқсанда 7,2%-ға дейін жеделдеді.

1.42-график 2020 жылы инфляция нысаналы дәлізден асып түсті

Инфляция компоненттерінің серпіні

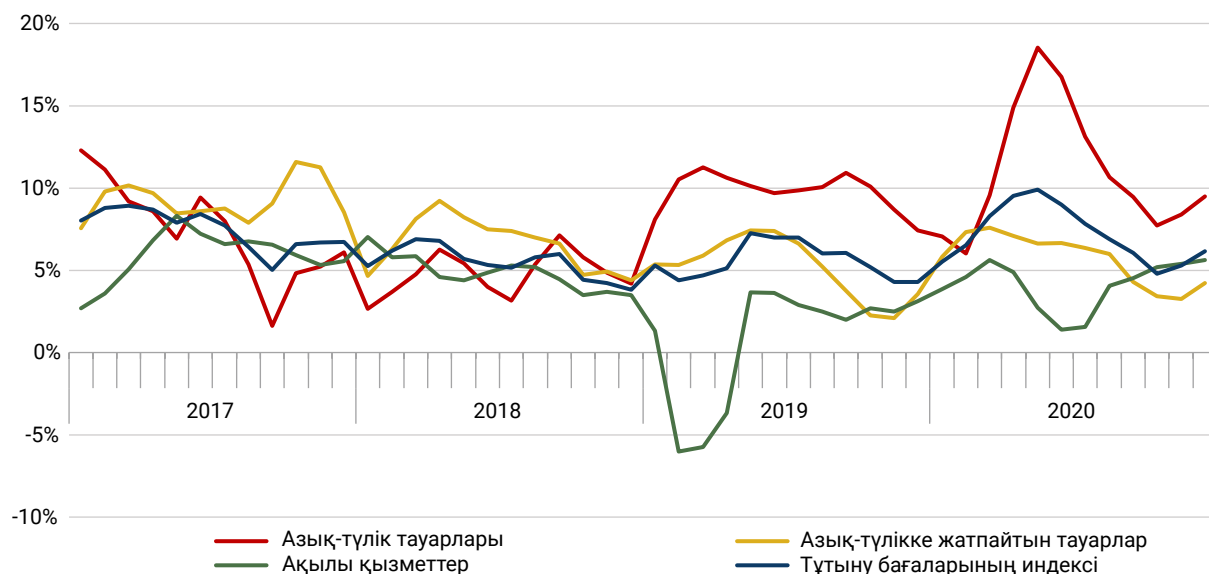
Дереккөзі: ҰЭМ СК

Ескертпе: Базалық инфляцияға жемістер мен көкөністер, коммуналдық қызметтер (реттелетін), теміржол көлігі, байланыс, бензин, дизель отыны мен көмір кірмейтін базалық индекс алынды; 2019 жылға дейін инфляция бойынша таргет жылдың соңына белгіленді, сондықтан графикте 2018 және 2019 жылдардағы нысаналы дәліз жыл бойы төмендейді. Инфляцияның нысаналы дәлізі қызыл нүктелі сызықтармен көрсетілген

Осылайша, 2020 жылдың бірінші жартысында азық-түлік тауарлары бағасының өсуі инфляцияның артуына әсер етті (1.43-график). Азық-түлік тауарларының инфляциясы наурыз бен сәуірде шегіне жетті, маусымдық түзетілген азық-түлік инфляциясының үш айдағы аннуализацияланған өзгермелі орташа мәні 18,5% болды. Осы жылдың екінші жартысында азық-түлік инфляциясы төмендей бастады және жыл соңына қарай маусымдық түзетілген азық-түлік инфляциясының үш айдағы аннуализацияланған өзгермелі орташа мәні 9,5%-ға тең болды. Бүкіл тұтыну қоржыны бойынша жалпы инфляция жылдың екінші жартысында азық-түлік инфляциясымен бірге төмендеді, 2020 жылдың екінші жартыжылдығында маусымдық түзетілген инфляцияның үш айдағы аннуализацияланған өзгермелі орташа мәні 9%-дан 6,1%-ға дейін төмендеді.

1.43-график Инфляцияның ұлғаюына азық-түлік салымдары бағасының өсуі көп үлес қосты

Маусымдық түзетілген өзгермелі орташа инфляция

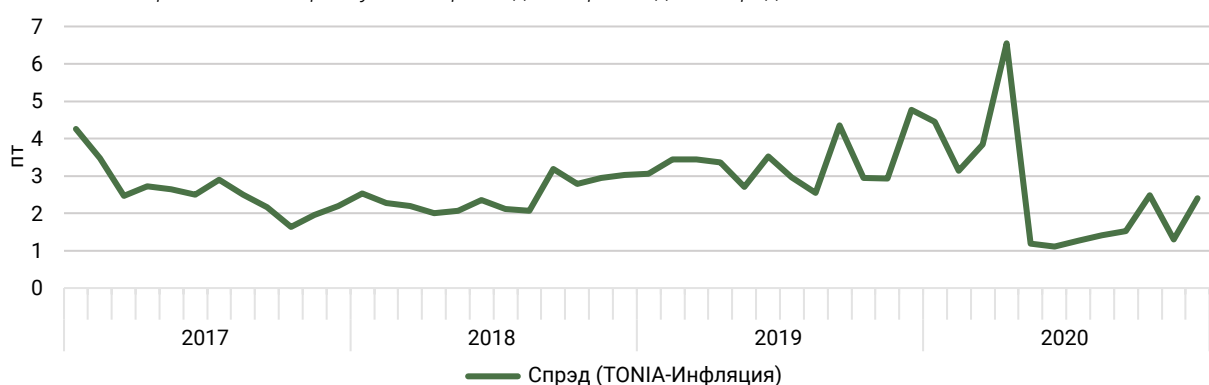
Дереккөзі: ҰЭМ СК, ҚРҰБ есептері

Ескерту: графикте компоненттер бойынша тұтыну бағаларының индексі бойынша маусымдық түзетілген 3 айдағы аннуализацияланған өзгермелі орташа мәндер көрсетілген

2019 жыл мен 2020 жылғы наурыз аралығындағы кезеңде базалық мөлшерлеме 3-3,5 нақты мөлшерлеме бойынша қорды ескере отырып, ҚР ҰБ белгіленді (1.44-график). 2020 жылғы 10 наурызда инфляциялық тәуекелдерді азайту мақсатында ҚРҰБ базалық мөлшерлемені 9,25%-дан 12%-ға дейін көтерді. Нәтижесінде, наурызда инфляцияның өсуіне қарамастан, нақты мөлшерлеме 5%-дан асты. Бірақ, 2020 жылғы сәуірде экономикалық белсенділікті қолдау және коронавирустық пандемиядан болған залалды азайту мақсатында базалық мөлшерлеме 9,5%-ға дейін төмендетілді. 2020 жылғы шілдеде базалық мөлшерлеме 9%-ға дейін төмендетілді, бұл проинфляциялық тәуекелдердің әлсіреуіне және 2020 жылғы бірінші жартыжылдықта экономикалық белсенділіктің барынша қысқаруына байланысты болды. Базалық мөлшерлеменің төмендеуі, сондай-ақ инфляцияның біртіндеп жеделдеуі нақты мөлшерлемені 1-2%-ға дейін төмендетті, ол жыл соңына дейін осы диапазонда қалды.

1.44-график Инфляцияның өсу нәтижесінде нақты пайыздық мөлшерлеменің төмендеуі

TONIA мөлшерлемесі мен тұтыну бағалары индексі арасындағы спрэд

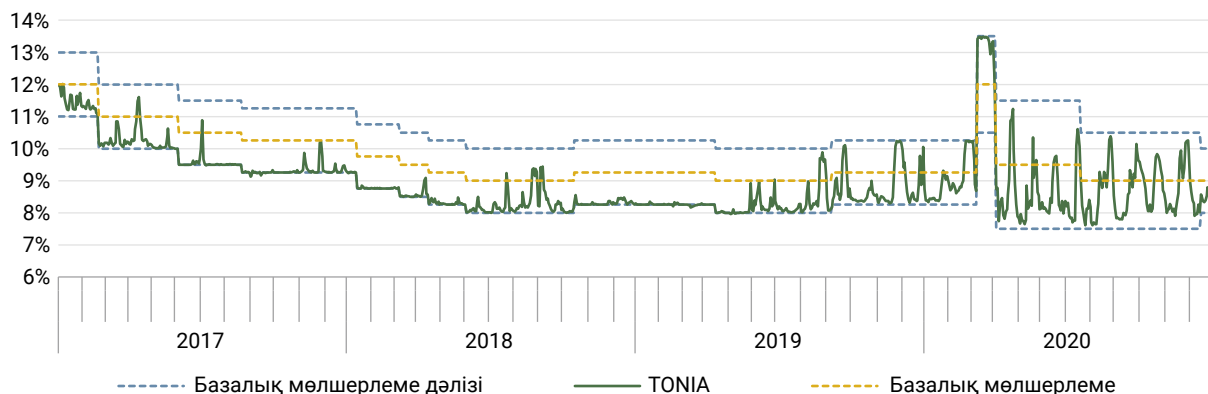

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚР СЖРА ҰСБ

2019 жылда репо мөлшерлемелері дәліздің төменгі шегінен ажырады, 2020 жылдың наурызына дейін іс жүзінде ҚРҰБ-ның қатысуынсыз пайыздық дәліздің ішінде болды. 2020 жылғы наурызда базалық мөлшерлеменің 12%-ға дейін көтерілуіне және дәліздің 3%-ға дейін кеңеюіне қарамастан, мөлшерлемелер ҚРҰБ өтімділік берген жоғарғы шекарада болды. Сәуірде ҚРҰБ базалық мөлшерлемені төмендетті, бұл ретте мөлшерлеме үшін дәліз 4%-ға дейін кеңейтілді. Repo мөлшерлемелері жыл бойына айтарлықтай құбылмалылықпен ерекшеленді, бұл пандемиямен байланысты белгісіздікті және энергия бағасының құбылмалылығын көрсетті (1.45-график).

1.45-график Пандемияға байланысты белгісіздік және мұнай бағасының құбылмалылығы ақша нарығы мөлшерлемелерінің құбылмалылығын арттырды

ҚРҰБ операциялық мөлшерлемесі – TONIA

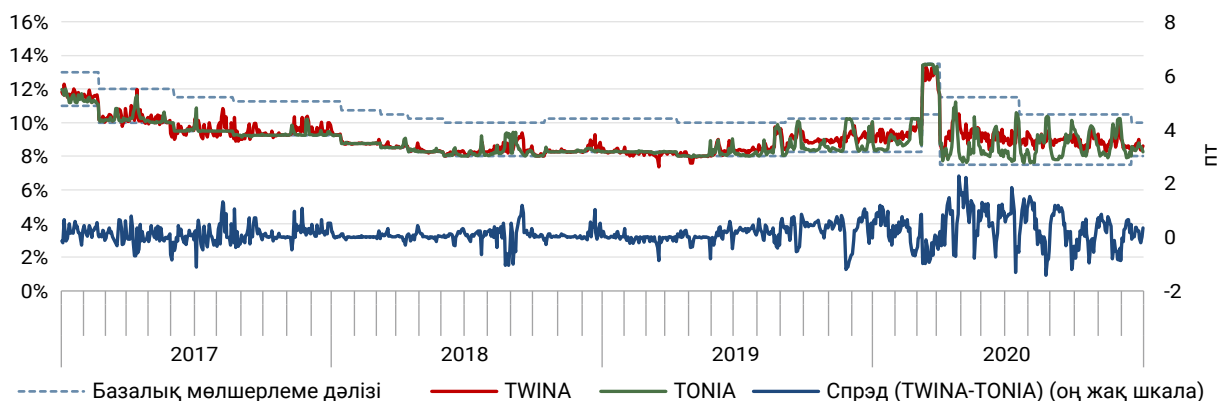

Дереккөзі: ҚҚБ

2020 жылда ҚРҰБ таргеттемейтін 7 күндік репо нарығындағы мөлшерлемелер базалық мөлшерлеменің пайыздық дәлізінің ішінде қалыптасты және 1 күндік репо мөлшерлемелерімен салыстырғанда базалық мөлшерлемеге жақын бола отырып, аз құбылмалылығымен ерекшеленді. Дәліз ішінде 7 күндік репо мөлшерлемелерін қалыптастыру пайыздық арнаның трансмиссиялық тетігінің қысқа мерзімге тиімділігінің артқанын куәландырады, нарық қатысушылары қысқа мерзімді өтімділіктің құны бойынша күтулерді қалыптастыру кезінде базалық мөлшерлемеге сүйенеді (1.46-график).

1.46-график 7 күндік репо нарығына пайыздық мөлшерлемелерді трансмиссиялау сақталады

Repo нарығындағы пайыздық мөлшерлемелер

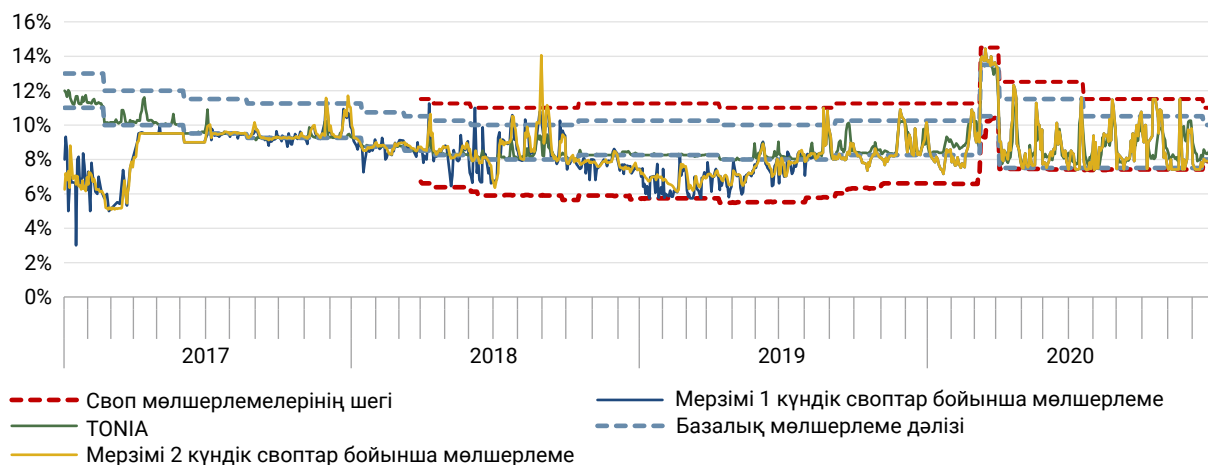

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ

2019-2020 жж. 2-ші жарты жылдығында қысқа мерзімді валюталық своптар нарығына репо мөлшерлемелерін трансмиссиялау тиімділігі айтарлықтай өсті. Бұған своптар дәлізінің шекараларының тарылуы ықпал етті, мөлшерлеменің төменгі шекарасы, ол бойынша ҚРҰБ өтімділікті алады, іс жүзінде репо нарығындағы төменгі шекарамен сәйкес келді. 2020 жылы наурызда своптар мен репоның жоғарғы шекаралары арасындағы спрэд 2-ден 1%-ға дейін тарылды (1.47-график). 2020 жылы своп мөлшерлемелері көбінесе репо мөлшерлемелерінің жоғарғы шегінен асып, своп шекарасына жететін, мысалы, бұл 2019 жылы сирек болды. Repo нарығындағы сияқты своптар нарығындағы мөлшерлемелердің ең көп өсуі теңгеге ең жоғары қысым кезеңінде – 2020 жылғы наурызда және сәуірде байқалды. Своптар мөлшерлемелерінің өсуі хеджирлеу құнының ұлғаюын және нарық қатысушыларының валюта кепілімен теңгелік өтімділікті беруге ықыласының жоқтығын көрсетеді.

1.47-график Теңге бағамының жоғары құбылмалылығы кезеңінде 2020 жылы валюталық тәуекелдерді хеджирлеу құны өсті

Валюталық своп нарығындағы пайыздық мөлшерлемелер

Дереккөзі: ҚҚБ, ҚРҰБ

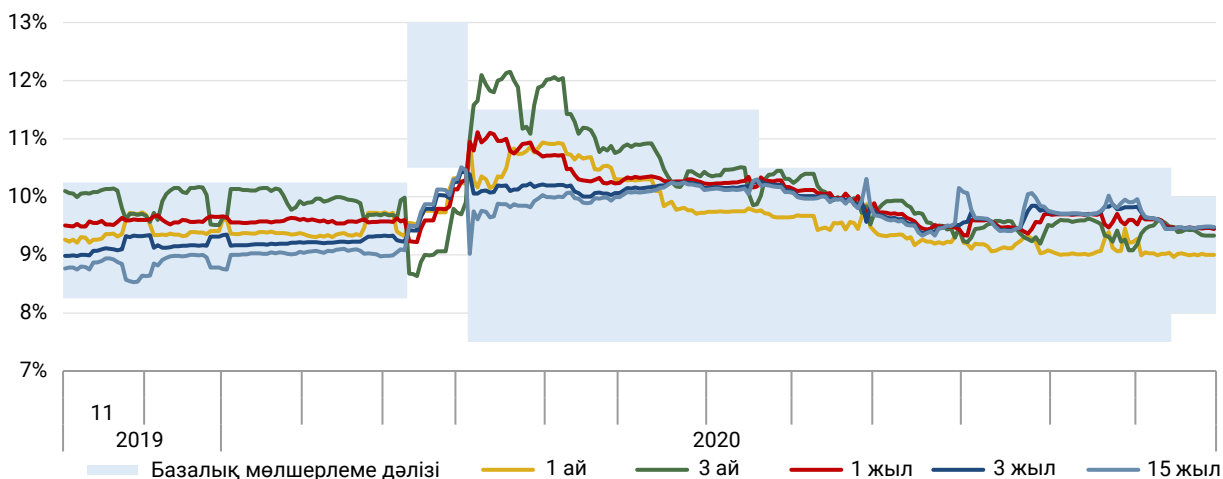
Ескертпе: Валюталық своптар мөлшерлемесі бойынша пайыздық дәлізді ҚРҰБ 2018 жылғы сәуірде енгізді. Дәліздің жоғарғы шегі базалық мөлшерлеме және спрэд ретінде анықталады. Төменгі шекара федералды қорлар (Federal funds rate) бойынша базалық мөлшерлеме мен тиімді мөлшерлемеге байланысты

МБҚ кірістілік қисығына базалық мөлшерлеме бойынша қабылданатын шешімдердің әсері бар, алайда, елеулі өзгерістер кезінде мөлшерлемелерді түзету шағын уақытша гәппен жүреді (1.48-график). Талданып отырған кезеңде МБҚ кірістілігі негізінен пайыздық дәліз шеңберінде болды, бұл МБҚ мөлшерлемелеріне пайыздық мөлшерлемелер трансмиссиясының болуын куәландырады. Алайда, үш жылдан астам мерзімде ерікті қатысушылар тарапынан МБҚ-ға төмен өтімділік пен қызығушылықтың төмендігі пайыздық арнаның тиімділігін шектейді және кірістілік қисығы орта және ұзақ мерзімді болашақта теңгелік қорлар құнының бағдар функциясын орындауға мүмкіндік бермейді.

ҚРҰБ ноттарының нарығы салыстырмалы түрде өтімді болып қалды, ноттар бойынша мөлшерлемелер нарықтың ерікті қатысушыларының сұранысын және тәуекелсіз теңгелік активтердің құны бойынша олардың күтулерін көрсетті. Бұл ретте 2020 жылдан бұрын ерікті инвесторлар тарапынан ҚР Қаржымині шығарған МБҚ-ға сұраныс шектеулі болған және ҚР Қаржымині МБҚ-ның басым бөлігі каптивті инвесторлардың тар шеңберінің арасында шоғырланған. Бұл пайыздық мөлшерлемелердің трансмиссиясы бойынша МБҚ нарығының функциясына теріс әсер етеді. Алайда, 2020 жылы қысқа мерзімді МБҚ шығарылымын қайта бастау нәтижесінде нарық қатысушылары қайтадан ҚР Қаржымині МБҚ-ның нарығына қатыса бастады. Сонымен қатар, 2020 жылдың 2 жартыжылдығында МБҚ-ның кірістілігінің қисығы өсе бастады, ұзақ мерзімді мемлекеттік бағалы қағаздар бойынша кірістілік қысқа мерзімді мемлекеттік бағалы қағаздар кірістілігінен асып түсті, бұл ұзақ мерзімді өтімділік сыйлықақысын көрсетеді.

1.48-график МБҚ-ның орта және ұзақ мерзімді мөлшерлемелері нарық қатысушыларының сұранысын көрсетпейді

МБҚ кірістілік қисығы

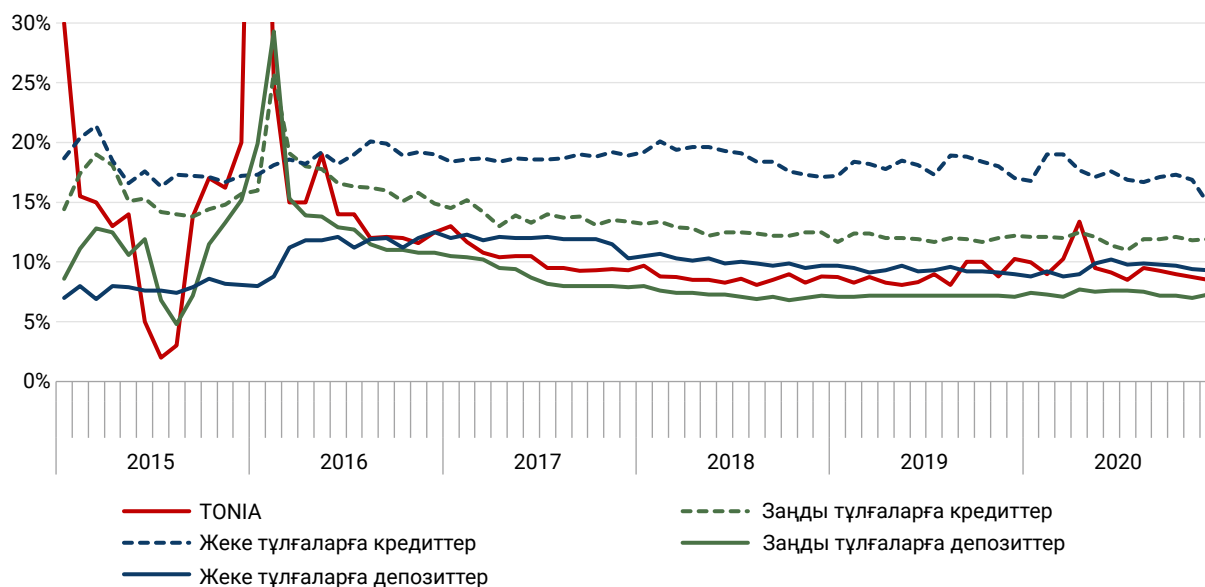
Дереккөзі: ҚҚБ

Базалық мөлшерлеме бойынша шешімдер депозиттер нарығына жеке тұлғалардың депозиттері бойынша ең жоғары мөлшерлемені айқындау әдістемесі арқылы таратылады¹. Сонымен, жеке тұлғалардың мерзімсіз және қысқа мерзімді депозиттері (3 және 6 ай) бойынша ең жоғары мөлшерлемелері базалық мөлшерлеменің деңгейіне байланысты белгіленеді. Нәтижесінде жеке тұлғалардың депозиттері бойынша қысқа мерзімді мөлшерлемелер ақша нарығы мөлшерлемелерінің трансмиссиясын көрсетеді. Заңды тұлғалардың депозиттері бойынша қысқа мерзімді мөлшерлемелердің де ақша нарығының мөлшерлемелерімен ұқсас тарифтері бар (1.49-график).

Банктердің пайыздық мөлшерлемелері саясаты тәуекелдерді азайтуға бағытталған, бұл кредиттер бойынша мөлшерлемелерге базалық мөлшерлеменің трансмиссиясына кедергі келтіреді. Корпоративтік кредиттер бойынша мөлшерлемелер ақша нарығының мөлшерлемелерімен корреляцияны көрсетеді, алайда корпоративтік кредиттеу қарыз алушылардың жоғары кредиттік тәуекелдерімен және банктердің оларды сіңіру қабілетінің төмендігімен шектеледі. Жоғары тәуекелдерге байланысты тұтынушылық кредиттеудегі мөлшерлемелер қорландыру құнынан әлдеқайда жоғары, сондықтан базалық мөлшерлеменің өзгеруіне сезімтал емес.

1.49-график Тұтынушылық кредиттеудегі мөлшерлемелер қорландыру құнынан әлдеқайда жоғары, сондықтан базалық мөлшерлеменің өзгеруі оған аз әсер етеді

Кредиттер мен депозиттер бойынша мөлшерлемелер

Дереккөзі: ҚРҰБ

1.5 Фискалдық саясат

Коронавирустық инфекцияның таралуы салдарынан экономикалық қызметтің жаппай карантиндік шектеулері жағдайында экономиканы қолдаудың фискалдық арнасы барынша іске қосылды. Осылайша, 2020 жылы республикалық бюджеттің тапшылығы 2,18 трлн теңге (ІЖӨ-ге 3,1%) болып, 2019 жылмен салыстырғанда 68,6%-ға ұлғайды (ІЖӨ-ге -1,9%). 2020 жылдың қорытындысы бойынша республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығы 7,5 трлн теңге (ІЖӨ-ге 10,7%) болды, бұл 2019 жылдың тиісті кезеңімен (ІЖӨ-ге 7,9%) салыстырғанда 36,5%-ға артық. ҚР ҰҚ трансферттері есебінен мемлекеттік шығыстарды қаржыландыру үстемдігінің сақталып отырған серпіні салдарынан макро-фискалдық теңгерімсіздіктердің өсу тәуекелдері ұлғаяда. Сонымен қатар, мұнай бағасының серпінінен фискалдық саясат проциклділігінің жоғары дәрежесі қалады. Бұл үрдіс ҚР ҰҚ активтерінің сақтауын қамтамасыз ету, фискалдық тәртіпті арттыру және тәуелсіз фискалдық балансты орнықты деңгейге шығару мақсатында орта мерзімді перспективада контрциклдік фискалдық қағидаларды енгізуді талап етеді.

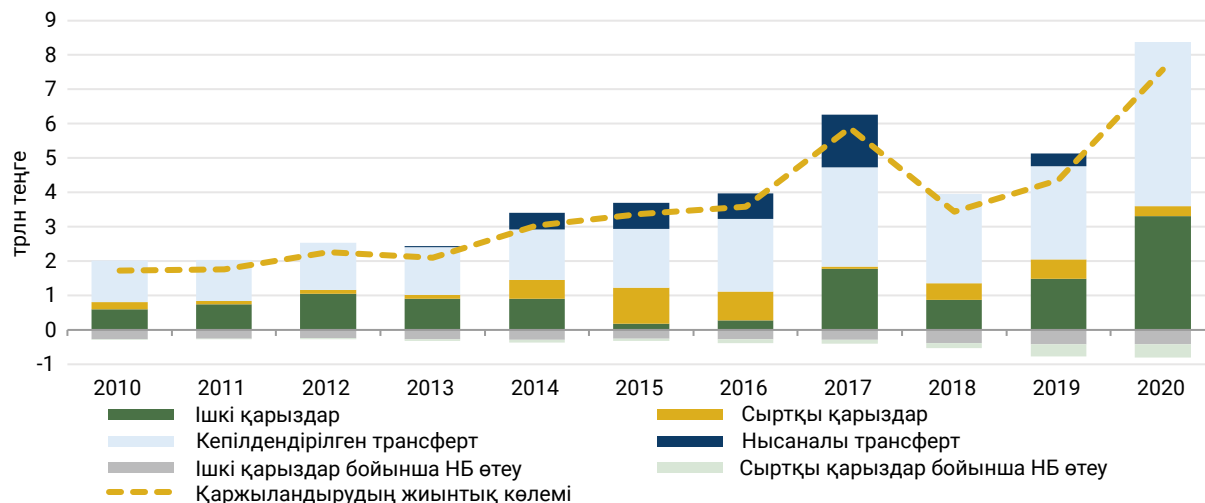
¹ Жеке тұлғалардың жаңадан тартылатын депозиттері бойынша сыйақының ең жоғары мөлшерлемесінің мөлшерін айқындау және белгілеу әдістемесі (26.02.2021 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен бірге)

² Мерзімді емес депозиттер – мерзімінен бұрын алғаны үшін айыппұл Әдістемеді белгіленген айыппұлдан төмен депозиттер.

Бюджет тапшылығын кеңейту

2020 жылғы наурызда коронавирустық инфекцияның таралуымен күресу үшін енгізілген төтенше жағдай мен карантиндік шаралар аясында фискалдық қолдаудың шұғыл қажеттілігі нәтижесінде мемлекеттік бюджеттің фискалдық шығыстары едәуір ұлғайды (1.50-график). Осылайша, 2019 жылы ІЖӨ-ге қатысты 7,9% болған шоғырландырылған бюджет тапшылығы 2020 жылдың қорытындысы бойынша – 9%-ға дейін өсті. Сонымен қатар, мемлекеттік бюджеттің ресми және мұнайға қатысты емес тапшылығы ІЖӨ-нің –4%-ы және –11,6%-ы болды.

1.50-график Бюджет тапшылығы құрылымында ҰҚ трансферттерінің үлесі өсуде

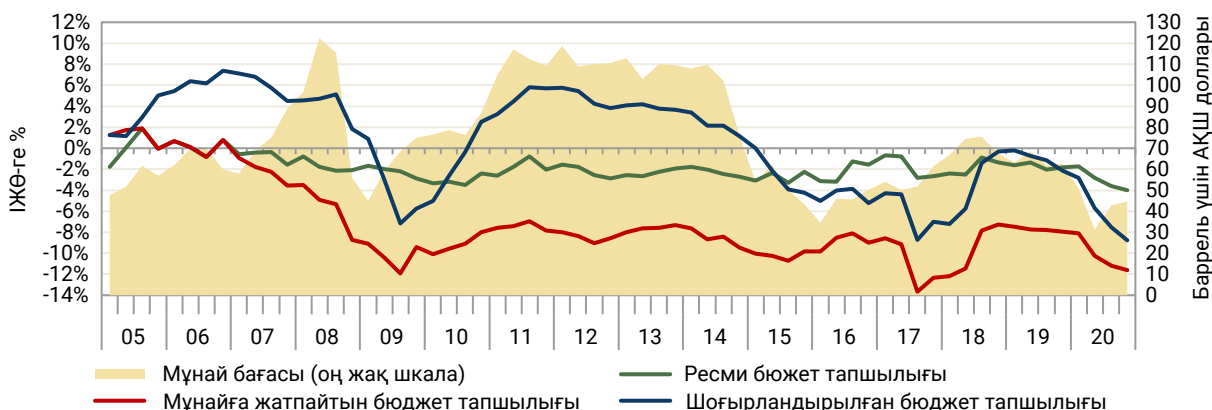
Дереккөзі: ҚР Қаржымині

2020 жылдың қорытындысы бойынша мемлекеттік бюджет тапшылығы (жергілікті атқарушы органдардың операцияларын ескере отырып) 2,8 трлн теңге (ІЖӨ-ге 4%) болып, 2019 жылмен салыстырғанда 118%-ға артты (ІЖӨ-ге 1,85%). Мемлекеттік бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығы 2019 жылдан бастап 48,1%-ға (ІЖӨ-ге 7,92%) ұлғайып, 8,16 трлн теңге (ІЖӨ-ге 11,6%) болды.

Сонымен қатар 2020 жылы республикалық бюджет тапшылығы 2019 жылмен салыстырғанда 68,6%-ға ұлғайып (ІЖӨ-ге 1,9%), 2,18 трлн теңге (ІЖӨ-ге 3,1%) болды. 2020 жылы республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығы (Ұлттық қордан берілетін трансферттерді және шикі мұнайға арналған кедендік әкетілім бажын есептемегенде бюджет тапшылығы) 7,5 трлн теңге (ІЖӨ-ге 10,7%) болды, бұл 2019 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 36,5%-ға артық (ІЖӨ-ге 7,9%).

2020 жылы тапшылықтың күрт ұлғаюы мемлекеттік кірістер төмендеуінің, сондай-ақ мемлекеттік шығыстар ұлғаюының нәтижесі болды. Кірістің төмендеуі негізінен негізгі экспорттық өнім ретінде мұнай бағасының төмендеуімен қатар жүрді. Осылайша, шоғырландырылған бюджеттің мұнай бағасының серпінінен проциклділігінің жоғары дәрежесі сақталады (1.51-график).

1.51-график Шоғырландырылған бюджеттің проциклділігі жоғары болып сақталуда

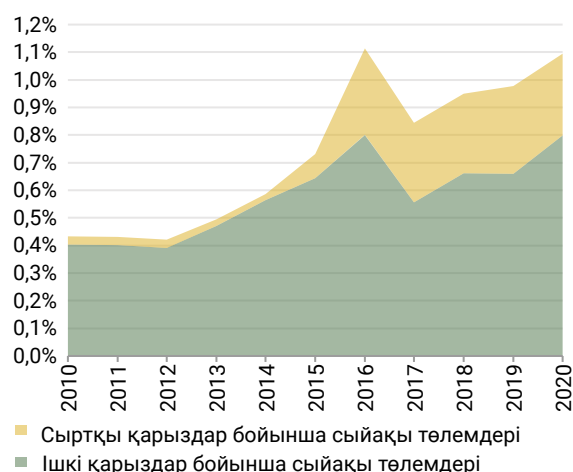
Дереккөзі: ҚР Қаржымині, ХВҚ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Шоғырландырылған бюджет ҚР ҚМ әдістемесіне сәйкес есептеледі

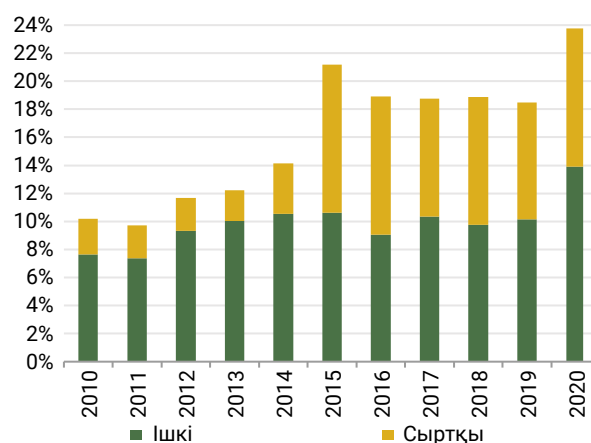
Сонымен қатар, бюджет тапшылығының кеңеюі, бірінші кезекте, шығыстар қарқынының кірістерден озыңқы өсуіне байланысты. Бюджет кірістерінен тыс шығыстарды қаржыландыру трансферттер бөлу, ішкі және сыртқы қарыздар есебінен жүргізіледі. Бұл ретте мемлекеттік борышты тарту бюджеттің ресми тапшылығын қаржыландырудың басты арнасы болып табылады. Осылайша, соңғы 10 жылда борышқа қызмет көрсету шығындарының өсуі экономиканың өсу қарқынынан асып отырды (1.52-график). 2010 жылдан бастап ішкі және сыртқы қарыздар бойынша сыйақы төлемдері 94 млрд теңгеден (ІЖӨ-ге 0,43%) 767,5 млрд теңгеге (ІЖӨ-ге 1,1%) дейін өсті. 2015 жылдан бастап борышқа қызмет көрсету шығындарының тез өсуі ұлттық валютаның әлсіреуіне және сыртқы борышқа қызмет көрсету шығындарының өсуіне байланысты.

1.52-график **Борышқа қызмет көрсету шығындарының өсуі экономиканың өсу қарқынынан тез ұлғаюда**

Борышқа қызмет көрсетуге арналған шығындар, ІЖӨ-ге %-бен

Үкімет борышы, ІЖӨ-ге %-бен

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Жалпы алғанда, 2020 жылы Қазақстанның ІЖӨ өсуі 0,9% ж/ж дейін төмендеді, ал нақты ІЖӨ өсуі соңғы екі онжылдықта алғаш рет теріс өсуді көрсетіп, -2,6% ж/ж болды. Мемлекеттің ұлғайған фискалдық салымдары (ІЖӨ-нің 8,5%-ы немесе 5,9 трлн теңге мөлшеріндегі дағдарысқа қарсы шаралар топтамасы) инфляциялық қысымның артуына қатар ықпал ете отырып, фискалдық үстемдіктің қолайлы жағдайларын жасауға алып келді, нәтижесінде инфляция 2017 жылдан бастап 7,5%-дық ж/ж ең жоғары көрсеткішке жетті.

Шикізат тауарларының бағасы жоғары құбылуы жағдайында табиғи ресурстарға бай дамушы елдер үшін макроэкономикалық тұрақтандыру бірінші орынға шығады. Шикізат тауарларынан түсетін кірісті тиімсіз басқару осындай экономикалардағы экономикалық циклдердің шамадан тыс құбылмалылығының артында тұрған негізгі проблема болуы мүмкін. Жақында COVID-19 коронавирусының өршуімен бірге шикізат тауарларының бағасы күрт төмендеуі ұзақ мерзімді перспективада шикізат тауарларын экспорттаушылардың экономикалық көрсеткіштерін едәуір баяулатуы мүмкін. Қазақстан жағдайында соңғы 20 жылда іскерлік циклдің құбылмалығы мұнай бағасына жиі байланысты болды, одан түсім экспортың жалпы көлемінен шамамен 65%-ды және 2019 жылғы мемлекеттік кірістің жалпы көлемінен 30%-ды және экспорттың жалпы көлемінен 57%-ды, 2020 жылғы мемлекеттік кірістің жалпы көлемінен 14,8%-ды құрайды.

Бюджеттік түсім

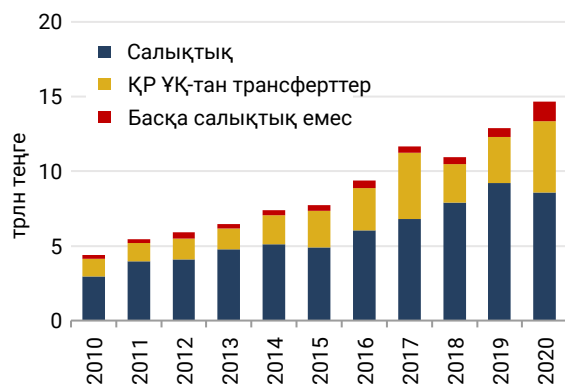
2020 жылы ҚР ҰҚ-тан 1,34 трлн теңге (ІЖӨ-ге қатысты 1,9%) трансферттерді қоспағанда, экономикалық құлдырау аясында жоспарлы мандермен салыстырғанда республикалық бюджеттің кіріс бөлігі күрт қысқарды. Дағдарысқа қарсы шаралар шеңберінде ҚР ҰҚ-тан трансферт 2,7 трлн теңгеден 4,77 трлн теңгеге дейін (ІЖӨ-нің 6,8%) 76,7%-ға ұлғайтылды. 2019 жылы кепілді трансферт 2,7 трлн теңге болғанына қарамастан, нысаналы трансферт – 370 млрд теңге болды. Фискалдық ынталандыруды кеңейту шеңберінде республикалық бюджетті тапшылығы 2,16 трлн теңге (ІЖӨ-ден 3,1%) болды.

Республикалық бюджеттің кірісі 2019 жылғымен салыстырғанда 2020 жылы 12,4%-ға ұлғайып, 12 трлн теңге болды. 2019 жылғымен (бюджет кірісіндегі үлес 40% болды) салыстырғанда ҚР ҰҚ-тан трансферттердің түсімі 55,4%-ға және үлесі 8,2% болған салыққа жатпайтын түсімдер 3,5 есе ұлғаюы кіріс өсуінің негізгі себебі болды. Салыққа жатпайтын түсімдердің өсуі республикалық меншіктегі мемлекеттік акциялар пакеті бойынша «Самұрық-Қазына» ҰӘҚ» АҚ-тан дивидендтер біршама ұлғаюына, сондай-ақ алқалық сотта реттеу үшін Қарашығанақ жобасының мердігер компанияларына өтеу бөлігінде «КПО Б.В.» біржолғы төлемдер түсуіне негізделді.

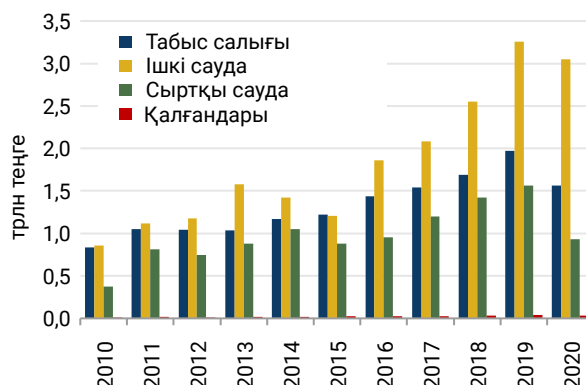
2020 жылы экономикалық белсенділік төмендеуі аясында, республикалық бюджетке салық түсімі 18,4%-ға төмендеп, 5,6 трлн теңге болды (1.53-график). Салық төлемдерінің төмендеуі барынша зардап шеккен экономика секторларындағы шағын және орта бизнес субъектілерін салықтан және еңбекке ақы төлеу қорынан басқа міндетті төлемдерден босатылған ҚР Үкіметінің бизнесті және халық кірісін қолдау жөніндегі шаралары нәтижесінде, сондай-ақ шағын және орта бизнес субъектілерінен корпоративтік табыс салығынан түсімдерді жергілікті бюджетке беруден орын алды. Мәселен табыс салығының түсімі 2019 жылдан бастап 20,9%-ға төмендеп, 1,56 трлн теңге болды. Ішкі саудаға салық 6,4%-ға төмендеп, 3 трлн теңге болды. Негізгі үлесін өңделмеген мұнайға экспорттық кеден бажы (2019 жылы 74% және 2020 жылы 63%) құрайтын сыртқы саудаға салық 40,6%-ға төмендеп, 928,5 млрд теңге болды.

1.53-график Республикалық бюджетке салық түсімдері қысқарды

Республикалық бюджетке түсімдер

Республикалық бюджетке салық түсімдері

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Бюджет шығысы

2020 жылы республикалық бюджеттің шығысы 2019 жылғымен салыстырғанда 18,4%-ға (ІЖӨ-ге қатысты 17,3%) ұлғайып, 14,2 трлн теңге (ІЖӨ-ге қатысты 20,3%) болды. Мемлекеттік бюджеттің шығыстары (ЖАО операцияларын есепке ала отырып) 2019 жылғымен салыстырғанда 22,9%-ға ұлғайып (ІЖӨ-ге қатысты 20,4%), 17,4 трлн теңге (ІЖӨ-ге қатысты 24,7%) болды.

Мұнай бағасының өсуі кезеңінде нақты ІЖӨ мен инфляцияның өсу қарқынынан асып түсетін мемлекеттік шығыстың өсуі фискалдық құрауыштың проциклдық салдарын талдаудың жеке тармағы болып табылады (1.54-график). Бірінші кезекте, бұл қаражатты тиімсіз бөлуді білдіреді, өйткені фискалдық ынталандыруды кеңейтуге өнімділіктің аздаған өсімі тиесілі. Мұндай серпін жиынтық сұраныстың тепе-тең артпауына байланысты проинфляциялық қысымның жоғарылауына да ықпал етеді. Сондықтан фискалдық саясат ақша-кредит саясатының негізгі бағдарларын тиімді іске асыруда жанжалдар туғызбайтын оның орта мерзімді мақсаттарымен үйлестірілуі тиіс. Орта мерзімді перспективада, мемлекеттік шығыстардың өсу қарқыны инфляция бойынша нысаналы деңгейге түзетілген нақты ЖІӨ-нің өсімімен шектелуге тиіс.

1.54-график Мұнайдың жоғары бағасы кезеңдерінде мемлекеттік кірістің өсуі инфляция мен нақты ІЖӨ өсуінен артып түсуі

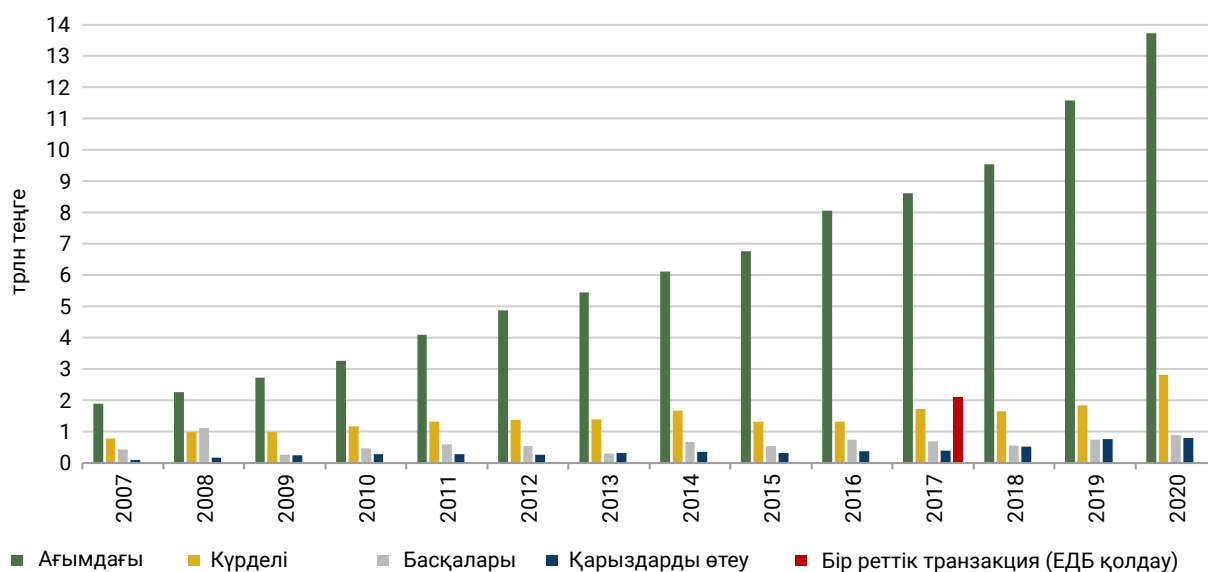
Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Ескертпе: 2017 жылы ЕДБ қолдаудың біржолғы 2 трлн теңге транзакциясын есепке алу

ҚР ҰҚ тұжырымдамасының³ соңғы модификациясына сәйкес Ұлттық қордың жинақтау функциясын қамтамасыз ету және фискалдық тәртіпті қамтамасыз ету үшін 2023 және одан кейінгі жылдарға арналған республикалық бюджетті қалыптастыру кезінде кепілдік берілген трансферттің мөлшерін айқындау контрциклдық бюджет ережесіне негізделетін болады. Қағида инфляция бойынша ұзақ мерзімді мақсатқа ұлғайтылған нысаналы ұзақ мерзімді экономикалық өсу деңгейінде мемлекеттік шығыстардың өсу қарқынына тікелей шектеу белгілейтін болады. Қосымша, кепілдік берілген трансферт тиісті жоспарлы кезеңге арналған Кепілдік берілген трансферт туралы Қазақстан Республикасының Заңында айқындалатын кесімді баға кезінде мұнай секторынан Ұлттық қорға түсетін түсімдер мөлшерінен аспайтын мөлшерде айқындалатын болады. Бұл ретте мемлекеттік шығыстардың көлемі бюджеттің мұнайға жатпайтын кірістерімен және кесімді баға кезінде болжанатын кепілдік берілген трансфертпен, нысаналы трансфертпен, сондай-ақ мұнайға жатпайтын тапшылық бойынша шектеулерді ескере отырып жоспарланатын тапшылықпен шектеледі.

Экономикалық сыныптауыштағы мемлекеттік шығыстар ағымдағы шығыстардың тұрақты өсуін, сондай-ақ олардың жиынтық мемлекеттік шығыстардың құрылымындағы бара-бар емес үстемдігін көрсетеді (1.55-график). Әлеуметтік төлемдерге арналған шығыстардың үлесі (жалпы шығыстардың 75,2%-ы немесе 2020 жылы ЖІӨ-нің 19,4%-ы) ұзақ уақыт бойы жоғары деңгейде болады, бұл күрделі шығындарды өсіру мүмкіндіктерін шектейді (2020 жылдың қорытындылары бойынша жалпы шығыстардың 15,5%-ы). Ағымдағы шығыстар ұзақ мерзімді қайтарым әкелмейді, инвестициялық өнімдер болып табылмайды, тек ағымдағы тұтынуды қолдайды, сол арқылы ұзақ мерзімді экономикалық өсу мен капиталды жинақтау үшін алғышарттар жасамайды.

1.55-график **Ағымдағы мемлекеттік шығыстарды күрделі шығындардан ығыстыру**

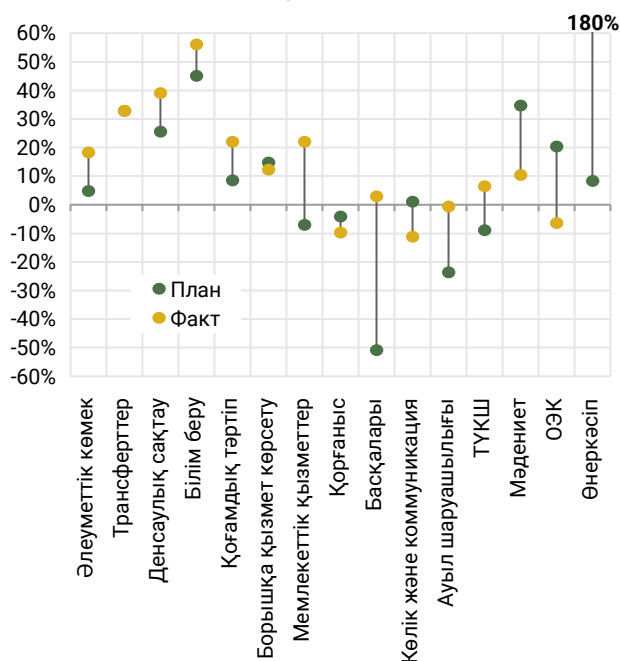
Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Әлеуметтік көмекке және әлеуметтік қамтамасыз етуге арналған шығыстар (үлесі – 28,3%) республикалық бюджет шығындарының өсуіне негізгі үлес қосты, олардың өсуі 18,3%-ды құрады (1.56-график). Денсаулық сақтауға жұмсалатын шығындардың өсуі 39%-ды (үлесі – 12,2%) коронавирустың таралуына қарсы күрес шеңберінде эпидемияға қарсы іс-шараларды өткізуге және медициналық қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеудің ұлғаюына негізделді. Сондай-ақ, педагогтерге еңбекақының ұлғаюы аясында білім беруге арналған шығыстардың – 56,2%-ға (үлесі – 7%), ресми трансферттердің – 32,8%-ға (үлесі – 15,4%), борышқа қызмет көрсетудің – 12,4%-ға (үлесі – 5,6%) өскені атап өтілді.

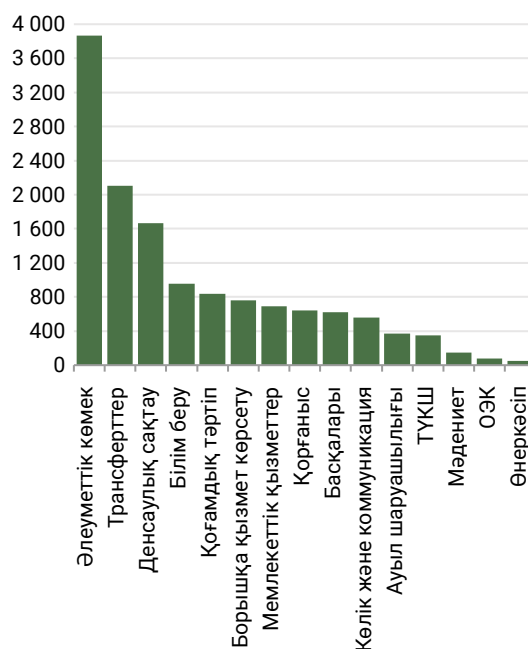
³ «Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының қаражатын қалыптастыру және пайдалану тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 8 желтоқсандағы № 385 Жарлығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 22 желтоқсандағы № 474 Жарлығы

1.56-график Республикалық бюджеттің шығындары

2020 жылы бюджет шығындарының жоспарлы және нақты өсуі

Бюджеттің нақты ығындары, млрд теңге

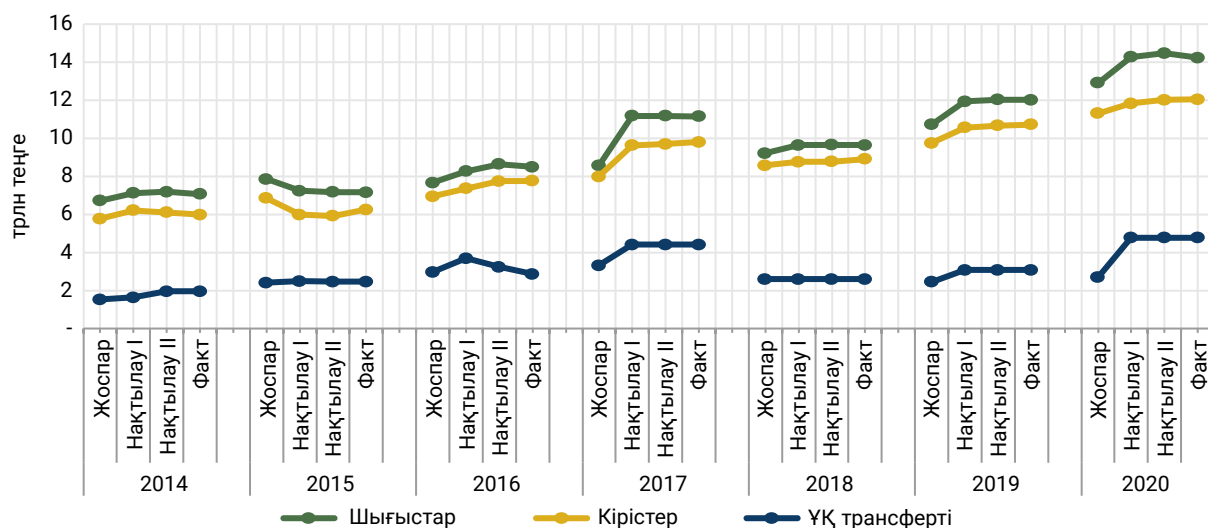

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Мемлекеттің дағдарысқа қарсы шаралары негізінен ШОБ-ты қолдауға және кәсіпорындардың тоқтап қалуына жол бермеуге, сондай-ақ жұмыссыздықты тежеуге және халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдауға бағытталды. Бұл әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қамтамасыз етуге, қоғамдық тәртіпке, білім беру мен денсаулық сақтауға бюджет шығыстарының өсуімен, сондай-ақ салық түсімдерінің, оның ішінде корпоративтік табыс салығы мен халықаралық саудаға салынатын салықтардың қысқаруымен қатар жүрді. Жалпы алғанда, экономиканы қолдауға 5,9 трлн теңге (ІЖӨ-ге 8,5%) біршама фискалдық ынталандыру бөлінді, бұл экономикаға теріс әсерлерді тежеуге мүмкіндік берді.

Экономикалық конъюктураның күрт нашарлауы және теріс экономикалық күтпеген өзгерістер жағдайында қысқа мерзімді фискалдық ынталандыру өнімді экономикалық белсенділікті қолдауға мүмкіндік береді. Алайда, орта мерзімді инспекцияда фискалдық саясат жеткілікті ретке келтірілмеген, бұл бюджетті жиі қайта қарау кезінде көрінеді. Қазіргі фискалдық саясатта экономикаға ұзақ мерзімді стратегия мен қысқа мерзімді фискалдық импульстар арасында нақты бөліну болмайды. Бюджеттің жиі және біршама түзетілуі фискалдық саясаттың ашықтығын және болжамдылығын барынша төмендетеді (1.57-график).

1.57-график Республикалық бюджетті түзет

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

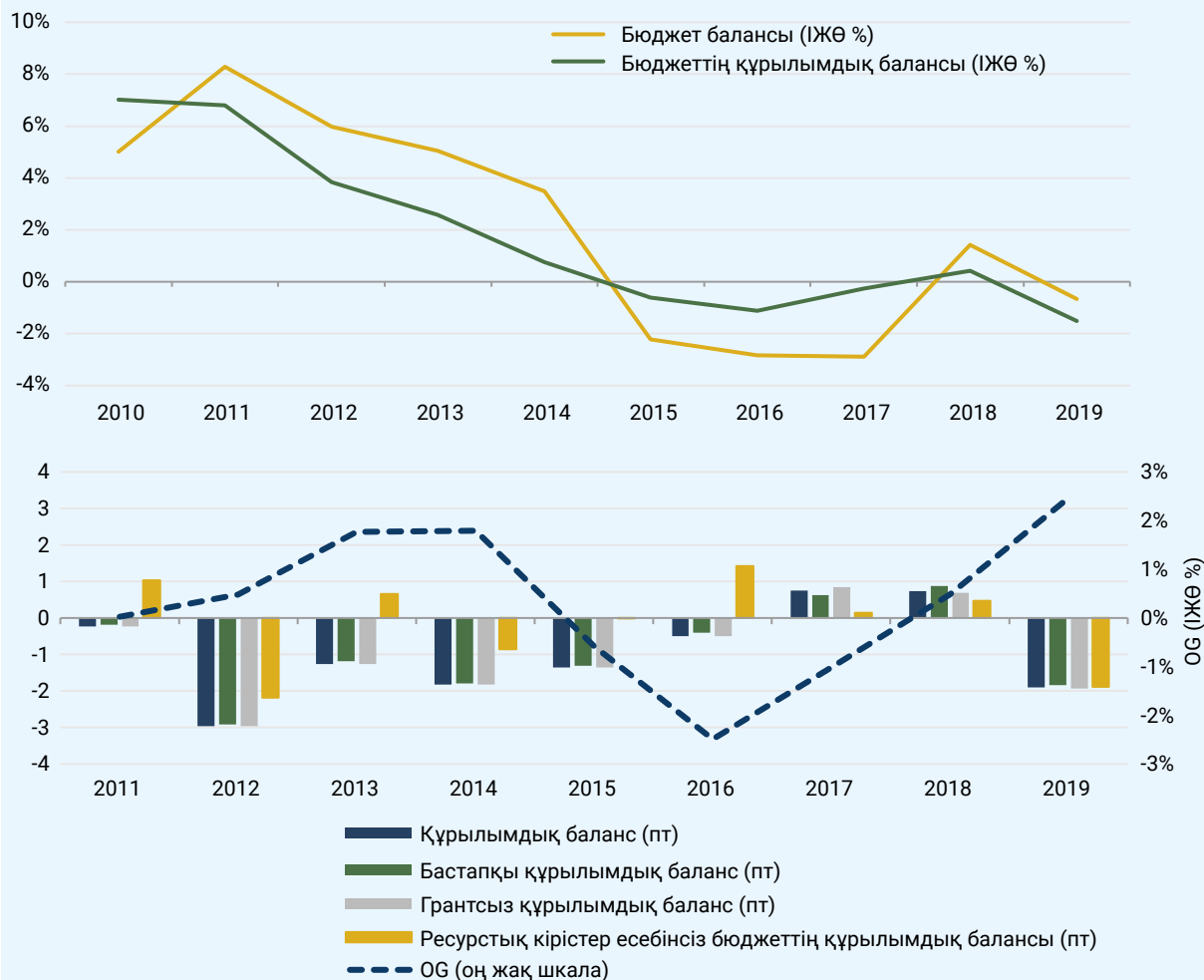
Бюджеттің шығыс бөлігін жоспарлау және болжау процесі жетілмеген, бұл автоматты тұрақтандырғыштар болмаған кезде бюджетті жиі қайта қарау және түзету қажеттілігіне әкеледі. Атап айтқанда, 2016 жылдан бастап бюджет шығыстары арттыру жағына қарай жүйелі түрде қайта қаралды. Сонымен қатар, бюджет мұнай бағасының тұрақсыздығы кезеңдерінде барынша аз түзетілді, бұл 2018 жылы республикалық бюджеттің шамалы қайта қаралуында көрініс тапты.

Бокс 1 Еуразиялық экономикалық комиссияның әдістемесі бойынша Қазақстан Республикасының құрылымдық балансы

Құрылымдық баланс – бұл дискрециялық біржолғы операциялар, экономикалық цикл және өзге де экзогендік процестер (шикізаттық тауарлар бағасының серпіні, қаржы активтері және басқа да номиналды күтілмеген өзгерістер) сияқты бірқатар факторлардың әсеріне түзетілген мемлекеттік бюджеттің профициті (тапшылығы). Құрылымдық баланс көрсеткіші фискалдық саясаттың өзгерістері мен бағыттарын талдауға мүмкіндік береді. Егер фискалдық саясат экономикалық циклдің ағымдағы фазасының күшеюіне ықпал ететін болса (қызу немесе рецессия), онда ол проциклдік ретінде сипатталады. Егер фискалдық саясат шығарылымның ауытқуын тегістеуге мүмкіндік берсе, онда ол контрциклдік деп танылады.

Бюджеттің құрылымдық балансын бағалау рәсімі бірнеше қадамдарды орындауды көздейді. Бірінші кезеңде бюджеттің нақты кірістері мен шығыстары маңызды кезеңдік емес фискалдық операцияларға түзетіледі. Екінші кезеңде бизнес циклга түзету енгізіледі. Түзетілген бюджет экономиканы өзінің трендтік деңгейіне шығарған және экзогендік күтілмеген өзгерістер болмаған жағдайда байқалуы тиіс бюджет профицитінің (тапшылығының) мәнін білдіреді. Үшінші кезеңде бюджет балансы көп түрлі активтердің және бастапқы экспорттық өнімдердің баға параметрлеріне түзетілуі мүмкін.

1.58-график ЕЭК әдістемесі бойынша құрылымдық баланс

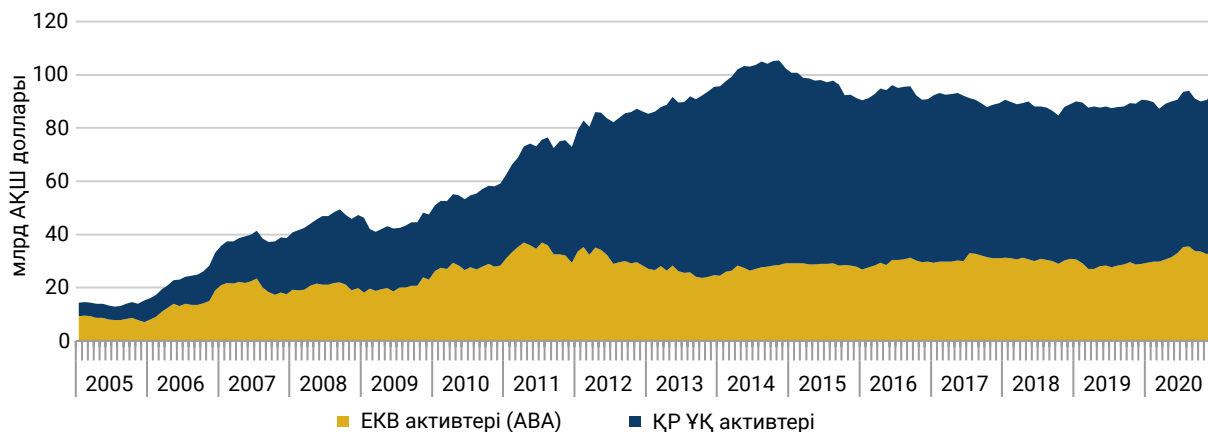
Дереккөзі: IMF, ЕЭК

Ескертпе: ЕЭК есептеген ҚР құрылымдық теңгерімді бағалау

Қазақстан Республикасы құрылымдық балансының өзгеру серпінін бағалау экономикалық өсу кезеңінде (2012-2014 жылдар аралығында) елдің бюджет саясатының циклдік бағытталған болып табылғанын көрсетеді. Сонымен қатар, 2015-2016 жылдары экономикалық белсенділіктің бәсеңдеуі кезеңінде фискалдық саясат ациклдік болды, ал 2017 жылдан бастап қайтадан проциклдік ретінде сипатталады (1.58-график).

Салық-бюджет саясатының жүйелі проциклдық бағыттылығын және оның бағытын өзгерту шеңберінде ілеспе институционалдық шектеулерді назарға ала отырып, қалыптасқан фискалдық кеңістік Қазақстанның тәуелсіз рейтингін инвестициялық деңгейде ұстап тұруға ықпал етеді (1.59-график).

1.59-график **Халықаралық резервтер инвестициялық рейтингті қолдайды**

Дереккөзі: ҚРҰБ

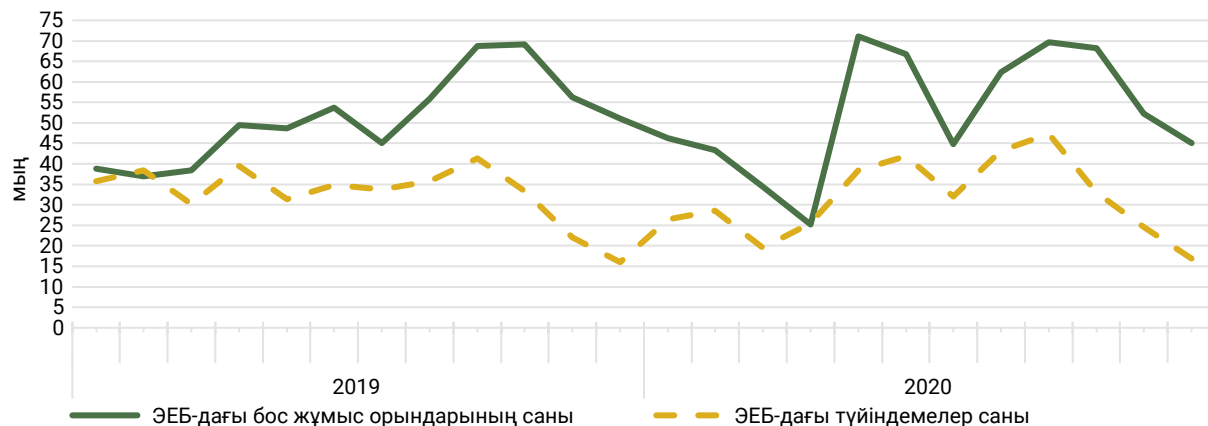
Сонымен қатар, мұнай секторының шоғырландырылған қаражатын белсенді тарту және мемлекеттік шығыстардың қарқынды өсуін тиімді оқшаулай алатын контрциклдік фискалдық ереженің болмауы орта мерзімді сипаттағы макроэкономикалық тәуекелдердің алғышарттарын жасайды.

1.6 Еңбек нарығының серпіні

Пандемияның таралуы және локдаунның енгізілуі еңбек нарығына қысым көрсетті. Карантиндік шектеулер жағдайында «уақытша жұмыс істемейтін» жұмысшылардың саны өсті. Мұндай шаралар еңбек ресурстарының өнімділігін төмендете отырып және экономикалық өсу перспективаларын әлеуетті баяулата отырып, олардың әлеуетін толық іске қосуға мүмкіндік бермеумен қатар, халықтың төлем қабілеттілігінің төмендеуіне әкеледі, бұл халықтың міндеттемелерге қызмет көрсету қабілетіне теріс әсер етеді және қаржылық тұрақтылық үшін елеулі тәуекелдерге әкелуі мүмкін.

1.60-график **2020 жылғы сәуірде білікті жұмыс еңбегіне сұраныс ұсыныстан асып түсті**

Еңбек нарығының серпіні, ЭЕБ-дағы түйіндемелер мен бос орындар саны

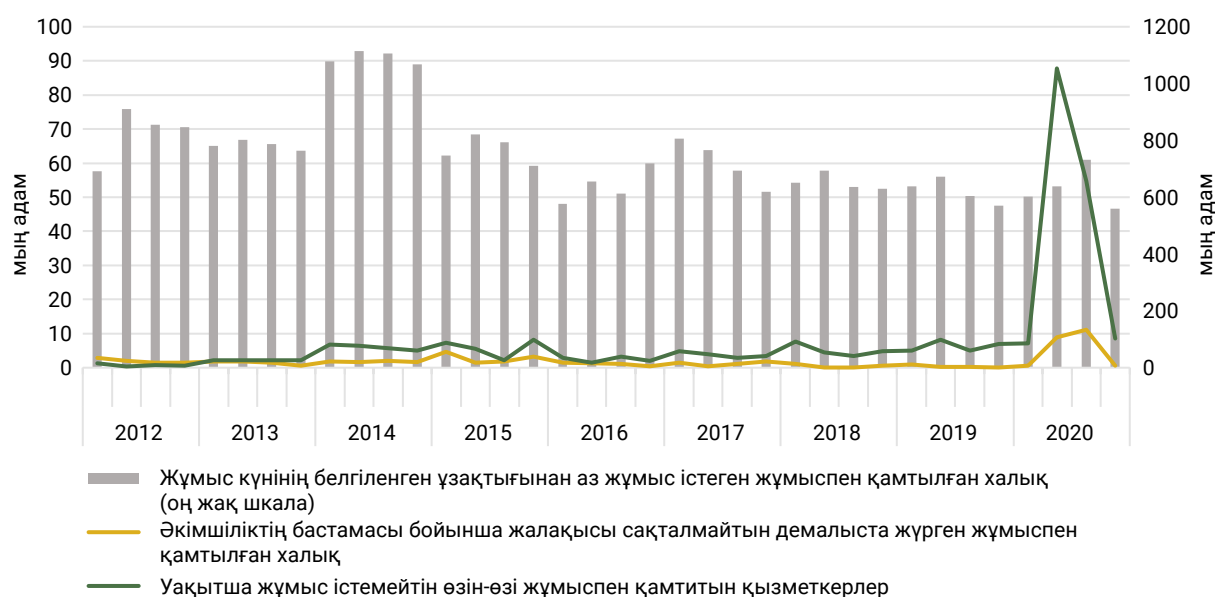
Дереккөзі: Электрондық еңбек биржасы

Ескертпе: ЭЕБ – электрондық еңбек биржасы
Бос орындар саны және түйіндеме білікті еңбек үшін ұсынылды

Алғашқы локдаун кезеңінде (2020 жылғы наурыз-сәуір) электрондық еңбек биржасындағы түйіндемелер саны бос жұмыс орындарының санынан асып түсті, бұған 2019 жылғы 4-тоқсанда басталған кәсіпорындар тарапынан сұраныстың төмендеуі де, сондай-ақ халық тарапынан ұсыныстың тез көбеюі де әсер етті (1.60-график). 2020 жылғы наурыздан бастап сәуірге дейінгі аралықта электрондық еңбек биржасында түйіндемелер саны 30%-ға өсті, бұл негізінен жоғары физикалық байланысқа түсетін салалардың қызметін шектеуге және жұмыс орындарындағы қысқартуға байланысты тұрақты табысқа деген сұраныстың артуын көрсетеді. 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылғы 4-тоқсанда түйіндемелер саны өсіп, орналастырылған бос жұмыс орындарының саны азайды. Жалпы 2020 жылы электрондық еңбек биржасында 2019 жылға қарағанда бос жұмыс орындары 2,8%-ға көп орналастырылды, бұл елдегі білікті жұмысшылар еңбегіне сұраныстың артуын көрсетеді. Бірақ, локдаун кезеңінде ізденушілер санының өсуіне қарамастан, электрондық еңбек биржасына орналастырылған резюмелер саны өткен жылмен салыстырғанда 3,8%-ға төмендеді.

1.61-график Пандемияның таралуы және локдаунның енгізілуі «уақытша жұмыс істемейтін» жұмысшылардың өсуіне әкелді

Жұмыссыздықтың жанама белгілері

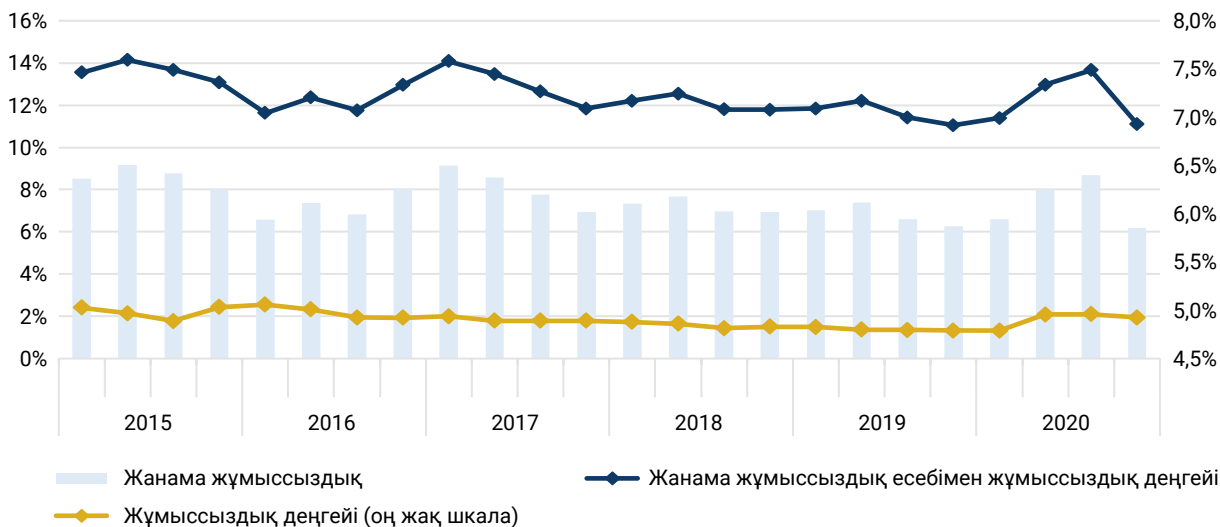
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ

Ескертпе: «жанама жұмыссыздарға» еңбек өнімділігі жүзеге аспаған немесе толық көлемде іске қосылмаған формальды түрде жұмысқа орналасқан адамдар жатады

2020 жылғы екінші тоқсанда жұмыссыздық деңгейі 5%-ға дейін өсті, бұл ретте 15-28 жас аралығындағы халық арасындағы жұмыссыздық деңгейі 3,8%-дан 4%-ға дейін көтерілді. 2020 жылғы екінші тоқсанда карантиндік шектеулердің енгізілуіне байланысты әкімшіліктің бастамасымен жалақысы сақталмайтын демалыстағы адамдар саны 2019 жылғы осы кезеңмен салыстырғанда 29 еседен артық өсті (1.61-график). 2020 жылғы 3 тоқсанда 2019 жылғы 3 тоқсанмен салыстырғанда белгіленген жұмыс күнінен аз жұмыс істейтін адамдар саны 20,9%-ға өсті. Жұмыссыздықтың жанама белгілері карантиннің кәсіпорындар қызметіне де, еңбек нарығына да әсерін көрсетеді. Басшылықтың қызметкерлерді демалысқа жіберуі және жұмыс сағаттарының қысқаруы кәсіпорындардағы қиындықтарды көрсетеді, сондай-ақ жалдамалы жұмыстан түсетін кірістің азаюына себеп болады. Уақытша жұмыс істемейтін өзін-өзі жұмыспен қамтитын қызметкерлер санының күрт өсуі карантинге байланысты кәсіпкерлердің қиындықтарын көрсетеді. Бұдан басқа, қызметкерлердің осы санатының күрт өсуі карантиндік шараларға байланысты кіріс көзінен айырылу салдарынан 42,5 мың теңге мөлшерінде жәрдемақы алу мақсатында Бірыңғай жиынтық төлем (бұдан әрі – БЖТ) жарналары санының артуымен байланысты түсіндіріледі. Мысалы, 2020 жылғы 2-тоқсанда 2019 жылғы 2-тоқсанмен салыстырғанда мұндай жұмысшылардың саны 10 еседен артық өсті. Үшінші тоқсанның аяғында жағдай біршама тұрақтанды, бірақ көрсеткіш бұрынғыдай соңғы 8 жылдағы орташа мәннен бірнеше есе көп болды. 4-тоқсанда белгіленген жұмыс күнінен аз жұмыс істейтін қызметкерлер саны азайып, пандемияға дейінгі мәніне жетті. Әкімшіліктің бастамасы бойынша жалақысы сақталмайтын демалыстағы адамдар саны 2020 жылғы 3-тоқсанмен салыстырғанда шамамен 22 есе қысқарды, бірақ көрсеткіш алдыңғы жылғы мәннен 5 есе асып түсті. Уақытша жұмыс істемейтін өзін-өзі жұмыспен қамтитындар саны 6,3 есе қысқарды, бірақ бұрынғысынша 2019 жылы тіркелген мәннен артық болды.

1.62-график Локдаун еңбек нарығына қысым көрсетті

ҚР-дағы жұмыссыздық деңгейі

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ деректерінің негізінде ҚРҰБ есептері

Ескертпе: «Жанама жұмыссыздарға» ресми жұмыспен қамтылған, бірақ еңбек өнімділігі толық тартылмаған адамдар жатады

Карантиндік шектеулердің біршама жеңілдеуі және ахуалдың тұрақтануы елдегі жасырын жұмыссыздықтың орын алуын әлсіретті (1.62-график). Сонымен қатар, қызметкерлерді толық емес жұмыс күніне ауыстыру және әкімшілік жолмен жалақысы сақталмайтын демалысқа жіберу жанама жұмыссыздықтың көрінісі болып табылады. Мұндай шаралар еңбек ресурстарының әлеуетін толығымен пайдалануға мүмкіндік бермейді, өнімділікті төмендетеді және экономикалық өсудің баяулауына әкелуі әбден мүмкін. Бұдан басқа, еңбек қызметінен түсетін кірістер үй шаруашылықтары үшін негізгі табыс көзі болып табылады және мұндай кірістердің едәуір қысқаруы халықтың төлем қабілеттілігінің төмендеуіне апарады, бұл халықтың міндеттемелерге қызмет көрсету қабілетіне теріс әсер етеді және қаржылық тұрақтылық үшін елеулі тәуекелдерге әкелуі мүмкін.

1.7 Үй шаруашылықтары

2020 жылдың бірінші жартыжылдығында халықтың нақты кірістері өсуінің баяулауы, сондай-ақ үй шаруашылықтарының еңбек қызметінен номиналды кірістерінің төмендеуі байқалды. Сонымен қатар, үй шаруашылықтары кірістерінің құрылымындағы әлеуметтік трансферттердің үлесі артып, борышқа қызмет көрсету шығыстарының қолда бар кіріске қатынасы өсе берді. Осы серпін қаржылық тұрақтылық үшін әлеуетті тәуекелдердің туындау ықтималдығын көрсетеді.

Пандемияның таралуы аясында 2020 жылғы бірінші жартыжылдақта нақты кірістердің өсуінің бәсеңдегені байқалды (1.63-график). 2-тоқсанда 100,3-ке дейін төмендеген халықтың нақты кірістерінің индексі 2020 жылғы 3-тоқсанда 2018 жылдан бері алғаш рет 100-ге түсті, бұл халықтың нақты кірістерінің төмендегенін растайды. Эпидемиологиялық жағдайға байланысты кәсіпорындардың қызметін шектеу 2020 жылғы 2 және 3 тоқсандарда жалдамалы жұмыстан түсетін кірістердің тиісінше 3,1%-ға және 0,6%-ға қысқаруына әкелді. 4-тоқсанда эпидемиологиялық жағдайдың жақсаруы аясында жалдамалы жұмыстан түсетін кірістер қалпына келе бастады. Сонымен қатар, 2020 жылы қабылданған карантиндік шектеулер әсіресе өзін-өзі жұмыспен қамтитындарға әсер етті. Мәселен, 2020 жылғы 2-тоқсанда қатаң локдаунның енгізілуі 2019 жылғы осындай кезеңімен салыстырғанда өзін-өзі жұмыспен қамтудан түсетін кірістің 16,5%-ға қысқаруына әкелді (1.64-график). 2020 жылдың екінші жартыжылдығында үй шаруашылықтарының өзін-өзі жұмыспен қамтудан түсетін кірістері төмендей берді (-1,6%-ға және -1,8%-ға қысқару). Әлеуметтік трансферттердің үлесі өсе берді және 2020 жылы орташа алғанда барлық кірістердің 28,5%-ын құрады. Бұдан басқа, әлеуметтік трансферттердің қарқынды өсуі байқалды. Мысалы, 2020 жылы әлеуметтік трансферттердің орташа тоқсандық өсуі 30%-ды құрады (2019 жылғы осындай кезеңдерге қатысты бірінші тоқсанда 26,8%, екінші тоқсанда 42,9%, үшінші тоқсанда 27,3%, төртінші тоқсанда 24,3% болды).

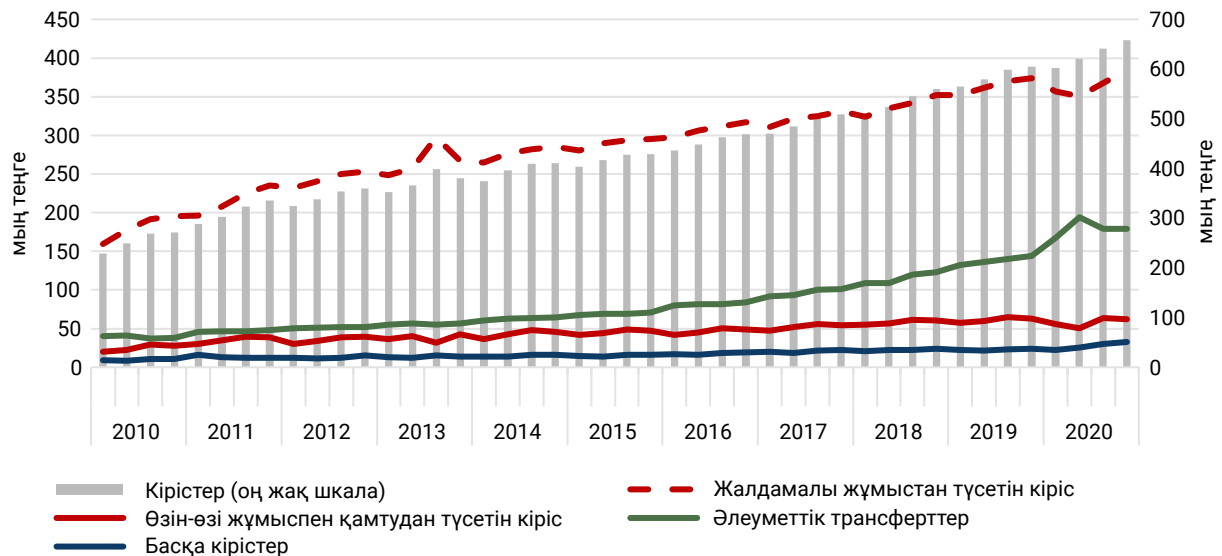
1.63-график **Үй шаруашылықтары кірістерінің құрылымында әлеуметтік трансферттер үлесінің артуы байқалады**

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ

1.64-график **Үй шаруашылықтарының нақты кірістерінің өсуіне қарамастан, 2020 жылғы бірінші жартыжылдықта еңбек қызметінен түсетін кірістері төмендеді**

Үй шаруашылықтарының ақшалай мәндегі кірістері

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ

Анықтама:

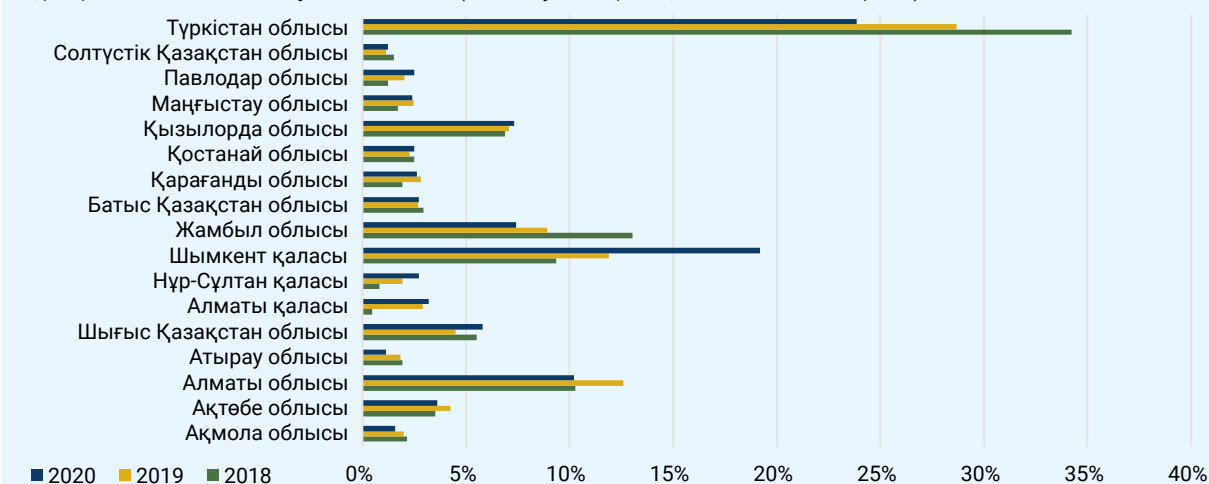
Карантиндік шаралардың күшеюі нәтижесінде табысынан айырылған азаматтарды қолдау шеңберінде Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі 42,5 мың теңге мөлшерінде біржолғы төлем тағайындау туралы шешім қабылдады. Бұл төлемге жұмысынан айырылған адамдар да, бірыңғай жиынтық төлемді (БЖТ) төлеген бейресми өзін-өзі жұмыспен қамтитындар да үміткер бола алады. 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша төтенше жағдай кезеңінде 322,8 млрд теңге сомасына 4,6 млн астам адамға әлеуметтік төлем тағайындалды, ал карантин кезеңінде төлем 153,5 млрд теңге көлемінде 2,4 миллион адамға тағайындалды, бұл жиынтығында 476,3 млрд теңгені құрады.

Бокс 2 Атаулы әлеуметтік көмек

Қазақстанда атаулы әлеуметтік көмек (бұдан әрі – АӘК) 2002 жылдан бастап тағайындалады. АӘК жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шараларына қатысу мүмкіндігі шектеулі, отбасы жағдайы төмен адамдарға беріледі. Шартты АӘК жағдайы төмен отбасыларға беріледі және еңбекке қабілетті отбасы мүшелерінің жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шараларына және қажет болған жағдайда әлеуметтік бейімделуге қатысуын талап етеді.

2019 жылы сәуірде АӘК алу шегі ең төменгі күнкөріс деңгейінің 50%-ынан 70%-ына дейін өзгертілді. Бұл халықты атаулы әлеуметтік көмекпен қамтуды кеңейтуге алып келді. Сонымен, АӘК алушылар саны 4 есеге жуық өсті және 2 миллион адамнан асып кетті. Ересек тұрғындар үшін АӘК төлемдері отбасының жан басына шаққандағы табысы мен кедейлік шегінің арасындағы айырмашылық ретінде есептеледі. 2019 жылдан бастап аз қамтылған отбасылардағы кәмелетке толмаған балаларға АӘК жан басына шаққандағы орташа табыс арасындағы айырмашылықтан емес, ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70% мөлшерінде төлене бастады, осылайша орташа айлық жәрдемақы мөлшері республика бойынша 2,5 еседен астам өсті және 12 188 теңгені құрады.

1.65-график **Республикалық маңызы бар қалаларда АӘК алушылардың үлесі 2020 жылы өсті**
Өңірлер бойынша АӘК бөлу динамикасы (АӘК алушылардың жалпы санынан үлесі)

Дереккөзі: ҚР Еңбекмині

1.66-график **АӘК алушылар саны 2020 жылы төмендеді**
АӘК алушылардың кезең ішіндегі өсімі

Дереккөзі: ҚР Еңбекмині

Ескертпе: Кестеде жыл басынан бастап төлемдер қайта тағайындалатыны есебімен, көрсетілген тоқсанда АӘК алушылар саны қанша артқаны көрсетілген

2018-2020 жылдары АӘК алушылардың ең көп саны Түркістан облысына келді (барлық алушылардың тиісінше 34,2%; 28,7%; 23,9%). 2020 жылғы жағдай бойынша АӘК алу үшін отбасының әрбір мүшесіне шаққанда жан басына шаққандағы орташа табыс ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70%-ынан аспауы қажет. 2020 жылы АӘК алғандар саны азайып, 936 мың адамды құрады, бұл АӘК беру тетігін жетілдірумен байланысты.

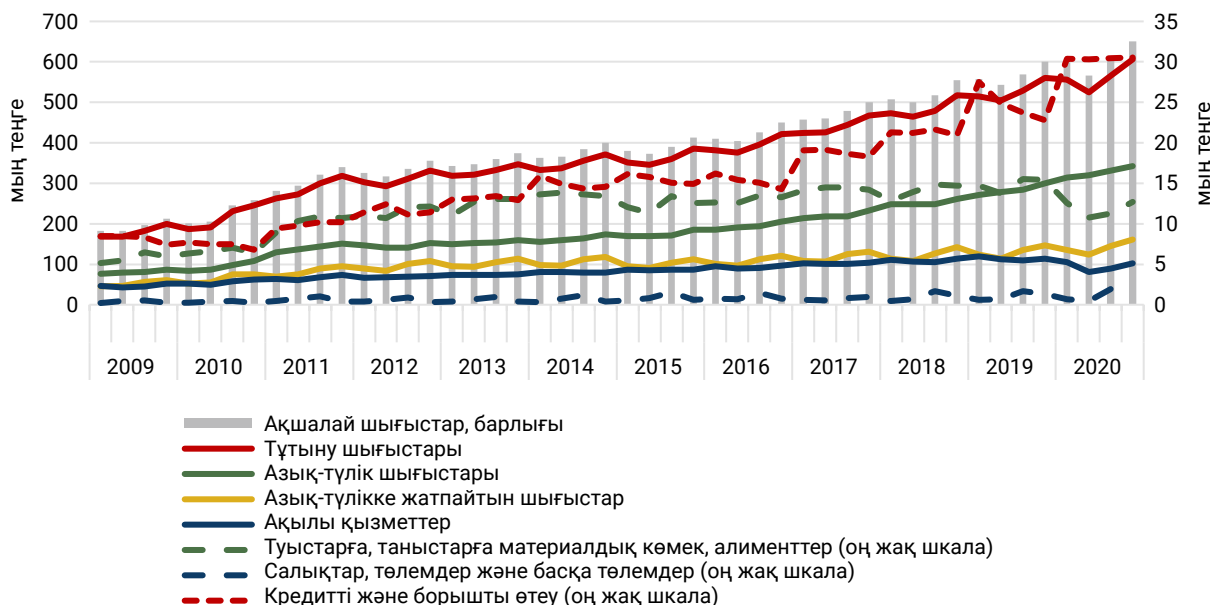
Атап айтқанда, АӘК-ті әділ және ашық тағайындауды қамтамасыз ету мақсатында еңбекке қабілетті АӘК алушыларға қойылатын талаптар күшейтілді, учаскелік комиссиялар институтының рөлі күшейтілді, сондай-ақ көп балалы отбасылар үшін жаңа мемлекеттік жәрдемақы енгізілді. Сондай-ақ, республикалық маңызы бар қалаларда АӘК алғандар үлесінің артқаны байқалды. Мәселен, 2019 жылы Алматы, Нұр-Сұлтан, Шымкент қалаларында АӘК алушылардың 16,7%-ы, ал 2020 жылы шамамен 25,1%-ы тұрған (1.65-график). 2020 жылы атаулы әлеуметтік көмек төлемдері санының ең көп өсуі 1-тоқсанда байқалды, бұл енгізілген карантиндік шектеулерге байланысты халықтың экономикалық жағдайының нашарлауымен түсіндіруге болады (1.66-график).

1.67-график Үй шаруашылықтары шығыстарының құрылымындағы азық-түлік шығыстарының үлесі өсті

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

1.68-график Карантиндік шектеулер аясында үй шаруашылықтарының қосалқы шығыстары төмендеді
Үй шаруашылықтарының ақшалай мәндегі шығыстары

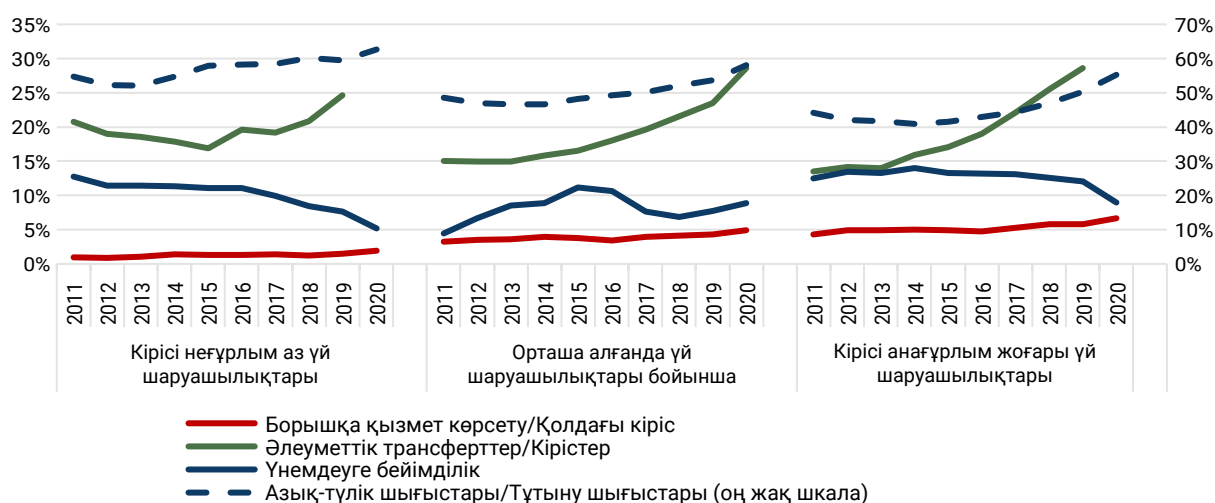
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

2020 жылы карантиндік шектеулердің әсерінен үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстарының өсу қарқыны 2019 жылмен салыстырғанда төмендеді (жылына 9,2% - бен салыстырғанда 6,8%) (1.67-график). Бұл төмендеу үй шаруашылықтарының ақылы қызметтерге және туыстарына материалдық көмекке

шығыстарының азаюымен байланысты. Ақылы қызметтерге жұмсалатын шығыстар 2019 жылғы 2-тоқсанмен салыстырғанда 27,2%-ға қысқарып, 2-тоқсанда ең көп төмендегенін көрсетті (1.68-график). Бұл серпінді карантиндік шектеулерге байланысты ұсыныстың төмендеуімен де, өсіп келе жатқан белгісіздікке байланысты сұраныстың жалпы шектелуімен де түсіндіруге болады. 2020 жылы азық-түлікке шығыстардың өсуімен түсіндірілетін тұтынушылық тауарларға шығыстардың өсуі байқалды. Уақытша салықтық жеңілдіктер аясында 2020 жылғы 2-тоқсанда салықтар мен төлемдерге жұмсалатын шығыстар 2019 жылғы 2-тоқсанмен салыстырғанда 31,6%-ға қысқарды, алайда үшінші және төртінші тоқсандарда салықтар мен төлемдерге жұмсалатын шығыстар көп бағытты серпінді көрсетті. 1-тоқсанда борышқа қызмет көрсету шығыстарының өсу қарқыны баяулады, бұл банктер ұсынатын төлемдер бойынша кейінге қалдырумен түсіндіріледі. 2, 3 және 4-тоқсандарда үй шаруашылықтары тағы да борышқа қызмет көрсетуге көп ақша жұмсай бастады (2019 қарағанда 21,8%-ға, 28,6%-ға, 33,9%-ға артық), бұл нақты кірістердің төмендеуіне байланысты қарыз қаражаты арқылы шығыстарды қаржыландыру қажеттілігімен түсіндіріледі.

1.69-график **Борышқа қызмет көрсету шығыстарының қолда бар табысқа қатынасы өсуде**

Үнемдеуге бейімділік

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ деректері негізінде ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Әлеуметтік трансферттерге зейнетақы, стипендия, жәрдемақы және АӘК кіреді. Табысы аз үй шаруашылықтары – 1-децилге жататын үй шаруашылықтары.

Табысы ең жоғары үй шаруашылықтары – 10-децилге жататын үй шаруашылықтары.

Үнемдеуге бейімділік мынадай болып есептеледі (a) : $a = 1 - \frac{\beta}{\gamma}$, мұнда:

β – үй шаруашылықтарының тұтынушылық шығыстары,

γ – үй шаруашылықтарының қолда бар табысы, яғни салықтарды, айыппұлдарды, міндетті төлемдер мен туысқандарға материалдық көмекті шегергенде

2020 жылы тұтынушылық шығыстарда азық-түлік тауарларына жұмсалатын шығыстардың үлесі едәуір өсті, сондай-ақ халықта үнемдеуге бейімділіктің өсуі байқалады (1.69-график). Мұндай жағдай пандемия кезінде белгісіздіктің өсуіне байланысты күтпеген шығыстар (precautionary savings) жағдайында жинақтау себептерімен түсіндірілуі мүмкін.

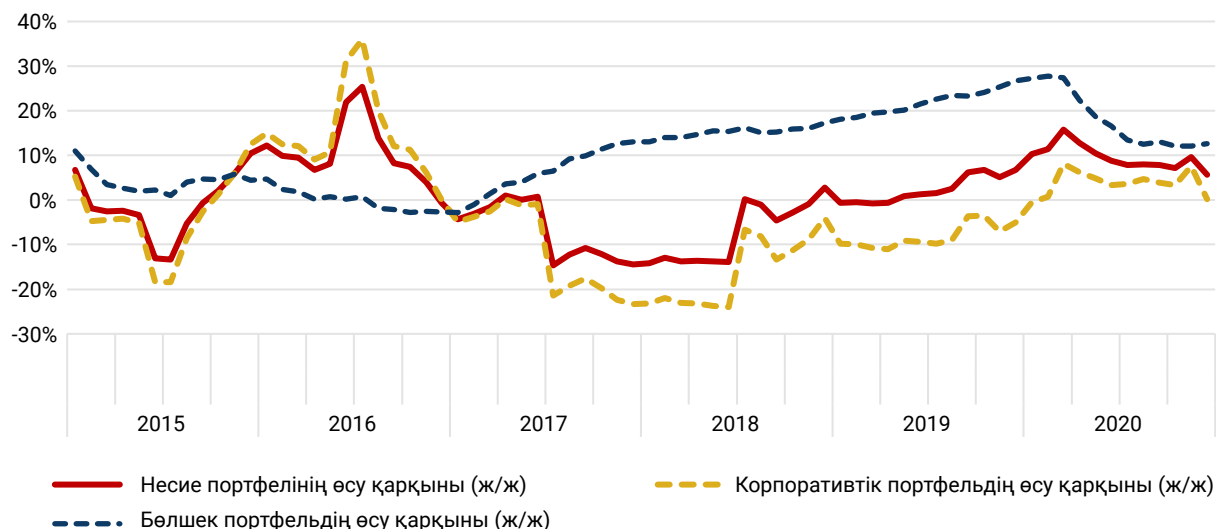
Сондай-ақ қолданыстағы эпидемиологиялық шектеулерге байланысты сатып алу мүмкіндігінің болмауымен де түсіндіруге болады. Бұл ретте, неғұрлым көп және ең аз қамтамасыз етілген үй шаруашылықтарының үнемдеуге бейімділігі төмендеді. Бұл құбылысты бірінші децилдің үй шаруашылықтарының қаржылық қиындықтарымен және оныншы децилдің үй шаруашылықтарындағы инвестициялық стратегиямен түсіндіруге болады. Сондай-ақ, 2020 жылы қолда бар кіріске борышқа қызмет көрсетуге арналған шығындар үлесінің артуы байқалды, бұл еңбек қызметінен түсетін кірістердің қысқаруына байланысты қарыз алу арқылы шығыстарды қаржыландыру қажеттілігімен түсіндіріледі.

1.8 Кредиттік белсенділік

2020 жылы коронавирустық инфекцияның таралуы және карантинді енгізу қаржы секторының дамуын едәуір баяулатты, бұл экономикадағы кредиттік белсенділіктің төмендеуіне де әсер етті. Сонымен бірге, ұзақ шектеу шаралары экономикалық субъектілерінің төлем қабілеттілігінің әлсіреуіне әкелді, бұл өз кезегінде экономикадағы сапалы қарыз алушылардың жеткіліксіздігіне қатысты жүйелік проблеманы ушықтырды. Дегенмен, кредит беру деңгейінің азаюы аясында несие портфелінің өсуі мемлекеттік бағдарламалармен қолдау тапты, олардың кредиттеудегі рөлі жыл сайын күшейе түсуде. Кредиттеу бағдарламалары арқылы кәсіпкерлікті қолдау бойынша дағдарысқа қарсы шараларды іске асыру 2020 жылдың екінші жартысында кредиттік белсенділіктің қалпына келуіне ықпал етті. Бұл ретте, жыл ішінде портфельдің ең үлкен өсімі бөлшек кредиттеу үлесіне келді, ал корпоративтік портфель қысқаруды жалғастырды. Шектеу шараларын іске асыру қажеттілігінде несие портфелінің одан әрі өсуі пандемияға байланысты ахуалдың тұрақтануына байланысты болады, ал оның өнімділігінің артуы мемлекеттің экономикалық саясатымен айқындалатын болады.

2020 жылы банктердің кредиттік портфелі өсуін жалғастырды, бірақ алдыңғы кезеңмен салыстырғанда қалыпты қарқынмен өсті. Осылайша, 2020 жылы банктердің несие портфелінің өсуі 2019 жылғы 6,7%-ға қарағанда 5,6% болды (1.70-график). Кредиттеудің баяулауына әсер еткен негізгі фактор COVID-19 таралуын тежеуге бағытталған шектеу шараларын енгізу болды. Бір жағынан жұмыс сағатының қысқаруы және банктердің қашықтан жұмыс істеу режиміне көшуі, сондай-ақ екінші жағынан клиенттердің қаржылық жағдайының нашарлауы салдарынан кредиттеу талаптарының қатаңдауы экономикадағы кредиттік белсенділікті айтарлықтай төмендетті.

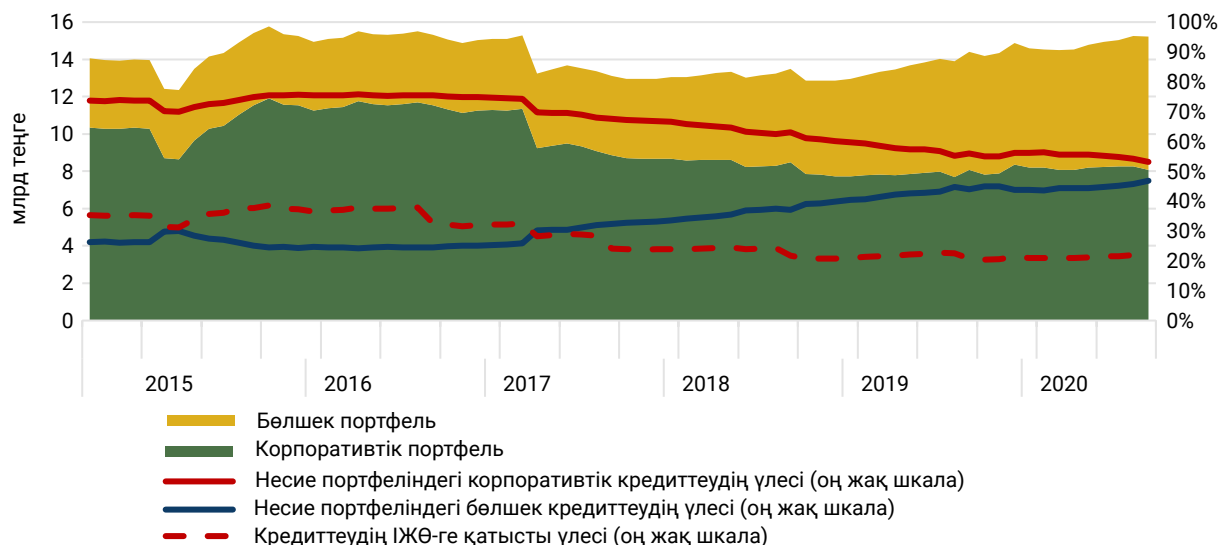
1.70-график **Бөлшек портфель несие портфелінің өсуіне негізгі себеп болып табылады**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Несие портфелінің 2020 жылдың екінші тоқсанында 2,5% т/т қысқаруы негізінен корпоративтік портфельдің төмендеуі есебінен байқалады. Жылдың соңына қарай портфельдің ұлғаюы карантиндік шаралар жеңілдетілгеннен кейін және банктердің де, қаржылық қызметтерді тұтынушылардың да жаңа жағдайларға бейімделгенінен кейін мүмкін болды. Сонымен бірге, 2020 жылы реттеушінің қаржы секторын қалпына келтіру жөніндегі саясаты шеңберінде дәрменсіз банкті жүйеден шығару, сондай-ақ ірі банктердің бірігуі корпоративтік несие портфелінің аздап қысқаруына ықпал етті.

Сонымен бірге, ІЖӨ-ге қатысты кредиттер деңгейі сол деңгейде қалып, 2020 жылдың соңына қарай 21,7%-ға жетті (2019 жылы – 20,7%). Корпоративтік портфельдің тоқырауы аясында несие портфелінің өсуіне негізгі үлесін қосуды бөлшек кредиттеуде сақталады, оның жиынтық несие портфеліндегі үлесі 46,8%-ға жетті (1.71-график).

1.71-график **Несие портфельі, көбінесе бөлшек портфель, пандемия мен локдаунға қарамастан өсуді көрсетті**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

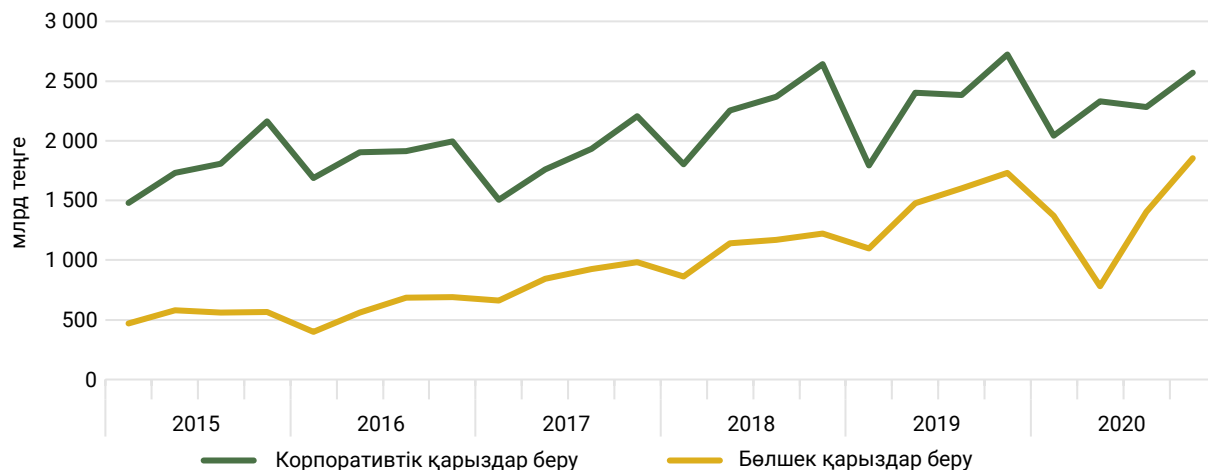
2020 жылы бөлшек портфельдің өсуі алдыңғы кезеңнен едәуір төмен болып, 12,6% болды (2019 жылы – 26,8%). Локдаун енгізуі және кірістердің азаюы халықтың сатып алу қабілетін едәуір төмендетті, бұл тиісінше бөлшек портфельдің өсу қарқынына да әсер етті. Төлемдерді кейінге қалдыру түріндегі дағдарысқа қарсы мемлекеттік қолдау көрсету шаралары қарыз алушыларға ағымдағы банктік берешекке қызмет көрсетуді тоқтата тұруға және ел бойынша шектеу шараларының қолданылу кезеңінде халықтың борыштық жүктемесін төмендетуге мүмкіндік берді (толығырақ V. Кредиттік тәуекел бөлімінде).

Өз кезегінде, корпоративтік портфель бұрынғы деңгейде қалды (өсім 0,2% ж/ж болды), ал 2020 жылы берілген қарыздың көлемі алдыңғы жылмен салыстырғанда шамамен өзгерген жоқ (төмендеу – 0,8% ж/ж) (1.72-график). Талданып отырған кезеңде кәсіпорындар тарпынан корпоративтік кредиттерге деген сұраныс негізінен айналым капиталын қаржыландыру қажеттілігіне байланысты қысқа мерзімді қарыздарға сақталды. Ұлттық Банк 2020 жылы банктер арасында өткізген кредиттеу бойынша пікіртеріміге сәйкес респонденттер кредиттік ресурстарға сұраныстың өсуін көбінесе көрсетілетін қызмет пен сауда саласында қолда бар қарыздарды қайта құрылымдау қажеттілігімен байланыстырды.

Сонымен қатар, кредитті жеңілдікпен алу мүмкіндігін ұсынатын кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларға деген сұраныс жоғары деңгейде сақталды. Нақты сектордың экономикалық белсенділігін қолдау мақсатында кәсіпкерлікті кредиттеу бағдарламалары бойынша қаржыландыру көлемдері шектеу шараларын қолдану кезеңінде едәуір ұлғайтылды.

1.72-график **Пандемия экономикаға кредиттер беруді баяулатты**

Кредиттеу сегменттері бойынша берілген қарыздардың көлемі

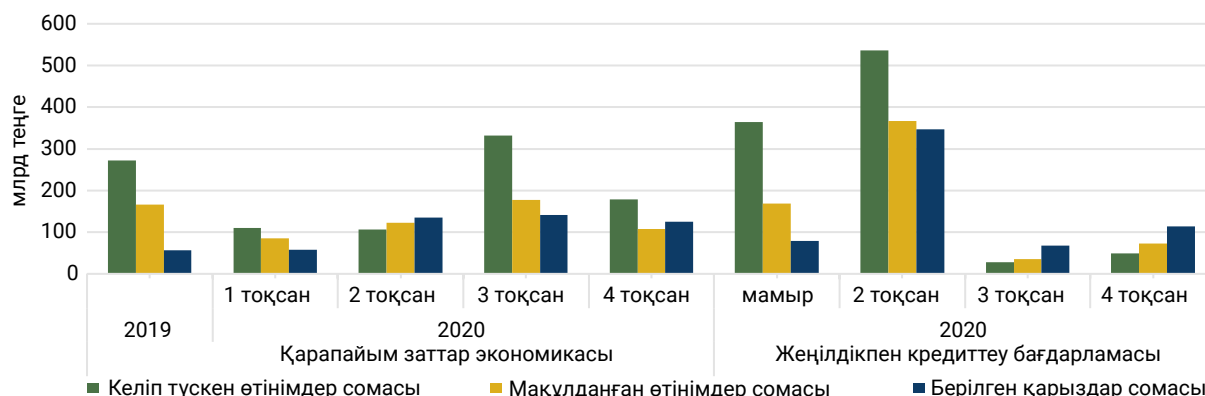
Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Мәселен, 2020 жылғы наурызда Ұлттық Банк 600 млрд теңге көлемінде Кәсіпкерлік субъектілерін жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасын бастады, кейіннен ол 800 млрд теңгеге дейін⁴ кеңейтілді. Осы бағдарламаның нысаналы бағыты жылдық 8%-дан аспайтын мөлшерлеме бойынша 12 айдан аспайтын мерзімге айналым қаражатын толықтыруға кредиттер мен кредиттік желісін беру болып табылады. Жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасының талаптарына сәйкес ел бойынша төтенше жағдайды енгізуден зардап шеккен шағын және орта бизнес субъектілерімен қатар дара кәсіпкерлер де мемлекеттік қолдауға қол жеткізе алды. Сонымен қатар, бұл дағдарысқа қарсы шара COVID-19 пандемиясының әсерінен барынша маңызды шығындарға ұшыраған ірі кәсіпкерлік субъектілеріне де таралды. 2020 жылдың соңында осы бағдарлама бойынша жалпы сомасы 612,5 млрд теңге болатын 2,5 мың өтінімдер түсті, олар бойынша 528 млрд теңге сомаға қарыз берілді (1.73-график). Бөлінген қаражатқа деген сұраныстың көптігі бағдарламаның танымалдылығын көрсетеді, бұл оны іске асырудың басында және жылдың аяғында игерілген қаражат көлемінен көрінеді.

Ұлттық Банк бастама жасаған кредиттеудің басқа бағдарламасын қаржыландыру да кеңейтілді. Мәселен, дағдарысқа қарсы қолдау шарасы шеңберінде Қарапайым заттар экономикасы бағдарламасын қаржыландыру көлемі 400 млрд теңгеге ұлғайтылды. Бағдарлама бойынша қаржыландырудың жалпы көлемі 1 трлн теңгеге жетті. Бағдарлама сыйақы мөлшерлемесінің бір бөлігін мемлекет субсидиялаудан және соңғы қарыз алушыларға қаражатты 10 жыл мерзімге жылдық 6%-бен ұсынудан тұрды. Осы бағдарлама бойынша банктер 2020 жылы жалпы сомасы 998,4 млрд теңге болатын 1 373 өтінім қабылданды, олар бойынша 516,2 млрд теңге сомада 778 қарыз берілді.

1.73-график Дағдарысқа қарсы іске асырылған шаралар нақты сектордың кредиттік ресурстарға деген сұранысты қолдады

«Қарапайым заттар экономикасы» мен «Кәсіпкерлік субъектілерін жеңілдікпен кредиттеу» мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде берілген корпоративтік қарыздар

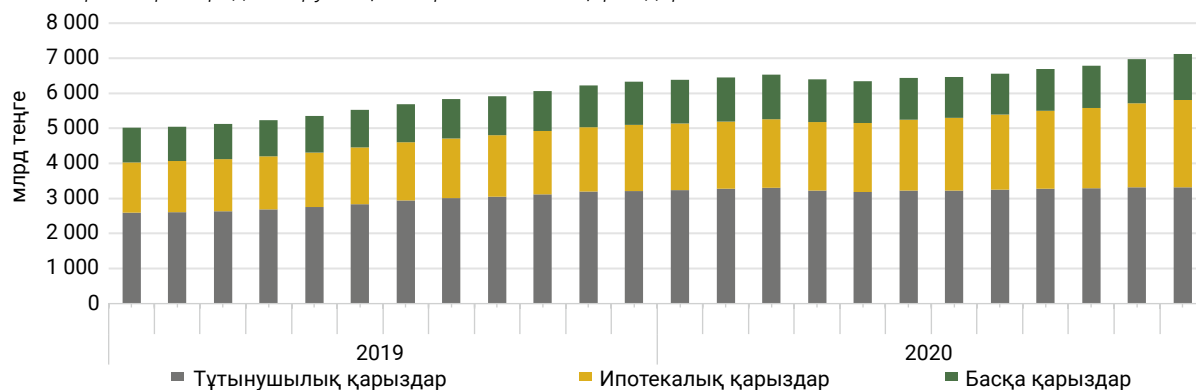

Дереккөзі: Банктердің деректері

2020 жылы мемлекеттік бағдарламалар сонымен бірге бөлшек кредиттеуге әсер етті. Мәселен, бөлшек портфель өсуінен негізгі қозғалтқышы ипотекалық және тұтынушылық кепілсіз қарыздар болды (1.74-график).

1.74-график Тұтынушылық және ипотекалық қарыздар бөлшек портфельдің өсуінің негізгі драйвері болды

Жеке тұлғаларға кредит беру мақсаттары бойынша қарыздар

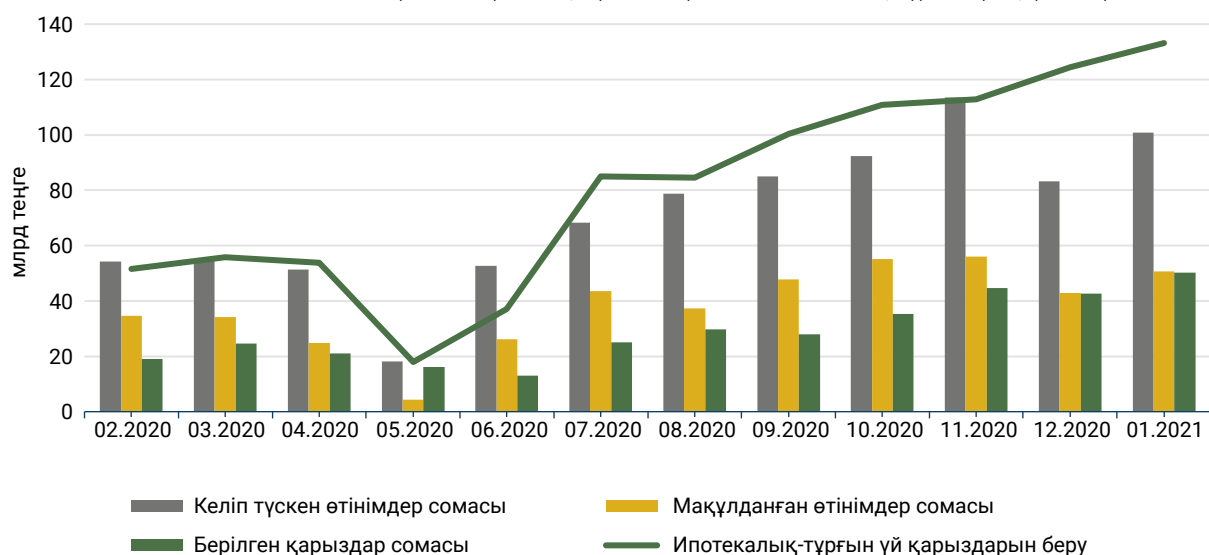
Дереккөзі: Банктердің есептілігі

⁴ «Кәсіпкерлік субъектілерін жеңілдікпен кредиттеу бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2020 жылғы 19 наурыздағы № 39 қаулысы

Карантиндік шаралардың енгізілуімен ипотекалық кредиттеуге сұраныс бөлшек кредиттеу өнімдерінің басқа түрлері сияқты төмендеді, ал жаңа ипотекалық қарыздар беру 2019 жылғы 68,5%-бен салыстырғанда 18,3%-ға дейін бәсеңдеді. Кредиттеу бойынша пікіртерімге сәйкес, клиенттердің ипотекалық кредиттеуге сұранысы негізінен қайталама тұрғын үй сегментінде шоғырланды. Бөлшек кредиттеудің аталған сегментінің белсенді өсуі соңғы жылдары тұрғын үй жағдайларын жақсартуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалармен ынталандырылды. 2020 жылдың соңына қарай «7-20-25» бағдарламасы бойынша банктер 568,7 млрд теңге сомасына 48,5 мың өтінім алды, олар бойынша 259,3 млрд теңге сомаға 22,2 мың қарыз берілді, «Баспана Хит» бағдарламасы бойынша 870,3 млрд теңгеге 95,8 мың өтінім алынды және 372,3 млрд теңге сомаға 42,3 мың қарыз берілді (1.75-график).

2020 жылдың соңында мемлекет зейнетақы жинақтарын ішінара пайдалану мүмкіндігі түрінде халықтың тұрғын үй жағдайын жақсарту бойынша жаңа бағдарлама жариялады, оны іске асыру операторы болып «Отбасы банк» АҚ белгіленді. Бұл бастама мемлекеттің ипотекалық кредиттеуді дамытуға қосқан үлесін одан әрі күшейтіп, нарықтың шамадан тыс өсуі тәуекелін арттырды.

1.75-график Карантиндік шаралар кезінде сұраныстың күрт төмендеуіне қарамастан, мемлекеттік бағдарламалар аясында берілген ипотекалық және тұрғын үй қарыздары 2020 жылдың соңына қарай өсті «7-20-25» және «Баспана Хит» бағдарламалары шеңберінде берілген ипотекалық-тұрғын үй қарыздары

Дереккөзі: Банктердің деректері

2020 жылы халық тарапынан тұтынушылық кредиттеуге сұраныс ел бойынша шектеу шараларының енгізілуіне байланысты олардың қаржылық жағдайының нашарлауымен шектелді. 2020 жылғы 2-тоқсандағы банктерге кредиттеу жөнінде жүргізілген пікіртерімге сәйкес тұтынушылық кредиттер бойынша, атап айтқанда кепілсіз қарыздар мен автокредиттер бойынша келіп түскен кредиттік өтінімдер саны өткен тоқсанмен салыстырғанда тиісінше 35,3%-ға және 31,8%-ға азайды. Соған қарамастан, карантиндік шаралар кезінде жинақталған сұранысты іске асыру 2020 жылдың екінші жартысында тұтынушылық кредиттерге сұраныстың өсуіне әкеп соқты. Кредиттеу бойынша пікіртерім шеңберінде респонденттер 2020 жылы тұтынушылық қарыздарға сұраныстың ұлғаюына әсер еткен негізгі факторлар жекелеген банктердің пайыздық мөлшерлемелерінің төмендеуі және маркетингтік акцияларды белсенді жүргізу болғанын, соның салдарынан банктер арасындағы сапалы қарыз алушылар үшін бәсекелестік күшейгенін атап өтті. Осылайша, тұтынушылық портфельдің жыл ішінде өсуі 3,4%-ды құрады. Елде локдаунның енгізілуіне байланысты көптеген банктер өз өнімдерін ілгерілету саясатын қайта қарауға мәжбүрлігі онлайн-сату арналарын белсенді енгізуге және жақсартуға әкелді, бұл әлеуетті қарыз алушыларды барынша кеңінен қамтуға негіз болды.

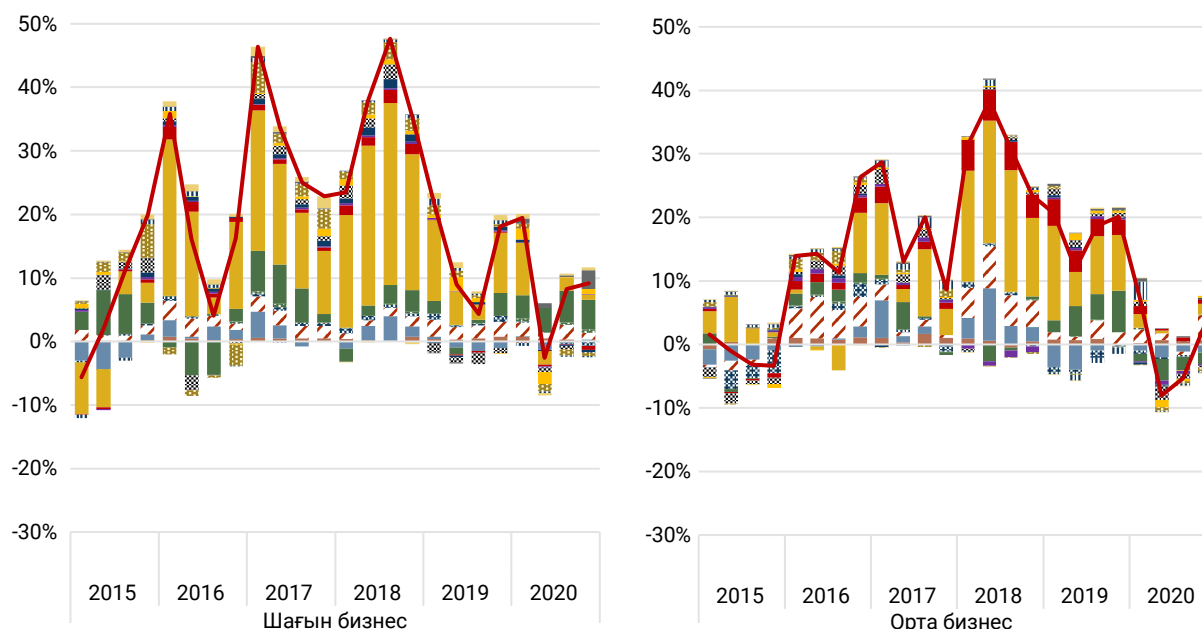
1.9 Корпоративтік сектор

Нақты секторда капиталы жеткіліксіз кәсіпорындар үлесінің төмендеуі байқалады және олардың баланстарында банктік борыштың негізгі көлемдері бұрынғысынша шоғырланады. Мұндай кәсіпорындардың өтімділігі төмен активтері болады, олар дебиторлық және кредиторлық берешекті нашар басқарады. Капитал деңгейі төмен кәсіпорындарға кредит беру банктердің қаржылық орнықтылығы үшін ұзақ мерзімді тәуекелдер тудырады және экономиканың күтілмеген өзгерісті сіңіру мүмкіндіктерін төмендетеді.

Қарыз қаражатының үлесі жоғары кәсіпорындардың⁵ қаржылық орнықтылығына жүктеме әсіресе экономикалық құлдырау кезеңінде ұлғады. 2020 жылғы пандемия кезеңінде борыштық жүктемесі жоғары кәсіпорындар міндеттемелердің едәуір көлеміне қызмет көрсету шығындарымен қатар жүрген операциялық ақша ағындары бойынша үлкен шығындарға ұшырады. Мұндай кәсіпорындар стресс кезеңінде бәсекеге қабілетсіз болады және үлкен шығындарға ұшырайды. Қаржылық жай-күйі одан әрі нашарлаған және кәсіпорындардың капиталы теріс мәндерге дейін (дәрменсіз) төмендеген жағдайда дефолт ықтималдығы артады. Дәрменсіз кәсіпорындарды шығару экономикалық өсу сапасын арттыруға, инвесторларды тартуға және қаржы секторындағы тәуекелдерді төмендетуге ықпал ететін болады.

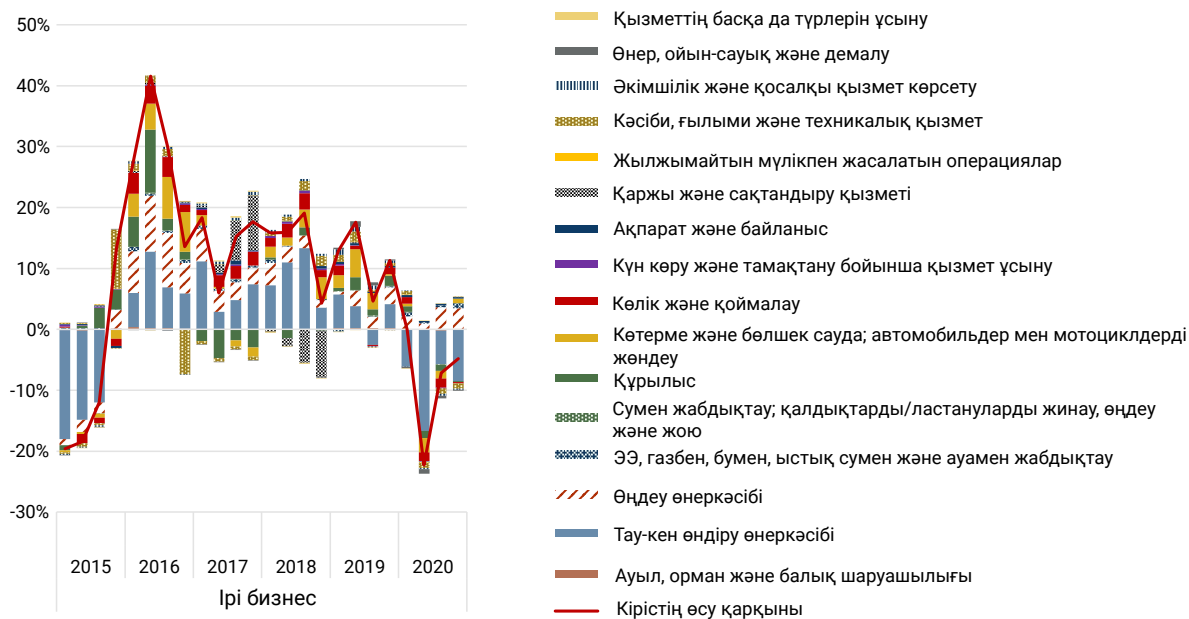
2020 жылы ұзақ карантиндік шаралар нәтижесінде, әсіресе 2-тоқсанда кәсіпорындардың кірісі айтарлықтай төмендеді (1.76-график). Кірістің ең көп төмендеуі пайдалы қазбаларды өндіру, құрылыс, жылжымайтын мүлікпен операциялар, сауда, көлік және қоймаға жинау салаларында жұмыс істейтін кәсіпорындарда байқалды. Жылдың соңына қарай карантиндік шаралардың әлсіреуіне қарай шағын және орта кәсіпорындар кірістерінің өсу қарқыны оң мәндерге дейін қалпына келді, бірақ ірі кәсіпорындар сегментінде теріс болып қалды. Пандемия кезеңіндегі шағын және орта бизнестің⁶ салыстырмалы орнықтылығы көбінесе мемлекет тарапынан осындай кәсіпорындарды қолдаудың ауқымды шараларымен түсіндіріледі. Пандемия кезеңінде кірісі төмендеген салалардағы ірі кәсіпорындарда 2020 жылдың басындағы барлық ірі кәсіпорынның банктік борышының 55%-ы болғанын атап өткен жөн. Керісінше, кірістері едәуір төмендеген шағын және орта кәсіпорындар ең аз кредиттелген салаларда жұмыс істеді.

1.76-график 2020 жылғы 2-тоқсанда кәсіпорындардың кірісі айтарлықтай төмендеді

⁵ Нақты секторды талдау мақсатында оң капиталы бар, бірақ борыштық жүктемесі жоғары (80%-дан астам) кәсіпорындар шартты түрде капиталдандырылмағандарға жатқызылған, ал теріс капиталы бар кәсіпорындар дәрменсіз кәсіпорындарға жатқызылған. Осы бөлімде қолданылатын дәрменсіздік ұғымы кәсіпорындардың есептілігін талдауға негізделген. Мұндай кәсіпорындарды соттың дәрменсіз деп тануы туралы ақпарат жоқ.

⁶ ҚР СЖРА ҰСБ әрбір есепті күнге шағын кәсіпорындардың іріктемесі бойынша қаржы-шаруашылық қызметі туралы есеп жинайтынын және талданып отырған кезеңде тарату шегінде тұрған кәсіпорындар кірмеуі мүмкін екенін айта кету керек. 2020 жылы шағын кәсіпорындар арасындағы респонденттер саны бір жылда орта есеппен 10%-ға, ал ірі және орта кәсіпорындар бойынша 3%-ға төмендеді. Бұл бөлімде іріктеме негізінде құрылған бас жиынтық бойынша шағын кәсіпорындар бойынша деректер пайдаланылды.

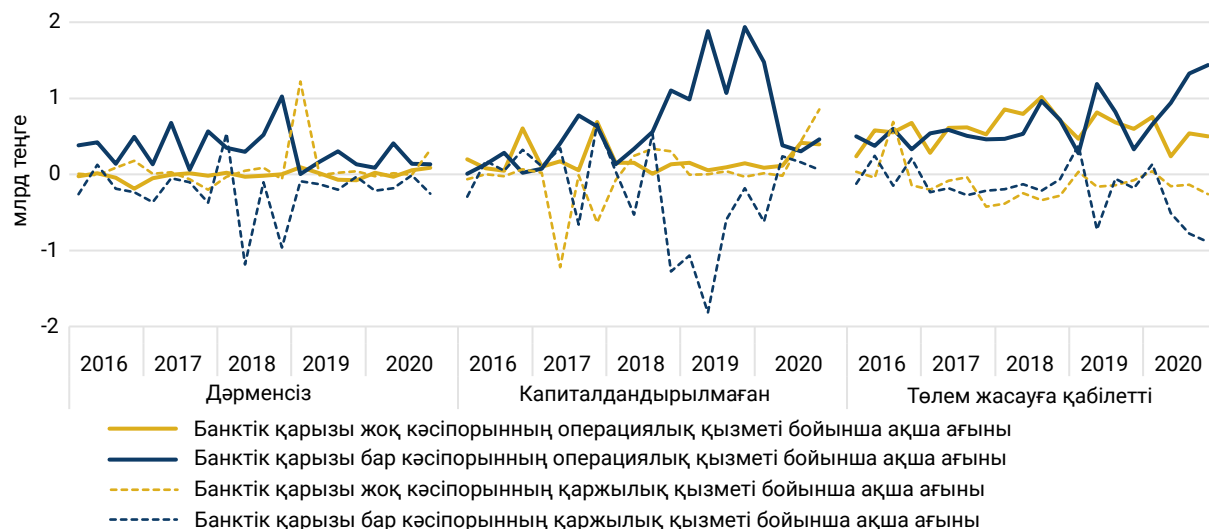

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Кірістердің өсу қарқыны (өткен жылдың ұқсас тоқсанына тоқсан) кәсіпорындардың тоқсандық кірістерінің жалпы көлеміне есептелген. Бұл ретте шағын кәсіпорындардың кірістері бас жиынтық деректерге жиналған деректер бойынша, орта және ірі бизнесте – бас жиынтық бойынша ұсынылған

2020 жылы кірістермен бірге кәсіпорындардың операциялық қызметінен ақша ағындары да төмендеді. Осылайша, ірі және орта кәсіпорындардың операциялық ақша ағынының жалпы көлемі 2020 жылдың 2-тоқсанында 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда екі есеге (45%-ға) жуық қысқарды. Бұл ретте ақша ағынының серпіні төлем қабілеттілігіне және кәсіпорында қарызының болуына байланысты айтарлықтай ерекшеленеді (1.77-график). Банктік берешегі бар кәсіпорындардың ақша ағыны банктік борышы жоқ кәсіпорындарға қарағанда тарихи тұрғыдан анағұрлым құбылмалы. Бұл ретте банктік борышы бар кәсіпорындардағы операциялық қызмет бойынша ақша ағыны көбінесе банктік берешекке қызмет көрсетуге байланысты қаржылық қызмет бойынша теріс ақша ағынымен толығымен жабылады. Дәрменсіз кәсіпорындар тобындағы салыстырмалы төмен ақша ағыны олардың айналым капиталын, атап айтқанда, дебиторлық және кредиторлық берешекті, сондай-ақ қорларды тиімсіз пайдалануының белгісі болуы мүмкін. Мәселен, 2020 жылдың қорытындысы бойынша капиталы жеткіліксіз кәсіпорындар тобында операциялық ақша ағынының ең көп төмендеуі байқалды.

1.77-график Қарыздары бар капиталдандырылмаған кәсіпорындардың ақша ағыны ең тұрақсыз болды

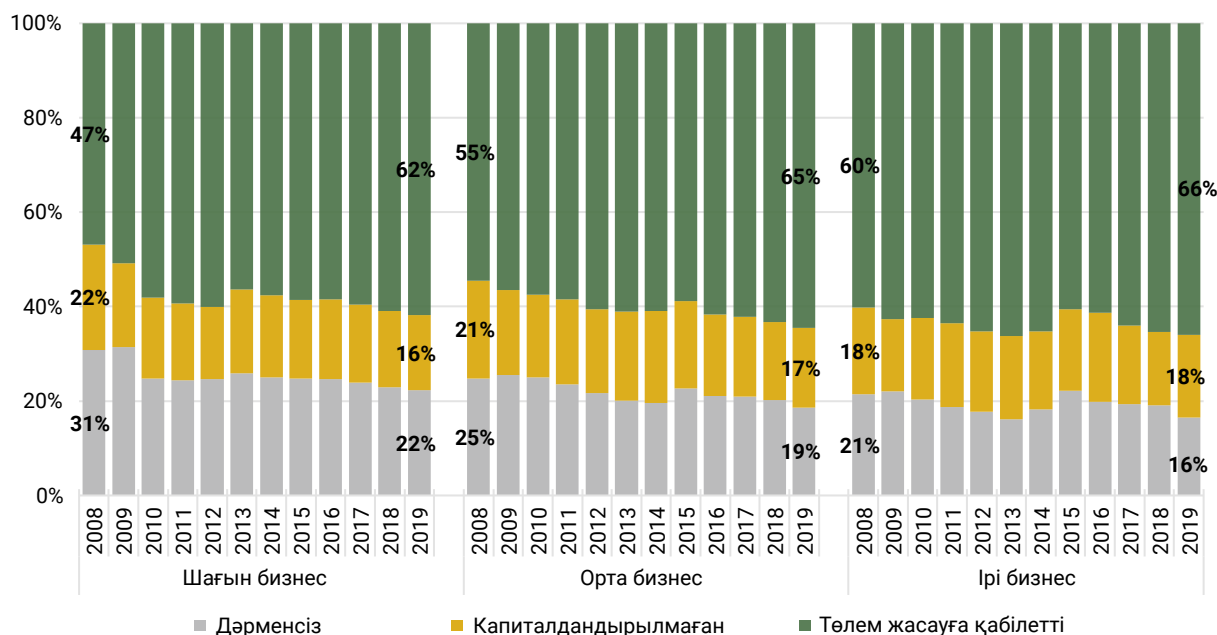
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Кәсіпорынның тоқсандық ақша ағыны орта және ірі кәсіпорындар үшін жалпы жиынтықтың орташа арифметикалық мәні ретінде есептелді. Ақша ағыны ақшалай қаражаттың түсуі мен шығуы арасындағы айырмашылыққа тең

2020 жылдың басында капиталдандырылмаған немесе дәрменсіз кәсіпорындар үлесінің төмендеуі бизнестің барлық сегменттері бойынша алдыңғы жылмен салыстырғанда 1-2 пт шегінде болып, тиісінше шағын, орта және ірі кәсіпорындар үшін 38%, 35% және 34% болды (1.78-график). Бұл ретте шағын және орта кәсіпорындар арасында капиталы теріс кәсіпорындар саны капиталдандырылмаған кәсіпорындар санынан асып түседі. Сонымен бірге соңғы жылдары төлемге қабілетті кәсіпорындар үлесі артуының оң үрдісі байқалады.

1.78-график 2008 жылдан бастап капиталдандырылмаған және дәрменсіз кәсіпорындардың үлесі біртіндеп төмендеуде

Кезең соңындағы кәсіпорындар саны бойынша құрылым

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

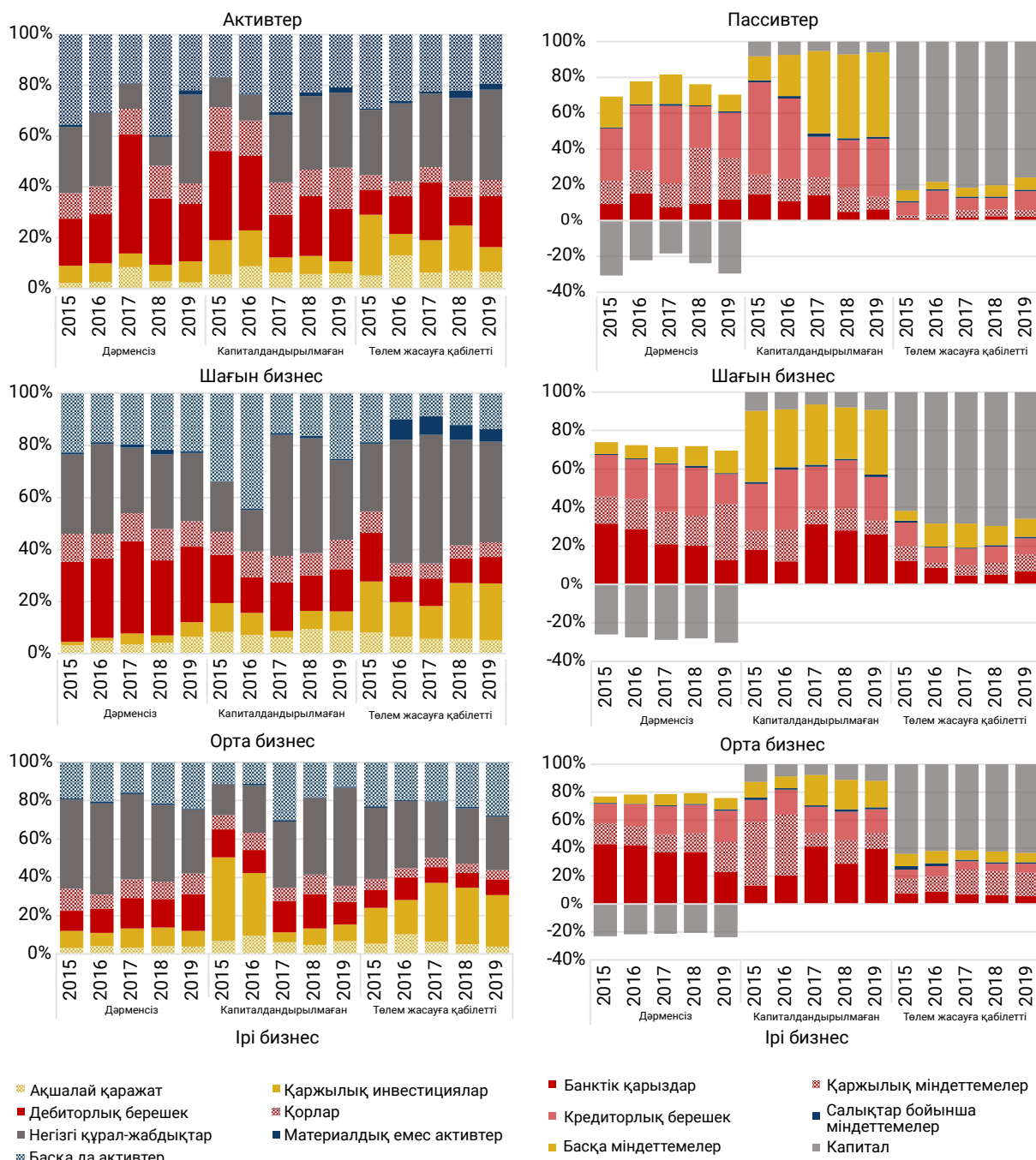
Ескертпе: Кәсіпорындардың үлесі шағын бизнесте іріктемелі жиынтық бойынша, орта және ірі бизнесте – бас жиынтық бойынша есептелген

Кәсіпорындардың баланстарын талдау кәсіпорындардың активтері мен пассивтерінің құрылымында олардың мөлшері мен төлемге қабілеттілігіне байланысты бірнеше ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді (1.79-график). Біріншіден, дәрменсіз және капиталдандырылмаған кәсіпорындар дебиторлық және кредиторлық берешегін нашар басқарады. Мұндай берешектің үлкен көлемі клиенттер тарапынан төлемдерді жинаудың төмен деңгейін және жеткізушілер шоттары бойынша неғұрлым баяу төлем жасауды білдіреді. Баланстарда дебиторлық берешектің жинақталуы қайтарылмау қаупін арттырады және ақша ағындарын азайтады, ал кредиторлық берешектің жоғары үлесі кәсіпорынның өзінің дефолт ықтималдығын арттырады. Екіншіден, төлемге қабілетті кәсіпорындар барынша өтімді және қарыз қаражаты олардың активтерін қорландырудың негізгі көзі болып табылмайды.

Керісінше, активтері негізінен міндеттемелермен қаржыландырылатын кәсіпорындар өтімді қаражаттың аз мөлшеріне ие. Ақша ағымдарының жоғары құбылмалылығы кезеңінде жоғары борыштық жүктемесі бар аз өтімді кәсіпорындар ең көп шығынға ұшырайды. Соңында, банктік берешек пен басқа да қаржылық міндеттемелердің жоғары шоғырлануы төлемге қабілетсіз кәсіпорындардың міндеттемелері құрылымындағы ең маңызды ерекшелік болып табылады, бұл, өз кезегінде, қаржы секторы үшін жоғары тәуекелдерді білдіреді.

1.79-график Дебиторлық берешек төлемге қабілетті кәсіпорындарда аз. Банктік қарыздар, негізінен, дәрменсіз және капиталдандырылмаған кәсіпорындардың баланстарында

Мөлшері мен төлем қабілеттілігі бойынша кәсіпорындардың активтері мен пассивтерінің құрылымы

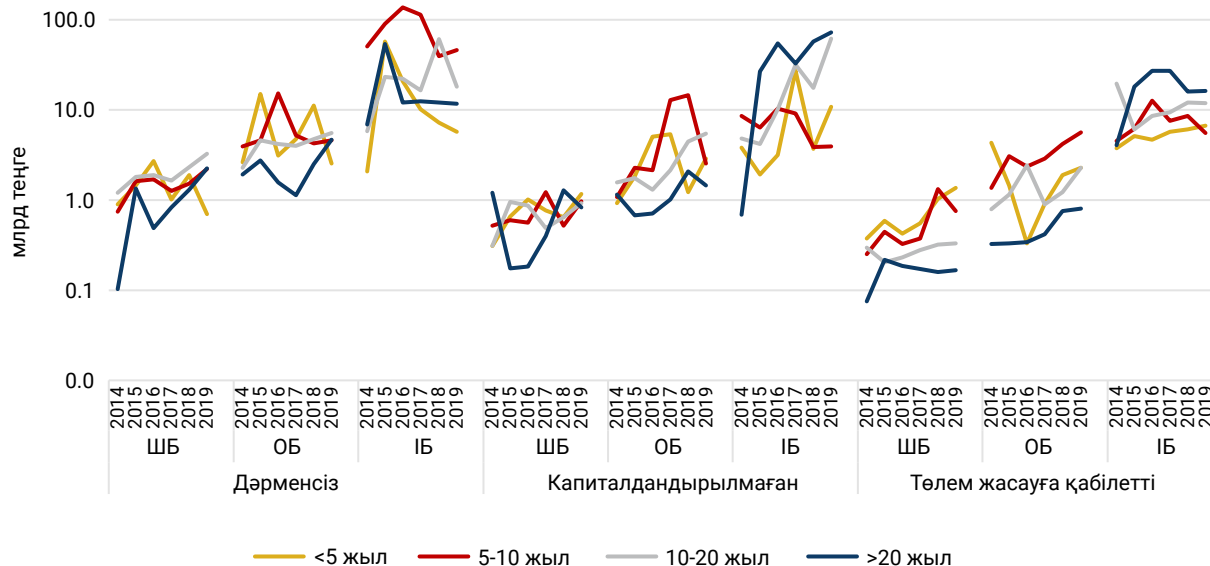
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Шағын кәсіпорындардың активтері мен пассивтері деректердің бас жиынтығына таратылу бойынша, орта және ірі бизнесте – бас жиынтық бойынша ұсынылған

2015-2019 жылдар кезеңінде дәрменсіз кәсіпорындар арасындағы банктік берешек пен қаржылық міндеттемелердің көлемі орта есеппен активтер көлемінің жартысынан астам, ал капиталдандырылмағандары арасында – 20%-дан астам болды. 2020 жылдың басында кәсіпорындардың банктік берешегінің барлық көлемінің 45%-ы дәрменсіз, негізінен, шағын кәсіпорындардың балансында шоғырланды. Мерзімділік тұрғысынан кәсіпорындар берешегінің банктік қарыздар бойынша үлкен үлесі ұзақ мерзімді міндеттемелерге (61%), ал дәрменсіз кәсіпорындар тобы бойынша 50% жатады. Экономика салалары бойынша шағын кәсіпорындардың банктік борышының 54% теріс капиталы бар көтерме және бөлшек сауда кәсіпорындары

тартты. Орта және ірі кәсіпорындардың банктік берешегінің жартысынан астамы (тиісінше 54% және 53%) өңдеу өнеркәсібі мен көлік (қоймаға жинау) салаларында шоғырланған, олардың капиталы негізінен оң.

1.80-график ШОБ кәсіпорны неғұрлым үлкен және төлемге қабілетті болса, банктік қарызы соғұрлым төмен болады

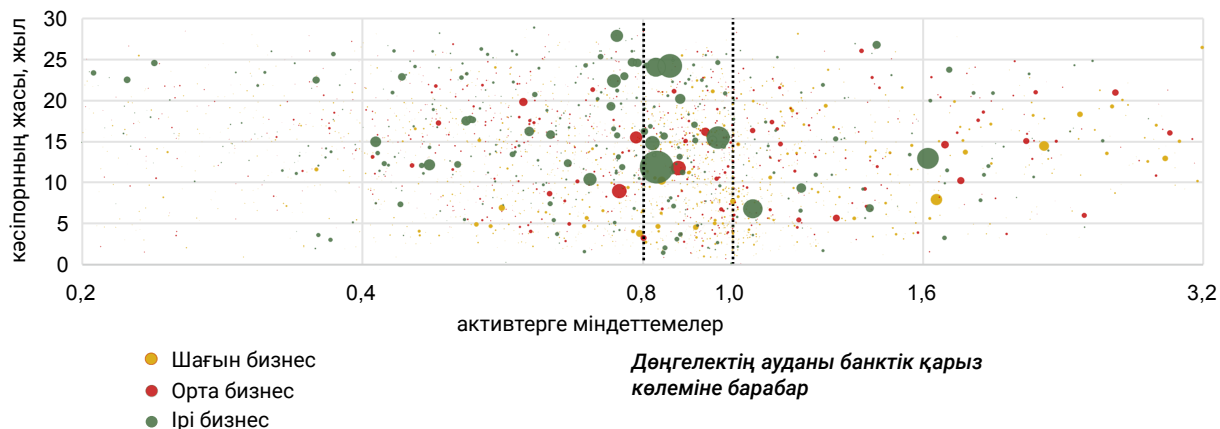

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Қарыздың орташа мөлшері шағын бизнесте іріктемелі жиынтық бойынша, орта және ірі бизнесте бас жиынтық бойынша есептелді

Кәсіпорынның жасына байланысты олардың банктік қарыздар бойынша міндеттемелерді қабылдауға дайындығы ерекшеленеді (1.80-график). Шағын және орта кәсіпорындардың банктік қарызының орташа мөлшері олардың жетілген бәсекелестеріне қарағанда 20 жылға дейін жоғары. Керісінше, оң капиталы бар ірі бизнес сегментінде 20 жылдан жоғары кәсіпорындардағы банктік қарыздың орташа мөлшері ең жоғары деңгейде. Алайда, төлем жасауға қабілетті бизнестің банктік қарызының мөлшері іс жүзінде жасына байланысты емес және орта есеппен капиталдандырылмаған немесе дәрменсіз кәсіпорынға қарағанда төмен. 2020 жылдың басында 5 жастан асқан және активтерге міндеттемелер үлесі 60%-дан жоғары қарыз алушы кәсіпорындар банктік берешектің ең көп көлеміне ие болды (1.81-график). Сонымен қатар, шағын кәсіпорындар арасындағы ең ірі қарыз алушылар теріс капиталы бар топқа, ал ірі және орта сегментте – капиталдандырылмағандар арасында шоғырланды.

1.81-график 2020 жылдың басында 10 жылдан асқан капиталдандырылмаған кәсіпорындар қарыздардың негізгі көлемін шоғырландырады

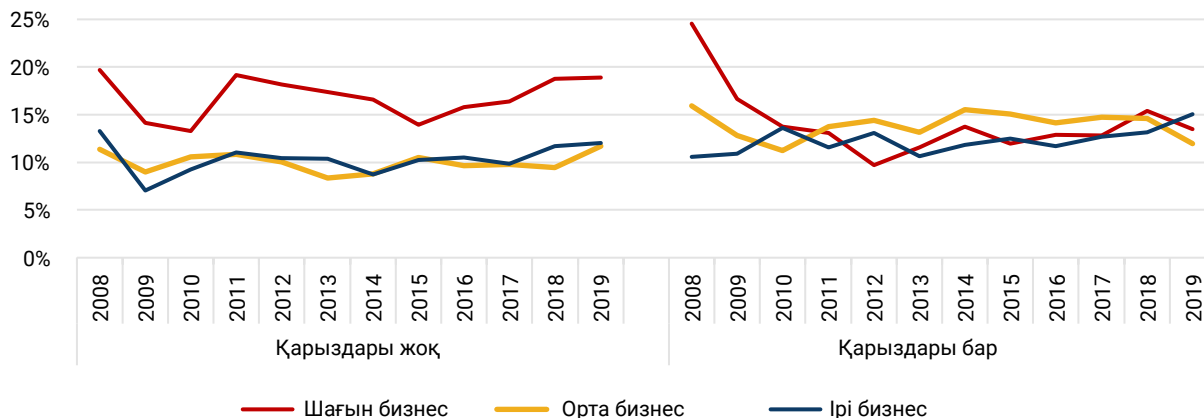
Дереккөзі: 2019 жылдың соңына ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Шағын кәсіпорындар қарыздарының көлемі іріктемелі жиынтық бойынша, орта және ірі бизнесте – бас жиынтық бойынша ұсынылған. Қою нүктелі сызық активтерге тең міндеттемелер деңгейін көрсетеді. Көпіршіктің ауданы кәсіпорынның балансындағы банктік қарыз көлеміне бара-бар

Кәсіпорындар капиталының рентабельділігін бағалау медианалық кәсіпорын үшін бұл көрсеткіш банктік қарызы бар орта және ірі бизнес сегментінде тарихи, жоғары екенін көрсетеді (1.82-график). Алайда, банктік қарызы жоқ шағын кәсіпорындар қарыздары бар бәсекелестеріне қарағанда орта есеппен тиімдірек. Капиталдың кірістілігі кәсіпорынның кірістілігін анықтайтын бірнеше факторлармен ерекшеленеді. Мәселен, шағын бизнес сегментіндегі салық жүктемесі банктік берешегі жоқ кәсіпорындарда орта есеппен жоғары, дегенмен бұл көрсеткіштің деңгейі орта және ірі кәсіпкерлік арасында қарыздың болуына іс жүзінде тәуелді емес. Қарыздары бар кәсіпорындарда пайыздық жүктеме жоғары, және көп жағдайда олардың қаржылық левереджі жоғары. EBIT бойынша рентабельділік іргелі трендке ие және орташа алғанда, банктік берешегі бар кәсіпорындарда жоғары. Керісінше, қарыз алушы кәсіпорындарда активтердің айналымы (активтерге кірістер) төмен.

1.82-график Банк борышы бар шағын кәсіпорындар капиталының рентабельділігі төмен

Кәсіпорындар капиталы рентабельділігінің медианасы (RoE)

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Кәсіпорындар капиталы рентабельділігінің медианалық мәні шағын бизнесте – іріктемелі жиынтық бойынша, орта және ірі бизнесте – бас жиынтық бойынша есептелген Капиталдың рентабельділігі (RoE) – таза пайданың кәсіпорынның орташа жылдық капиталына қатынасы

Қарыз капиталы бизнесті дамытудың және ауқымдылығын арттырудың маңызды көзі болып табылады, бірақ бизнесті тиімсіз басқару жағдайында қарыздың жоғары деңгейі шығындардың жоғарылауына және кәсіпорынның банкроттыққа әкелуі мүмкін. Мұндай кәсіпорындардың экономикада ұзақ уақыт болуы бизнестің инвестициялық тартымдылығын төмендетеді және тұтастай алғанда экономиканың барлық салаларына көптеген жағымсыз салдарлар әкеледі. Мұндай кәсіпорындардың кредиттік тәуекелінің жоғары деңгейі бизнесті, оның ішінде төлем жасауға қабілеті бар кәсіпорындарды кредиттеу талаптарының қатаңдатылуына әсер етеді. Кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары кәсіпорындардың төлем қабілеттілігі бойынша іріктеу өлшемшарттарын белгілеместен, олардың тиімділігін төмендетеді, сондай-ақ экономикалық өсу сапасына теріс әсер етеді.

2-тарау

**Мемлекеттік бағалы
қағаздар нарығы**

Пандемия жағдайында шығыстар мен бюджет тапшылығының өсуі аясында мемлекеттік борыш көлемі едәуір ұлғайды, дегенмен ол басқа салыстырмалы экономикаларға қарағанда төмен деңгейде. Ұлттық Банк пен ҚР ҚМ бірлескен іс-қимылдары ерікті инвесторлардың мемлекеттік борыштың бастапқы нарығындағы қатысу үлесін 2019 жылғы 3,8% - дан 2020 жылы 32,7% - ға дейін арттыруға мүмкіндік берді, бұл кірістіліктің нарықтық қисығын одан әрі қалыптастыру үшін негіз қалады. ҚР ҚМ қысқа мерзімді қисық сегментінде қағаздарды белсенді ұсынуының салдарынан ҚР ҚМ жаңа шығарылымдарына сұраныс артты. ҚР ҚМ жаңа шығарылымдарына сұраныс негізінен дәстүрлі түрде қысқа мерзімді қағаздарға қызығушылық танытатын банктерден келді. Осылайша, ұзақ үзілістен кейін ҚР Қаржыминің 2020 жылы көлемі шамамен 1,0 трлн теңге болатын үш жылға дейінгі мерзімі бар қысқа мерзімді МБҚ шығарды. Бұл нарық қатысушылары мен бейрезиденттер тарапынан жоғары сұранысты тудырды. Орта мерзімді және ұзақ мерзімді соңындағы кірістілік қисығы қарастырылып отырған кезең ішінде бірсыдырғы болып қалды. Ал қысқа мерзімді қисық сегменті базалық мөлшерлеменің өзгеруін көрсетті.

ҚРҰБ ноттары нарығы салыстырмалы түрде өтімді болып қалуда, ал ондағы мөлшерлемелер екінші деңгейдегі банктердің тәуекелсіз теңгелік активтерге ерікті сұранысын және олардың ақша-кредит саясаты бойынша күтулерін көрсетуді жалғастыруда. ҚР Қаржыминің орта және ұзақ мерзімді облигациялары нарығы өтімді емес болып қалуда. ҚР Қаржыминің теңгелік борышының үштен екісі каптивті инвесторлардың портфельдерінде жинақталған, бұл сұраныс құрылымында көрініс табады және баға белгілеу процесін бұрмалайды. Көптеген шығарылымдардың шағын мөлшері және инвесторлардың МБҚ-ны өтеуге дейін ұстап қалуға бейімділігі әлеуетті ұстаушылардың санын шектеп, нарықтың айналымдылығын төмендетеді. Бұл тәуекелсіз кірістілік қисығының ақпараттық құндылығын және оның нарық қатысушыларының күтулерін біріктіру қабілетін төмендетеді. Мұндай жағдайларда МБҚ нарығының ақша-кредит саясатының трансмиссиялық тетігінің пайыздық арнасының бастапқы буыны ретіндегі рөлі шектеулі.

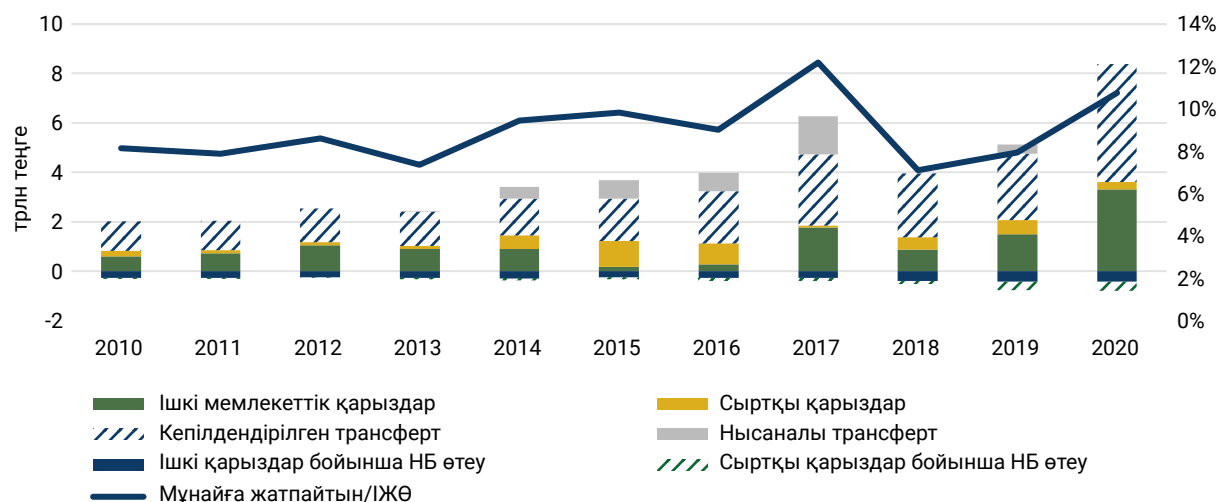
2.1 ҚР ҰҚ қаражатын белсенді пайдалану оны төмендетілмейтін қалдыққа жақындатты

Бюджетке салық түсімдерінің төмендеуімен бір мезгілде мемлекеттік шығыстардың қарқынды өсуі бюджет тапшылығының ұлғаюына алып келді. Мәселен, 2020 жылы республикалық бюджет тапшылығы 2,2 трлн теңге немесе ІЖӨ-нің 3,1%-ы болды. Бұл шаралар коронавирустық инфекцияның таралуына қарсы іс-әрекет шеңберінде мәжбүрлі шаралар, сондай-ақ мемлекеттің контрциклдік саясатын іске асыруға жәрдемдесу болды. Алайда, мемлекеттік борышты ұлғайту және ҚР ҰҚ активтерін пайдалану арқылы экономиканы қолдау жөніндегі осындай шараларды одан әрі ұзақ іске асыру бюджет орнықтылығының ұзақ мерзімді теңгерімді бағытын жоғалтуға әкеп соғуы мүмкін. Мұндай салдардың алдын алу үшін Ұлттық Банк ҚР Үкіметімен бірлесіп контрциклдік бюджеттік қағида әзірлеуде.

Коронавирустық пандемияның теріс әсері және карантиндік шараларды енгізу әсері, оның ішінде салық түсімдерінің төмендеуі, ағымдағы шығыстардың өсуі және күрделі шығыстар үлесінің төмендеуі, сақталып отырған тұрақты бюджет тапшылығының кеңеюі ҚР бюджетінің экономикадағы күрт өзгерістерге осалдығы жоғары екенін көрсетті. 2019 жылдың қорытындысы бойынша республикалық бюджет тапшылығы -2,1% деңгейінде қалыптасты, ал 2020 жылы ІЖӨ-ге -3,1% болды. Бұл ретте, мұнайға қатысты емес тапшылық 2019 жылы ІЖӨ-ге қатысты 7,9%-ға жетіп, 2020 жылы 10,7% болды. 2019 жылғы желтоқсандағы Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының қаражатын қалыптастыру және пайдалану тұжырымдамасына сәйкес 2020 жылы мұнайға қатысты емес тапшылық ІЖӨ-ге қатысты 7,1%-дық деңгейден аспауға тиіс болған еді. Асып кету пандемиямен күресу үшін 2020 жылғы шығындардың өсуінен туындады. Тұжырымдамада мұнайға қатысты емес тапшылықты 2021 жылы 6,6%-ға, 2022 жылы 6,5%-ға, 2023 жылы 6,4%-ға дейін төмендету көзделген.

2.1-график ҚР ҰҚ трансферттері бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығын қаржыландырудың негізгі көзі болып қалып отыр

ҚР бюджетінің мұнайға қатысты емес тапшылығын қаржыландыру құрылымы

Дереккөзі: ҚР Қаржымині, БҚОД, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: НБ – негізгі борыш

2020 жылы республикалық бюджеттің мұнайға қатысты емес тапшылығын қаржыландырудың негізгі көзі ҚР ҰҚ трансферттері болып қала берді (2.1-график). 2020 жылдың соңындағы жағдай бойынша мемлекеттік бюджетке ҚР ҰҚ-дан 4,77 трлн теңге мөлшерінде қаражат бөлінді (кепілдік берілген трансферт – 4,77 трлн теңге, нысаналы трансферт болған жоқ). 2019 жылы кепілдік берілген және нысаналы трансферттердің жиынтық көлемі шамамен 3,1 трлн теңге болды.

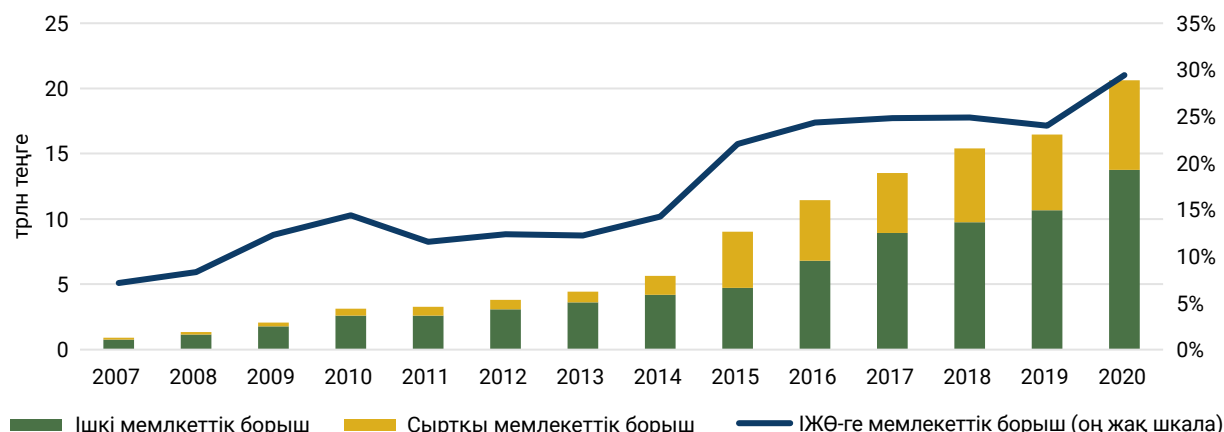
Мұнай бағасының пессимистік болжамдары, проциклдік салық-бюджет саясаты және мемлекеттік шығыстар тиімділігінің төмендігі⁷ аясында экономикалық өсудің баяу қарқыны сақталған кезде Ұлттық қордың қаражаты белсенді түрде төмендейтін болады, бұл фискалдық кеңістіктің айтарлықтай тарылуына әкелуі мүмкін. Бұл фискалдық саясаттың стратегиялық мәселелерін шешудің маңыздылығын, атап айтқанда, бюджеттік тәртіпті арттыру тетіктерін қалыптастыруды, бюджет процесін жетілдіруді, мемлекеттік шығыстардың тиімділігін арттыруды көрсетеді.

2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша мемлекеттік борыш бір жыл бұрынғымен салыстырғанда 20,1%-ға ұлғайып, 20,6 трлн теңге болды. Қазақстан Республикасы Үкіметінің борышы есебінен 80,7%-ға қалыптастырылды, Ұлттық Банктің борышына 14,2%, Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдарына – 5,1% тиесілі.

Сонымен қатар мемлекеттің айқын міндеттемелерінен басқа, мемлекеттік борыштың орнықты бағытына елеулі әсер етуі мүмкін квазимемлекеттік компаниялардың борыштарына мемлекеттің кепілдіктері мен кепілгерліктері сияқты кейбір жасырын бюджеттен тыс міндеттемелер бар. Бұған қоса, борыштық нарық тиімділігінің төмендігі және елдегі ұзақ мерзімді инвесторлар институтының шектеулі дамуы жағдайында ішкі борыштық нарық сұранысының сыйымдылығы тарылуда, бұл ұлттық валютадағы борыштық қаржыландыруға қол жеткізудің төмендеуіне және пайыздық мөлшерлемелердің одан әрі өсуіне алып келуі мүмкін.

⁷ Мемлекеттік шығыстардың төмен тиімділігі олардың мұнай бағасына шамадан тыс тәуелділігін және жыл сайынғы негізде ҚР ҰҚ трансферттеріне қажеттілігін білдіреді

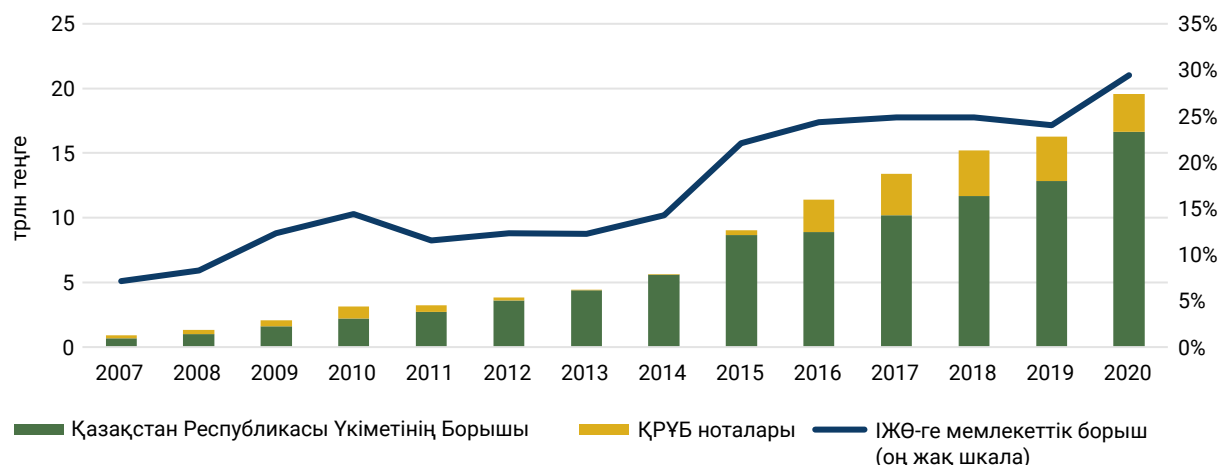
2.2-график Мемлекеттік борыш ішкі және сыртқы қарыз есебінен өсуді жалғастыруда

Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Ұлттық Банктің міндеттемелері баға тұрақтылығын қолдау жөніндегі өзінің негізгі мандаты шеңберінде ақша-кредит саясатын іске асыру нәтижесі болып табылады (2.2-график). Осылайша, Ұлттық Банк өтімділікті ұсыну не алу құралдары, оның ішінде ноттар шығару арқылы өз балансын кеңейту немесе тарылту есебінен қаржы жүйесіндегі өтімділік деңгейін реттейді және қарыз капиталының құнына әсер етеді (2.3-график). Белгіленген операцияларды жүргізу трансмиссиялық тетіктің пайыздық арнасының бөлігі болып табылады.

2.3-график Үкіметтік борыштың өсуімен қатар Ұлттық Банк артық өтімділікті алу көлемін арттырады

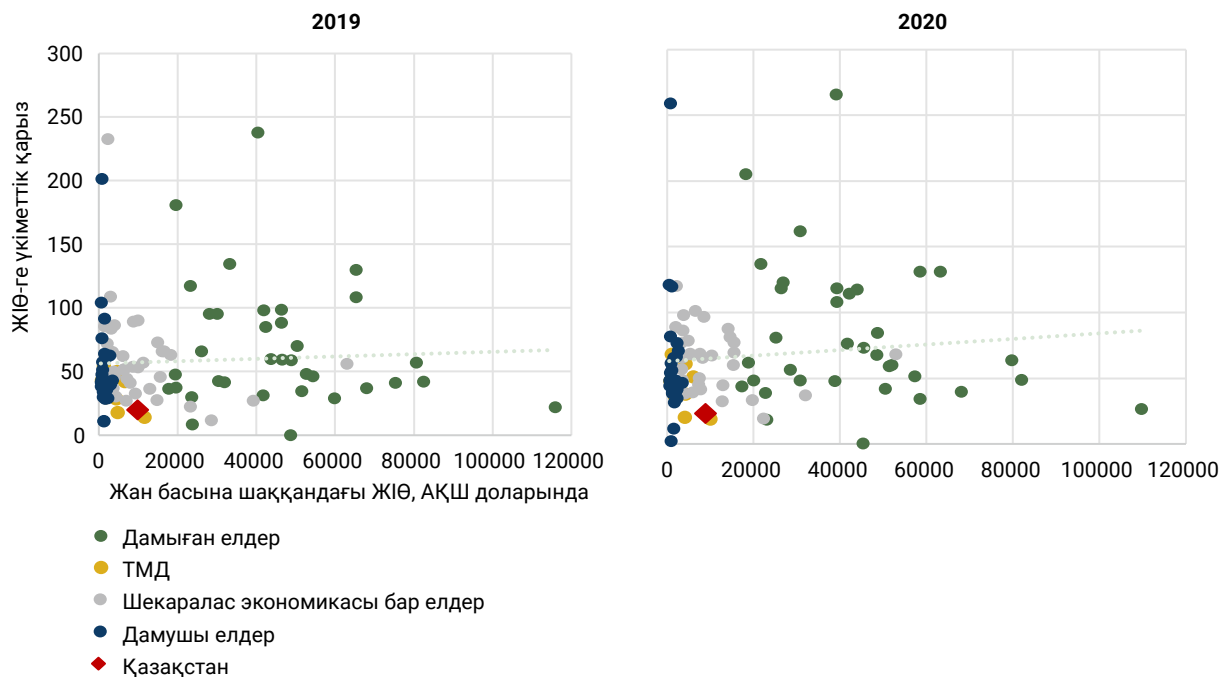
Дереккөзі: ҚР Қаржымині

Ескертпе: Үкіметтің борышы Үкіметтің жиынтық борышы мен ҚР жергілікті атқарушы органдарының борышын қамтиды

Қазақстанның үкіметтік борышы басқа басым дамыған елдерге қарағанда неғұрлым төмен деңгейде (2.4-график), теориялық тұрғыдан алғанда оның фискалдық өсуге арналған кеңістігі бар, алайда, мемлекеттің квазимемлекеттік компаниялардың міндеттемелері түрінде айқын емес тәуекелдерінің болу фактісі мемлекеттік борышты өсіру перспективалары туралы тұжырымның дұрыстығын білдірмейді. МБҚ нарығының төмен өтімділігі жағдайында мемлекеттік борыштың әлеуетті ұлғаюы оны ұстаушылар шоғырлануының ұлғаюы, сондай-ақ мөлшерлемелердің өсу тәуекелдерін тудырады, бұл пайыздық мөлшерлемелер трансмиссиясының тиімділігін шектейді. Екінші жағынан, бюджет тапшылығын болашақ ұрпақ есебінен трансферттер түрінде қаржыландыру да ұзақ мерзімді тәуекелдерді басқарудың белгілі бір тәсілін талап етеді. Қазіргі уақытта ҚР Үкіметі мен Ұлттық Банк контрциклдық бюджеттік қағиданы әзірлеу және енгізу бойынша жұмыс жүргізуде. Ол мұнайдың консервативтік бағасы – кесімді баға кезінде мұнай секторынан Ұлттық қорға түсетін түсімдер мөлшерінен аспайтын деңгейде Ұлттық қордан кепілдік берілген трансферт мөлшеріне шектеулер белгілейді, сондай-ақ мемлекеттік шығыстарды тұрақтандырады және инфляцияның нысаналы деңгейіне ұлғайтылған нақты ІЖӨ-нің ұзақ мерзімді өсу деңгейінде олардың өсу қарқынын шектейді деп болжанады. Осылайша, контрциклдық бюджет қағидасы салық-бюджет саясатының

мұнай цикліне тәуелділігін төмендетуге мүмкіндік береді және бюджет тәртібін арттыруға, мемлекеттік шығыстарды тұрақтандыруға және тиісінше ҰҚ-ның жинақтау функциясын күшейтуге ықпал ететін болады.

2.4-график Үкіметтің 2019 және 2020 жылдардағы ІЖӨ-ге қатысты елдер бойынша борышы

Дереккөзі: Қаржымині

ҚР ҰҚ жинақтау функциясын орындау үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының қаражатын қалыптастыру және пайдалану тұжырымдамасында ІЖӨ-нің болжамды мәнінен кемінде 30% мөлшерінде төмендетілмейтін қалдық белгіленді. Бұл ретте, соңғы жылдары ҚР ҰҚ қаражатын төмендетілмейтін қалдыққа жақындату үрдісі байқалды.

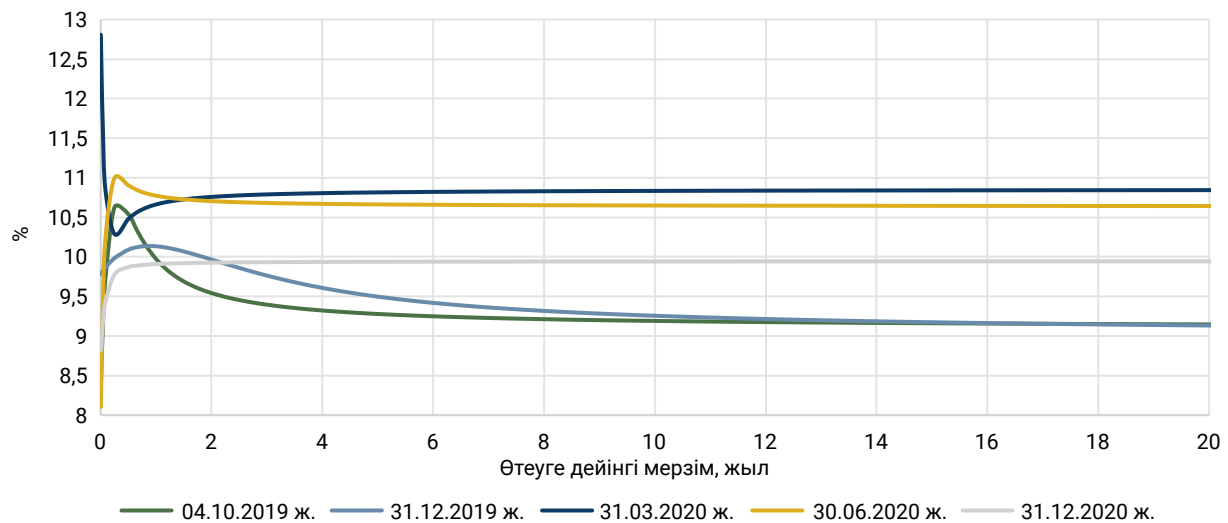
2021-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық даму болжамына сәйкес 2023 жылдың соңында ҚР ҰҚ қаражаты төмендетілмейтін қалдық деңгейіне жақындап, ІЖӨ-ден 30,8% болады. Төмендетілмейтін қалдық бойынша шектеулер сақталмаған жағдайда, ҚР ҰҚ-тан трансферттердің мөлшері тиісті шамаға азайтылуы тиіс. Мемлекеттік бағалы қағаздар нарығын дамыту ҚР ҰҚ қаражатын одан әрі төмендетуге жол бермеу бойынша уақтылы шара ретінде болады.

2.2 ҚР Қаржыминінің МБҚ нарығы

2019 жылғы қарашада Қазақстан қор биржасы (KASE) МБҚ ресми бағалаудың жаңа әдіснамасына (тәуекелсіз кірістіліктің ресми қисығы) көшті. МБҚ-ны ескі әдістеме бойынша бағалаудан жаңа бағалау әдістемесіне көшу бір ай ішінде біртіндеп жүзеге асырылды. Жаңа әдістемеді қолданылатын өлшемдік үлгі өлшемдерді ұзақ мерзімді пайыздық мөлшерлеме, қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлеме мен қисық көлбеу деңгейлермен байланысты деп түсіндіреді. Бақылау іріктемесін қалыптастыру әдісі үлгіні нарықтағы өтімділік құрылымы мен дәрежесі өзгеруіне автоматты түрде бейімдей алады. Осылайша, қисықтың жаңа үлгісі мен оның нәтижелері барынша ашық бола бастады, ал оның түсіндірме күші қаржы нарықтары мен кәсіби қатысушылардың қарым-қатынас пен түсіндірудегі қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандырады.

2.5-график Үш жылдан басталатын мерзімдегі кірістілік қисығын негізінен нарықтық емес инвесторлар қалыптастыруды жалғастыруда

МБҚ кірістілігінің қисығы (спот)

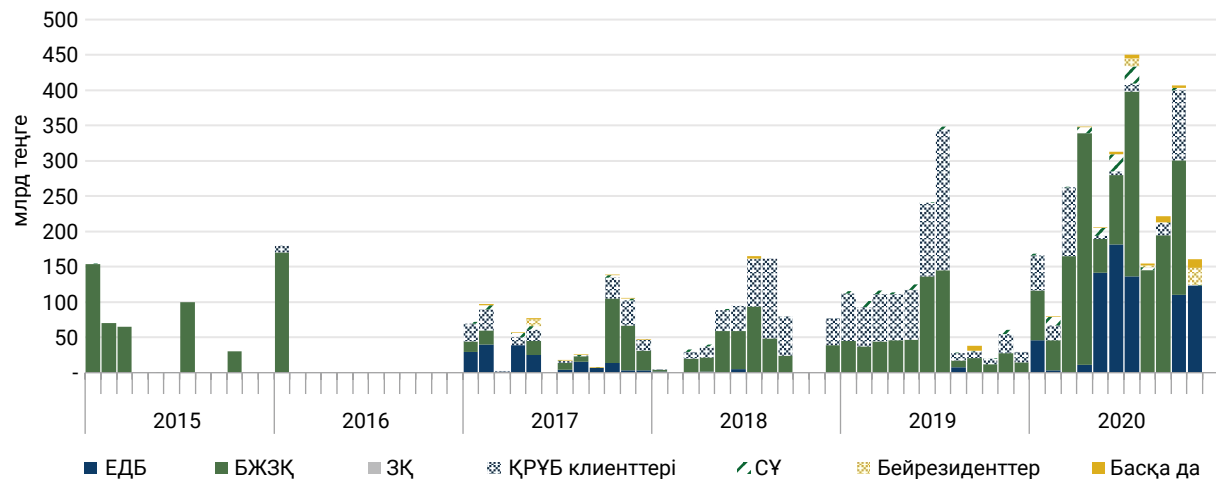

Дереккөзі: ҚҚБ (KASE)

Мемлекеттік бағалы қағаздардың кірістілік қисығының теріс көлбеуі 2019 жылғы 2-ші жартыжылдық ішінде төмендеді. 2020 жылдың наурызда мөлшерлеменің көтерілуіне әсер қысқа уақыт ішінде көлбеудің теріс болуы күшейте түсті, алайда 2020 жылдың соңында оң көлбеу қалпына келді. Қисықтың нысаны пандемиямен байланысты жаһандық сентименттің нашарлауы аясында ақша-кредит саясатындағы өзгерістердің әсерінен қысқа мерзімде ғана өзгерді. Қисықтың орташа және ұзақ мерзімді қисықтың сегментіндегі нысаны тегіс болып қалуда (2.5-график). Мемлекеттік борышты басқарудың белсенді саясатын жетілдіру корпоративтік сектор мен ақша-кредит саясатының трансмиссиясының пайыздық арнасы үшін бағдарды көрсететін кірістіліктің тәуекелсіз қисығын қалыптастыру үшін басымдық болып қала береді.

2.6-график Банктер ҚР Қаржыминінің қысқа мерзімді қағаздарын жаңа орналастыруға сұраныс білдірді

Ұстаушылар бойынша ҚР Қаржыминінің МБҚ-сын орналастыру көлемі

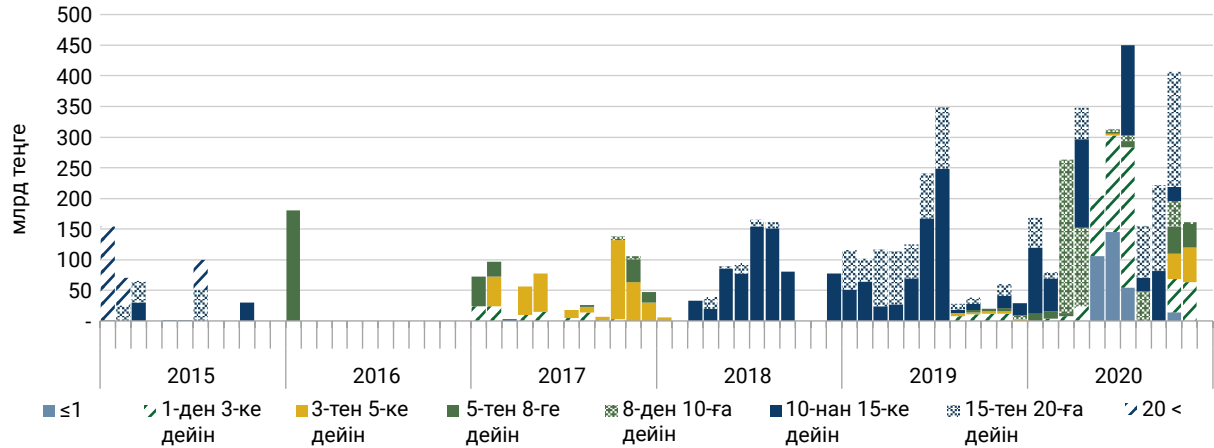
Дереккөзі: БҚОД

Ескертпе: 1) Іріктеуден шілдеде жүйе ірі банк 2017 жылғы оны сауықтыру жөніндегі мәміле шеңберінде сатып алған МБҚ алып тасталды; 2) Инвестордың «өзгелері» типіне брокер-дилерлер, инвестициялық қорлар, жеке тұлғалар, мемлекеттік ұйымдар, өзге де заңды тұлғалар және зейнетақы қорларының меншікті активтері енгізіледі; 2020 жылғы желтоқсанда орналастырулар болмады; СҰ – сақтандыру ұйымдары

ҚР Қаржыминінде жақын арадағы 5-6 жылда борышты өтеу және оған қызмет көрсету бойынша салыстырмалы түрде жоғары ауыртпалығы болуына қарамастан, 2020 жылы ҚР Қаржымині 1 жылдан бастап 3 жылға дейінгі өтеуге дейінгі мерзімі бар қағаздарды орналастыра бастады, ол бюджеттің жоғары тапшылығын өтеу қажеттілігі сияқты БЖЗҚ мен ҚРҰБ басқаруындағы қорлардан басқа шамамен еш бір

қаржы институттарында инвестициялаудың ұзақ мерзімді болашағы болмаған инвесторлық базаның шектелуіне байланысты болды (2.6-график).

2.7-график ҚР Қаржыминің ұсыныстың мерзімділігін кеңейте отырып, инвесторлық базаны ұлғайтуда Мерзімділігі бойынша ҚР Қаржыминің МБҚ орналастыру көлемі

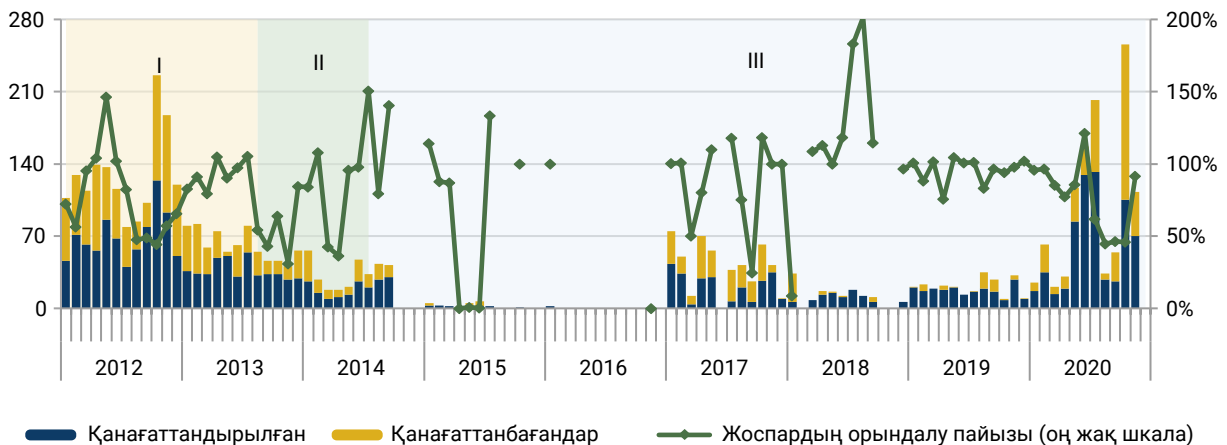

Дереккөзі: БҚОД

Ескертпе: Іріктеуден жүйе ірі банк 2017 жылғы шілдеде оны қалпына келтіру бойынша мәміле шеңберінде сатып алған МБҚ алып тасталды. 2020 жылғы желтоқсанда орналастыру болмады

2020 жылы ҚР Қаржыминің МБҚ нарығында сұраныстың ұлғаю үрдісі байқалды (2.7-график). Бұл МЕККАМ шығарылымдарын (ҚР Қаржыминің айналыс мерзімі 1 жылға дейінгі дисконттық МБҚ-сы), сондай-ақ ЕДБ үшін тартымды болып, олардың қатысуын жандандырған өтеу мерзімі 3 жылға дейінгі МБҚ қосымша орналастыруларының жаңартылуымен байланысты болды. Жылдық қағаздарды қосымша орналастыра отырып, ҚР ҚМ шын мәнінде қысқа мерзімді міндеттемелерді сатып алды. Сонымен қатар, ҚР ҚМ МБҚ-ға сұранысты қолдау мақсатында ҚРҰБ 2020 жылдың үшінші тоқсанынан бастап жылдық ноттар шығаруды тоқтатты. Осылайша, ЕДБ сатып алған МБҚ-ның үштен екісінде 3 жылға дейінгі өтеуге дейінгі мерзімі бар.

2.8 А-график Нарықтың мүдделілігі мен тартылуын арттыру индикаторы ретінде қатысушылардың өтімдері санының өсуі

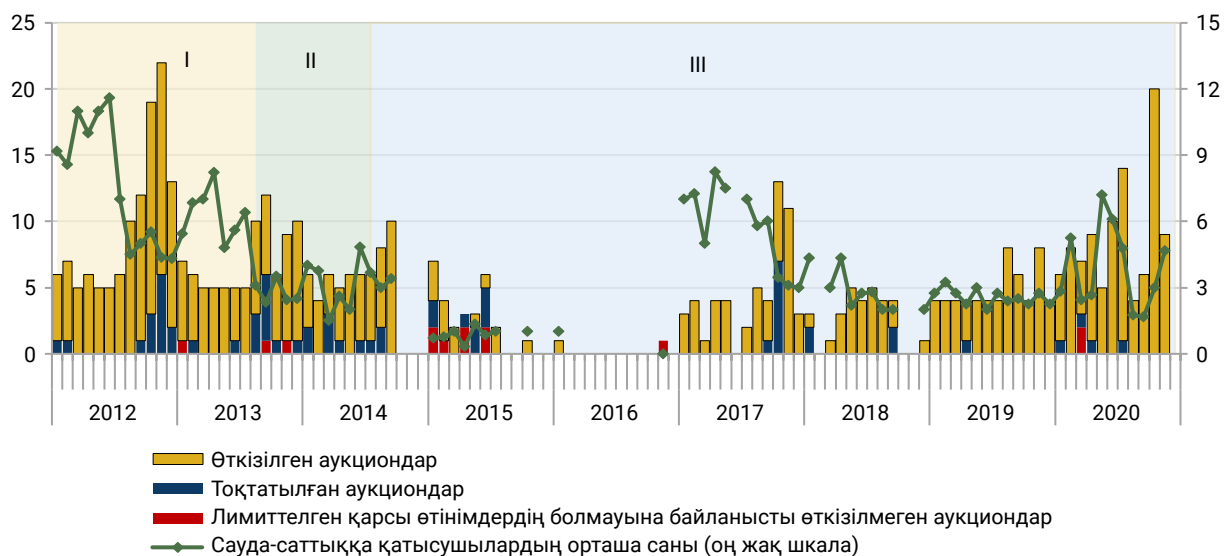

Дереккөзі: ҚҚБ

Ескертпе: 1) іріктемеден жүйе ірі банк оны қалыпқа келтіру жөніндегі мәміле шеңберінде 2017 жылғы шілдеде сатып алған МБҚ алып тасталды; 2) Жоспарды орындау пайызы іс жүзінде орналастырылған көлемнің МБҚ жарияланған көлеміне арақатынасы ретінде есептеледі; 3) I – жеке жинақтаушы зейнетақы қорларының кезеңі; II – бірігу кезеңі; III – БЖЗҚ кезеңі

Қанағаттандырылған өтімдер санының артуы және жоспардың орындалу пайызының жоғары деңгейде сақталуы нарыққа қатысушылар тарапынан мүдделіліктің артқандығын білдіреді (2.8 А-график). Дегенмен, нарықтың өтімділігін арттыру мәселесі одан әрі даму үшін негізгі мәселелердің бірі болып қалуда. 2020 жылғы желтоқсанда ҚР МБҚ орналастырылмаған.

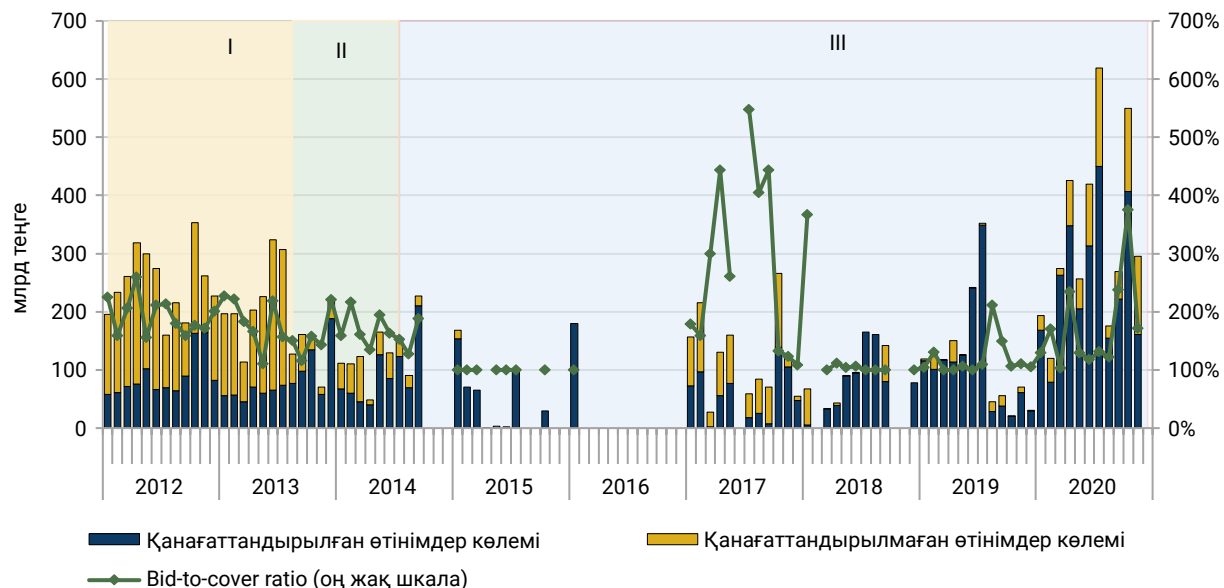
2.8 В-график Аукцион нәтижелері

Дереккөзі: ҚҚБ

2.8 В-графикте сауда-саттыққа қатысушылардың, өткізілген аукциондардың орташа санының өсу серпінін көрсетеді, сондай-ақ аукциондардан бас тарту жиілігінің төмендегенін көрсетеді, бұл оңтайлы сәт болып табылады.

2.8 С-график Нарықтың мүдделілігі мен тартылуын арттыру индикаторы ретінде қатысушылардың өтінімдері көлемінің өсуі

Дереккөзі: ҚҚБ

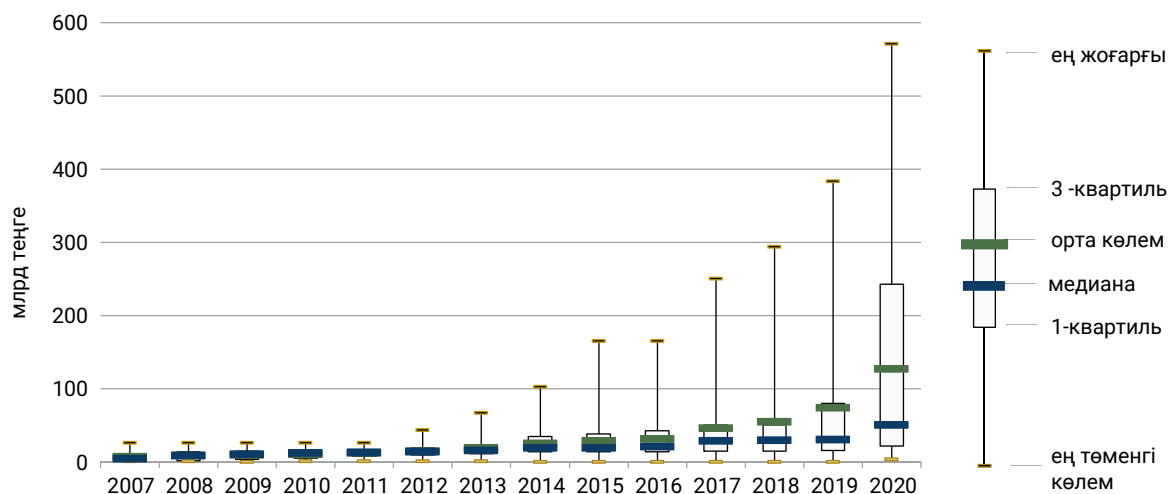
Ескертпе: 1) іріктемеден жүйе ірі банк оны қалыпқа келтіру жөніндегі мәміле шеңберінде 2017 жылғы шілдеде сатып алған МБҚ алып тасталды; 2) Bid-to-cover ratio бір ай үшін барлық белсенді өтінімдер санының ҚР ҚМ МБҚ орналастырудың әрбір аукционы бойынша қанағаттандырылған өтінімдерге орташа өлшемді (жарияланған орналастыру көлемі бойынша) арақатынасы ретінде есептелді; 3) Bid-to-cover ratio есептеу үшін өткізілген сауда-саттықтағы белсенді өтінімдер саны бойынша ғана деректер ескерілді; 4) I – жеке жинақтаушы зейнетақы қорларының кезеңі; II – бірігу кезеңі; III – БЖЗҚ кезеңі

2018 жылғы өткізілген аукциондарда сұраныс толығымен қанағаттандырылды (2.8 С-график), 2019 жылы сұраныс айтарлықтай дәрежеде қанағаттандырылды, 2020 жыл сұраныстың едәуір ұлғаюын, сондай-ақ қанағаттандырылмаған өтінімдердің, оның ішінде жоспарланып отырған тарту көлеміне қол жеткізілмеген аукциондарда да ұлғаюын көрсетеді. Бұл аукциондарда ҚР ҚМ әлемдік тәжірибедегідей жоспарланған

көлемді тарту емес, мөлшерлемені таргеттеуді жалғастырып жатқандығын көрсетеді. Бұл тәжірибе нарықтық баға белгілеуге кедергі келтіреді және тұтастай алғанда кесу бағасы ұғымын бұрмалайды. ҚР Қаржымині үшін борышты орналастыру тиімділігін бағалау бірінші кезекте орналастыру көлемі мен мерзімдері бойынша жоспардың орындалуын ескеруі тиіс, ал қарыз алу құны әдетте орналастыру жөніндегі тәуелсіз агентті бағалайды. Бұл тәсіл мемлекеттік қарыздың тиімділігін кешенді түрде арттыру үшін кеңінен қолданылады және мүдделер қақтығысы мәселесін шешеді. Негізгі фискалдық және негізгі монетарлық құрал болып табылатын мемлекеттік қарыздың тиімділігі бүкіл қаржы секторы мен тұтастай экономиканың дамуы мен тұрақтылығын айқындайды.

Қаржы министрлігі шығарылымдардың фрагментациясын азайту шеңберінде мемлекеттік борышты орналастыруды оңтайландыруға кірісті, бұл МБҚ нарығын дамытудағы оң фактор болып табылады.

2.9-график **Тіркелген купоны бар ҚР ҚМ МБҚ шығарылымдарының орташа көлемі**

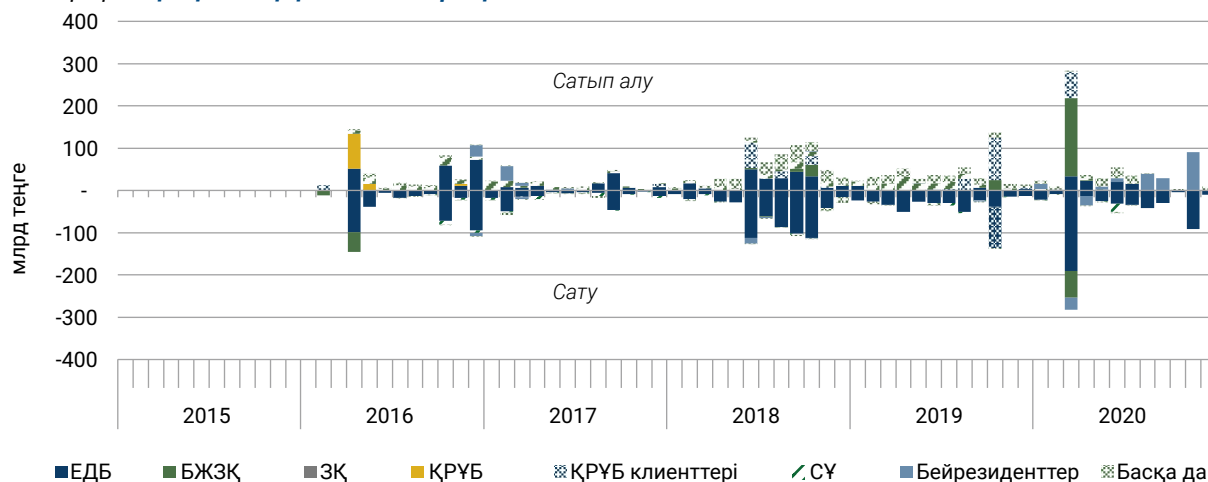

Дереккөзі: БҚОД

Ескертпе: Іріктемеден жүйе ірі банктің 2017 жылғы шілдеде оны сауықтыру жөніндегі мәміле шеңберінде сатып алған МБҚ алып тасталды

Осылайша, шығарылымның орташа көлемін, сондай-ақ шығарылымның орташа көлемін біртіндеп арттыру үрдісі байқалды (2.9-график). Соңғы 4 жылда ең маңызды өсім болды: орташа өсу қарқыны 305%, ал медианалар 139% құрады. 2020 жылдың нәтижелері бойынша ең төменгі көлем 2019 жылдың нәтижелері бойынша 100 миллион теңгемен салыстырғанда 3,7 млрд теңгеге дейін ұлғайды. Сондай-ақ, ең жоғары көлем бір жыл бұрынғы 383,7 млрд теңгеге қарағанда 2020 жылы 570,9 млрд теңгені құрап, айтарлықтай өсуді көрсетті.

2.10-график **ҚР ҚМ МБҚ қайталама нарықтағы көлемі**

Дереккөзі: БҚОД

Ескертпе: Инвестордың «Басқа» типіне брокер-дилерлер, инвестициялық қорлар, жеке тұлғалар, мемлекеттік ұйымдар, өзге де заңды тұлғалар және зейнетақы қорларының меншікті активтері; қоса сақтандыру ұйымдары, ҚҚ – зейнетақы қорлары кіреді

2020 жыл ҚР ҚМ МБҚ қайталама нарығындағы белсенділіктің өсуін көрсетті. Сауда-саттықтың ерекше белсенділігі екінші тоқсанда және 3-тоқсанның басында байқалды (2.10-график). Бұл шектеу карантиндік шараларының енгізілуіне байланысты табысынан айырылған жағдайда төленетін әлеуметтік төлемдерді жүзеге асыру қажеттілігіне байланысты МӘСҚ-ның өтімді қаражатқа қажеттілігінің туындауымен байланысты болды. Осылайша, ҚР ҚМ МБҚ қайталама нарығындағы негізгі сатушы МӘСҚ болды. ЕДБ осы транштың 40,4%-ын сатып алушы ретінде болды, 27,4%-ы БЖЗҚ-ға және 15,4%-ы резидент еместерге тиесілі болды.

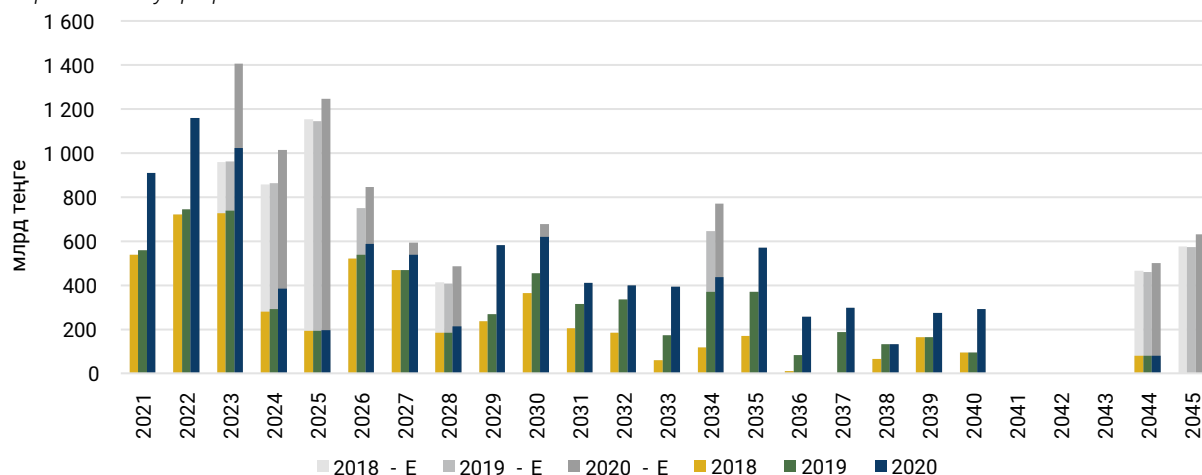
2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша төтенше жағдай кезеңінде 322,8 млрд теңге сомасына 4,6 млн астам адамға әлеуметтік төлем тағайындалды, ал карантин кезеңінде төлем 153,5 млрд теңге көлемінде 2,4 миллион адамға тағайындалды, бұл жиынтығында 476,3 млрд теңгені құрады.

2.3 ҚР Қаржымині облигацияларын өтеудің уақытша құрылымы және ұстаушылардың құрылымы

2019 жылы негізгі борышты өтеу бюджетке мұнайға жатпайтын түсімдердің 3,37%-ын құрады, ал 2020 жылы 4,23%-ға дейін өсті. Сондай-ақ, 2021-2023 жылдарға арналған республикалық бюджет жобасы бойынша түсімдердің болжамды мәндеріне сәйкес 2021 жылы мұнайға жатпайтын бюджетке борыштық жүктеме 9,78%-ға жетеді, ал 2022 жылы 11,05% болады.

2.11-график ҚР Қаржымині облигацияларын уақытша өтеу құрылымы біркелкі емес

Кезең соңындағы жағдай бойынша Қаржыминінің МБҚ бойынша (еурооблигацияларды қоса алғанда) негізгі борышты өтеу графигі

Дереккөзі: БҚОД, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: 1) E – ҚР Қаржыминінің еурооблигацияларды төлеу бойынша міндеттемелері; 3) еурооблигациялар бойынша негізгі борышты өтеу сомасы кезең соңына ресми бағамдар бойынша теңгеге конвертацияланды

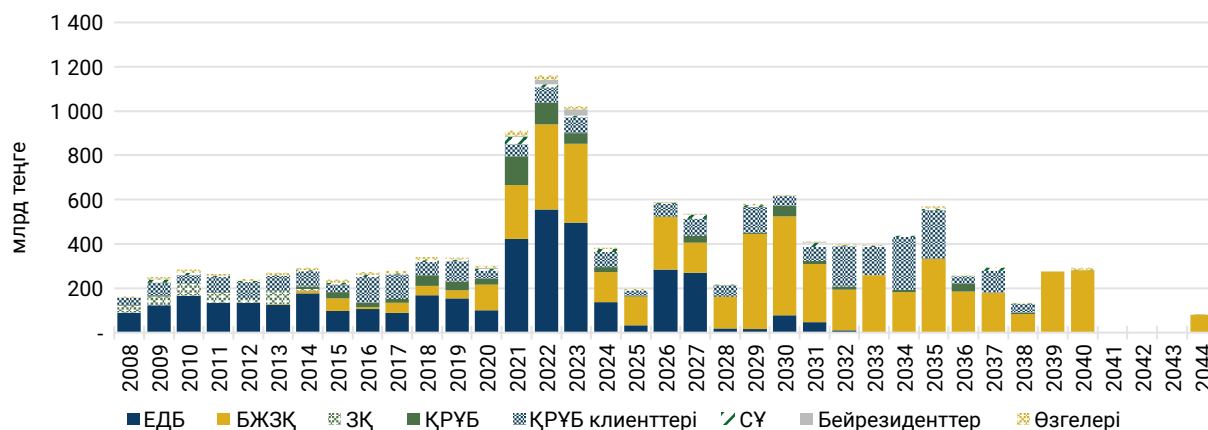
2018 жылдан бастап МБҚ-ны ҚР Қаржымині облигацияларының халықаралық жаһандық индекстеріне қосу мақсатында оларға жаңа борышты қосымша орналастыра отырып, жекелеген шығарылымдарды ірілендіре бастады. Жеке шығарылымдарды таңдау кезінде 10 жылдан астам кірістілік қисығы сегментінде шығарылымдарды қосымша орналастыра отырып, өтеу графигін оңтайландыру факторы ескерілді. Дегенмен, ҚР Қаржыминінің негізгі борышын өтеу графигі теңгерімсіз болып қалады (2.11-график). ҚР Қаржыминінің негізгі борышын өтеудің жоғары шоғырлануы таяу жылдары негізінен еурооблигацияларды және ҚР Қаржыминінің жақында шығарылған қысқа мерзімді облигацияларын өтеу есебінен қалыптасты. Бұл ретте, мемлекеттік борышты белсенді басқару қағидаттарын ұстану борышты қайта қаржыландыру жөніндегі мүмкіндіктерді кеңейту есебінен, оған қызмет көрсетуді неғұрлым біркелкі бөле отырып, өтеулердің жоғары шоғырлануынан туындаған тәуекелдерді тегістеуге мүмкіндік беретінін атап өту қажет.

Қорландыру құнының төмен болуы салдарынан сыртқы қаржыландыру көздерінің артықшылығы және ҚР ҰҚ қаражатын пайдалану мүмкіндігі ұзақ уақыт бойы бюджет тапшылығын жабуда ішкі мемлекеттік борышты тартудың жанама рөлін айқындап келді. Тапшылықты қаржыландыру көзін таңдау тарту құнына негізделді. Осылайша, құнын төмендетуге ғана бағдарлану МБҚ ішкі нарығының өтімділігін өтеу және жақсарту құрылымын оңтайландыру жөніндегі міндеттерді кейінге ығыстырды. Мемлекеттік қарыз нарығы ақша-кредит саясаты трансмиссиясының негізгі буыны болып табылатынын ескере отырып, ол елдің бүкіл қаржы нарығының дамуын айтарлықтай тежеді.

Мемлекеттік қарызға қызмет көрсетудің теңестірілген және болжамды уақытша құрылымы іс жүзінде мемлекеттік қарызды жоспарлау мен басқарудың ұзақ мерзімді тиімділігінің, әсіресе бюджет тапшылығы толастамайтын экономиканың негізгі көрсеткіші болып табылады. Бұл көрсеткіш сыртқы және нарықтық ұзақ мерзімді инвесторлар үшін тәуелсіз борышқа басты бағыттардың бірі болып табылады. Міндеттемелердің уақытша құрылымын тиімді және болжамды жоспарлау орта мерзімді келешекте инвесторлардың сенімін арттырады, яғни сұраныс конъюнктуралық фактордың құбылмалылығын және бастапқы нарықтық мөлшерлемелерге әсерін төмендетеді. Тұрақты бюджет тапшылығы кезінде жоспарлау айналымдағы шығарылымдардың қолданыстағы құрылымын оңтайландыру үшін қарыз алу көлемін де қамтуы тиіс. Кешенді оңтайландыру арқылы мемлекеттік қарызды өтеу графигінің әркелкі болу мәселесін ғана емес, сонымен қатар оның жоғары фрагментациясы мәселесін де шешуге болады. Мемлекеттік қарыздың жоғары фрагментациясы өтелгенге дейін мерзімі жақын көптеген ұсақ шығарылымдарымен анықталады, соған орай бір шығарылымды ұстаушылар санына және оның айналымдылығына шектеу енгізіледі. Мұндай шығарылымдар кірістілік қисығы мен пайыздық мөлшерлемелердің трансмиссиясын бағалаудағы олардың функциялары тұрғысынан тиімсіз болып табылады. Мемлекеттік қарыздың жоғары фрагментациясы МБҚ нарығы өтімділігінің төмен болуының және сәйкесінше оның баға белгілеу тиімділігінің төмен болуының негізгі себебі болады.

Халықаралық тәжірибеде кері сатып алу аукциондары, биржадан тыс қайталама нарықта қағаздарды сатып алу, тиімсіз шығарылымдарды неғұрлым өтімді эталондық МБҚ (on-the-run) айырбастау арқылы борышты конверсиялау және қайта қаржыландыру мемлекеттік қарыз құрылымын оңтайландырудың неғұрлым кең таралған нысандары болып табылады, жаңадан қарыз алу негізінен тиімді шығарылымдарды қосымша орналастыру арқылы жүргізіледі.

2.12-график Ұстаушылар бойынша Қаржыминінің теңгедегі МБҚ өтеу кестесі

Дереккөзі: БҚОД, ҚРҰБ есептеулері

2021-2023 жылдары борышты өтеуді бөлуге сәйкес Үкіметтің Ішкі борышының жартысына жуығы инвестициялаудың қысқа мерзімді көкжиегі бар ЕДБ-ге (2.12-график) келеді. ҚР ҚМ ұзақ мерзімді қағаздарына сұранысты тарту үшін осы сегменттегі нарықтық баға белгілеуді ескеру қажет.

2016 жылдан бастап МБҚ ұстаушылардың бейрезиденттері үлесінің өсуі байқалады. 2021 жылғы мамырда бейрезиденттердің үлесі өзінің ең жоғары шегіне 5,39%-ға немесе 800,8 млрд теңгеге жетті.

2.1-кесте ҚР МБҚ құрылымындағы бейрезиденттердің үлесі

Күні	Бейрезиденттер	Барлығы	Үлесі (%)
2008	4 069 299 900	1 150 512 273 700	0,35
2009	55 931 951 800	1 770 153 697 758	3,15
2010	41 276 786 000	2 588 485 581 670	1,59
2011	7 637 462 800	2 607 460 229 091	0,29
2012	24 749 896 000	3 098 715 745 600	0,70
2013	2 253 545 000	3 633 490 099 600	0,06
2014	122 740 000	4 273 433 667 100	0,01
2015	670 248 572	4 967 447 299 000	0,01
2016	75 352 388 200	7 021 514 324 680	1,07

Күні	Бейрезиденттер	Барлығы	Үлесі (%)
2017	151 914 129 200	9 198 163 227 960	1,65
2018	125 190 875 598	10 132 953 345 980	1,23
2019	159 736 402 434	11 213 390 920 400	1,42
2020	430 011 575 925	14 284 753 458 040	3,10
Қаңтар 2021	604 209 525 088	14 895 240 384 330	4,05
Ақпан 2021	782 041 541 651	15 482 324 074 540	5,05
Наурыз 2021	799 763 138 634	15 440 566 573 010	5,18
Сәуір 2021	702 290 933 864	15 303 502 417 220	4,59
Мамыр 2021	800 810 207 594	14 859 629 299 050	5,39

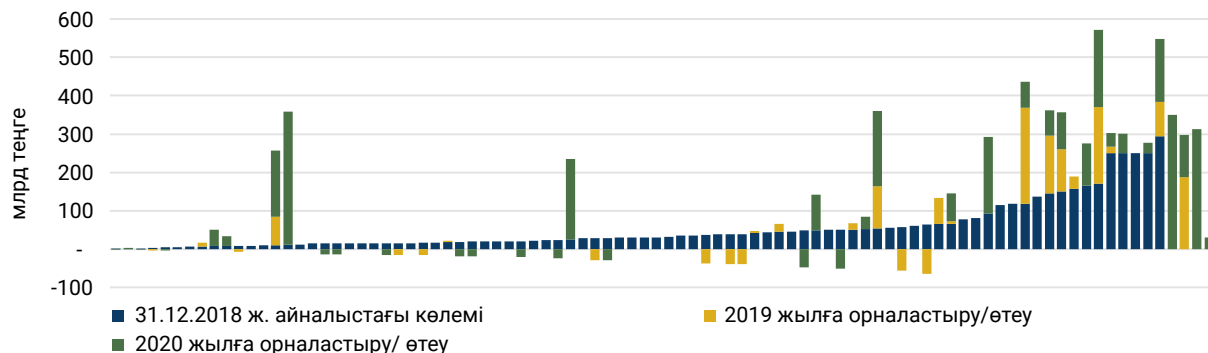
Дереккөзі: БҚОД, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: теңгедегі мәндер

Clearstream-мен Орталық депозитарийдің халықаралық желісі шеңберінде нарықтың клирингтік инфрақұрылымын әлемдік стандартқа дейін жақсарту, сондай-ақ МБҚ-ны халықаралық индекстерге енгізу шеңберінде маркет-мейкерлер үшін ынталандырушы бағдарламаны енгізу халықаралық инвесторлар тарапынан сұраныстың өсуіне ықпал етті. Мысалы, МБҚ жергілікті нарығының тартымдылығын арттыру мақсатында 2018 жылдан бастап Ұлттық Банк пен ҚР Қаржымині Қазақстан МБҚ-сын дамушы елдердің JP Morgan (GBI-EM) мемлекеттік облигацияларының индексіне қосу бойынша жұмыстар жүргізуде. Бұл бағытта ҚР Қаржымині шығарылымның ең аз мөлшері бойынша талаптарды сақтау үшін қосымша орналастыру арқылы 10, 14 және 15 жылға дейін өтеу мерзімі бар жекелеген шығарылымдарды үлкейтті.

2.13-график Үш шығарылым айналыстағы көлем бойынша мақсатқа жетті

Көлемі бойынша сараланған тіркелген купоны бар МБҚ шығарылымдары

Дереккөзі: БҚОД

Ескертпе: Іріктемеден жүйе ірі банктің 2017 жылғы шілдеде оны қалыпқа келтіру жөніндегі мәміле шеңберінде сатып алған МБҚ алып тасталды

Осылайша 2020 жылы 1 млрд АҚШ доллары мөлшерінде нысаналы көлемге ҚР Қаржыминінің МБҚ үш шығарылымынан қол жеткізілді (2.13-график).

Бокс 3 Нарықты дамыту мақсатында маркет-мейкер институтын ынталандыру

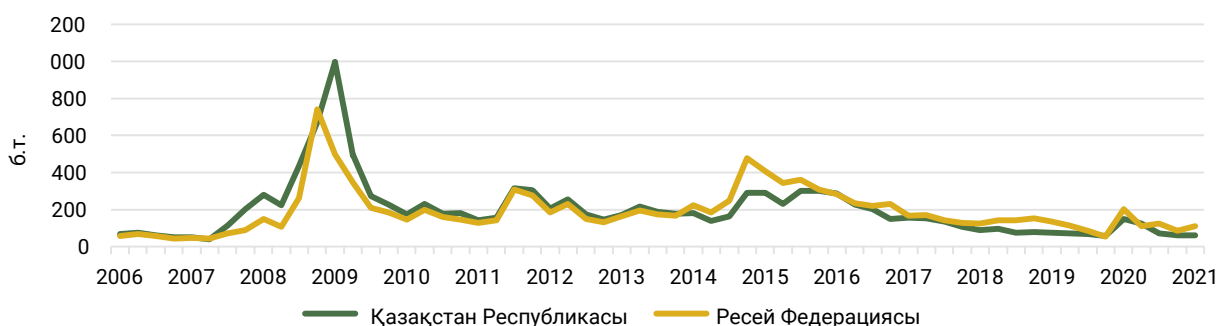
МБҚ нарығында 2019 жылғы маусымнан бастап маркет-мейкерлер институты дами бастады. Маркет-мейкерлер екі баға белгілеуді қоя отырып және сатып алу мен сатуға арналған міндетті баға белгілеулер көлемі бойынша міндеттемені орындай отырып, инвесторлар үшін бағалы қағаздардың сатылымын және инвестициялық тартымдылығын арттырады. Маркет-мейкердің қызметі ҚР МБҚ нарығында (оның таңдауы бойынша) шарттарға, үш схемаға сәйкес жүргізіледі, онда баға белгілеулердің міндетті көлемі неғұрлым көп болса, қолдау көрсетілетін спрэд те тарлау (төмен) болады. Сондай-ақ, маркет-мейкер баға белгілеулерді қолдайтын МБҚ шығарылымдарының ең аз саны өтеуге дейін 360 күнге дейін, 361 күннен 1080 күнге дейін, 1081 күннен 1800 күнге дейін, 1801 күннен 2521 күнге дейін және 2521 күннен 3600 күнге дейін мерзімі бар 5 шығарылымды құрайды. Бұл үшін маркет-мейкер таңдалған схемаға қарамастан, ол маркет-мейкердің міндеттемелерін орындайтын бағалы қағаздарды сатып алу-сату мәмілелері бойынша KASE комиссиялық алымдарын төлеуден босатылады. Сонымен қатар, ол маркет-мейкер болып табылмайтын МБҚ бойынша KASE мүшелік жарналары, биржалық және клирингтік алымдары бойынша тек 50% мөлшерлемені төлейді.

Мәселен, 2020 жылғы желтоқсанның соңындағы жағдай бойынша МБҚ нарығында ҚР Қаржымині МБҚ-ның 15 шығарылымы бойынша үш маркет-мейкер өз қызметін жүргізеді. Маркет-мейкерлердің МБҚ

шығарылымдарын таңдауы мерзімділік диапазонына енетін өтеуіге дейінгі мерзімге, сондай-ақ KASE ережелеріне сәйкес сатып алуға және сатуға баға белгілеулерді қолдау үшін жеткілікті болатын портфельдегі шығарылым көлеміне негізделді.

2020 жылы ҚР Қаржымині еурооблигацияларды орналастыру арқылы бюджет тапшылығын қаржыландыру тәжірибесін жалғастырды. Мәселен 2019 жылғы қыркүйекте ҚР Қаржымині еурооблигациялардың екі траншын: айналыс мерзімі 7 жыл және мөлшерлемесі 0,6% 500 млн еуро, сондай-ақ айналыс мерзімі 15 жыл және мөлшерлемесі 1,5% 650 млн еуро орналастырды. 2020 жылғы қыркүйекте ҚР Қаржымині 40 млрд рубль мөлшерінде рубльдік МБҚ үш шығарылымын эмиссиялады, оларды орналастыру Мәскеу биржасында (39,5 млрд рубль) және АИХ (0,5 млрд рубль) жүзеге асырылды. Федералды қарыз облигациясының (ФҚО) кірістілік қисығына МБҚ шығарған сыйлықақы айналыс мерзімі 3 жыл және купон мөлшерлемесі 5,4% болатын шығару бойынша 40 бт, айналыс мерзімі 7 жыл және купон мөлшерлемесі 6,5% болатын шығару бойынша 51 бт, айналыс мерзімі 10 жыл және купон мөлшерлемесі 7% болатын шығару бойынша 55 бт құрады.

2.14-график ҚР және РФ 5 жылдық кредиттік дефолттық своптар котировкаларының серпіні

Дереккөзі: Bloomberg, ҚРҰБ есептеулері

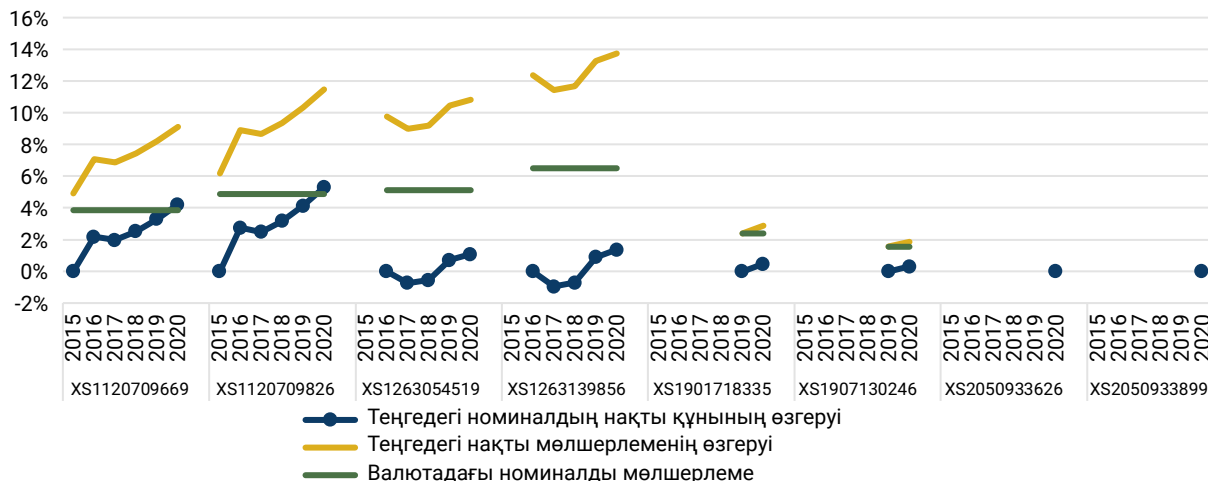
Ескертпе: 2020 жылғы 3 тоқсанның соңында РФ егеменді CDS мәні 122,53 бт, ҚР CDS – 72,94 бт болды

ФҚО қисығына қатысты жеткілікті жоғары спрэд Қазақстанның кредиттік дефолттық своптарының (CDS) неғұрлым төмен мөлшерлемелеріне қарамастан, ФҚО қағаздарымен салыстырғанда ҚР Қаржыминінің рубльдік МБҚ өтімсіздігі үшін дисконтты көрсетеді (2.14-график).

Қазақстан экономикасының энергия тасымалдаушылар экспортына және олардың бағаларының құбылмалылығына жоғары тәуелділігі тұрғысынан сыртқы қарыз алудың төмен номиналды құны болашақта иллюзиялық болып шығады (2.15-график). Валюталық тәуекелді іске асыру оларға қызмет көрсетудің нақты шығыстарының өсуіне әкеледі. Сыртқы борышты шетел валютасында өтеудің жоғары шоғырлануы сыртқы конъюнктура мен тұтастай алғанда қаржылық ахуал нашарлаған жағдайда елдің қаржы жүйесі үшін қосымша тәуекелдер тудырады.

2.15-график Жыл ішінде шығарылымдардың көлемін қайта қарау маңызды болып табылады

Теңгемен еурооблигацияларға қызмет көрсетудің нақты құны

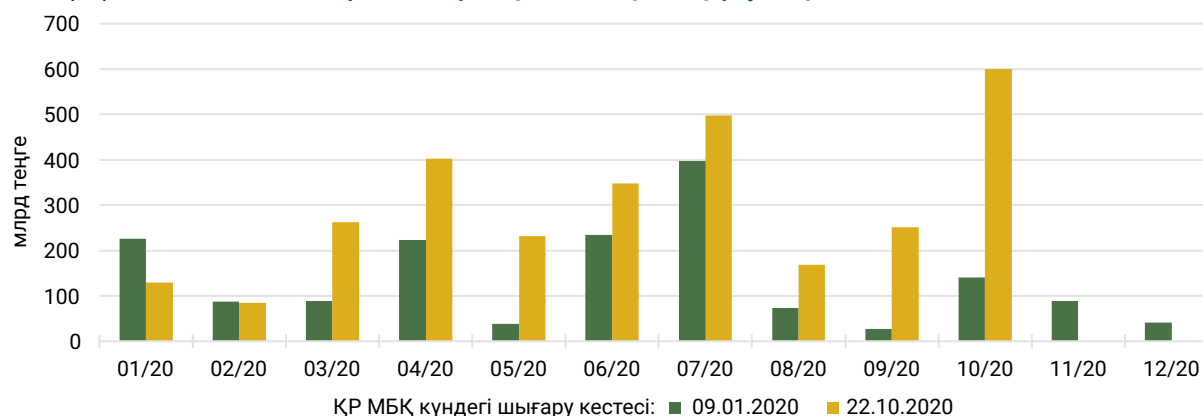
Дереккөзі: ҚРҰБ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Нақты пайыздық мөлшерлеме ақшалай қаражат аударылған сәтте айырбастау бағамын ескере отырып, борышқа қызмет көрсетудің оның номиналды құнына қатынасы ретінде анықталады. Графикте АҚШ долларымен және еуромен номиналданған еурооблигациялар бар

Оларды іске асыру сыртқы ресурстардың нақты құнын арттыратын валюталық тәуекелдерге ұшыраудан басқа, сыртқы борыштың номиналды құнын төмендетуге ғана бағдарлану елдің экономикалық тәуелділігінің артуына және фискалдық кеңістіктің тарылуына әкелуі мүмкін.

Ішкі бастапқы нарықта сұраныстың болмау себептерінің бірі МБҚ орналастыру жөніндегі аукциондарда «нақты ұсыныстың» болмауы болуы мүмкін. Аукционды өткізу күндері, орналастыру көлемдері, айналыс мерзімдері және МБҚ түрлері бойынша ҚР Қаржыминінің МБҚ шығарудың тарихи қалыптасқан тұрақты кестесінің болмауы, сондай-ақ шығару кестесінің сақталмауы нарықтағы белгісіздікті арттырды, шешімдердің ашықтығын және әлеуетті инвесторлардың мемлекеттік борышты басқару саясатына деген сенімін төмендетті, бұл ҚР-дағы нарықтық сұраныстың төмендеу факторларының бірі болды. Бұл ретте, пандемия жағдайында шығыстар мен бюджет тапшылығының мәжбүрлі кеңейтуі аясында МБҚ шығару кестесіне 2020 жылға өзгерістер енгізілді, оның ішінде ішкі борышты жоспарлы орналастыру көлемі 1,67 трлн теңгеден 3,02 трлн теңгеге дейін өсті (2.16-график).

2.16-график Жыл ішінде шығарылымдардың көлемін қайта қарау маңызды болып табылады

Дереккөзі: KASE

Ескертпе: 22.10.2020 ж. кестесінің көлемі жылдың бастапқы жоспарларынан едәуір асады. Күндер ҚР МБҚ шығару кестелерінің күндерін білдіреді

МБҚ тұрақты кестеден тыс орналастыру инвесторлардың болжамдылығы мен сенімін төмендететінін атап өткен жөн. Бұл инвесторлық базаны тарылтады және эмитент үшін қарыз алудың тиімділігіне әсер етеді.

МБҚ нарығы бюджет тапшылығын қаржыландыру құралы ретінде ҚР ҰҚ трансферттер тартуды төмендету есебінен тәуелсіз активтерді шоғырландыру міндетіне ықпал етуі, сондай-ақ шетел валютасындағы борыш үлесін төмендету арқылы елдің нарықтық тәуекелдерге ұшырауын төмендетуі мүмкін.

Нарыққа қатысушылардың сенімін арттыру мақсатында, МБҚ бастапқы нарықта орналастыру шарттарының ашықтығын, болжамдылығын және әділдігін қамтамасыз ететін борышты басқару саясатын реттеу жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет. Бұдан басқа, өтімділікті арттыру үшін қажетті шарттардың бірі институционалдық инвесторлар нарығын дамыту болып табылады. Шешімдердің бірі зейнетақы жинақтарын инвестициялық басқаруға жеке басқарушы компанияларға беру болып табылады, бұл бағалы қағаздар нарығында неғұрлым бәсекелі орта қалыптастырады.

3-тарау

**Жылжымайтын
тұрғын үй нарығы**

2020 жылдың екінші тоқсанында коронавирустық инфекцияға қарсы іс-қимыл шараларының енгізілуі салдарынан сатып алу-сату мәмілелерінің саны күрт төмендеді, алайда, шектеу шаралары жеңілдегеннен кейін тез қалпына келді. Мәмілелер санының үлкен қарқынмен өсуі халық табысының өсуімен көп дәрежеде қолдау таппайды. Сонымен бірге әлеуметтік бағыттағы мемлекеттік бағдарламалар сұранысты ынталандырады, алайда, тұрғын үй нарығында нарықтық бағаның қалыптасуын бұрмалайды және нарықтық ипотекалық кредиттеуді ығыстырады. Қазіргі кезде жылжымайтын мүлік нарығы едәуір дәрежеде мемлекеттік субсидияларға тәуелді.

Адамдардың тұрғын үй сатып алу қабілетін төмендетуі мүмкін халықтың табысына әсер ететін теріс күтілмеген өзгерістер тәуекелдің негізгі факторы болып табылады. Бұл тәуекелдер тұрғын жылжымайтын мүлік нарығындағы бағалар мен мәмілелер санын қысқа мерзімді фискалдық ынталандырулар қолдайтынымен және олардың негізгі мәндерінен алшақтауымен күрделене түседі.

Ұзақ мерзімді перспективада тұрақты тұрғын үй нарығын дамыту үшін халықтың әлеуметтік осал топтарын неғұрлым атаулы қолдауға көшу қажет. Халықтың қалған бөлігіне қатысты халықтың табыс серпінін жылжымайтын мүлік нарығындағы баға белгілеумен байланыстыруға мүмкіндік беретін нарықтық тетіктерге көшу қажет. Алайда, бағдарламалардың толық тоқтатулуы жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның төмендеуіне әкелуі мүмкін, бұл кепілдік құны арқылы қаржылық тұрақтылыққа әсер етуі мүмкін. Жылжымайтын мүліктің белсенділігі мен бағасының төмендеуі құрылыс компанияларына тікелей әсер етеді және экономиканың осы саласына тартылған адамдардың санын азайтады, бұл экономикадағы жалпы тұтыну мен сұранысқа теріс әсер етеді.

Тұрғын үйге сұраныстың үлкен бөлігі халықтың урбандалу процесінде халықтың ауылдан қалаға көшуі болып табылады. Ауылдық жерлерде тұратын халықтың үлесі айтарлықтай жоғары болып қалуда, бұл жұмыс орындары мен қалалық тұрғын үйге болашақ сұранысты білдіреді. Осының салдарынан ауыл халқының білім деңгейі мен біліктілігін арттыру басым міндеттердің бірі болуға тиіс, бұл ұзақ мерзімді перспективада қалаларға білікті жұмыс күшінің тұрақты ағынын және соның салдарынан жылжымайтын тұрғын үй нарығындағы сұранысты қамтамасыз ете алады.

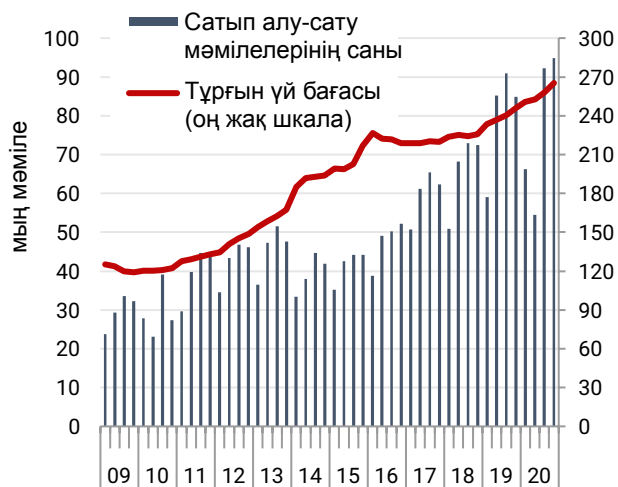
3.1 Тұрғын жылжымайтын мүлік нарығындағы белсенділік

2020 жылдың бірінші жартыжылдығында тұрғын үй нарығындағы белсенділік негізінен 2020 жылдың екінші тоқсанына келген Ковид-19 таралуына қарсы шектеу шараларын енгізу салдарынан төмендеді. Тұрғын үй нарығындағы бағалар 2019 жылдан бастап номиналды мәнде ұлғаюда (3.1-график). Қайталама нарықтағы бағалар нақты мәнде 2 жыл ішінде 8,3%-ға және бастапқы нарықта 1,6%-ға өсті.

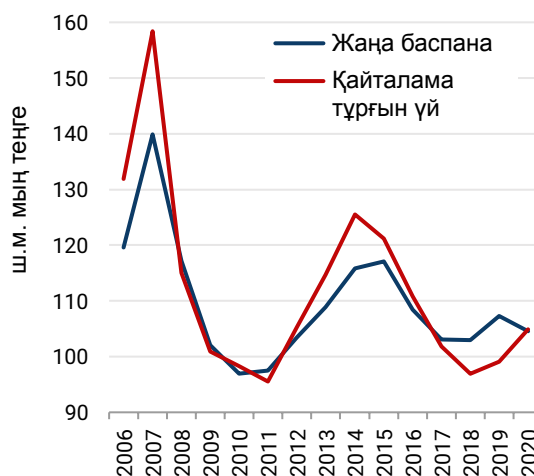
Белсенділіктің төмендеуі 2020 жылғы сәуірде және мамырда болды. Жалпы, Қазақстан бойынша екінші тоқсанда мәмілелер саны өткен жылмен салыстырғанда 36%-ға төмендеп, 54 542 болды. Ең үлкен құлдырау Алматы және Нұр-Сұлтан қалаларында болды, онда енгізілген карантин режимі қатаң болып, тиісінше 44% және 46% құрады. Бастапқы нарықта жаңа тұрғын үй бағасы 2019 жылы номиналды және нақты мәнде оң серпінді көрсетті. 2020 жылы өсу номиналды көрсетуде қалыпты болды және нақты көрсетуде төмендеді. Қайталама нарықта «Баспана-хит» қайталама тұрғын үйге жеңілдікті ипотекалық кредит беру бағдарламасын енгізген кезде 2019 жылы қайталама тұрғын үйдің номиналды және нақты бағасы өсе бастады. Халықтың қайталама тұрғын үй сатып алу қабілеті артып келеді, бұл 2020 жылы қайталама нарықтағы бағаның жедел қарқынмен өсуіне ықпал етті.

3.1-график Тұрғын жылжымайтын мүлік нарығындағы белсенділік карантиннен кейін қалпына келуде

Мәмілелер саны және тұрғын үй нарығындағы бағалар

Тұрғын үйдің нақты бағасының индексі

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Тұрғын үйдің бағасы жаңа және қабаттандырылған тұрғын үйдің орташа бағасының орташа мәні ретінде есептелген. Тұрғын үйдің нақты бағасының индексі 2009-2012 жылдардағы орташа бағалары бар базамен инфляцияға түзетілген номиналды мәндегі нарықтағы баға ретінде есептелген.

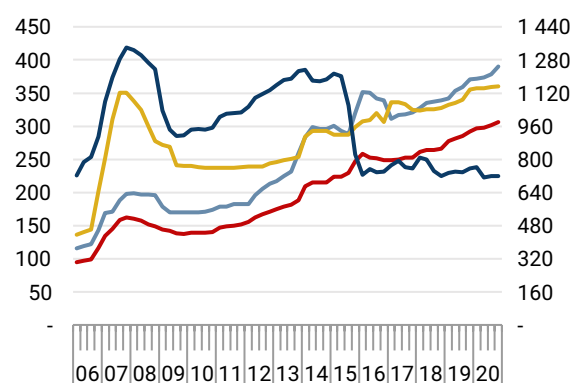
Деректердің болмауына байланысты 2012 жылғы 4-тоқсандағы сатып алу-сату мәмілелерінің саны 2011 және 2013 жылғы 4-тоқсанды экстраполяциялау арқылы есептелді

Бастапқы және қайталама нарықтарда тұрғын үй бағасы долларлық мәнде теңге бағамының 2020 жылғы бірінші тоқсанда әлсіреуіне байланысты төмендеді (3.2-график). Нұр-Сұлтанда карантин кезеңінде жаңа тұрғын үй бағасы бір деңгейде қалды, алайда, қайталама нарықта бағалар бірінші және екінші тоқсанда төмендеп, одан кейін қайтадан өсті. 2020 жылы Қазақстан Республикасында бастапқы тұрғын үйдің бағасы 4,8%-ға, қайталама тұрғын үйдің бағасы 13,9%-ға өсті.

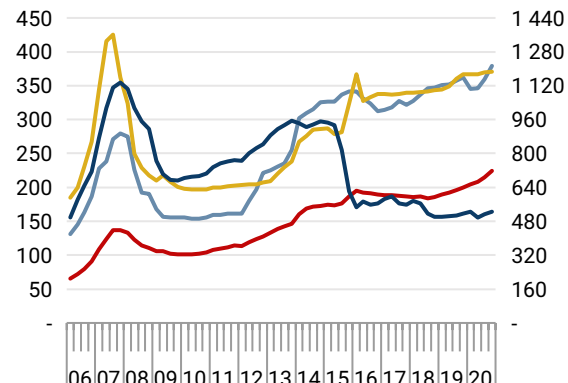
Жалға берілетін тұрғын үй нарығындағы бағалар жылдам қарқынмен өсуде, ең жоғары өсім Нұр-Сұлтан қаласында байқалды (3.3-график). Алматы қаласында тұрғын үйді жалға алу бағасы 2019 жылдың соңынан бастап өспейді. Жалға берілетін тұрғын үй нарығындағы бағалар көбінесе халықтың табысы мен баға арасындағы байланысты көрсетеді. Мәселен, 2020 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасы бойынша жалға алу бағасының өсуі 9,3% болды. Нұр-Сұлтан қаласында тұрғын үйді жалға алу бағасының өсуі тиісінше бастапқы және қайталама тұрғын үйлерге бағаның 5,1%-ға және 5,5%-ға өсуі кезінде 3,5% болды. Алматы қаласында тұрғын үйді жалға алу бағасының өсуі тиісінше 0,8%-ға және 1,3%-ға өскен кезде 0,5% болды.

3.2-график Бастапқы нарықтағы бағалар тұрақты болып қалуда, қайталама нарықта жылдам қарқынмен өсуде

Бастапқы нарықтағы бағалар, шаршы метр үшін мың теңге

Қайталама нарықтағы бағалар, шаршы метр үшін мың теңге

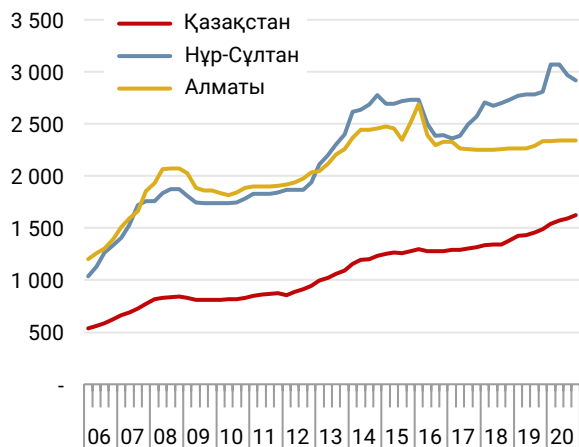

— ҚР — Нұр-Сұлтан — Алматы — ҚР, АҚШ долларымен (оң жақ шкала)

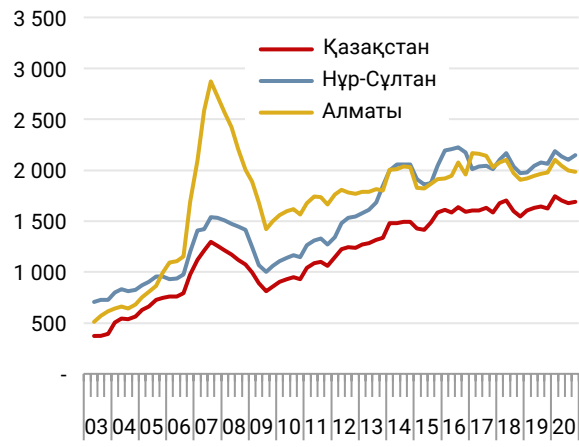
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептеулері

3.3-график Жалға берілетін тұрғын үй нарығындағы баға бастапқы нарықтағы ипотекалық қарыздар бойынша ай сайынғы ипотекалық төлемнен жоғары

Жалға алу бағасы, айына шаршы метр үшін теңге

Бастапқы тұрғын үйге ипотекалық төлем, айына шаршы метр үшін теңге

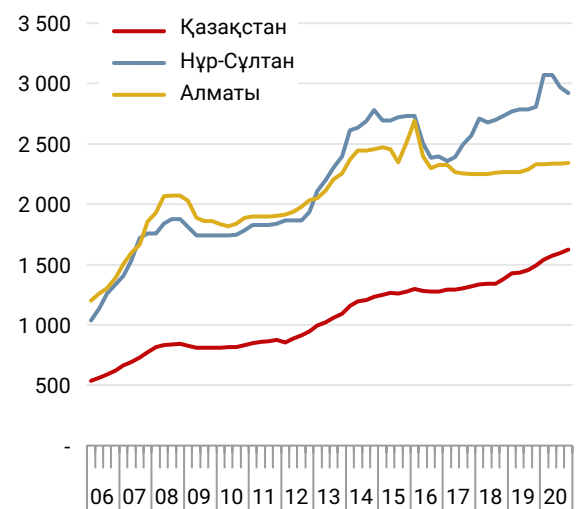
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ЕДБ есептілігі, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Ай сайынғы ипотекалық төлем 30%-дық бастапқы жарнамен және 20 жыл мерзіммен 1 шаршы метр үшін тұрғын үйге баға негізінде есептелді

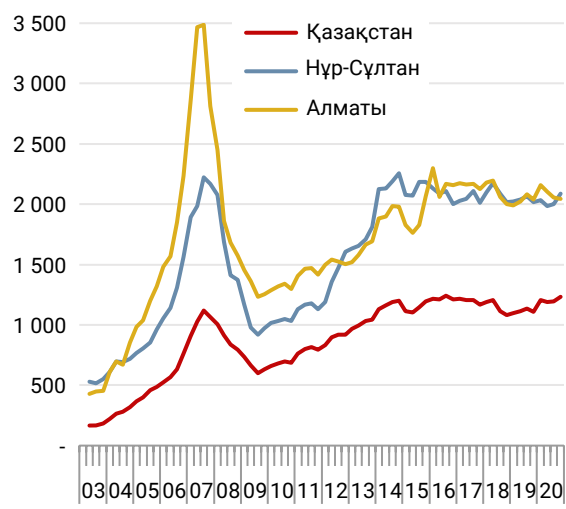
Алматы мен Нұр-Сұлтанда тұрғындарға жалға алудан гөрі бастапқы тұрғын үйге ипотека алған тиімдірек, өйткені ипотека бойынша төлем абаттандырылған тұрғын үйді жалға алудың ай сайынғы бағасынан төмен. Жалпы Қазақстан бойынша халыққа қайталама тұрғын үйге ипотека алу тиімдірек (3.3-график). Мәселен, 2020 жылдың соңында жалға алу құны Қазақстан Республикасында бір шаршы метр үшін 1 624 теңге, Алматыда бір шаршы метр үшін 2 341 теңге және Нұр-Сұлтанда бір шаршы метр үшін 2 919 теңге болды. 20 жылдық мерзім және 30%-дық бастапқы жарнасы бар ипотека бойынша орташа алынған мөлшерлеме бойынша Қазақстан Республикасы бойынша бастапқы нарықтағы 1 шаршы метр үшін есептік ай сайынғы төлем 1 686 теңге, Алматыда 1 983 теңге және Нұр-Сұлтанда 2 148 теңге болды. Қайталама нарықта Қазақстан Республикасы бойынша 2020 жылдың соңына есептік ай сайынғы ипотекалық төлем бір шаршы метр үшін 1 236 теңге, Алматыда бір шаршы метр үшін 2 043 теңге және Нұр-Сұлтанда бір шаршы метр үшін 2 088 теңге болды (3.4-график).

3.4-график Қайталама нарықтағы ипотека бойынша ай сайынғы төлем жалдау төлемінен орташа алынған мөлшерлемелер бойынша төмен

Жалға алу бағасы, айына шаршы метр үшін теңге

Қайталама тұрғын үйге ипотекалық төлем, айына шаршы метр үшін теңге

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ЕДБ есептілігі, ҚРҰБ есептеулері

Нарықтағы мемлекет субсидиялаған ипотека үлесінің кеңеюімен 2018 жылдан бастап ипотека беруге орташа алынған мөлшерлемелер 9,5%-дан 2020 жылғы 7,5%-ға дейін төмендеді. Осылайша, ай сайынғы ипотекалық төлем жалдау және тұрғын үй сатып алу бағасы өскен кезде өзгеріссіз қалды.

Мемлекеттің қолдауы төмендеген кезде бастапқы тұрғын үй сатып алатын халықтың тарапынан тұрғын үйге сұраныс төмендеп, жалға берілетін тұрғын үй нарығына өтеді, бұл тұрғын үй проблемаларын шешіп қойған адамдар үшін инвестициялық тартымдылықты арттыра отырып, тұрғын үйдің кірістілігін арттырады.

3.2 Мемлекеттік қолдау

Берілген ипотекалық қарыздардың көлемі 2016 жылдан бастап қарқынды өсіп, 2020 жылдың соңында екінші деңгейдегі банктер кредиттерінің жалпы көлемінің 16,23%-ы болды (3.5-график). Ипотекалық портфельдің тез өсуі халық табысының өсуіне байланысты болмады, соның салдарынан қаржы жүйесі үшін тәуекелдер туындайды. Ипотекалық кредиттеуді қолдау бағдарламалары ипотекалық қарыздардың өсуін негізгі ынталандыру болып табылады. Экономика бойынша ЕДБ ипотекалық қарыздары бойынша орташа алынған мөлшерлемелер 2018 жылдың басындағы 9,5%-дан 2020 жылдың соңындағы 7,5%-ға дейін төмендеді.

Мемлекеттік қолдау азаматтардың ипотекаға тұрғын үй сатып алу мүмкіндігіне ықпал ететін қысқа мерзімді фактор болып табылады. Кеңейтілген фискалдық ынталандырулар кезінде қиын болатын халықтың нақты кірісінің өсуі және экономикадағы пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі сияқты ұзақ мерзімді факторларсыз ұзақ мерзімді перспективада тұрғын жылжымайтын мүлік нарығындағы бағалар мен мәмілелер санының төмендеуі тәуекелі туындайды. Кепілге қойылған жылжымайтын мүлік құнының едәуір төмендеуі экономикаға кредиттер беруге, сондай-ақ банктердің кепілге салынған активтерді сату мүмкіндігіне теріс әсер етеді.

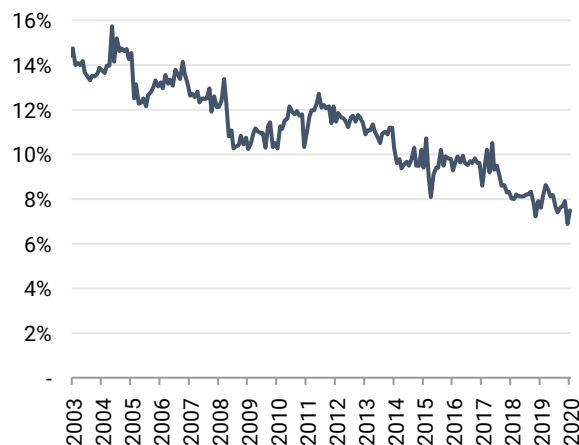
Ипотекалық қарыздар нарығында жеңілдікпен кредитеу нарықтық ұсынысты ығыстырады. 2016 жылдан бастап берілген ипотекалық қарыздардың көлемі негізінен «7-20-25», «Баспана-хит» мемлекеттік қолдау бағдарламалары мен Отбасы банктің тұрғын үй жинақ жүйесі (бұрынғы – ҚТҚЖБ) есебінен 5 есеге жуық өсті. 2020 жылдың қорытындысы бойынша нарықтық мөлшерлеме бойынша берілген ипотекалық қарыздардың үлесі 1%-дан аз болды.

3.5-график Ипотекалық қарыздар нарығы жеңілдетілген кредиттеу есебінен тез қарқынмен өсуде

ЕДБ кредиттерінің портфеліндегі ипотекалық қарыздардың үлесі

Берілген ипотекалық қарыздар бойынша орташа алынған мөлшерлемелер

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

2020 жылғы қыркүйекте тұрғын үй мәселелерін шешу үшін жеткіліктілік шегінен тыс зейнетақы жинақтарын алу мүмкіндігі туралы жарияланды. БЖЗҚ-дан қаражатты алудың әлеуетті көлемі 2,79 трлн теңгені құрауы мүмкін, бұл ЕДБ-нің 2020 жылдың соңындағы барлық ипотекалық портфелінен жоғары (3.6-график). Бұл шаралар тұрғын үй нарығындағы белсенділікке қысқа мерзімді ықпал етуге және 700 мың азамат үшін тұрғын үй сатып алу мүмкіндігін беруге қабілетті, алайда, кейіннен кірістер мен халықтың әл-ауқатының жеткілікті өсуінсіз жылжымайтын мүлік нарығында қайта бағаланған тұрғын үй тәуекелі болуы мүмкін.

3.6-график **Жеңілдетілген тұрғын үй несиесі нарықтық ипотеканы ығыстырады**

Ипотекалық қарыздарды беру

ЕДБ ипотекалық қарыздар портфелі

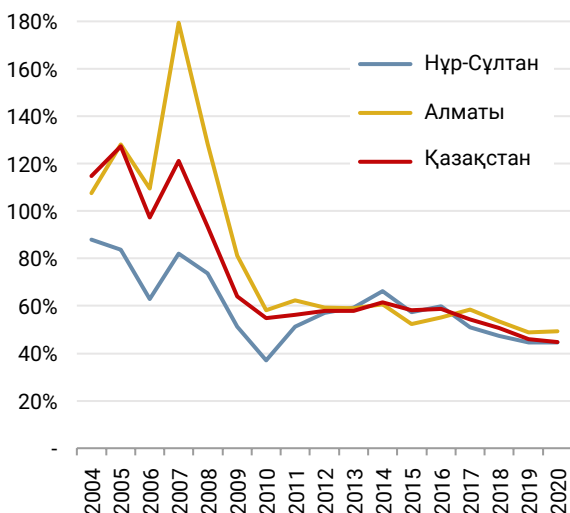

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

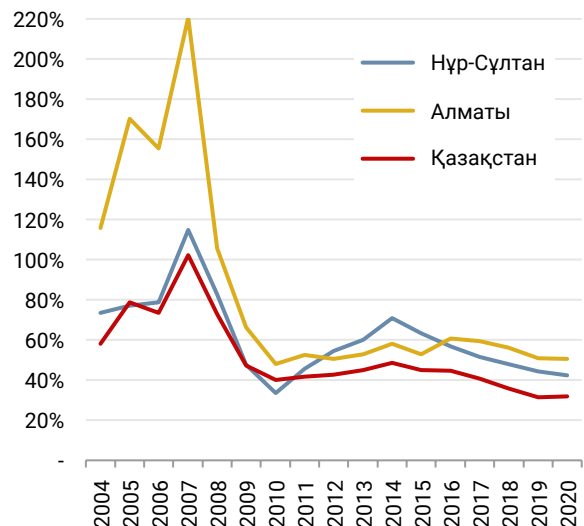
Орта есеппен ЕДБ бойынша ипотекалық төлемнің үй шаруашылықтарының қолда бар кірісіне қатынасының есептік көрсеткіші біртіндеп төмендеуде, алайда жоғары деңгейде қалып отыр. Бастапқы тұрғын үй үшін Қазақстан бойынша қатынасы Алматы және Нұр-Сұлтан қалалары бойынша 40%-дан жоғары, Алматы және Нұр-Сұлтан қалаларында қайталама нарық үшін қатынасы 50%-дан жоғары, алайда орта есеппен Қазақстан бойынша 2020 жылы көрсеткіш 31,72% болды (3.7-график). Қазақстан бойынша қайталама тұрғын үй ағымдағы орташа алынған мөлшерлеме бойынша қолжетімді болып қалуда, алайда 2020 жылы қайтала тұрғын үйдің бағасының өсуі шамамен 14% болды. Соңғы екі жылда қайталама нарықта бағаның қарқыны тез өсуін, сондай-ақ баға өсуі жалғасуында мемлекеттік қолдаудың кеңеюін есепке ала отырып, қайтала тұрғын үй халық үшін аз қолжетімді болуы мүмкін.

3.7-график **Ипотекалық төлемнің үй шаруашылықтарының қолда бар кірісіне қатынасы**

Бастапқы

Қайталама

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ЕДБ есептілігі, ҚРҰБ есебі

Ескертпе: Ипотекалық төлем 54 ш. м тұрғын үйдің орташа бағасы ретінде есептеледі, бастапқы жарна 25%, ЕДБ бойынша орташа алынған мөлшерлемелер

Сұранысты қысқа мерзімді шаралармен қосымша ынталандыру бағаның іргелі мәндерден жоғары өсуіне ғана ықпал етеді. Осылайша, халықтың табысына соққы жасаған кезде жылжымайтын мүлік бағасы түзетуге ұшырайды. Кепілдік жылжымайтын мүліктің құны айтарлықтай төмендейді, бұл қаржы жүйесіндегі тәуекелдердің артуына әкеледі.

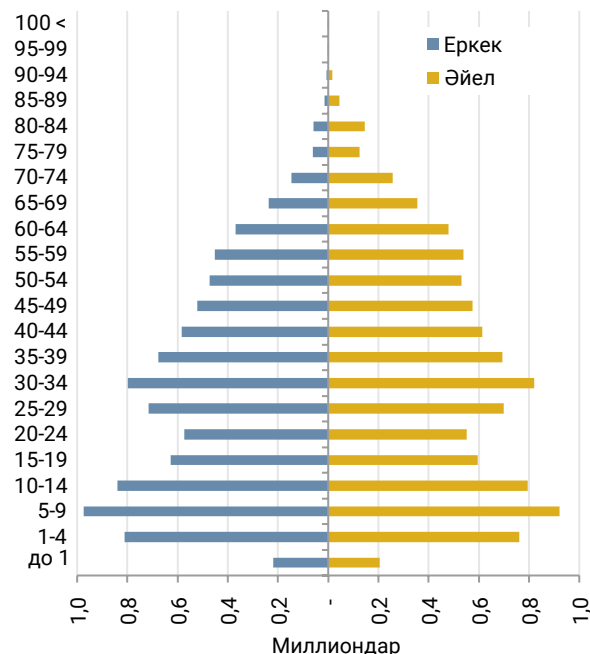
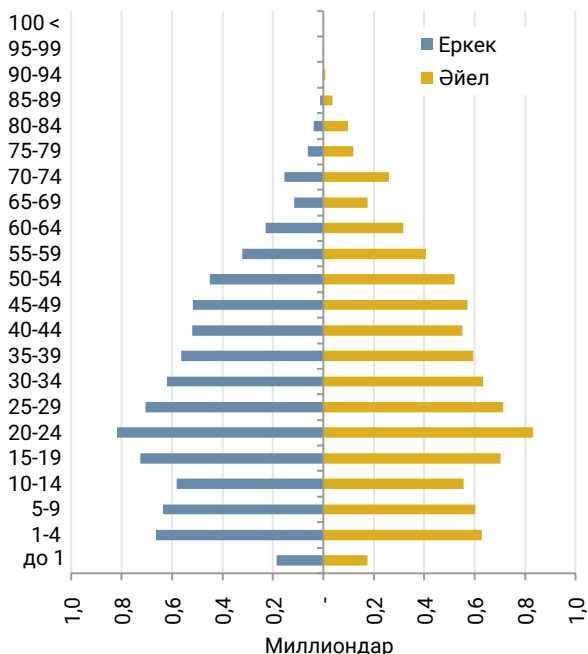
3.3 Демография

Қазақстан Республикасы халқының жасы бойынша құрылымында 15-24 жас тобында төмендеу байқалады (3.8-график). Бірінші тұрғын үйге сұранысы болатын халық (20-29 жас) келесі 5 жылда 11,5%-ға төмендейді. Бұл факті Қазақстан Республикасы бойынша орта есеппен 0,1 болатын соңғы 7 жылда миграция бойынша өсіп келе жатқан шетелге кетумен ушығуда.

3.8-график Қазақстан Республикасының демографиясы

Қазақстан 2010 ж., млн адам

Қазақстан 2020 ж., млн адам

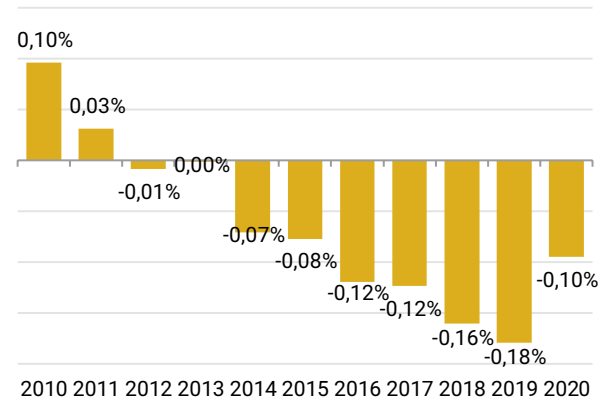
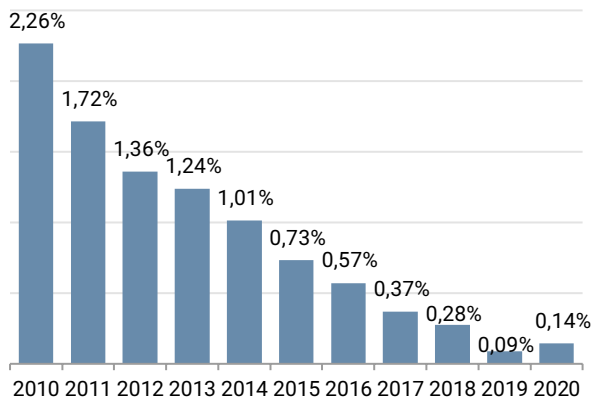
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Еңбекке жарамды жаста (20-64 жас) халықтың өсу қарқыны төмендеуі 2020 жылы тоқтады (3.9-график). Еңбекке жарамды жаста халықтың өсу қарқыны біртіндеп қалпына келетіні күтіледі. Мәселен, 2010 жылдан бастап 2020 жыл аралығында халықтың саны 14,8% өсуі кезінде еңбекке жарамды жастағы халықтың саны 7,8%-ға өсті. Еңбекке жарамды халыққа жүктеме өз мәресіне жетіп, келесі 5-10 жыл ішінде төмендейді.

3.9-график Еңбекке жарамды халықтың өсуі және ҚР көші-қон сальдосы

20 жасан бастап 64 жасқа дейінгі халық

Миграция сальдосы

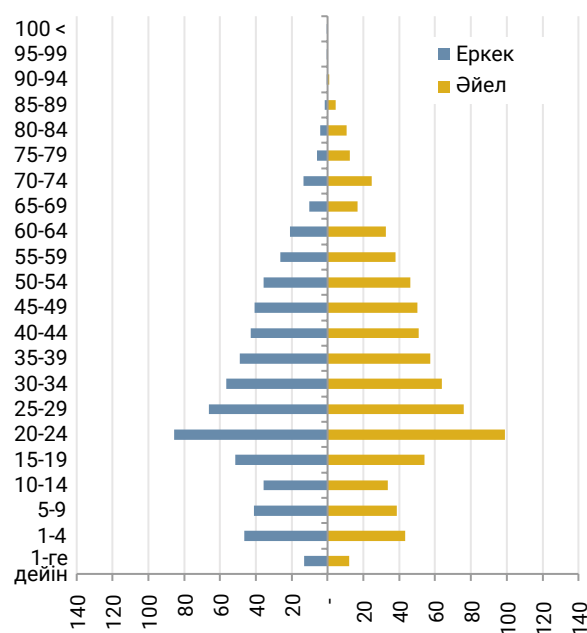

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

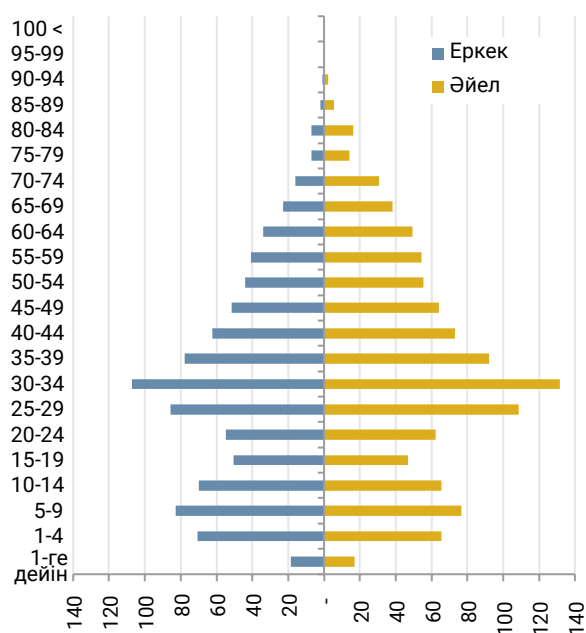
Алматы қаласы халқының құрылымында 15-24 жастағы топта төмендеу барынша байқалып, 2010 жылғымен салыстырғанда 34,5% болды (3.10-график). Орта есеппен жылына 1,6%-ды құрайтын соңғы 7 жылдағы көшу-қон бойынша жағымды халықтың келуі кезінде еңбекке жарамды халықтың өсу қарқыны төмендеуі байқалмайды. Осылайша, Алматы қаласының халқы 2010 жылдан бастап 40%-ға өсіп, 2020 жылдың соңында 1,98 млн адам болды.

3.10-график Алматы қаласының демографиясы

Алматы 2010 ж., мың адам

Алматы 2020 ж., мың адам

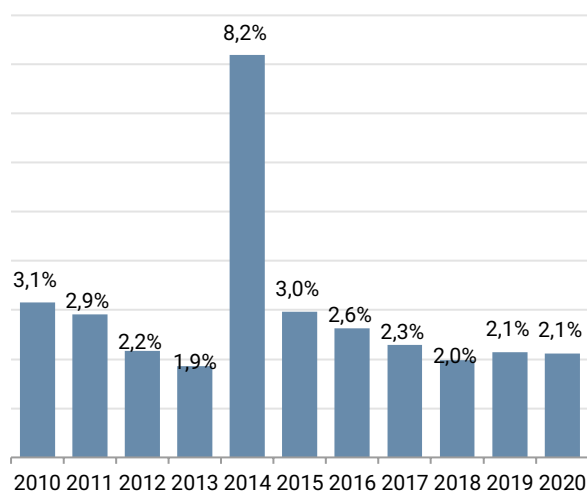

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Еңбекке жарамды жастағы Алматы қаласы халқының өсуі тұрақты болып қалуда, орта есеппен жылына 2,7% болды (3.11-график). Негізгі өсім халықтың көшіп-қонуына тиесілі, ол 2019 және 2020 жылдары тиісінше 2,2%-ға және 2,1%-ға өсіп, орта есеппен жылына 1,4%-ды құрайды. Еңбекке жарамды халық 2010 жылдан бастап 33,2% өсіп, 2020 жылдың соңында 1,25 млн адам болды.

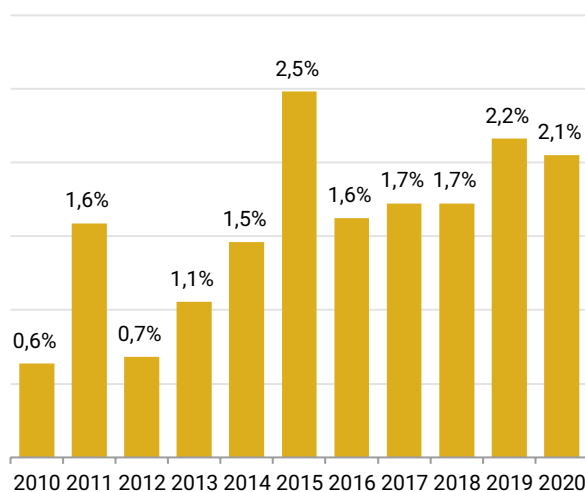
3.11-график Алматы қаласының еңбекке қабілетті халқының өсуі және көші-қон сальдосы

20 жастан бастап 64 жас аралығындағы халық

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Көші-қон сальдосы

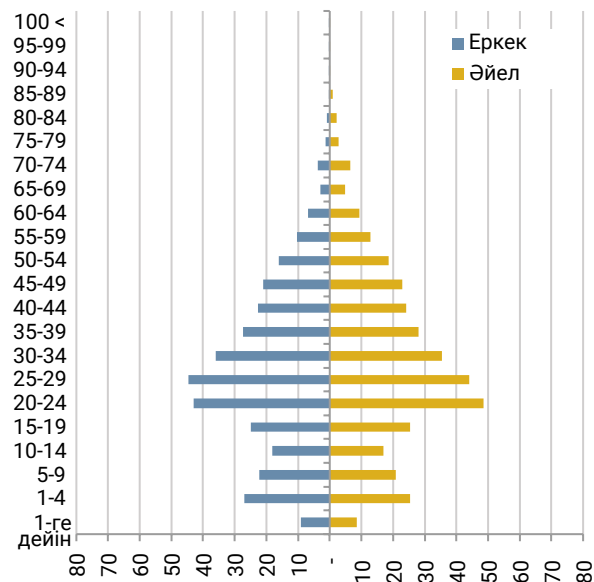

Ескертпе: 2014 жылы ҚР Президентінің 2014 жылғы 16 сәуірдегі № 798 Жарлығымен қала шегі кеңейтілуіне байланысты.

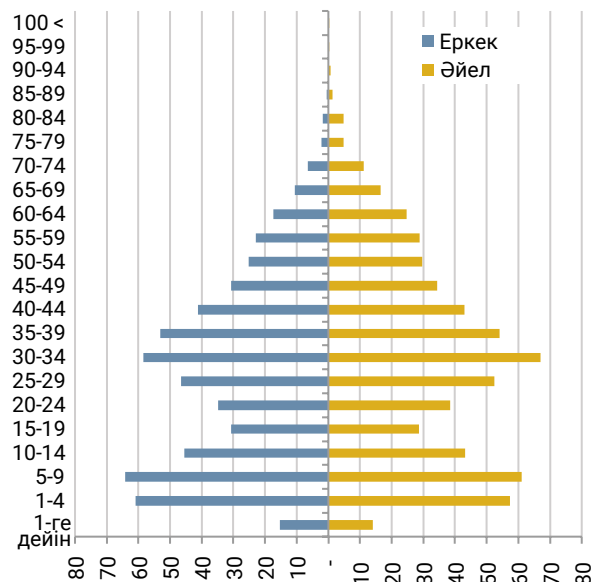
Ұқсас үрдіс Нұр-Сұлтан қаласында да байқалады. 2010 жылмен салыстырғанда 15-24 жас тобында 25,7% төмендеу күтіледі (3.12-график). Жылына ора есеппен 3,3%-ға тең болатын көшу-қон бойынша позитивтік келу жылына 3,3% тең. Нұр-Сұлтан қаласының халқы 2010 жылғыдан 70%-ға ұлғайып, 2020 жылдың соңында 1,18 млн адам болды.

3.12-график Нұр-Сұлтан қаласының демографиясы

Нұр-Сұлтан 2010 ж., мың адам

Нұр-Сұлтан 2020 ж., мың адам

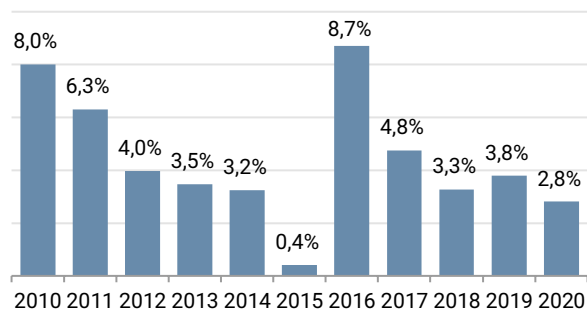

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

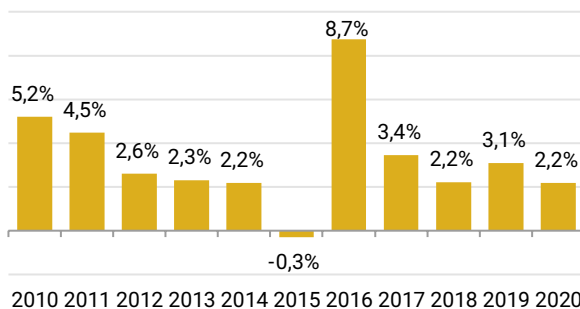
Нұр-Сұлтан қаласында көші-қон бойынша орташа ағын Алматы қаласына қарағанда жоғары және жылына орта есеппен 4,6%-ды құрайды (3.13-график). Нұр-Сұлтан қаласында еңбекке қабілетті халықтың өсуі жылына орта есеппен 3,6%-ды құрайды. 2010 жылдан бастап еңбекке қабілетті халық 49%-ға өсіп, 2020 жылдың соңында 702,3 мың адамды құрады.

3.13-график Нұр-Сұлтан қаласының еңбекке қабілетті халқының өсуі және көші-қон сальдосы

20 жастан 64 жасқа дейінгі халық

Көші-қон сальдосы

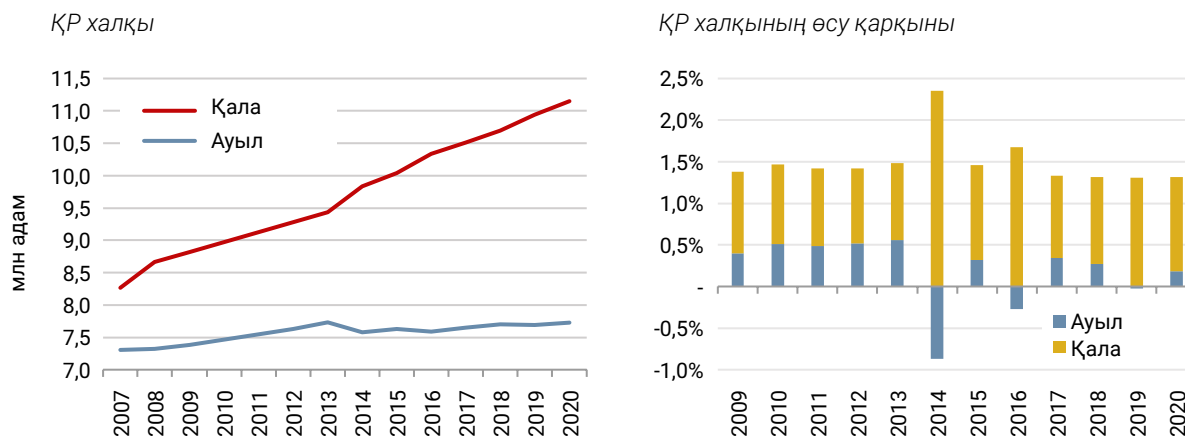
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Соңғы 10 жылда еңбекке қабілетті жастағы халықтың жүктемесі ең жоғарғы шегіне жетті. Республика бойынша 2016 жылдан бастап 20-39 жас аралығындағы халық саны төмендеді және халықтың демографиялық құрылымына байланысты келесі 5-10 жыл ішінде төмендей беретін болады. Алайда, осы жастағы халықтың ағыны ішкі тұрақты көші-қон есебінен республиканың ірі қалаларында оң болды. Соған қарамастан, қалаларда 20-39 жас аралығындағы халықтың өсу қарқыны төмендейді және жақын болашақта теріс болуы мүмкін. Бұл әсерді реттеу көбінесе республика бойынша урбандалу қарқынына байланысты болады.

3.4 Урбандалу

Урбандалу деңгейі соңғы 10 жылда 54,4%-дан 58,7%-ға дейін өсті (3.14-график). Жалпы алғанда, республика халқы жылына орта есеппен 1,4%-ға өсіп келеді, оның ішінде жылына 1,2%-ы қала халқына және жылына 0,2%-ы ауыл халқына тиесілі. Көші-қон есебінен қала халқының өсу қарқыны ауыл халқының өсу қарқынынан асып түседі. Осылайша, 2010 жылдан бастап 2020 жылға дейін ауыл халқы 3,5%-ға өсіп, 7,7 млн адамды құрады. Қала халқы 24,3%-ға өсіп, 2020 жылдың соңында 11,15 миллион адамды құрады.

3.14-график Қазақстан Республикасында халықтың негізгі өсуі қала халқының өсуі есебінен болады

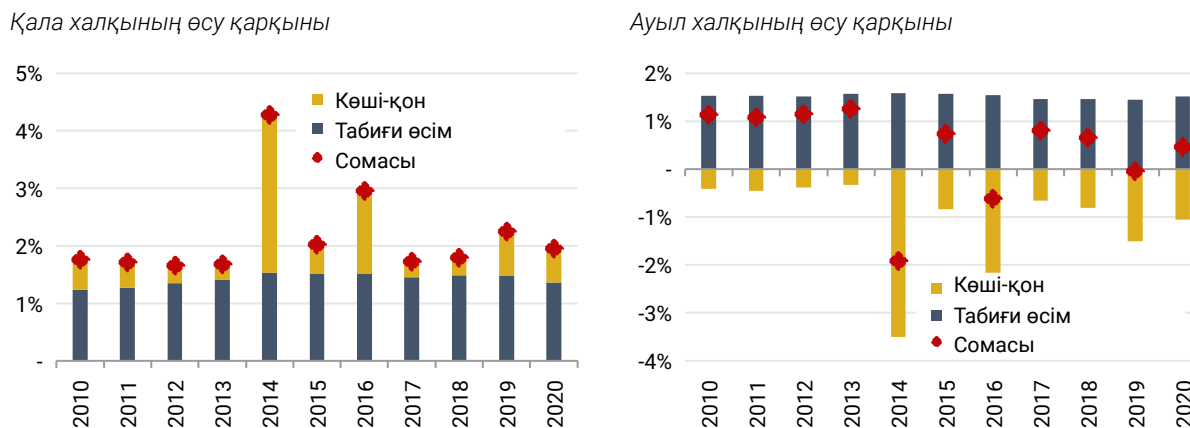
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: 2014 жылы ҚР Президентінің 2014 жылғы 16 сәуірдегі №798 Жарлығымен қаланың шекарасын кеңейтуге байланысты

Қала халқының өсу қарқынындағы елеулі үлесті ауылдық жерден қалалық жерге халықтың ішкі көші-қоны құрайды (3.15-график). Орта есеппен қала халқы соңғы он жылда 2,1%-ға өсіп келеді, оның 1,5%-ы табиғи өсуге және 0,8%-ы жалпы көші-қонға (немесе жалпы өсудің 34,6%-ы) тиесілі.

Ауыл халқының өсу қарқыны қалалықтан төмен және соңғы он жылда 0,45%-ды құрады, оның 1,51%-ын табиғи өсу және -1,06%-ын көші-қонның жалпы сальдосы құрады.

3.15-график Урбандалу қарқыны соңғы бес жылда өсіп келеді

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

3.5 Тұрғын үй құрылысы

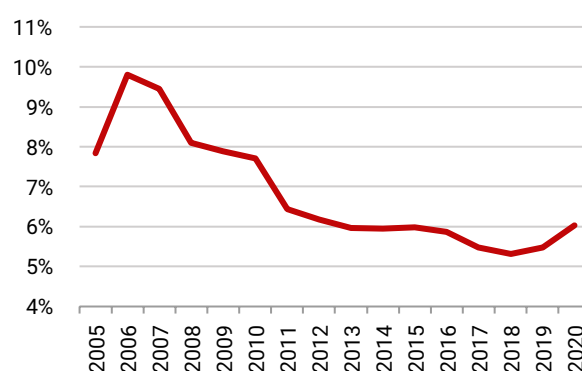
Құрылыс секторы ел экономикасының өсуіне оң үлес қосады (3.16-график). Дағдарыс кезеңінде құрылыс саласындағы экономикалық белсенділік өсе берді, ал 2020 жылдың қорытындылары бойынша ЖІӨ өсуіне үлес оң болды. Мәселен, 2020 жылы нақты ЖІӨ (-) 2,6% – ға төмендеген кезде құрылыс секторының салымы оң болды және 1,2% – ды құрады. 2018 жылдан бастап 2020 жылға дейін ЖІӨ-ге қарағанда құрылыс секторының үлесі 5,3% - дан 6% - ға дейін өсті.

3.16-график Құрылыс секторы теріс сыртқы күйзелістермен өсуде жалғастыруда

Нақты ІЖӨ өсуіне үлес

Нақты ІЖӨ-дегі құрылыстың үлесі

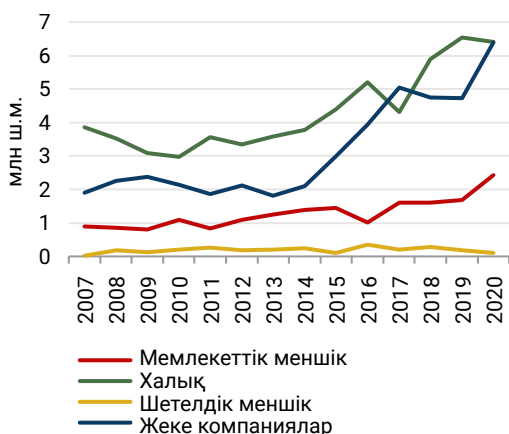
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Нақты ІЖӨ-2005 жылғы бағамен ІЖӨ

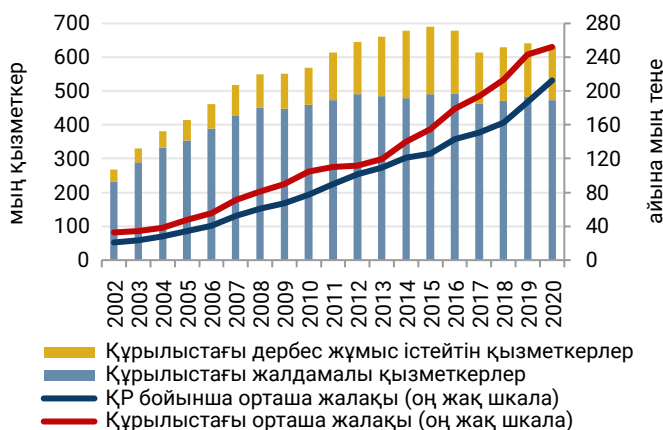
Тұрғын үй құрылысы негізінен жеке меншік құрылысы есебінен өсуде. Бұл ретте 2013 жылдан бастап жеке компаниялардың қатысу үлесі өсуде, осылайша 6 жыл ішінде олардың үлесі 26% - дан 42% - ға дейін ұлғайды (3.17-график). 2020 жылы 15,3 млн ш. м. тұрғын үй пайдалануға берілді, бұл 2019 жылмен салыстырғанда 16,7% - ға артық. Бұл ретте құрылыста жұмыс істейтін адамдардың саны 630,8 мың адамды құрап, 1,6% - ға төмендеді, ал жалақының өсу қарқыны өткен 10 жыл ішіндегі орташа мәні 10,5% болған кезде 3,7% - ға дейін төмендеді.

3.17-график Жеке құрылыс компанияларының қатысу үлесі артып келеді

Тұрғын үйлерді пайдалануға беру

Құрылыстағы жұмыс күші

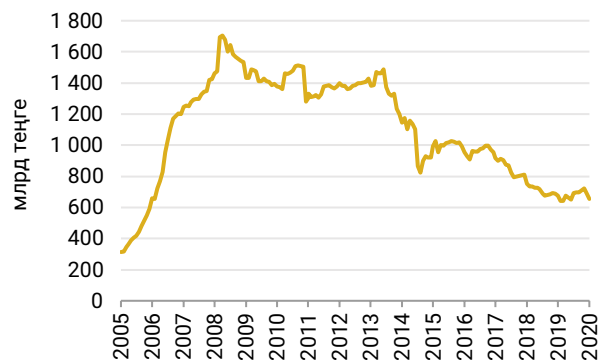
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Құрылыс салушы – инвестор өз немесе мемлекет мұқтажы үшін не коммерциялық мақсаттарда кәсіпорындар, ғимараттар, құрылыстар салу жөніндегі жобаны іске асыруға уәкілеттік берген (не өзі инвестор болып табылатын) жеке немесе заңды тұлға

Жылжымайтын мүлікке деген сұраныс пен бағаның өсуі жеке компаниялардың жаңа тұрғын үй салуға деген қызығушылығына ықпал етеді. Бұл ретте құрылыс секторына берілген кредиттердің көлемі 2009 жылдан бастап айтарлықтай төмендеп келеді және 2020 жылдың соңында портфель 654,8 млрд теңгені құрады, ал экономикаға берілген кредиттердің жалпы портфеліндегі оның үлесі 4,5%-ды құрады (3.18-график).

3.18-график Құрылыс секторына берілген кредиттер көлемі төмендеуде

ЕДБ құрылысқа берген кредиттер портфелі

ЕДБ портфеліндегі құрылысқа арналған кредиттердің үлесі

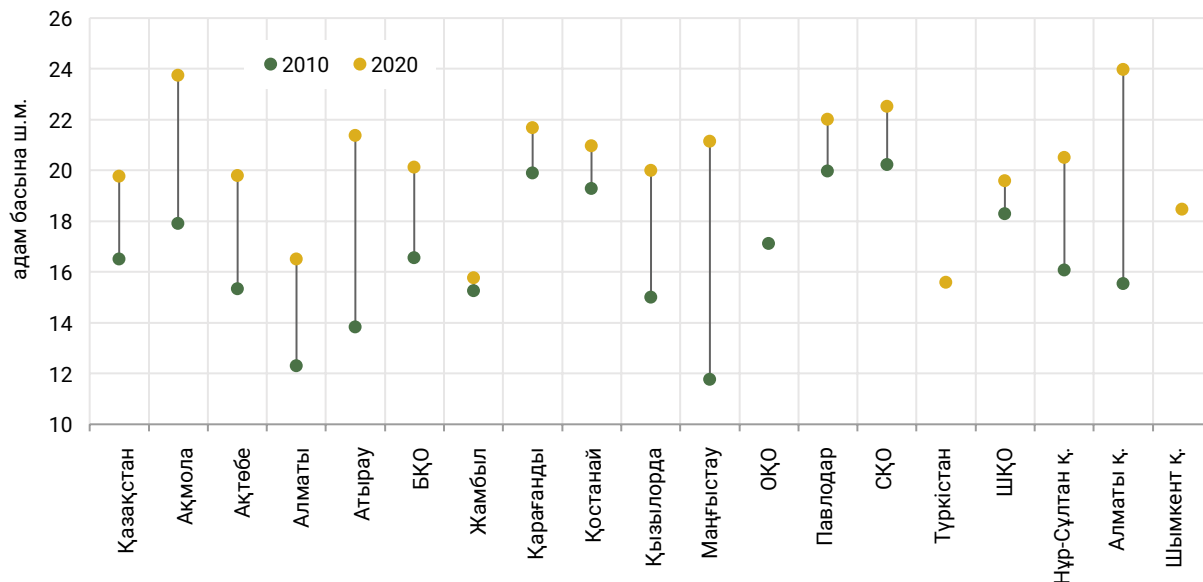

Дереккөзі: ЕДБ есептілігі

3.6 Халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі

Қазақстан Республикасының тұрғын үй қоры соңғы 10 жылда халықтың 14,8% өсімімен 37% -ға өсті және 2020 жылдың аяғында 373,3 млн ш.м-ді құрады. Осылайша, халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі бір адамға 16,5 ш.м-ден 19,8 ш.м-ге дейін өсті (3.19-график). Өсімнің негізгі көзі қалалық тұрғын үй қорының өсуі болды, ол 10 жыл ішінде 51%-ға өсті және 2020 жылдың аяғында 238,8 млн ш.м-ді құрады, ал ауылдық тұрғын үй қоры 18,4%-ға өсіп, 134,5 млн ш.м-ге жетті.

3.19-график Өңірлер бөлінісінде халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Тұрғын үймен қамтамасыз ету тұрғын үй қорының жалпы алаңының халық санына қатынасы ретінде есептеледі

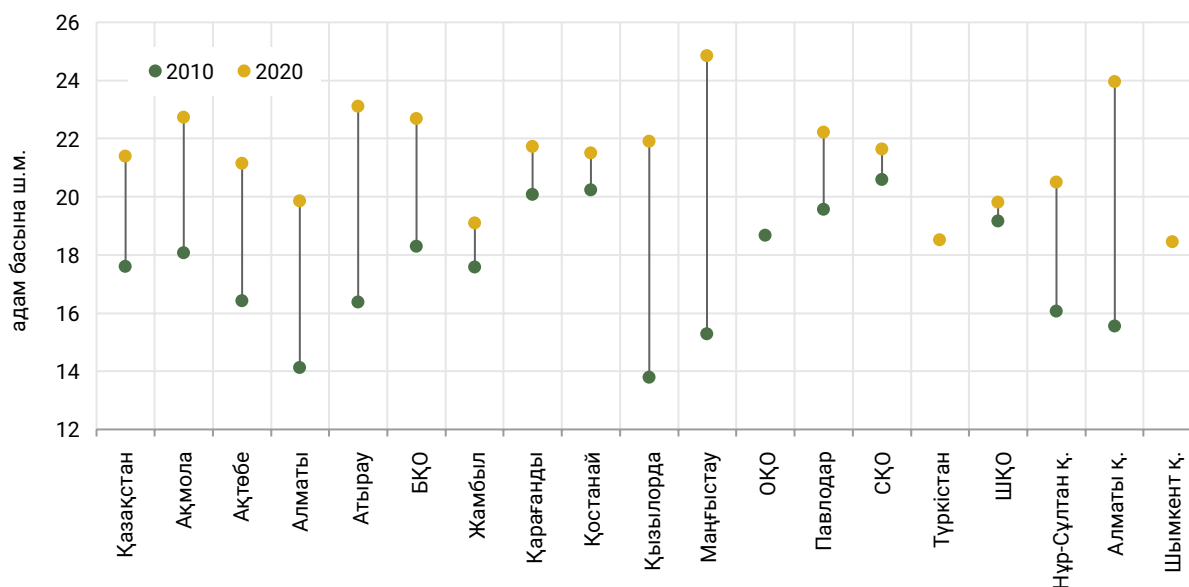
Жалпы тұрғын үй қорындағы ең көп өсім Маңғыстау облысында байқалды, онда 10 жыл ішінде көрсеткіш бір адамға 9,4 ш.м-ге өсті және бір адамға 21,15 ш.м-ді құрады. Өңірлер бөлінісінде Алматы қаласында халық

тұрғын үймен неғұрлым қамтамасыз етілген, онда бір адамға 24 ш.м. тиесілі, ол 10 жыл ішінде бір адамға 8,4 ш.м-ге ұлғайды.

Халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі Шығыс Қазақстан және Жамбыл облыстарын қоспағанда, барлық өңірлерде айтарлықтай өсуде. Шығыс Қазақстан облысында 2020 жылдың соңында бір адамға 19,6 ш.м. келеді, бұл республика бойынша орташа мәнмен салыстыруға болады. Жамбыл облысында бұл көрсеткіш бір адамға 0,5 шаршы метрге өсіп, 2020 жылдың соңында бір адамға 15,8 шаршы метрді құрады. Жамбыл облысының халқы Түркістан облысымен қатар бір адамға 15,6 ш.м. келеді, тұрғын үймен ең аз қамтылған.

Қала халқының тұрғын үймен қамтамасыз етілуі 10 жыл ішінде 3,8 шаршы метрге өсіп, бір адамға 21,4 шаршы метрді құрады (3.20-график). Көптеген қалаларда тұрғын үймен қамтамасыз ету бір адамға 20 шаршы метрден асады. Көрсеткіштің ең көп өсуі Маңғыстау облысы мен Қызылорда облысының қалаларында, сондай-ақ Алматы қаласында байқалды. Қала халқының тұрғын үймен ең аз қамтамасыз етілуі Түркістан облысының қалаларында және Шымкент қаласында байқалады, онда тиісінше бір адамға 18,54 және 18,47 ш.м. келеді. Бұл ретте бұрын Шымкент қаласы мен Түркістан облысы Оңтүстік Қазақстан облысының құрамына кірген және 2010 жылы тұрғын үймен қамтамасыз ету бір адамға 18,7 шаршы метрді құраған.

3.20-график Қалалық жерлерде халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілуі

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҮСБ, ҚРҰБ есептеулері

Ескертпе: Тұрғын үймен қамтамасыз ету тұрғын үй қорының жалпы алаңының халық санына қатынасы ретінде есептеледі

Урбандалудың айқын көрінісі байқалады, қала халқының тұрғын үймен қамтамасыз етілуі жылдам қарқынмен өсуде. Осыған қарамастан, жекелеген өңірлерде тұрғын үймен қамтамасыз ету Шығыс Қазақстан облысының қалаларындағы сияқты өте баяу қарқынмен өсуде. Бұл ретте кейбір өңірлерде тұрғын үймен қамтамасыз етілу Жамбыл облысының, Түркістан облысының қалалары мен Шымкент қалаларындағы сияқты төмен болып отыр.

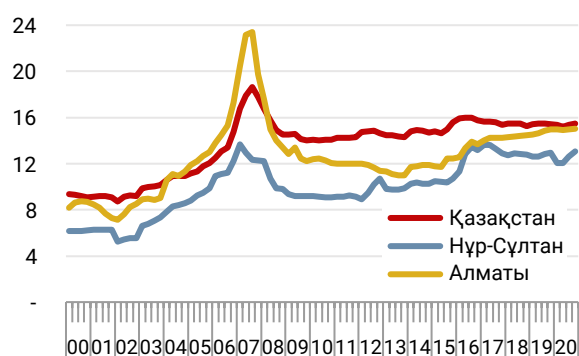
Соңғы 10 жылда қалаларда тұрғын үй ұсынысы айтарлықтай өсті. Дегенмен, қалаға келетін адамдардың мүмкіндіктерін, олардың біліктілігі мен білім деңгейін ескеру қажет. Қазіргі уақытта халықтың ауылдан тұрақты ағылу үрдісін және ауыл халқының жоғары үлесін ескере отырып, ұзақ мерзімді перспективада ауыл халқының адами капитал деңгейін арттыру маңызды фактор болып табылады. Білім беру мен еңбек біліктілігі сапасы айтарлықтай жақсарған кезде қалаға ауылдық жерлерден келетін халықтың сұранысының өсуі тұрғын үй нарығындағы тұрақты сұранысқа ғана емес, тұтастай алғанда экономиканың өнімділігін арттыруға да ықпал ететін болады.

3.7 Тұрғын үй жылжымайтын мүлік нарығындағы ұзақ мерзімді тәуекелдер

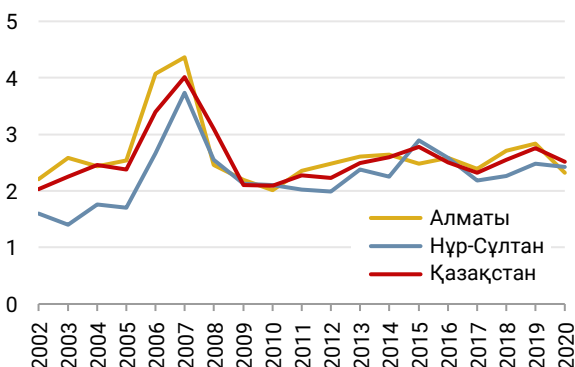
Республика бойынша тұрғын үйдің кірістілігі тұрақты болып қалуда, бірақ Алматыда біртіндеп төмендеуде (3.21-график). Нұр-Сұлтанда тұрғын үй бағасының бір жылдағы жалдау құнына қатынасы көбінесе халықтың көші-қонына байланысты, мұнда халықтың өсімі Алматыдан және Республика бойынша орташа мәнге қарағанда жоғары. Жаңа тұрғын үй бағасының және құрылыстың өзіндік құнының арақатынасы 2009 жылдан бері салыстырмалы түрде тұрақты болып тұр. Арақатынастың күрт өсуі байқалмайды, 2010 жылдан бастап көрсеткіш орта есеппен Қазақстан Республикасы бойынша 2,47, Алматы қаласында 2,49 және Нұр-Сұлтан қаласында 2,32 құрайды.

3.21-график Тұрғын үй жылжымайтын мүлік нарығында шектен тыс асу байқалмайды, алайда белсенділіктің өсуі халық табысының өсуімен байланысты емес

Баға – жалдау қатынасы

Баға – өзіндік құны қатынасы

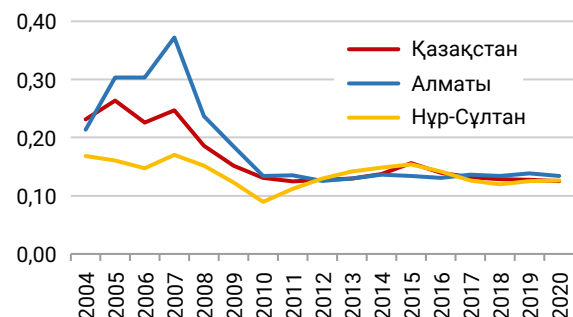
Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: 1) «Баға/жалдау» коэффициенті = Тұрғын үйдің ш.м. үшін бағасы/(12 * Бір айдағы тұрғын үйді жалға алу бағасы). 2) «Баға/өзіндік құн» қатынасы = Жаңа тұрғын үйдің бағасы/құрылыстың орташа нақты құны. (Жаңа тұрғын үйдің бағасын және оның өзіндік құнын есептеу үшін объектілерді іріктеу ерекшеленуі мүмкін)

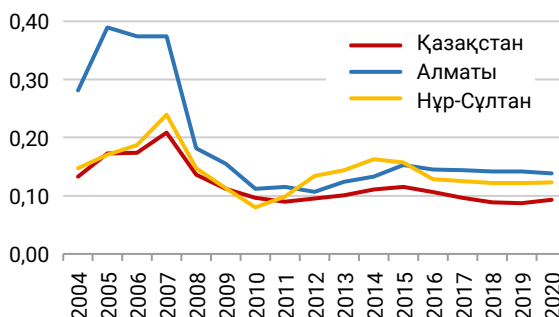
Тұрғын үй бағасының халықтың табысына қатынасы салыстырмалы түрде тұрақты болып қалуда (3.22-график). Бастапқы нарықта тұрғын үйдің қолжетімділігі Алматыда, Нұр-Сұлтанда және Республика бойынша орташа алғанда бірдей. Алайда қайталама нарықта халықтың Алматы мен Нұр-Сұлтандағы тұрғын үйге Республика бойынша орташа алғанда қолжетімділігі төмен. Соңғы 5 жылда халық кірісінің тұрғын үй құнына қатынасы төмендеген жоқ және халықтың мемлекет қолдауынсыз кіріс есебінен тұрғын үй сатып алу қабілеті өскен жоқ.

3.22-график 1 ш.м. үшін тұрғын үй бағасының қолда бар кіріске қатынасы

Бастапқы нарық

Қайталама нарық

Дереккөзі: ҚР СЖРА ҰСБ

Ескертпе: Қолда бар кіріс – басқа үй шаруашылықтарына салық, зейнетақы төлемдері мен трансферттерді шегергендегі үй шаруашылығына номиналды кірістер

Жылжымайтын мүлік нарығындағы белсенділік артып келеді. Бағаның тұрақты өсуі байқалады, бұл қайталама тұрғын үй нарығында неғұрлым айқын көрінеді. Келесі 5-10 жыл ішінде бірінші рет тұрғын үй

сатып алатын халықтың өсу қарқыны төмендейді деп күтілуде. Ипотека құнының төмендеуі фискалдық ынталандырулар есебінен болады, бұл проинфляциялық қысым жасайды және нарықтық жағдайларда ұзақ мерзімді ипотекалық қарыздарды ЕДБ үшін тиімсіз етеді.

Бұл ретте мемлекеттік қолдау бағдарламалары жылжымайтын мүлік нарығындағы бағаның өсуіне ықпал етеді, Елеулі фискалдық ынталандыруды талап етеді және нарықтық ипотекалық кредиттеуді дамытуды қиындатады. Бағаның ағымдағы деңгейі және тұрғын үй нарығындағы белсенділік көбінесе баға белгілеуге қысқа мерзімді әсер ететін мемлекет тарапынан берілетін субсидияларға негізделген.

Ұзақ мерзімді тиімді нарықты дамыту үшін нарықтық тетіктерге көшу қажет. Алайда, мемлекеттік қолдаудың күрт төмендеуі жылжымайтын мүлік бағасының төмендеуіне әкеп соғуы мүмкін, бұл қаржылық тұрақтылыққа кері әсерін тигізеді. Нарықтық ипотеканы дамыту үшін нарықтағы мемлекеттік қолдау үлесін біртіндеп төмендету және субсидиялау бағдарламаларының атаулылығын арттыру талап етіледі. Осылайша, 2030 жылға дейінгі ақша-кредит саясаты стратегиясына сәйкес, 2023 жылдан бастап Ұлттық Банк біртіндеп қолдау бағдарламаларын қаржыландырудан шығады.

Ипотека құнының төмендеуі табиғи жолмен, пайыздық мөлшерлемелер мен экономикадағы инфляция деңгейін төмендету арқылы өтуі тиіс. Сондай-ақ, әлемдік тәжірибеде ипотекалық қарыздарды секьюритлендіру белсенді қолданылады, бұл екінші деңгейдегі банктер үшін өтімділікті едәуір арттырады, тәуекелдерді нарықтық талаптарда тиімді бағалауға және қайта бөлуге мүмкіндік береді, бұл нарықтық ипотекалық кредиттеу құнын төмендетуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ халықты урбандалу процесі маңызды фактор болып табылады, халықтың ауылдық жерлерден қалаларға ішкі көші-қонының әлеуеті жоғары болып қала бермек. 2020 жылдың соңында республикадағы ауыл халқының үлесі 41%-ды құрайды. Ауыл халқының адами капиталын дамыту болашақта тұрғын үй нарығында тұрақты сұранысты қамтамасыз етіп қана қоймай, жалпы алғанда экономиканың өнімділігінің өсуіне ықпал етуге мүмкіндік береді.

4-тарау

Банктердің активтерінің сапасы мен қаржылық тұрақтылығын бағалау

Ұлттық Банкі Агенттікпен бірлесіп, 2020 жылы банк секторы активтерінің сапасын тәуелсіз бағалауды аяқтады (Asset Quality Review / AQR), бұл қатысушы банктердің және бүкіл банк секторының жай-күйі туралы талдамалық ақпараттың сапасын едәуір жақсартуға мүмкіндік берді.

AQR өзінің ауқымы мен сипаты бойынша теңдесі жоқ бағдарлама болды. AQR бағдарламасының аясына 14 екінші деңгейдегі банк кірді. Олардың нарықтағы үлесі активтердің 87%-ын және жалпы несие портфелінің 90%-ын құрады. Қазақстандық банктердің жай-күйін бағалау Еуропалық Орталық Банктің әдіснамасы пайдаланыла отырып, бірақ Қазақстан нарығының ерекшелігі ескеріле отырып жүргізілді. Бұл тәсіл ұқсас шетелдік бағдарламалармен салыстырылатын нәтижелер алуды қамтамасыз етті.

AQR нәтижелері жүйелік деңгейде капитал тапшылығы жоқ екенін көрсетті. Барлық іске асырылған шаралардың қорытындысы бойынша капиталдың жеткіліктілік деңгейі барлық банкте реттеушінің талаптарынан жоғары болып шықты.

AQR нәтижелері банктердің қызметін: процестердің, деректердің, ішкі саясаттар мен рәсімдердің сапасын жақсарту бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді. Бағдарламаның қорытындысы бойынша ұсынымдар мен түзету іс-шараларын толыққанды іске асыру банктер салымшыларының мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге, тәуекелдердің жинақталуын болдырмауға және жүйенің ішкі және сыртқы күтілмеген өзгерістерге орнықтылығын арттыруға мүмкіндік береді.

4.1 AQR бірегейлігі

Активтердің сапасын тәуелсіз бағалау (AQR) Қазақстанда алғаш рет жүргізілді. Бағдарламаны жүргізудің үздік халықаралық практикалары негізге алынды. Атап айтқанда, бағалау әдіснамасы Еуропалық Орталық Банкімен әзірлеген және 2014 - 2019 жылдар аралығында қолданылған, бірақ Қазақстанның заңнаманың ерекшелігі және банк секторының қазіргі практикасы ескерілген AQR әдіснамасы болып табылады. Сонымен бірге, бастапқы әдіснамаға тән болған консерватизмнің сол деңгейін сақтау үшін барлық өзгерістер мұқият талданды. Осылайша, реттеушімен халықаралық стандарттарға сай тексерілген сапа стандарттары мен тәсілдерді қолданылды. Бұл ұқсас шетелдік бағдарламалардың нәтижелерімен салыстырылуын және олардың халықаралық әріптестер тарапынан танылуын қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Осы жағдайларда AQR жүргізу кезінде үш негізгі мақсат қойылды: халықаралық және жергілікті инвесторлар мен салымшылар үшін қаржы жүйесінің айқындылығын арттыру, қаржылық тұрақтылықты және қадағалау органдары үшін активтер сапасының айқындылығын қамтамасыз ету. Көрсетілген мақсаттарға қол жеткізу үшін AQR шеңберінде келесі іс-шаралар жүргізілді:

- 3-кезеңдегі қарыз алушылардың үлесін объективті тәуелсіз бағалау;
- шығындарды шегергенде және өндіріп алу мен сату рәсімдерін, сондай-ақ сатуға арналған жеңілдіктерді ескере отырып, кепілзаттық қамтамасыз ету құнын тәуелсіз қайта бағалау;
- күтілетін кредиттік шығындар деңгейін бағалау;
- әділ құны бойынша бағаланатын активтерді қайта бағалау (облигациялар, жылжымайтын мүлік, туынды қаржы құралдары және әділ құны бойынша бағаланатын қарыздар);
- AQR түзетулерін және банктердің активтер сапасын жақсарту жөніндегі шараларын ескере отырып, k1 негізгі капиталының жеткіліктілігіне ықтимал әсер ету.

Осылайша, қол жеткізілген AQR-дің басым міндеті – банктер активтерінің сапасына тәуелсіз бағалау және банктердің активтеріне объективті көзқарасты, сондай-ақ қарастырылып отырған банктер капиталының жеткіліктілігін дәйекті және әділ бағалауды қамтамасыз ету арқылы банк секторының айқындылығын арттыру болды.

4.2 AQR жұмысының негізгі өлшемдері мен негізгі кезеңдері

AQR аясына елдің банк активтерінің жалпы көлемінің 87%-ын және банктердің жалпы несие портфелінің 90%-ын алатын 14 ірі банк кірді. Тексеру 2019 жылғы 1 сәуірдегі есепті күнге жүзеге асырылды.

Деректердің объективтілігі мен айқындылығын қамтамасыз ету үшін реттеуші AQR-ды AQR жүргізу саласындағы тәуелсіз халықаралық консультант – Oliver Wyman компаниясымен (консультанттар), халықаралық аудиторлық компаниялармен, сондай-ақ тәуелсіз бағалау компанияларымен тығыз ынтымақтастықта іске асырды. Атап айтқанда, AQR процесіне аудиторлық және консалтингтік компаниялардың 500-ден астам қызметкері, реттеушінің 60-тан астам қызметкері және 70-тен астам тәуелсіз бағалау компаниялары қатысты.

Сапаның жоғары стандарттарын және нәтижелердің жүйелілігін сақтау мақсатында жұмыс бақылаудың көп сатылы ұйымдық құрылымы шеңберінде жүргізілді. AQR құрылымы бірыңғай әдіснаманы қолдануға негізделді және тәуелсіз аудиторлардан, реттеушіден және консультанттар мен реттеушіден тұратын Орталық бағдарламаны басқару офисінің қатысуымен 3 қорғау желісі қағидаты бойынша құрылды.

Қолданылған тәсіл барлық банктер үшін «тең жағдайлар» қағидаты негізінде мұқият жан-жақты талдау жүргізуге бағытталған. Бағдарлама шеңберінде 100-ден астам кредиттік портфель және провизиялар қайта есептелген шамамен 6 мың қарыз алушы үшін активтер деңгейінде жете талдау, сондай-ақ 7 мыңнан астам кепілмен қамтамасыз ету объектілерінің құнын тәуелсіз бағалау жүргізілді.

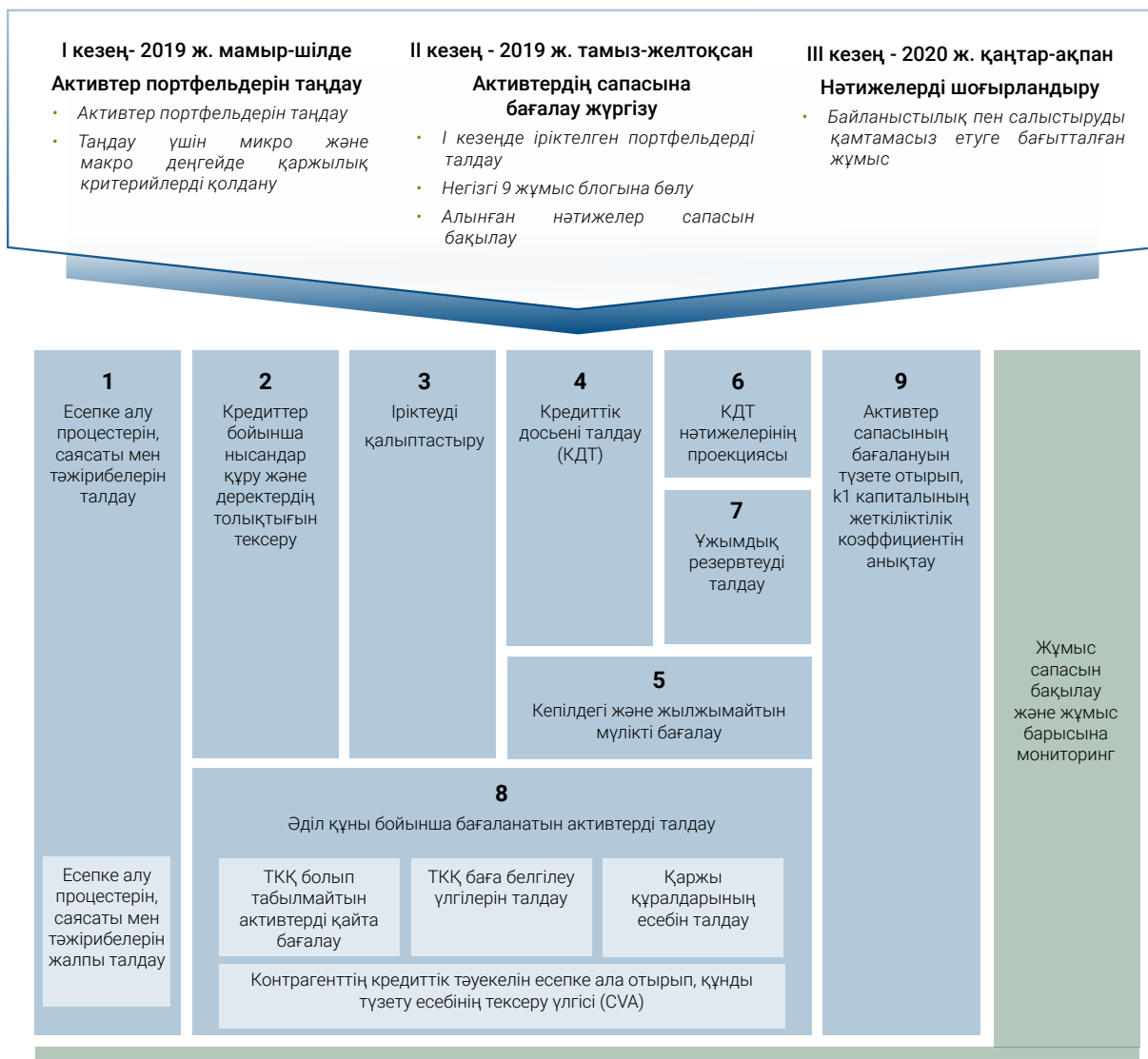
Сонымен қатар тартылған аудиторлар жасаған бағалауды басқа аудиторлық ұйым тарапынан тоғыспалы тексеру процедурасы жүргізілді. Бұл тоғыспалы тексеру Қазақстандағы AQR процесін жаппай тоғыспалы тексеру жүргізілмеген Еуропалық Орталық Банк іске асырған ұқсас бағдарламадан ерекшелендіреді.

AQR жүргізу жұмысы 3 кезеңге бөлінді: AQR жүргізуге дайындық жұмыстары, екінші деңгейдегі банктерде AQR жүргізу, банктердің түзету іс-қимылдарының жоспарларын әзірлеу және келісу (1-сурет).

Жұмыстардың дайындық кезеңі шеңберінде AQR жүргізу жөніндегі нұсқаулық әзірленді, қатысушы банктердің тізбесі анықталды, тәуелсіз аудиторлық компаниялар таңдалды, сондай-ақ қатысушы банктерге кепілдікті жылжымайтын мүлікке бағалау жүргізу үшін критерийлерді әзірлеуде және тәуелсіз бағалау компанияларын таңдауда жәрдем көрсетілді.

Екінші кезең тікелей банктерде AQR жүргізуге бағытталған болатын. Атап айтқанда, 2019 жылғы тамыз – желтоқсан аралығындағы кезеңде реттеуші консультанттармен және аудиторлармен бірлесіп, барлық қатысушылар үшін біріздендірілген AQR нұсқаулығын қолдана отырып, 14 банкке бағалау жүргізді.

1-сурет AQR үш кезеңде өтті, оның екінші кезеңі өзара байланысты 9 жұмыс блогынан құралған

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

Бағдарламаның үшінші кезеңі шеңберінде AQR нәтижелері, сонымен қатар банктердің тәуекелдерін басқару жүйелерін оңтайландыруға бағытталған сапалы қорытындылары, шаралар мен ұсынымдары ұсынылды. Бұл кезеңнің негізгі міндеті Агенттіктің ұсыныстарына негізделген түзету шараларының егжей-тегжейлі жоспарларын әзірлеу болды.

2019 жылғы мамыр – 2020 жылғы ақпан аралығындағы кезеңде жұмыстар тізбесі әдіснаманы әзірледі, банктердің құжаттамаларына, деректеріне, процестеріне және олардың 2019 жылғы 1 сәуірдегі есепті күнгі қызметтің негізгі көрсеткіштеріне әлеуетті әсеріне талдау жүргізуді қамтыды. Сонымен қатар, әр банк бойынша алынған нәтижелерге негізделген жеке шаралар мен ұсыныстар дайындалды.

4.3 AQR нәтижелері

2019 жылғы 1 сәуірдегі жағдай бойынша AQR нәтижелері капитал тапшылығы байқалмағанын растады. Жүйелік деңгейде k1 және k2 пруденциялық нормативтері орындалды.

Шоғырландырылған деңгейде ХҚЕС түзетулерін ескере отырып капитал нормативінің мәні AQR-ге дейінгі 15,5%-бен салыстырғанда 12,7%-ға дейін (k1 реттеушілік нормативі – 7,5%) төмендеді. Нәтижелер Қазақстанның банк жүйесі жақсы капиталдандырылғанын көрсетеді. Атап айтқанда, AQR түзетулерін ескере отырып қатысты k1 нормативінің реттеушілік минималды көрсеткіші артуы AQR-ге дейінгі 105%-бен салыстырғанда 70%-ды құрады. Жүйелік деңгейде капитал қоры шамамен 800 млрд теңге болды.

Сонымен бірге AQR нәтижелері бойынша k2 пруденциялық капиталының жүйелік деңгейдегі қоры тәуекелдерді толық жабу үшін жеткілікті болды.

Жұмыс блоктары бойынша нәтижелері

Кепілмен қамтамасыз етуді бағалау жұмыс блогы

Осы жұмыс блогы шеңберінде қарыз алушылар бойынша күтілетін кредиттік шығындарды (ККШ) бағалау үшін қажетті негізгі ақпарат – оларды кепілмен қамтамасыз ету құны айқындалды. Оны дұрыс бағалау мақсатында сәйкес барлық қатысушы банктер бойынша кредиттік досьелерді талдау шеңберінде қолдану үшін AQR әдіснамасына сәйкес кепілдіктерге қайта бағалау жүргізілді.

Кепіл заттарының құнын анықтау мақсатында халықаралық стандарттар (EVS-2016 Еуропа стандарттары, Корольдік дипломды бағалаушылар институтының (RICS) қағидаттары) пайдаланылды. Қайта бағалау аясына: банктер 3-кезеңге жатқызған, сонымен қатар AQR нәтижелері бойынша қайта сыныпталған қарыз алушылардың кепілдері; тұрғын жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілген жеке тұлғалардың қарыздары бойынша кепілдері; банкпен ерекше қатынастармен байланысты тұлғалардың қарыздары бойынша кепілдер кірді.

Қайта бағалаудан кейін кепілмен қамтамасыз етудің жалпы құнының төмендеуі AQR есепті күнгі жарамды кепіл құнының 23,8%-ын құрады. Бұл ретте қайта бағалаудың неғұрлым елеулі өзгерістеріне коммерциялық және өнеркәсіптік жылжымайтын мүліктің, сондай-ақ өзге де кепілмен қамтамасыз етудің құны тиісінше 41% және 39%-ға ұшырады (4.1-график).

4.1-график Жүйе бойынша кепілмен қамтамасыз етуді қайта бағалау 23,8% болды

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижесі бойынша қорытынды есеп

Ескертпе: «Банк Хоум Кредит» АҚ ЕБ ұжымдық резервтеу негізінде ғана бағаланды

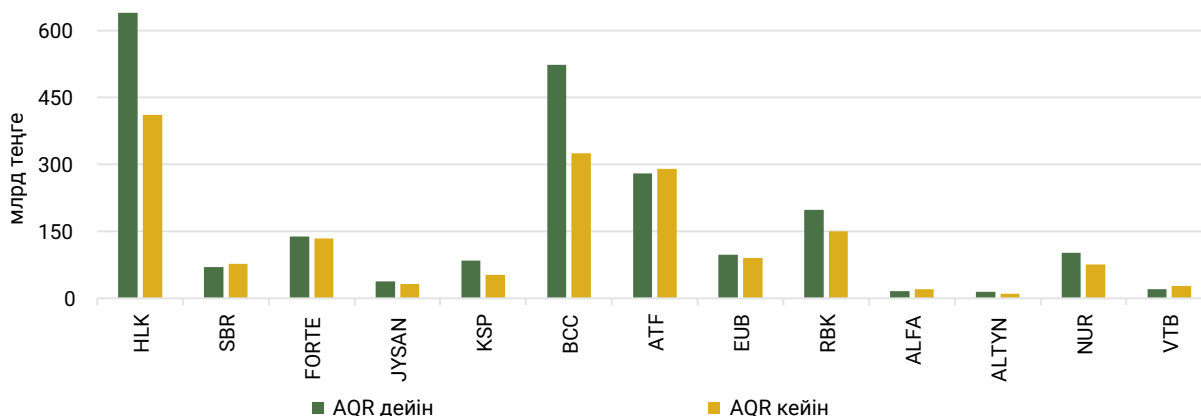
Кепілмен қамтамасыз ету құнының төмендеуіне себеп болған негізгі факторлар:

- қатысушы банктердің нарықтық құнын көрсетпейтін, кепілмен қамтамасыз ету құнын бұрмалаған және провизияларды дұрыс есептемеуге әкеп соқтырған шығынды тәсілді қолдануы;
- салыстырмалы талдауды жүзеге асыру кезінде салыстыруға келмейтін баламаларды қолданумен көрінген бағалаушылардың негізсіз пайымдаулары;

- кепілмен қамтамасыз етуді тұрақты қайта бағалаудың болмауы және соның салдарынан өзектілігін жоғалтқан деректер негізінде ескірген бағалауды пайдалану.

Кепілмен қамтамасыз ету құнын жалпы теріс қайта бағалаудың ең көп мәні коммерциялық және өнеркәсіптік жылжымайтын мүлік, сондай-ақ өзге де кепілмен қамтамасыз ету құнының тиісінше 70%-дан, 95%-дан және 60%-дан астам төмендеуі нәтижесінде «Қазақстан Халық жинақ банкі» АҚ-да, «Банк ЦентрКредит» АҚ-да және «Bank RBK» Банкі» АҚ-да анықталды (4.2-график).

4.2-график Кепілмен қамтамасыз етуді теріс қайта бағалау жекелеген банктер деңгейінде байқалды

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижесі бойынша қорытынды есеп

Ескертпе: Осы жерде және бұдан әр: HLK – «Қазақстан Халық жинақ банкі» АҚ, SBR – «Ресей Жинақ банкі» АҚ ЕБ, FORTE – «ForteBank» АҚ, JYSAN – «First Heartland Jysan Bank» АҚ, KSP – «Kaspi Bank» АҚ, BCC – «ЦентрКредит Банкі» АҚ, ATF – «АТФБанк» АҚ, EUB – «Еуразиялық банк» АҚ, RBK – «Bank RBK» Банкі АҚ, ALFA – «Альфа-Банк» ЕБ АҚ, ALTYN – «Altyn Bank» АҚ (China Citic Bank Corporation Limited ЕБ), NUR – «Нұрбанк» АҚ, VTB – «Банк ВТБ» АҚ ЕҮ

Бұл ретте, негізінен, қарыздарды кепілмен қамтамасыз етумен жабу деңгейі 100%-дан астам болуы салдарынан, кепіл құнын теріс қайта бағалау ККШ есебіне тікелей барабар әсер еткен жоқ, осыған байланысты кепілмен қамтамасыз ету құнының төмендеуі осындай қарыздар бойынша қайтарулардың нақты деңгейіне ешқандай әсер ете алмады.

Кепілмен қамтамасыз ету құнын жалпы оң қайта бағалаудың ең үлкен мәні коммерциялық және өнеркәсіптік жылжымайтын мүліктің құнын 85%-ға қайта бағалауға байланысты «АТФБанк» АҚ-да алынды, бұл басқа жерлердің құнын теріс қайта бағалау нәтижелерін ескере отырып ішінара теңестірілді.

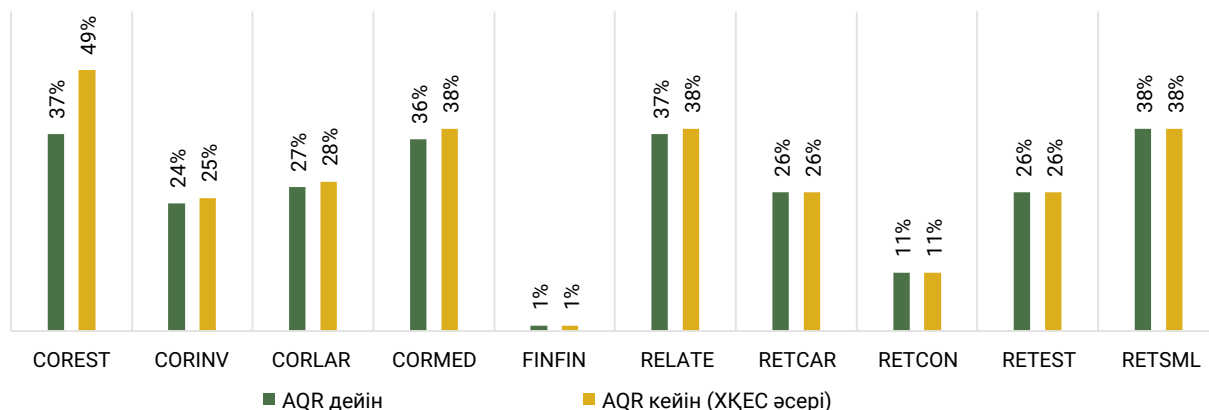
Кредиттік досьені талдау (ҚДТ) және нәтижелерін көрсету жұмыс блоктары

ҚДТ жекелеген қарыз алушыларды және олардың несие берешегі бойынша барлық міндеттемелерін жан-жақты талдауға негізделген, онда құнсыздану кезеңдері бойынша қарыз алушыларды сыныптауды бағалау, сондай-ақ ККШ есебінің дұрыстығын талдау қамтылды. Осы кезең шеңберінде талдау ауқымына кірген барлық міндеттемелер үшін ККШ қайта есептелді. Іріктемеге толық көлемде кірген корпоративтік портфельдердегі 1-кезеңдегі және 2-кезеңдегі міндеттемелер үшін дефолт ықтималдығы деңгейлері мен қайтару деңгейлерін жеңілдетіп түзетуді пайдалана отырып ККШ түзетулерін алуға арналған есептеудің қосымша кезеңі жүргізілді.

Осы мақсатта барлық қатысушы банктердің 163 мың қарыз алушыларының арасында іріктеу жүргізілгеннен кейін жете ҚДТ үшін 5 875 қарыз алушы іріктеп алынды. ҚДТ қарыз алушылар деңгейінде жүргізілді, осыған байланысты алынған нәтижелер жалпы портфель деңгейінде ҚДТ нәтижелерінің әсерін бағалау үшін проекцияланды. Негізгі проекцияланатын көрсеткіштердің арасында – құнсыздану кезеңдері бойынша қайта сыныптау үлесі, сондай-ақ ККШ ұлғаю шамалары бар.

ХҚЕС критерийлерін қолдана отырып, 3-кезеңдегі активтердің орташа алынған үлесі жиынтығында барлық қатысушы банктер бойынша 21,1%-ды құрады, бұл ретте қайта сыныпталған қарыз алушылардың ең көп үлесі «Корпоративтік қарыз алушыларға жылжымайтын мүлікті сатып алуға, салуға берілген қарыздар» (COREST) және «Орта кәсіпкерлік субъектілеріне берілетін басқа да қарыздар» (CORMED) портфельдері бойынша байқалды (4.3-график).

4.3-график Жүйе деңгейінде барлық портфельдер бойынша 3-кезеңдегі қарыз алушылардың жалпы үлесі айтарлықтай ұлғаюға ұшыраған жоқ

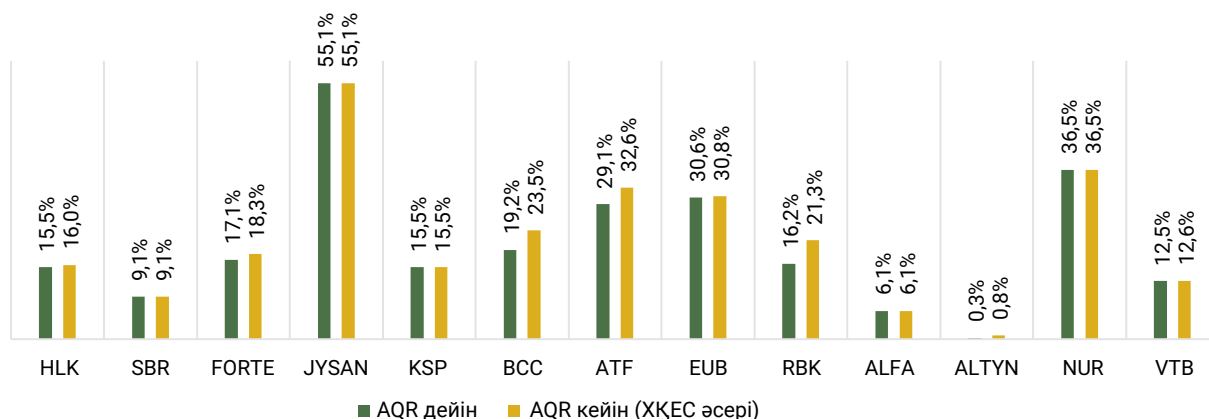
Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

Ескертпе: Осы жерде және бұдан әрі: COREST – «Корпоративтік қарыз алушыларға жылжымайтын мүлікті сатып алуға, салуға берілген қарыздар», CORINV – «Корпоративтік қарыз алушыларға берілген инвестициялық қарыздар», CORLAR – «Ірі кәсіпкерлік субъектілеріне берілген басқа да қарыздар», CORMED – «Орта кәсіпкерлік субъектілеріне берілген басқа да қарыздар», FINFIN – «Қаржы институттарына берілген қарыздар», RELATE – «Банкпен ерекше қатынастар арқылы байланысты тұлғаларға берілген қарыздар», RETCAR – «Автокредиттер және жеке тұлғаларға берілген өзге де қамтамасыз етілген қарыздары», RETCON – «Тұтынушылық кредиттер, кредиттік карталар және жеке тұлғаларға берілген өзге де қарыздар», RETEST – «Жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілген жеке тұлғалардың қарыздары», RETSML – «Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген қарыздар»

Қарыз алушыларды қайта сыныптаудың себебі болған негізгі факторлар:

- банктердің құнсыздану критерийлерін және кредиттік тәуекелдің айтарлықтай ұлғаюы критерийлерін дұрыс анықтамауы не жүйелі қолданбауы (қарыз алушының қаржылық жағдайының нашарлауына байланысты қарыздарды қайта құрылымдауы,
- қарыз алушы міндеттемелерінің ең болмағанда біреуі бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен төлем фактілері болған кезде қарыз алушыны 1 және/немесе 2-кезеңге жатқызу); қарыздардың «қалпына келтіру» критерийлерінің болмауы немесе жүйелі қолданбауы (дефолттан қайтару және құнсыздану кезеңін жақсарту жағына өзгерту).

4.4-график 3-кезеңдегі қарыз алушылардың қатысушы банктер бойынша барлық активтердегі жалпы үлесі жекелеген банктер деңгейінде шамалы ұлғайды

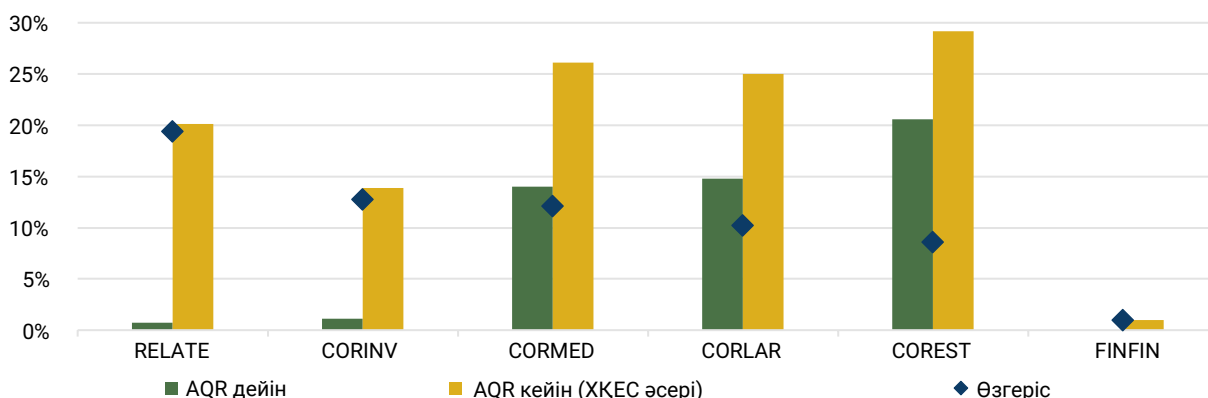

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

Қатысушы банктер бойынша 3-кезеңге қайта сыныпталған қарыз алушылардың ең көп үлесі «Bank RBK» Банкі» АҚ-та, «Банк ЦентрКредит» АҚ-та және «АТФБанк» АҚ-та анықталды (4.4-график). Қарыз алушылардың қайта сыныпталуына себеп болған ХҚЕС бойынша түзетуден болған әсерді ескере отырып, негізгі триггер қарыз алушының қаржылық жағдайы нашарлауына байланысты қарыздарды қайта құрылымдау болды.

Жүйе бойынша «Банкпен ерекше қатынастар арқылы байланысты тұлғаларға берілген қарыздар» (RELATE) және «Корпоративтік қарыз алушыларға берілген инвестициялық қарыздар» (CORINV) портфельдеріндегі ККШ деңгейі біршама ұлғаюы «жұмыс істеп тұрған бизнес» (going concern) қағидаты негізінде бағалау әдісі шеңберінде қарыз алушылардың ақша ағындарын дұрыс бағаламау, кепіл мүлігін өткізуден күтілетін ақша ағындарын жоғары бағалау, қарыз алушылар міндеттемелерінің жалпы көлемін есептеуде қателіктер жіберу сияқты факторларға байланысты (4.5-график).

4.5-график Портфельдер бойынша қатысушы банктердің ККШ деңгейі RELATE және CORINV портфельдерінде елеулі ұлғайды

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

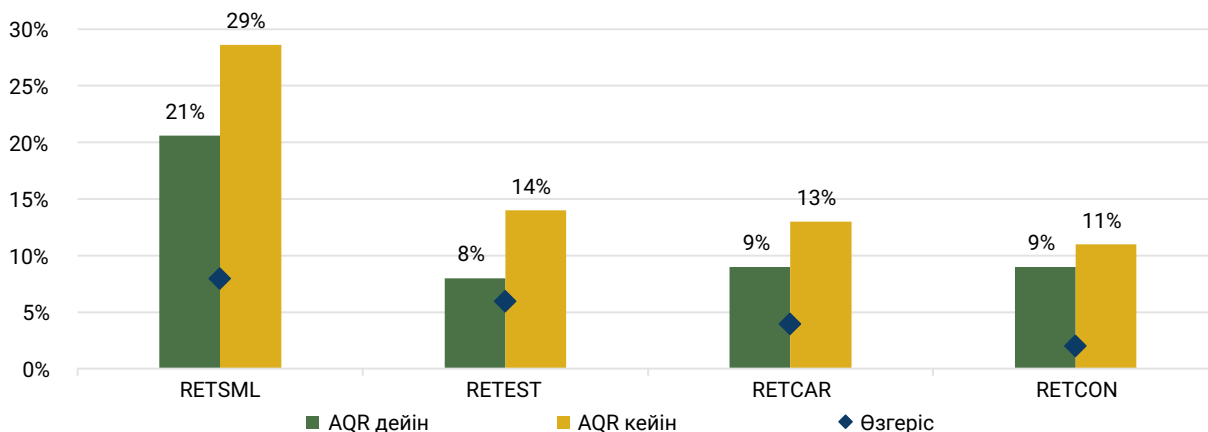
Ұжымдық бағалау негізінде резервтеуді талдау жұмыс блогы

Ұжымдық бағалау негізінде резервтеу тәсілі бөлшек қарыздар үшін, сондай-ақ 1 және 2-кезеңіндегі қарыздар ретінде сыныпталған корпоративтік қарыздар үшін қолданылды. Осы мақсаттар үшін AQR ауқымына енгізілген 134 портфельден іріктемені жасағаннан кейін ұжымдық бағалау негізінде резервтеуді талдау үшін 47 портфель іріктеліп алынды.

1 және 2-кезеңіндегі қарыз алушылар бойынша ККШ кредиттік досьюелерді талдау нәтижелерін проекциялай отырып, тексеру үлгісін пайдаланумен ұжымдық бағалау негізінде бағаланды, осы портфельдердің нәтижелері ҚДТ бөлімінде көрсетілді. Бөлшек портфельдер үшін ККШ толығымен ұжымдық бағалау негізінде резервтеуді талдау шеңберінде есептелді.

Жүйе бойынша ККШ деңгейінің барынша елеулі ұлғаюына тиісінше 8% және 6%-ға «Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген қарыздар» (RETSML) және «Жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілген жеке тұлғалардың қарыздары» (RETEST) портфельдері ұшырады (4.6-график).

4.6-график Ұжымдық бағалау негізінде есептелген ККШ деңгейінің біршама ұлғаюы RETSML және RETEST портфельдерінде байқалды

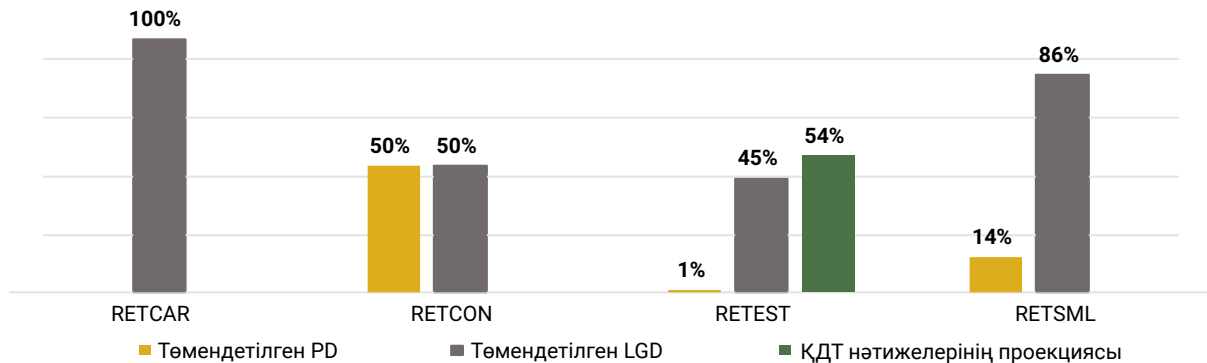
Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

Ескертпе: Ұжымдық бағалау негізінде есептелген ККШ деңгейінің ұлғаюы, міндеттемелер сомасынан %. RETSML портфеліндегі ККШ деңгейі осы сегменттің ірі қарыз алушыларының ККШ нәтижелерін ескере отырып көрсетілді, олар ҚДТ шеңберінде жеке негізде бағаланды

Портфельдің әр түрі үшін қатысушы банктердің ККШ-сын жете бағаламау себептерін анықтау тексеру үлгісінің ұшырағыштығын талдау арқылы жүзеге асырылды. Нәтижесінде, ұжымдық бағалау негізінде резервтеуді талдау шеңберінде ККШ бағаларын түзетуге себебі болған негізгі факторлар (4.7-график) мыналар:

- дефолт ықтималдығын (PD) есептеу үлгілерінде негізсіз болжамдар мен қысқартуларды пайдалану – өнімдердің жекелеген түрлері үшін бағалаудың болмауы, клиенттерді жеткілікті түрде жан-жақты сегменттерге бөлмеу, қайта құрылымдау (оның ішінде қайта қаржыландыру), есептен шығару, үшінші тараптарға қарыздарды сату және беру жағдайларын дұрыс есепке алмау және т. б.;
- дефолт жағдайында залалдар деңгейін (LGD) бағалау үлгілерінде негізсіз болжамдар мен қысқартуларды пайдалану – қайтару деңгейі туралы шектеулі статистикалық деректер (мысалы, қолжетімді деректердің бір бөлігі ғана пайдаланылады, тиісті түрде қалпына келтіру, айыппұлдар мен жинақталған пайыздар, коллекторлық қызметтің құны және т. б. ескерілмейді);
- кредиттік досьені талдау нәтижелерін проекциясы – құнсыздану сатылары бойынша қарыз алушыларды дұрыс сыныптамау, дефолт жағдайында қамтамасыз етуді өткізуден күтілетін қайтарымдарды артық бағалаумен байланысты қарыз алушы деңгейінде ККШ-ны төмен бағалау не дефолт кезінде міндеттемелер сомасын төмендетіп бағалау және т. б.

4.7-график PD және LGD деңгейлерін төмендету ККШ толық бағаламаудың негізгі факторлары болып табылады

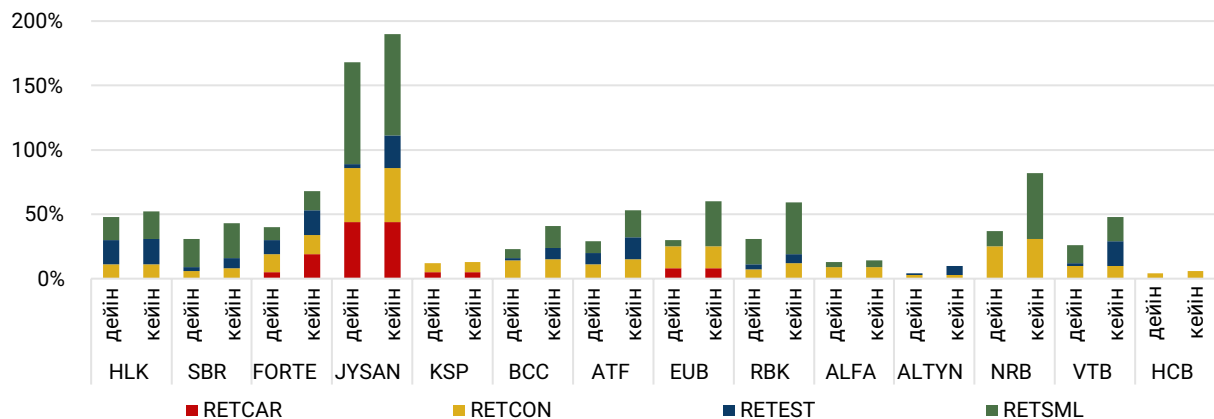

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

Ескертпе: Қатысушы банктердің ККШ-ны жете бағаламау факторлары, толық бағаланбаған ККШ жалпы көлемінен %

«Шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген қарыздар» (RETSML) портфелі бойынша ККШ деңгейінің дефолт жағдайында (LGD төмендетілген деңгейі) шығындар деңгейін бағалау модельдерінде байқалатын қайтарулар деңгейлері және кепілмен қамтамасыз ету құны бойынша статистикалық деректерді дұрыс есепке алмау нәтижесінде тиісінше 39%-ға және 30%-ға ұлғаюы «Нұрбанк» АҚ-да және «Еуразиялық банк» АҚ-да байқалды. «Жылжымайтын мүлікпен қамтамасыз етілген жеке тұлғалардың қарыздары» (RETEST) портфелі бойынша ККШ деңгейінің қамтамасыз етуді сату ықтималдығын дұрыс есепке алудың болмауына байланысты айтарлықтай тиісінше 22% және 17%-ға ұлғаюы «First Heartland Jysan Bank» АҚ-да және «Банк ВТБ» АҚ ЕҮ-да орын алды (4.8-график).

4.8-график Жүйе бойынша ұжымдық резервтеу деңгейінде есептелген портфельдер үшін ККШ деңгейі аздап ұлғайды, бұл ретте жекелеген банктерде жоғары болып қалды

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

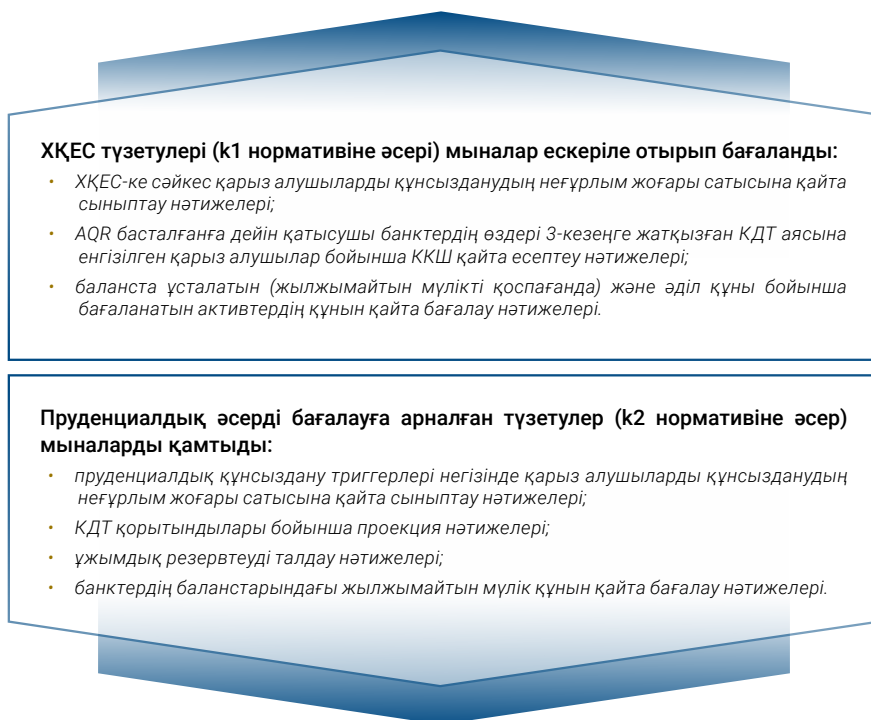
Ескертпе: Портфель бойынша RETSML портфельдері бойынша ККШ деңгейі осы сегменттің ірі қарыз алушылары үшін ҚДТ нәтижелерін ескере отырып көрсетілген

Кестеде қарыз алушылардың саны шамалы болған портфельдер көрсетілмеген және сәйкесінше есептеу нәтижелері репрезентативті емес

Жалпы түзету және капиталға әсер ету жұмыс блогы

AQR жұмыстарының барлық блогтарының нәтижелері капиталға қойылатын талаптар тұрғысынан түзетулердің жалпы әсерін анықтау және капиталдың жеткіліктілік деңгейіне бағалау проекциясын жүргізу мақсатында біріктірілді. Түзетулер екі санатқа бөлінді: ХҚЕС әлеуетті түзетулері және пруденциялық әсерді бағалау үшін әлеуетті түзетулер (2-сурет).

2-сурет k1 және k2 капитал нормативтеріне әсері AQR түзетулерінің түріне байланысты есептелді

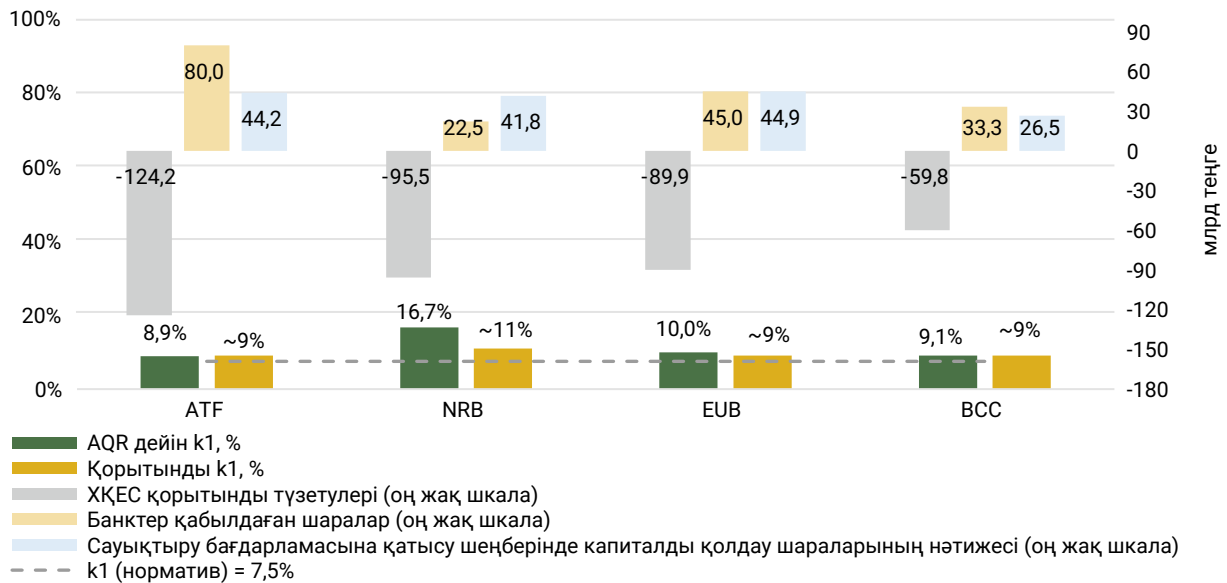

Ескертпе: k1 капитал нормативіне әсер салық әсерін және кейінге қалдырылған салық активтеріндегі өзгерістерді ескере отырып бағаланды

AQR нәтижелері бойынша 2019 жылғы 1 сәуірдегі есепті күнге ХҚЕС-тің қорытынды түзетулері 429 млрд теңгені құрады, оның 180,3 млрд теңгесін жекелеген банктер қосымша қамтамасыз етуді қабылдау, проблемалық несиелердің бір бөлігін өтеу, қосымша провизиялар мен есептен шығару арқылы шығындарды көрсете отырып, активтердің сапасын жақсарту бойынша жұмыстарымен реттеді (4.9-график).

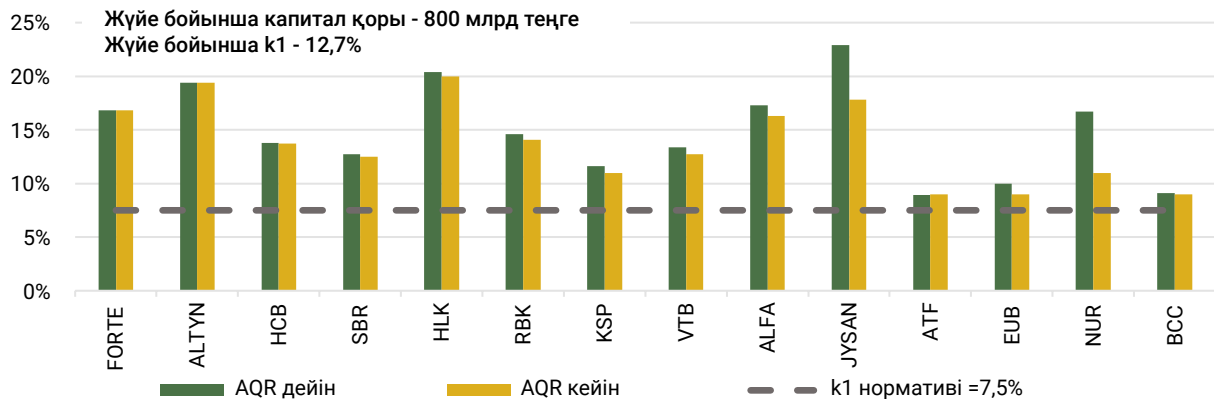
AQR кезеңінде жүзеге асырылған шараларды және Қаржылық тұрақтылық бағдарламасының әсерін ескере отырып, k1 капитал нормативінің алынған мәндері банктердің бұл нормативті капитал қорымен сақтағанын көрсетті (4.10-график).

4.9-график AQR кезеңінде іске асырылған шараларды және қаржылық тұрақтылық бағдарламасының әсерін ескере отырып, төрт банктің k1 капиталын түзету нәтижелері пруденциялық нормативтің сақталуын көрсетті

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

4.10-график AQR нәтижелері жүйе бойынша k1 капитал қорының бар екендігін көрсетті

Дереккөзі: Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктері активтерінің сапасын бағалау нәтижелері бойынша қорытынды есеп

Пруденциалдық әсерді бағалау үшін қорытынды түзетулер, атап айтқанда, ұжымдық бағалау, жылжымайтын мүлік объектілерін қайта бағалау және кредиттік құнсызданудың пруденциялық триггерлерін қолдану негізінде резервтеу модельдерін бағалау нәтижелері k2 жалпы реттеуші капиталының жеткіліктілігін бағалау кезінде пайдаланылды. Осылайша, AQR нәтижелері k2 пруденциялық капиталының жүйелік деңгейдегі қоры AQR жүргізу күніне пруденциалдық тұрғыдан тәуекелдерді жабудың толықтығы үшін жеткілікті екенін көрсетті.

4.4 Активтерді қорғау құралы (Asset Protection Scheme)

2020 жылы Үкімет, Ұлттық Банк және Агенттік Проблемалық кредиттер қорының ақылы кепілдігі түрінде активтерді қорғаудың қосымша құралын айқындады. Бұл құрал әлеуетті тәуекелдерді толық қамтуға бағытталған.

AQR нәтижелерін ескере отырып, активтерді қорғау құралы AQR қатысушы банктерге активтердің сапасын жақсарту бойынша барлық қажетті шараларды іске асыруға мүмкіндік берді. Тиісті бағдарлама бюджет

қаражатын пайдаланбай қосымша капиталдандыру және тәуекелдерді шектеу міндеттемелерін өзіне қабылдаған банктерге қаражаттың ақылы және қайтарымды талаптарында қатысуға мүмкіндік берді.

Банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру бағдарламасы шеңберінде (Ұлттық Банк 2017 жылғы маусымда қабылдаған) банктер, оның ішінде активтерді қорғау құралын пайдалана отырып, капитал буферін құруға баса назар аударды. Атап айтқанда:

- банктерді акционерлердің қаражаты есебінен AQR қорытындылары мен провизиялар көлемі арасындағы айырманың кемінде 50 % мөлшерінде қосымша капиталдандыру;
- проблемалық кредиттер қорының ақылы негізде 5 жылға ақшалай емес ақылы кепілдік (жылдық мәнінде 3%) беруі. Кепілдік ХҚЕС-ке сәйкес банктердің балансындағы активтердің құнын төмендетудің әлеуетті тәуекелдерін жабу құралы болды;
- банктердің акционерлерге дивидендтер мен банктердің басшылығына бонустар төлеуді шектеу, тәуекел деңгейі жоғары қарыздар беру, әкімшілік шығыстарды қысқарту және өзге де операциялық емес шығыстарды оңтайландыру, реттеушінің талаптарына сәйкес қаржылық коэффициенттердің мәндерін ұстану жөнінде қатаң талаптарды қабылдау сияқты іс-шаралар көзделген болатын.

Банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру бағдарламасына төрт банк («ЦентрКредит Банкі» АҚ, «АТФБанк» АҚ, «Еуразиялық банк» АҚ, «Нұрбанк» АҚ) кірді. AQR өткізу кезінде аталған банктер активтердің сапасын жақсарту бойынша айтарлықтай жұмыс жүргізді. Жаңа кепілдіктерді қабылдау, проблемалық қарыздардың бір бөлігін өтеу, шығындарды провизиялар және есептен шығару арқылы көрсету 2019 жылғы 1 сәуірдегі AQR бағалау есебінде келтірілген капиталдың жеткіліктілігі бойынша ахуалдың айтарлықтай жақсаруына әкелді (нәтижелер осы Есептің 4.3-ші бөлімінде келтірілген).

4.5 Түзету шараларының жоспарлары

AQR нәтижелері бойынша қатысушы банктерге қатысты активтердің таза құнын түзету немесе провизиялардың қосымша көлемін қалыптастыру бойынша тікелей талаптар қойылмады. Бұл ретте AQR шеңберінде пайдаланылған тәсілдерді, практикаларды, әдіснамаларды кейіннен практикаға енгізу банктердегі қаржылық есепке алудың және тәуекелдерді бағалаудың барлық бизнес-процестерін жақсартуға әкеледі.

Осы мақсаттар үшін 2020 жылғы сәуірде AQR қатысушы банктер анықталған кемшіліктерді 2023 жылдың соңына дейін орындалу мерзімімен жоюға бағытталған Түзету шараларының жоспарларын әзірледі және реттеушімен келісті.

Түзету шараларының жоспарлары жеке шараларды (әрбір банктегі нақты бұзушылықтарды/кемшіліктерді жоюға бағытталған іс-шаралар) және жалпы түзету шараларын (бизнес-жоспарлау, бюджеттеу, тәуекел-тәбеті және т.б. сияқты бизнес-процестерді жаңарту) көздейтін блоктарға бөлінген.

Атап айтқанда, жеке шаралар мынадай түзетулерді қамтиды:

- халықаралық практикаларға және ХҚЕС-ке сәйкестендіру бөлігінде есепке алу саясаттары мен практикаларын түзету;
- кредиттеу, андеррайтинг рәсімдерін, активтердің сапасын түзету (қарыз алушыларды қаржылық талдау, провизияларды есептеу, қарыз алушылардың байланыстылығын анықтау);
- кепілдік қамтамасыз етудің әділ құнын бағалауды түзету (бағалауда қолданылатын тәсілдерді таңдау, дисконттар мен сатуға жұмсалған шығындарды есепке алу);
- ұжымдық резервтеу модельдерін түзету (статистика мен модельдерді валидациялау, дефолт ықтималдығы көрсеткіштерін (PD) және AQR тәсілдерін ескере отырып дефолт жағдайындағы шығындарды (LGD) қайта қарау);
- қаржы құралдарының әділ құнын бағалауды түзету (тәуелсіз құндық бағалауды (IPV) жүргізу, кредиттік тәуекелді ескере отырып түзету, жіктеудің дұрыстығы);

- капиталдың жеткіліктілігін есептеуді түзету (өзін-өзі қаржыландыруды болдырмау, тәуекел дәрежесі бойынша мөлшерленген активтерді (RWA) қайта есептеу).

Жалпы шаралар ықпал етуге бағалау жүргізуді және жоғарыда келтірілген іс-шараларды, сондай-ақ қызметкерлердің тиімділігінің негізгі көрсеткіштерін (KPI) ескере отырып, бизнес-жоспарлау, бюджеттеу, тәуекел-метрик, тәуекел-тәбеті рәсімдерін қайта қарауды көздейді.

Банктердің түзету шараларын іске асыруы мынадай реттілікпен жүзеге асырылатын болады:

- 2020 жыл: жаңартылған тәсілдерді ескере отырып, әдіснамалар жобаларын әзірлеу (банктер кредиттеу рәсімдерін, кредиттік құжаттаманың толықтығын өзгерту жөніндегі әдіснамалар әзірледі);
- 2021 жыл: жобаларды Агенттікпен келісу, жаңартылған ішкі нормативтік құжаттарды бекіту, пилоттық жобаны жүргізу және кейіннен автоматтандыру үшін техникалық тапсырмаларды дайындау;
- 2022 жыл: пилоттық жобаны аяқтау және бизнес-процестерге енгізу, автоматтандыруды бастау;
- 2023 жыл: автоматтандыруды аяқтау және іс-шаралар жоспарларын толық орындау.

Түзету шараларының жоспарлары әзірлеу рәсімдерінде нақты бірізділікке ие бола отырып ағымдағы бизнес-модельдерге байланысты банктердің қызметін жетілдіруге әкеледі және кредиттік операциялар шеңберінде тәуекел-тәбеттің жоғары деңгейін және андеррайтинг рәсімдеріндегі кемшіліктерді реттеуге бағытталған.

Іс-шаралар бұзушылықтар мен кемшіліктерді нақты жоюды көздеп қана қоймайды, сонымен қатар банктердің қызметіне әсерді кейіннен бағалай отырып, әдіснаманың өзгеруінен бастап, банктің қолданысқа енгізілген барлық бизнес-процестерін жетілдіруге, оларды ішкі бизнес-процестерге енгізуге, деректерді жинауға, ішкі бақылауды қамтамасыз етуге, кредиттік саясаттан ауытқуларды барынша азайтуға, ақпараттық жүйелерді толық автоматтандыруға бағытталған.

Банктердің AQR қорытындылары бойынша түзету шаралары жоспарларын іске асыруы қадағалау процесін озық тәуекелге бағдарланған қадағалау жағына қарай жалпы трансформациялау мен нақтылаудың аса маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Жалпы алғанда, AQR барысында Қазақстан Республикасының банк жүйесін нығайтуға және дамытуға, оның дағдарыстық құбылыстарға қарсы тұру қабілетін арттыруға, сондай-ақ қаржы жүйесінің ашықтығын арттыруға бағытталған іс-қимылдарды одан әрі іске асыру үшін негіз қалыптастырылғанын және бастапқы нүкте қойылғанын атап өтуге болады.

4.6 AQR мұрасы

Болашақта банк секторында теңгерімсіздіктердің жинақталуын болдырмау және қадағалау процесін жетілдіру мақсатында 2019 жылдан бастап реттеушінің тәуекелге бағдарланған қадағалауға көшуі жүзеге асырылды. Тәуекелге бағдарланған қадағалаудың негізінде Еуропалық Орталық Банктің қазіргі уақытта қолданатын SREP (Supervisory review and evaluation process) әдіснамасы және уәжді пайымдау институтын пайдалану жатыр, бұл бастапқы сатыларда ертерек алдын ала түзету шараларын қолдануға мүмкіндік береді.

SREP әдіснамасын Еуропаның көптеген елдерінің реттеушілері, оның ішінде Англия Банкі мен ЕОБ пайдаланады. 2014 жылдан бастап ЕОБ және басқа да реттеушілердің қадағалау процесінің практикасы тұрақты қадағалау процесіне банктердің нақты қаржылық жағдайының толық көрінісін алуға және жүйелік тәуекелдердің жинақталуын болдырмауға мүмкіндік беретін AQR және стресс-тестілеу құралдарын енгізу жолымен кеңейтілді.

Агенттіктің жоспарына үздік халықаралық тәжірибелерді ескере отырып, SREP AQR және қадағалау стресс-тестілеу нәтижелерін интеграциялау арқылы қолданыстағы қадағалау процесін жетілдіру кіреді.

Бұл процесті толыққанды енгізуге ағымдағы реттеушілік есептіліктің жетілмегендігі, ақпарат көздері мен арналарының бытыраңқы болуына, сондай-ақ көрсеткіштер тізбесінің толық болмауына байланысты активтердің сапасын талдау және бағалау үшін кейбір банктерде автоматтандырудың төмен деңгейі кедергі келтіреді.

Қазіргі уақытта Агенттік озық талдау құралдарын қолдана отырып, банк секторының тәуекелдерін бағалаудың үздік халықаралық тәжірибесін енгізу арқылы қадағалау практикаларын жетілдіру бағытындағы

жұмысты жалғастыруда. Атап айтқанда, Агенттік Big Data элементтерін пайдалана отырып, қадағалау процесі мен реттеуші есептілікті автоматтандыру саласында жұмыстар жүргізуді жоспарлап отыр. Бұдан басқа, Агенттіктің және банктердің кәсіби құзыреттерін күшейту жөніндегі болашақ іс-шаралар қадағалау процесіне AQR негізгі элементтерін интеграциялау және банктердегі тәуекелдерді басқару практикаларының превентивтілігін және бағалау сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Жүргізілген жұмыстың нәтижелері бойынша қадағалау процесінің мәселелері бойынша заңнамаға қосымша түзетулер, сондай-ақ реттеушілік есептілікті жетілдіру және модельдердің сезімталдығы мен алынатын нәтижелердің сапасын арттыру жөніндегі іс-шаралар әзірленетін болады.

Бұдан бөлек, Агенттік AQR негізгі элементтерін қадағалау процесіне интеграциялау жоспарланып отыр. Осылайша, 3-5 жыл перспективасында жыл сайынғы AQR нысаналы моделі ретінде оны аудиторлардың, тәуелсіз бағалаушылар мен консультанттардың қатысуынсыз, бірақ нәтижелердің статистикалық дәлдігі сақталған және барлық банктерді қамтитын жағдайда өткізу жоспарлануда.

Нысаналы модельге көшкенге дейін Агенттік банктердің деректерін шектеулі пайдалана отырып және реттеуші есептілік пен баламалы көздерінде бар осы көрсеткіштердің негізгі тәуекелдерге шоғырлануды көздейтін базалық AQR моделін қолданатын болады.

Активтердің сапасын толық ауқымды тәуелсіз бағалауды экономиканың белгілі бір даму циклдерінің аяқталуына немесе сектордағы елеулі өзгерістердің болуына қарай жүргізу болжанып отыр.

5-тарау

Банк секторының кредиттік тәуекелдері

5.1 Несие портфелінің сапасы

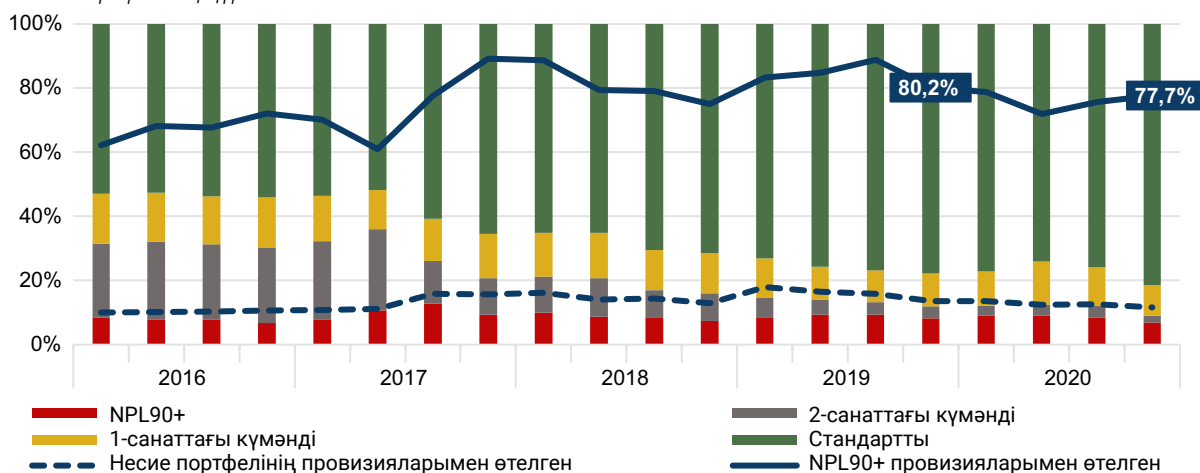
Талданып отырған кезеңде банктердің несие портфелінің сапасы, негізінен, 2020 жылы аяқталған толық ауқымды AQR тексерудің нәтижесінде, сондай-ақ COVID-19 пандемиясының таралуына байланысты іске асырылған тәуекелдер жағдайында банктердің капиталын және өтімділігін босатуға бағытталған пруденциалдық сипаттағы реттеушілік жеңілдіктерді енгізу салдарынан жақсарды. Проблемалық қарыздардың қысқаруы банктердің AQR іске асыру кезінде активтердің сапасын жақсарту жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруы, біріктіру үрдісінде жекелеген банктермен проблемалық қарыздарды өз бетімен реттеуі, сондай-ақ дәрменсіз банкті жүйеден шығару есебінен болды. Несие портфелін провизиялау деңгейі аздап азайып, күтілетін кредиттік шығындарды толық өтеуге жеткіліксіз болып қалып отыр.

2020 жылдың қорытындысы бойынша Ұлттық Банктің бағалауы бойынша⁸ NPL90+ және күмәнді қарыздарды қамтитын проблемалық қарыздардың көлемі 22,1%-дан 18,6%-ға дейін қысқарды, оның ішінде NPL90+ үлесі 8,1%-дан 6,9%-ға дейін, күмәнді қарыздар үлесі – 14,0%-дан 11,7%-ға дейін төмендеді. Бұл ретте банктердің реттеушілік есептілігіне сәйкес ХҚЕС бойынша 3-кезеңге жатқызылған проблемалық қарыздардың үлесі 2020 жылы 16,9% болды. 2020 жылы жүйе бойынша несие портфелін провизиялау коэффициенті 13,5%-дан 11,6%-ға дейін төмендеді, оның ішінде негізінен ірі банктердің жұмыс істемейтін қарыздарының басым бөлігін, оның ішінде Қаржылық орнықтылықты арттыру бағдарламасына қатысу шеңберінде есептен шығару есебінен NPL90+ қарыздарын провизиялармен өтеу 80,2%-дан 77,7%-ға дейін қысқарды (5.1-график).

Несие портфелінің сапасын жақсартуға 2019 жылы жүргізілген банктер активтерінің сапасын тәуелсіз бағалау (AQR) айтарлықтай әсер етті. Атап айтқанда, AQR нәтижелерін ескере отырып, банктер бірқатар активтер бойынша қосымша кепілмен қамтамасыз етуді қабылдау, дефолт жағдайындағы бірқатар міндеттемелер бойынша өндіріп алуды жүргізу, кредиттік сапасы төмен қарыздарды өтеу, сондай-ақ банктердің баланстарынан проблемалық қарыздардың бір бөлігін есептен шығаруды көздейтін активтердің сапасын арттыру жөніндегі іс-шараларды жүргізді. Сонымен қатар жекелеген банктердің акционерлері іске асырылып жатқан Банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру бағдарламасы шеңберінде капиталға қосымша салымдар жасады. Бұл провизияларды қосымша қалыптастыру, проблемалық берешекті өтеу және қарыздар бойынша қосымша кепілмен қамтамасыз етуді қабылдау арқылы кредиттік шығындардың елеулі үлесін тануға мүмкіндік берді (5.2-график).

5.1-график Жалпы несие портфелінің сапасы жақсарды. NPL90+ және күмәнді қарыздардың үлесі стандартты қарыздардың өсуі есебінен төмендеді

Несие портфелінің құрылымы

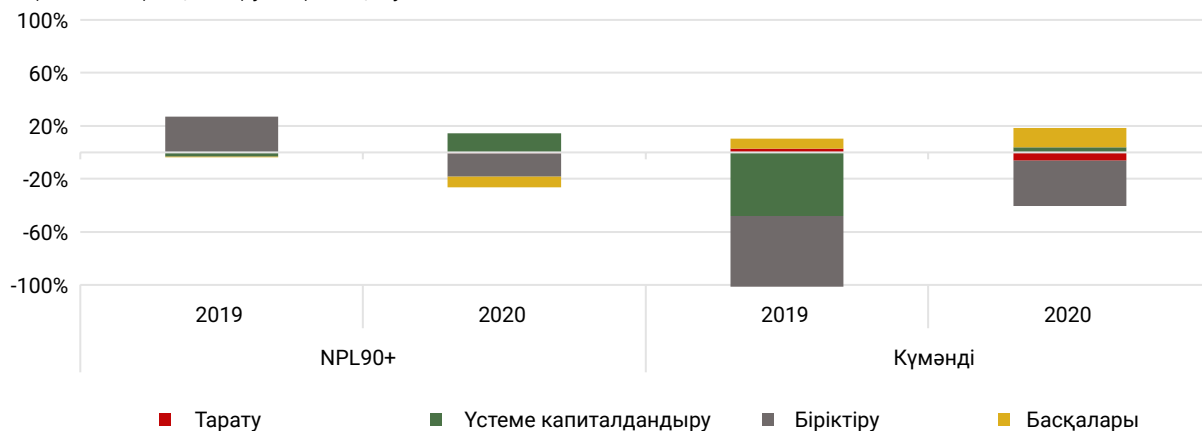
Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: 1) NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар; Күмәнді қарыздар – NPL90+ қоспағанда, ҚРҰБ бағалауы бойынша төмен қайтарылымдылық белгілері бар қарыздар; 2) График ретроспективада техникалық қателіктерге жол берілуіне байланысты жекелеген банктер жаңартқан алдыңғы жылдардағы өзектілендірілген деректерді ескере отырып, банктердің реттеушілік есептілігі негізінде құрылған

⁸ Кредиттік тәуекелді талдау мақсаты үшін жаңартылған әдістемеге сәйкес жеке қарыз деңгейінде Кредиттік тіркелімнің деректері негізінде Ұлттық Банк есептеген қарыздар сапасының индикаторлары қолданылды. Атап айтқанда, ағымдағы Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есепті жасау кезінде әдіснамадағы өзгерістер алдыңғымен салыстырғанда корпоративтік, сол сияқты бөлшек портфельдердің күмәнді қарыздарының сапасын бағалау өлшемшарттарын қайта қарау бөлігінде қозғалды. Сонымен бірге, қарыздар санаттары бойынша бөлу сақталды. Осылайша, мынадай белгілер орын алады: NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар; күмәнді қарыздар (1, 2-санаттар) – Ұлттық Банктің бағалауы бойынша негізгі борыш бойынша ақша ағындары жоқ және жоғары жинақталған есептелген сыйақысы бар қайтарылмау белгілері бар қарыздар. 2-санаттағы күмәнді қарыздардың төмен сапа белгілері бар; проблемалық қарыздар – NPL90+ және күмәнділердің жалпы көлемі; стандартты қарыздар – Ұлттық Банктің бағалауы бойынша күмәнді қарыздар белгілері жоқ қарыздар

5.2-график Несие портфелінің сапасы банктердің активтердің сапасын арттыру жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыруы және жекелеген банктердің біріге бастауы есебінен жақсарды

Көрсеткіштердің өзгеруіне үлес қосу

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: 1) Тарату – 2020 жылы лицензиядан айырылған «Tengri Bank» АҚ; Бірігу – 2019 жылы «Цеснабанк» АҚ мен «First Heartland Bank» АҚ-ны біріктіру арқылы 2020 жылдың соңында «АТФ Банк» АҚ акцияларын сатып алған «First Heartland Jysan Bank» АҚ құрылды; Үстеме капиталдандыру – банк секторының орнықтылығын арттыру бағдарламасына қатысушы 4 банк

Сонымен қатар талданып отырған кезеңде банк секторында екі ірі мәміле өтті. Атап айтқанда, 2019 жылдың басында «Цеснабанк» АҚ мен «First Heartland Bank» АҚ-ны біріктіру арқылы «First Heartland Jysan Bank» АҚ құрылды, ол 2020 жылдың соңында «АТФ Банк» АҚ акцияларының бақылау пакетін сатып алды. Көрсетілген мәмілелер күмәнді қарыздардың, сол сияқты NPL90+ қарыздарының үлесін қысқарту бөлігінде осы банктердің несие портфелінің сапасына оң әсер етті.

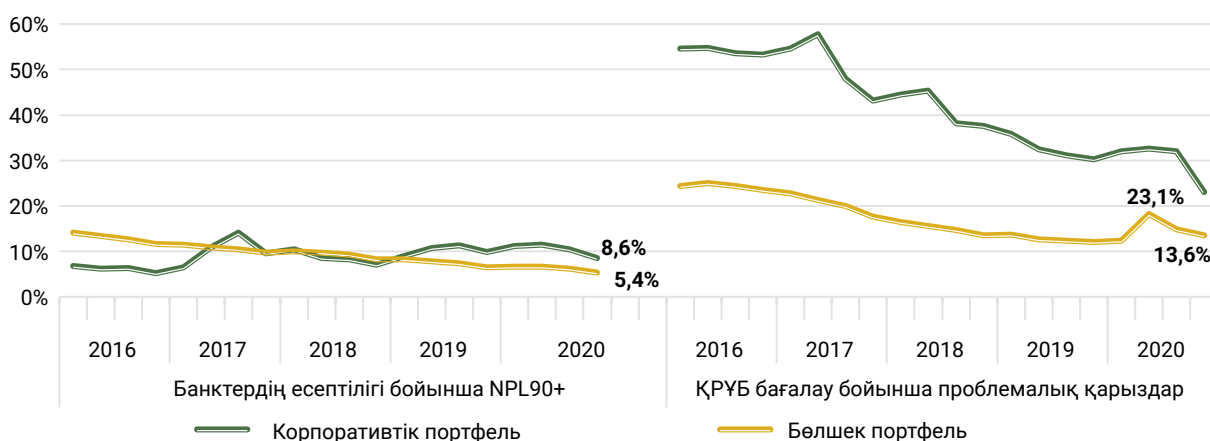
Жүйе деңгейінде несие портфелінің сапасын жақсартуға лицензияны қайтарып алу сәтінде қайтарылмайтын қарыздар үлесі банктің несие портфелінің 83%-ын құраған «Tengri Bank» АҚ-ның жүйеден шығуы аздап әсер етті.

Тарихи кредиттік тәуекелдің едәуір деңгейі корпоративтік сегментте шоғырланған. 2020 жылдың қорытындысы бойынша корпоративтік портфельдің сапасы жақсарды, алайда, бөлшек портфельден төмен болып қалды. Есептілік бойынша NPL90+ корпоративтік қарыздардың үлесі 8,6% болды, бұл ретте Ұлттық Банктің бағалауы бойынша корпоративтік портфельдегі күмәнді қарыздарды ескере отырып, 2020 жылы 7,2 пт төмендеуіне қарамастан NPL90+ көлемі жоғары болып 23,1%-ын құрады (5.3-график).

Корпоративтік портфельдің күмәнді қарыздарын төмендетуге AQR шеңберінде банктердің проблемалы қарыздар бойынша есептен шығару және кешіру есебінен мүлкіт және талап ету құқықтарын іске асыру, қарыз алушыларды қайта қаржыландыру және қайта құрылымдау, сондай-ақ банктердің мүлкіт қайта бағалауы нәтижесінде дисконтты тану бойынша жүргізген іс-шаралары ықпал етті.

5.3-график Корпоративтік қарыздардың сапасы жақсарды, бірақ бөлшек қарыздардан төмен болып қалып отыр

Проблемалы қарыздардың үлесі

Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар; проблемалы қарыздар – NPL90+ есептегенде ҚРҰБ бағалауы бойынша төмен қайтарылымдылық белгілері бар қарыздар

5.2 Несие портфелінің сапасына COVID-19 әсері

COVID-19 пандемиясына байланысты төтенше жағдай режимін енгізу экономиканың барлық секторына айтарлықтай әсер етті. Кәсіпорындардың жұмысын мәжбүрлі түрде тоқтатылуы, азаматтардың қозғалысына қатаң белгіленген шектеулерді ескере отырып, міндетті түрде оқшаулау халықтың мобильділігінің төмендеуіне әкеліп соқты және тауарлар мен қызметтерге сұраныс көлемінің қысқаруына ықпал етті. Корпоративтік сектор, әсіресе, шағын және орта бизнес ең осал жағдайда болды.

Айналымдардың азаюы және түсімнің жоғалуы салдарынан компаниялардың үздіксіз өндірісті қамтамасыз ету үшін айналым қаражатын толықтыруға қарыз қаражат алу қажеттілігін арттырды. Банк секторы, бір жағынан, қарыз алушылар кредитке өте мұқтаж болды, ал екінші жағынан, кредиттік тәуекелдер деңгейі ұлғайған жағдайға тап болды.

Осы жағдайларда пандемиямен күрес шеңберінде шектеу шаралары енгізілгеннен кейін Үкімет Ұлттық Банкпен және Агенттікпен бірлесіп сондай-ақ қарыздарға қызмет көрсету бойынша борыштық жүктемені төмендету (төлемдерді кейінге қалдыру) бөлігіндегі іс-шаралар да көзделген экономиканың нақты секторын және халықты қолдау бойынша дағдарысқа қарсы шаралар топтамасын іске асырды.

Банктердің тарапынан экономиканың нақты секторын кредиттеу қабілетін қолдау үшін банк секторының орнықтылығын сақтау мақсатында Агенттік пандемия кезеңінде пруденциялық талаптарды жеңілдету арқылы банктердің меншікті капиталы мен өтімділігіне қысымды төмендету үшін уақытша регуляторлық жеңілдіктерді қабылдады. Бұл шаралар банктерге кредит беруді төмендетпеуге, сол арқылы экономика субъектілерінің іскерлік белсенділігін қолдауға мүмкіндік берді.

Сонымен бір мезгілде, 2020 жылғы 16 наурыз – 1 қазан аралығындағы кезеңде карантиндік шектеу шараларын енгізуден зардап шеккен халыққа және жеке кәсіпкерлерді қоса алғанда, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілеріне борыш жүктемесін азайту үшін қарыздар бойынша төлемдерді 90 күнге дейінгі кезеңге кейінге қалдыру мүмкіндігі берілді.

Бұл шара қарыз алушыларға қолдау шараларының қолданылу кезеңінде қарыз жүктемесін төмендетуге, ал банктерге – кредиттік портфельдер сапасының нашарлауын танудың бірқалыпты үрдісін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Атап айтқанда, реттеулік жеңілдіктерге сәйкес, қарыз алушының қаржылық жағдайының нақты көрсеткіштерін бағалау негізінде қарыз алушының ақша қаражаттарының қозғалысы несие бойынша келісімшарттық міндеттемелерді өтеуге (негізгі борыш пен сыйақыны қоса алғанда) жеткілікті болады деп күтілген жағдайда мерзімін кейінге қалдырылған төлемдерді алған қарыз алушыларды банктер қаржылық қиындықтарға тап болған деп танымауы мүмкін⁹.

Төлемді кейінге қалдыру халықтың әлеуметтік осал топтарына, атаулы әлеуметтік көмек алушыларға және халықты жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі жергілікті органда тіркелген жұмыссыздарға автоматты түрде (қарыз алушының келісімімен өтінішті және өзге де растайтын құжаттарды ұсынбай-ақ) берілді. Басқа қарыз алушыларға қаржылық жағдайының нашарлау себептері (уақытша еңбекке жарамсыздық, ақы төленбейтін еңбек демалысында болу, еңбек қатынастарын тоқтату, жалақы төлеуді тоқтата тұру және басқалар) көрсетілген өтініш беру қажет болды.

Қызметтері төтенше жағдайды енгізу нәтижесінде неғұрлым зардап шеккен экономика секторларына сәйкес келген немесе қаржылық жағдайы нашарлаған кезде ЖК қоса, ШОБ субъектілеріне төлемді кейінге қалдыру ұсынылды¹⁰. Карантин шектеу шараларын енгізу нәтижесінде қызметі шектелген, тыйым салынған не тоқтатылған субъектілердің тізбесіне экономиканың 12 саласынан 346 экономика қызмет түрлері кірді.

⁹ «Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік құқықтық актілеріне қаржы нарығын реттеу мәселелері бойынша өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі Басқармасының 2021 жылғы 28 мамырдағы № 68 қаулысы

¹⁰ «Төтенше жағдайды енгізу нәтижесінде зардап шеккен халықтың, шағын және орта бизнестің қарыздары бойынша негізгі борыш пен сыйақы сомаларын төлеуді тоқтата тұру тәртібін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі Төрағасының 2020 жылғы 26 наурыздағы № 167 бұйрығы

Банктердің жедел ақпаратына сәйкес¹¹ 2020 жылғы 16 наурыз – 1 қазан аралығындағы кезеңде қарыздар бойынша төлемдердің мерзімін кейінге қалдыруды 12,5 мың заңды және 1,9 млн жеке тұлғалар пайдаланды, олардың қарыз алушылардың жалпы санындағы үлесі тиісінше 41,5% және 33%-ды құрады. Қарыздар бойынша кейінге қалдырылған төлемдердің жалпы сомасы заңды тұлғалар бойынша 209 млрд теңге және жеке тұлғалар бойынша 268 млрд теңге болды. Жалпы, бұл шара ШОБ пен ЖК несие портфелінің 28,8%-на немесе 1,1 трлн теңгеге, сондай-ақ бөлшек несие портфелінің 29,6%-на немесе 2,0 трлн теңгеге іске асырылды.

Кредиттік портфельдің сапасына COVID-19 әсерін бағалау үшін Ұлттық Банк 01.03.2020 жылдан (қолдау шаралары іске асырылғанға дейін) 01.02.2021 жылға дейін аралығындағы кезеңде (қолдау шараларының қолданылуы аяқталған күн) қарыздар бойынша төлемдерді кейінге қалдыруды алған қарыз алушылар бойынша банктер портфельдерінің сапасына талдау жүргізді¹². Пандемия дамуының жоғары белгісіздігі және оның қарыз алушылардың төлем қабілеттілігіне әсері жағдайында неғұрлым бейтарап бағалау үшін талдау кейінге қалдырылған төлемдер сомасы бойынша емес, негізгі қарыз сомасы бойынша жүргізілді.

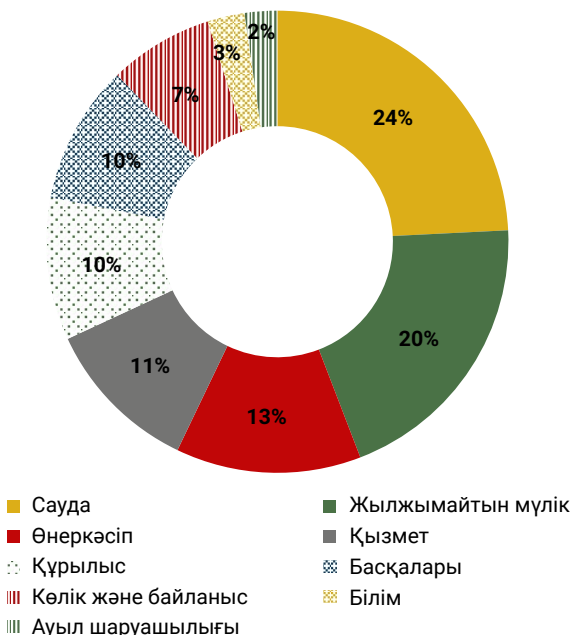
Корпоративтік портфельдің салалық құрылымы бойынша төлемдерді кейінгі қалдыруды алған қарыз алушылардың ең көп саны сауда – 24%, жылжымайтын мүлік – 20%, өнеркәсіп – 13% және қызмет көрсету – 11% салаларына тиесілі болды (5.4-график).

Бөлшек портфель құрылымында төлемдерді кейінге қалдыруға жататын қарыздардың үлесі тұтынушылық кепілсіз қарыздарға – 40% және ипотекалық қарыздарға – 28% тиесілі болды (5.5-график).

5.4-график Корпоративтік портфельдегі сауда және жылжымайтын мүлік секторларының қарыз алушылары қарыз бойынша төлемді кейінге қалдырудың негізгі алушылары болды **5.5-график Бөлшек портфельдің кепілсіз және ипотекалық қарыздары қолдау шараларына неғұрлым тәуелді болды**

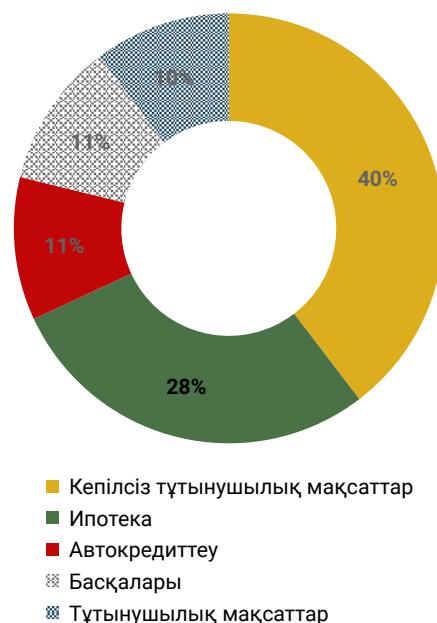
Корпоративтік портфель

01.03.2020

Бөлшек портфель

01.03.2020

Дереккөзі: Банктердің деректері негізіндегі ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Сауда – көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу; Жылжымайтын мүлік – жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар; Өнеркәсіп – өңдеу және тау-кен өнеркәсібі және карьерлерді қазу; Қызметтер – тұру және тамақтану бойынша қызметтер, денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер, өзге де қызмет түрлерін ұсыну; Көлік және байланыс – көлік және қоймаға қою, ақпарат және байланыс; Басқалары – әкімшілік және қосалқы қызмет көрсету саласындағы қызмет, кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет, өнер, ойын-сауық және демалыс, сумен жабдықтау; кәріз жүйесі, қалдықтарды жинау мен бөлуді бақылау, қаржы және сақтандыру қызметі, электрмен жабдықтау, газ, бу беру және ауа баптау, мемлекеттік басқару және қорғаныс; міндетті әлеуметтік қамсыздандыру, үй қызметшілерін жалдайтын және жеке тұтыну үшін тауарлар мен қызметтер өндіретін үй шаруашылықтарының қызметі

¹¹ Пандемия кезеңінде Агенттіктің атына ұсынылған банктердің ақпараты бойынша

¹² Талдау мемлекеттік қолдау шараларын алған банктерден, қарыз алушылардан алынған ақпарат негізінде жүргізілді

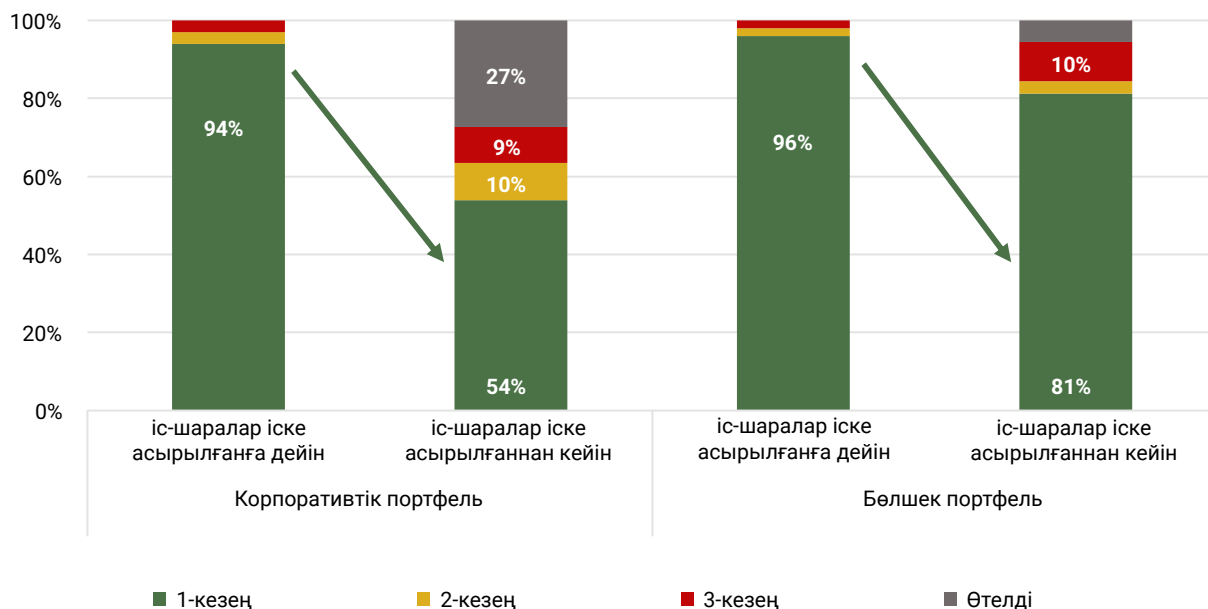
Банктер қарыздарын ХҚЕС бойынша көбінесе 1-кезеңге жатқызылған не карантин енгізілген кезде (2020 жылғы 16 наурызда) 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі болмаған, 2 және 3-кезеңдерге жатқызылған қарыз алушылардан төлемдерді кейінге қалдыру талап етілді.

Талданып отырған кезеңде төлемдерді кейінге қалдыра отырып берілетін қарыздардың сапасы келісім саны бойынша нашарлады – корпоративтік қарыз портфеліндегі 1-кезеңдегі қарыздардың үлесі 40,1 пт-қа, сондай-ақ бөлшек кредиттер портфелінде де 14,8 пт-қа қысқарды (5.6-график). Бұл ретте, ШОБ сегментінде 2 және 3-кезеңдерге жатқызылған қарыздардың үлесі 7 пт және 6 пт-қа, бөлшек портфельде тиісінше 1 пт және 8 пт-қа ұлғайды. Банктердің пандемия кезеңінде провизияларды қалыптастырмау мүмкіндігі бөлігіндегі реттеушілік жеңілдіктерге қарамастан, қарыздарды қайта сыныптау нәтижелері дағдарысқа қарсы шараларды аяқтау бойынша қалыптастыруға қажетті провизиялардың әлеуетті көлемін білдіреді.

Бұл ретте қарыз алушылардың төлем қабілеттілігі төмендеуі жағдайында 27% мөлшерінде өтелген корпоративтік қарыздардың елеулі көлемі қарыз алушылардың өз қаражаты есебінен ғана емес, қайта қаржыландыру есебінен де орын алуы мүмкін. Соңғы жағдайда тәуекелдер банктердің балансында сақталады, бұл болашақта күтілетін кредиттік залалдардың өсуіне әкелуі мүмкін.

5.6-график Төлемдерді кейінге қалдыруға жататын корпоративтік және бөлшек қарыздардың сапасы нашарлады

Келісімшарттар саны бойынша несиелердің үлесі

Дереккөзі: Банктердің деректері негізіндегі ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Төлемді кейінге қалдырудың қолданыс мерзімі 01.03.2020 – 01.02.2021 жж.

Құнсыздану кезеңдері арасындағы жүйе бойынша қарыздардың миграциясы төлемді кейінге қалдыру іске асыру мерзімінде 1-кезеңдегі корпоративтік қарыздардың үлесі 2-кезеңге (9%), 3-кезеңге (7%) қайта сыныптау немесе өтеу (28%) есебінен 56%-ға дейін төмендеді (5.7-график). 2-кезеңдегі қарыздардың үлесі елеусіз болып, 3%-ды құрады, оның үштен аса үлесі қолдау шараларын іске асырған уақытта 3 кезеңге ауысты. Сол уақытта 3 кезеңдегі кейбір қарыздардың сапасы, негізінен төлемді кейінге қалдыру іске асыру уақытта қарыз алушылар тарапынан қарыздарын жартылай өтеу есебінен жақсарғаны байқалды.

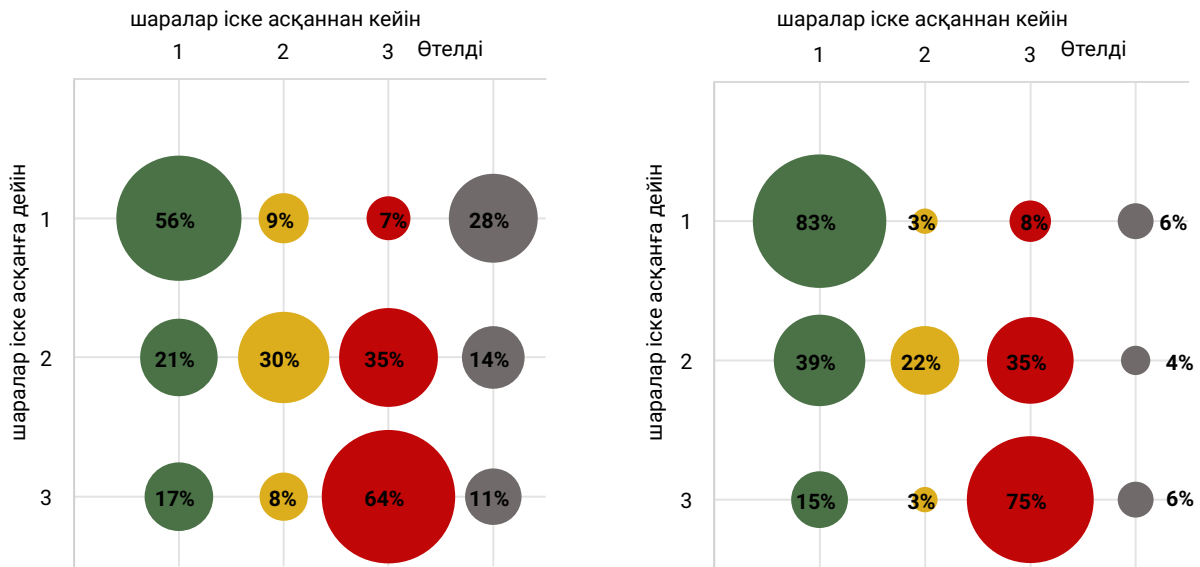
Төлемдері кейінге қалдырылған жеке тұлғалардың қарыздары бойынша бөлшек портфелінің сапасы корпоративтік портфельден әлдеқайда жоғары. 1-кезеңдегі бөлшек қарыздар үлесі қолдау шаралары іске асырылғаннан кейін 83% деңгейінде сақталды, сонымен қатар қолдау шаралары іске асырылғанға дейін және кейін мерзімде де 2 және 3-кезеңдегі қарыздардың үлесі шамалы болды.

Банктер төлемді кейінге қалдыруды ұсыну кезінде жаңа төлем кестелеріне сәйкес өтеу күндерін неғұрлым кеш мерзімдерге ауыстыру арқылы қарыз алушылардың төлем кестелерін қайта қарады. Бұл ретте төлемді кейінге қалдыруды қолдану кезеңінде қарыздар бойынша сыйақы есептеу тоқтатылмады, оны іс-жүзінде төлеу төлемді кейінге қалдыру аяқталғаннан кейін талап етіледі, соның салдарынан бұл борыштық жүктеменің өсуіне әсер етеді.

5.7-график Кредиттік портфельдің сапасына және, тиісінше, банктердің орнықтылығына төлемді кейінге қалдыруды алу нәтижесінде 2 және 3-кезеңдерге қайта сыныпталған қарыздар бойынша провизиялардың жеткілікті көлемінің болмауы әсер етуі мүмкін

Корпоративтік портфель

Бөлшек портфель

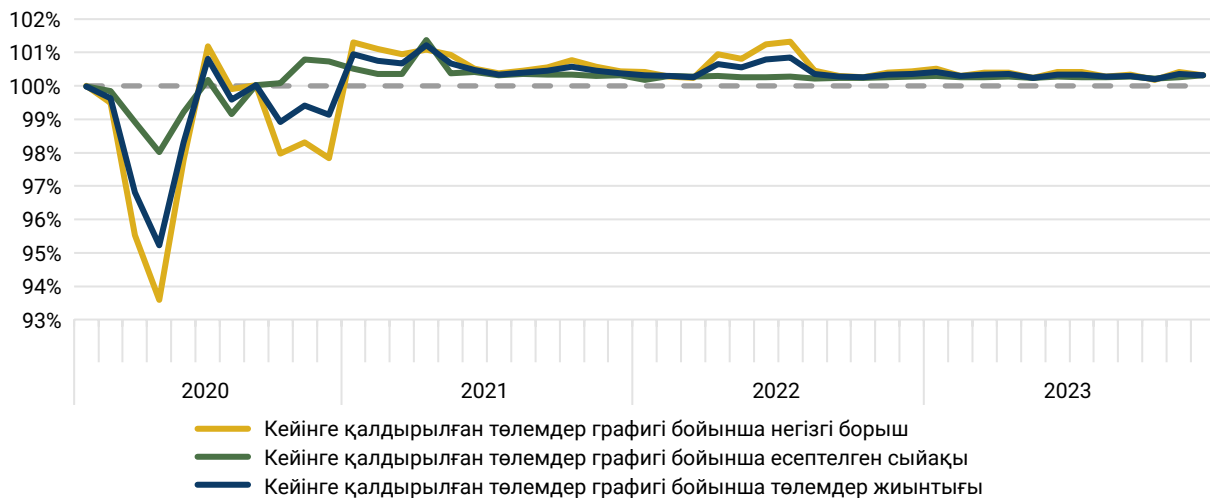
Дереккөзі: Банктердің деректері негізіндегі ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Артық өсудің ауданы құнсыздану кезеңдері бөлігінде негізгі борыш бойынша берешекке пропорционалды болды. 1) тік ось қолдау шаралары іске асырылғанға дейінгі қарыздар бойынша мәртебені көрсетеді, ол 01.03.2020 ж. жағдай бойынша мынадай түрде болады: 1-кезең – 94% / 96%, 2-кезең – 3% / 2%, 3-кезең – 3% / 2% корпоративтік / бөлшек портфель бойынша; 2) көлденең ось қолдау шаралары іске асырылғаннан кейінгі қарыздар бойынша мәртебені көрсетеді және қолдау шаралары іске асырылғанға дейін құнсыздану кезеңдерінің бөлінген үлестерін ескере отырып, қарыздар миграциясын көрсетеді

ШОБ субъектілері бойынша өтеуге арналған сомалар бойынша жүктеменің ең көп төмендеуі бірінші рет төлемді кейінге қалдыруды ұсыну кезеңінде мамырға (5,0 пт), сондай-ақ екінші рет төлемді кейінге қалдыруды ұсыну кезеңінде 2020 жылғы қарашаға (1,1 пт) және желтоқсанға (0,9 пт) тиесілі болды (5.8-график). Кейінге қалдырылған төлемдердің басым бөлігі 2021 жылғы I және II тоқсандарға ауыстырылды, бұл ретте көрсетілген кезеңдердегі кейінге қалдырылған төлемдердің көлемі ұлғаюы елеусіз болып, кемінде 1,2 пт-ты құрады.

5.8-график Банктер толық алмаған сомаларды келесі кезеңдерге бөлді

Төлемді кейінге қалдыруды алған корпоративтік қарыз алушылар төлемдерінің графигі

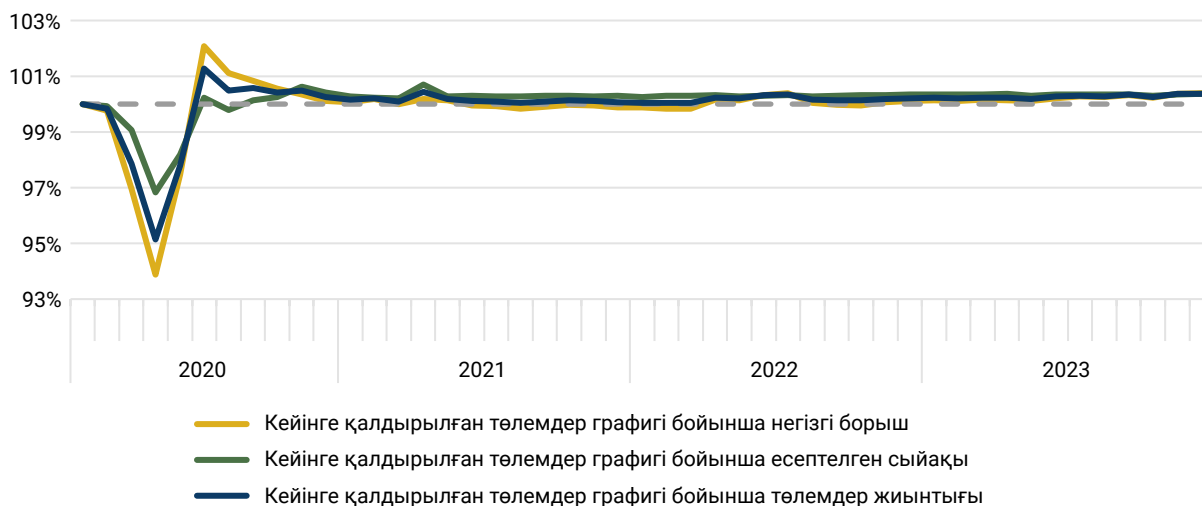
Дереккөзі: Банктердің ақпараты, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Ұсынылған төлемді кейінге қалдырудың қарыз алушылардың борыштық жүктемесіне әсерін талдау мақсатында Ұлттық Банк төлемді кейінге қалдыру кезеңінде төлем кестелері өзгертілген корпоративтік және жекебөлшек сегменттердің қарыз алушыларын кездейсоқ таңдау жолымен бағалау жүргізді. Графикті қалыптастыру кезінде қолдау шараларына дейін және одан кейінгі төлем графикалары салыстырылды. Қолдау шараларын іске асырғаннан кейінгі төлем графикалары 100% база ретінде қарастырылған қолдау шараларын іске асырғанға дейін төлем графикаларына ауытқу болып табылады

Жеке клиенттерге көрсетілген қолдау шарасының қысқа мерзімділігіне байланысты борыштық жүктеменің ең жоғары деңгейі 2020 жылғы тамызға тиесілі болды (5.9-график).

5.9-график **Кейінге қалдырылған төлемдерді теңестіру 2020 жылдың ішінде орын алды, кейіннен өтеу графиктеріндегі өзгерістер көп емес**

Кейінге қалдырылған бөлшек қарыз алушылардың төлем графигі

Дереккөзі: Банктердің ақпараты, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Ұсынылған төлемді кейінге қалдырудың қарыз алушылардың борыштық жүктемесіне әсерін талдау мақсатында Ұлттық Банк төлемді кейінге қалдыру кезеңінде төлем кестелері өзгертілген корпоративтік және жекебөлшек сегменттердің қарыз алушыларын кездейсоқ таңдау жолымен бағалау жүргізді. Графикті қалыптастыру кезінде қолдау шараларына дейін және одан кейінгі төлем графиктері салыстырылды. Қолдау шараларын іске асырғаннан кейінгі төлем графиктері 100% база ретінде қарастырылған қолдау шараларын іске асырғанға дейін төлем графиктерінен ауытқу болып табылады.

Осылайша, көрсетілген қолдау шаралары елдегі әлеуметтік шиеленісті уақытылы азайтуға және қысқа мерзімді кезеңде эпидемиологиялық жағдайға байланысты орын алған кредиттік тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік берді. Коронавирустық пандемия әлі аяқталған жоқ, осыған байланысты белгілі бір мемлекеттік шаралардың тиімділігі туралы біржақты қорытынды жасау әлі ерте. Дегенмен, мемлекет тарапынан бірнеше рет қолдау көрсетуі халық пен бизнес арасында масылдық көңіл-күйдің пайда болуына әкелуі мүмкін, бұл кейіннен қарыз алушылардың кредиттік тәртібіне әсер етуіне және жүйелі тәуекелдердің жинақталуына әкелуі мүмкін.

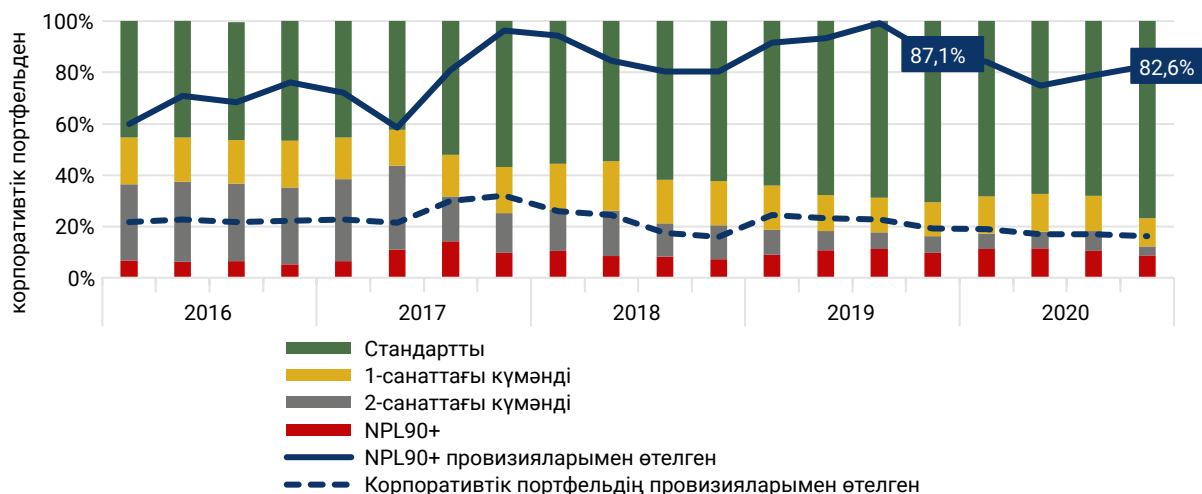
5.3 Корпоративтік портфельдің сапасы

Корпоративтік несие портфелінің сапасы жақсаруды жалғастырды. Талданып отырған кезеңдегі проблемалық қарыздардың айтарлықтай көлемін жекелеген банктер AQR-ді іске асыру кезінде реттеді. Сонымен қатар, іске асырған дағдарысқа қарсы шаралар банктерге COVID-19 пандемиясынан зардап шеккен корпоративтік қарыз алушылардың қарыздарына қызмет көрсету сапасының бағалауын төмендетпеуге мүмкіндік берді. Кредиттер бойынша төлемдерді кейінге қалдыру салдарынан қарыздарды жаппай қайта құрылымдау кредиттік шығындарының ықтимал көлемін жинақтау қаупін арттырады және бұл банктердің 2020 жылғы есептілігінде көрсетілмеген. Пандемияның таралу перспективаларының жоғары белгісіздік жағдайында экономикалық жағдайлардың одан әрі нашарлауы дағдарысқа дейінгі кезеңде тұрақты қаржылық жағдайға ие қарыз алушылардың төлем қабілеттілігіне нұқсан келтіруі мүмкін.

2020 жылы проблемалық корпоративтік қарыздардың көлемі қысқарды – NPL90+ 9,8%-дан 8,6%-ға дейін, күмәнді қарыздар – 19,6%-дан 14,6%-ға дейін төмендеді (5.10-график). Корпоративтік портфель сапасының жақсаруына қарамастан, нақты сектор қарыз алушыларының кредиттік тәуекел деңгейі жоғары деңгейде сақталуда, және де проблемалық қарыздар 2020 жылдың соңында корпоративтік портфельдің 23,2%-ын иеленді. Бұл ретте NPL90+ провизиялармен өтеу 2020 жылы 87,1%-дан 82,6%-ға дейін шамалы төмендеді.

5.10-график Корпоративтік портфельдегі проблемалық қарыздардың үлесі баланстарды тазарту есебінен төмендеді

Корпоративтік портфель

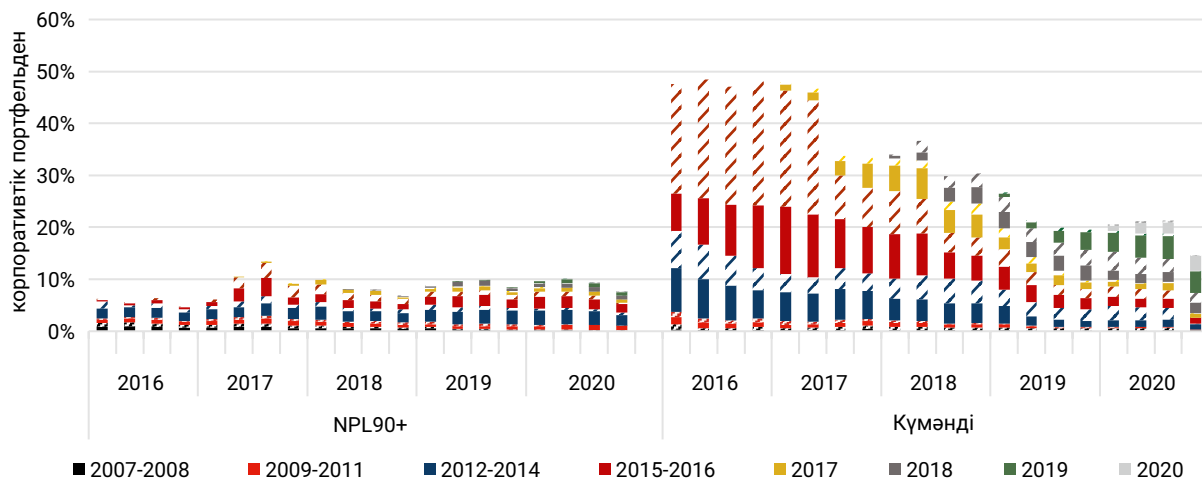

Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: 1) NPL90+ – банктердің есептілігі бойынша жұмыс істемейтін қарыздар; күмәнді қарыздар NPL90+ есептемегенде ҚРҰБ бағалауы бойынша төмен қайтарымдылық белгілері бар қарыздар; 2) График банктердің жаңартылған алдыңғы жылдардағы өзектілендірілген деректерін ескере отырып, банктердің есептілігінің негізінде құрылған

Проблемалық корпоративтік қарыздар портфелінің құрылымында AQR жүргізгеннен және COVID-19 пандемиясының салдарынан жұмыс істемейтін қарыздардың өсу деңгейіне жол бермеу бойынша дағдарысқа қарсы шараларды іске асырғаннан кейін барынша көп көлемі 2012-2014 жылдар аралығында (1,9%) теңгемен берілген NPL90+ қарыздарына, сондай-ақ 2019 жылы және 2020 жылы теңгемен берілген күмәнді қарыздарға (тиісінше 4,1% және 2,9%) тиесілі болды (5.11-график).

5.11-график Өткен жылдардағы проблемалық қарыздар корпоративтік портфельде әлі де сақталуда

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Өрнекті бояу валютамен берілген қарыздарға сәйкес келеді

Корпоративтік портфельдің салалық құрылымы бөлінісінде проблемалық қарыздардың елеулі үлесі тарихи ішкі нарыққа бағдарланған экономиканың сауда жүргізбейтін секторының салаларында сақталды. Алдыңғы дағдарыстардан айырмашылығы, пандемия қаржы жүйесіне емес, экономиканың нақты секторына айтарлықтай әсер етті және карантин кезеңінде ең осал болып негізінен сауда, көлік және қызмет көрсету салалары болды (5.12-график).

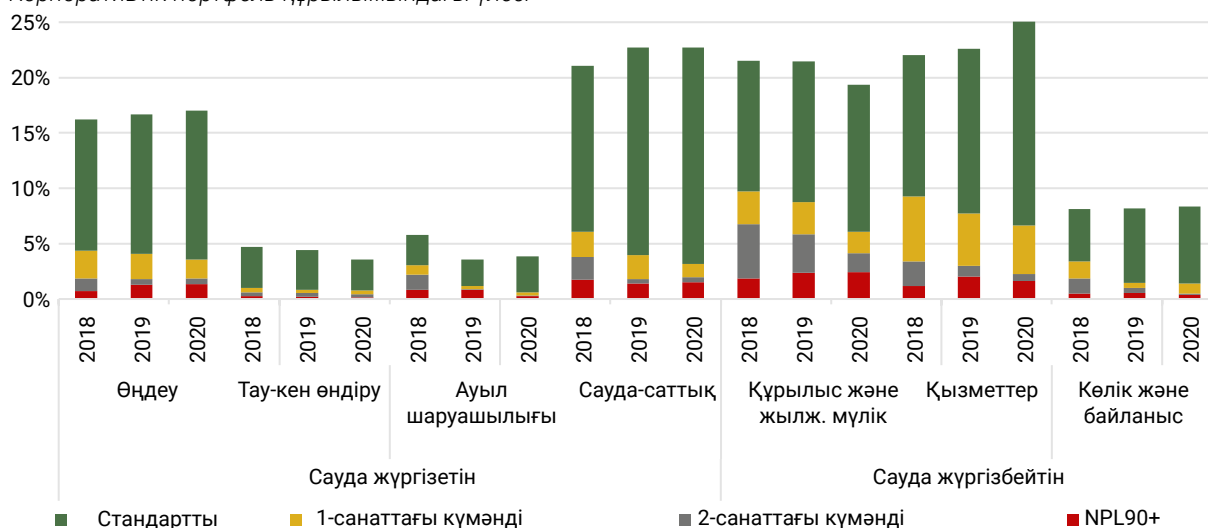
Дегенмен, 2020 жылдың қорытындысы бойынша банктердің портфелінде экономиканың барлық салалары бойынша проблемалық қарыздар портфелінің сапасы жақсарды. Атап айтқанда, сауда жүргізбейтін сектордың

проблемалық қарыздарының үлесі 21,9%-дан 17,3%-ға дейін, сауда жүргізетін сектор салаларында – 6,1%-дан 5,0%-ға дейін төмендеді. Банктердің капиталы мен өтімділігіне қысымды төмендетуге мүмкіндік берген уақытша реттеу жеңілдіктерін ұсыну шектеулі шаралар қолданылған кезеңде банктердің есептілігінде NPL90+ көрсеткішінің өсуіне жол бермеді.

Сонымен қатар, коронавирустық инфекцияның таралуына байланысты туындауы мүмкін күрделі жағдайда жаңа шектеу шараларын енгізу ықтималдығының болуы негізгі белгісіздік болып қала береді. Эпидемиологиялық қауіптердің сақталуына байланысты жеке сегменттердің қалпына келуі айтарлықтай ұзақ болуы мүмкін. Қызметтің тоқтауы және сұраныстың төмендеуі нәтижесінде экономиканың ең көп зардап шеккен салалардың бірқатар кәсіпорындары өз міндеттемелеріне қызмет көрсетуде қиындықтарға тап болуы мүмкін. Бұл жағдайларда банктер тарапынан көрсетілген қарыз алушылар бойынша қосымша провизияларды қалыптастыру қажет болады.

5.12-график Корпоративтік портфельдің проблемалық қарыздары саудаланбайтын секторларда сақталады

Корпоративтік портфель құрылымындағы үлесі

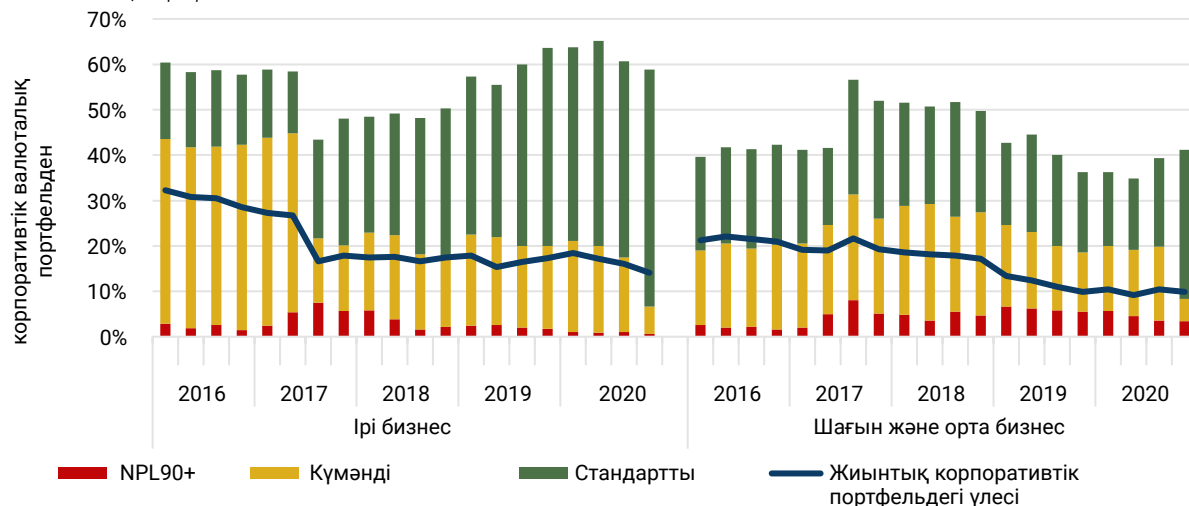

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Соңғы бес жылда корпоративтік қарыздардың валюталық портфелі айтарлықтай қысқарды және 2020 жылы корпоративтік портфельдің шамамен 24%-ын құрады (2015 жылы – 52%). Бизнес сегменттері бөлінісінде бес жыл ішінде ірі бизнестің валюталық қарыздарының төмендеуі 26,9 пт-ты (57,3%-дан 30,4%-ға дейін), шағын және орта бизнес – 27,6 пт-ты (46,0%-дан 18,4%-ға дейін) құрады. 2020 жылдың соңында ірі бизнестің валюталық портфеліндегі проблемалық қарыздар 6,6%-ды құрады, бұл ретте ШОБ валюталық портфелінің сапасы едәуір нашар, проблемалық қарыздардың үлесі 8,4%-ды құрады (5.13-график).

5.13-график Корпоративтік валюталық портфельдің проблемалық қарыздарының төмендеуі байқалады

Валюталық портфель

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ірі қарыз алушылар және кредиттік тәуекелдің шоғырлануы

Банк портфельдерінің жүйе бойынша ірі қарыз алушылардың шоғырлануынан тәуелділігі жоғары деңгейде сақталады және экономикадағы сапалы қарыз алушылардың жеткіліксіздігінің көрінісі болып табылады. 2020 жылы корпоративтік портфельдегі әрбір банктің 25 ірі қарыз алушылардың жалпы үлесі шамамен 45%-ды құрады, бұл ретте банктер бөлінісінде бұл көрсеткіш 30%-дан 100%-ға дейінгі аралықта болды. Ірі корпоративтік қарыз алушылардың жекелеген банктерде шамадан тыс шоғырлануының сақталуы кредиттік тәуекелдің жоғары деңгейінің бар екендігін куәландырады, және жекелеген банк деңгейінде де, тұтастай алғанда жүйе бойынша да ірі қарыз алушылардың дефолт жағдайында бұл банктің елеулі шығындарға алып келуі мүмкін.

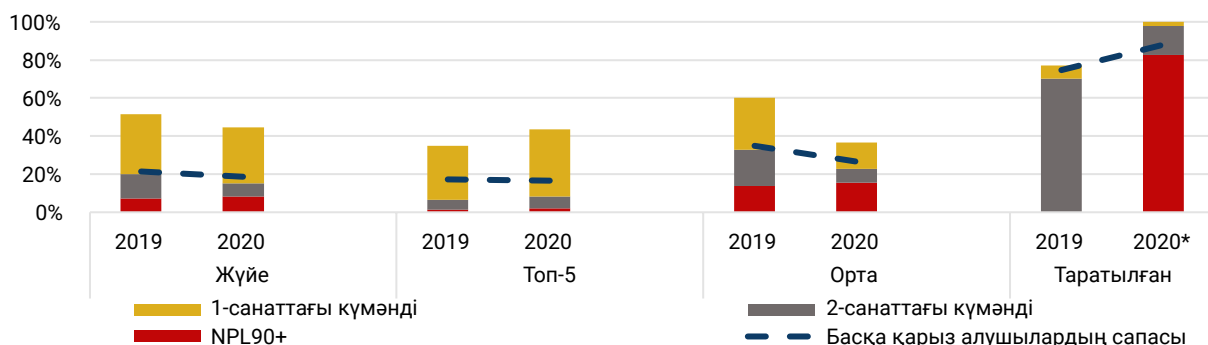
Әр банктің 25 ірі қарыз алушыларының сапасы 2020 жылдың қорытындысы бойынша жақсарды. Атап айтқанда, қарыздары проблемалық қарыздарға жататын ірі қарыз алушылардың үлесі алдыңғы жылмен салыстырғанда 7 птқ азайып, 2020 жылдың соңында жалпы қарыздарының 44,5%-ды құрады. Жақсартылғанына қарамастан, олардың сапасы кішігірім қарыз алушылардың қарыздарымен салыстырғанда айтарлықтай төмен болып қалады (5.14-график).

Ірі қарыз алушылар портфелінің сапасы басқа қарыз алушыларға қарағанда нашар, әсіресе орташа банктер тобында. Бұл ретте 2020 жылы орта банктер тобы бойынша ірі қарыз алушылардың проблемалық қарыздарының төмендеуі 23,5 пт өзге қарыз алушылар – 8,3 пт құрады.

Есептіліктегі ірі қарыз алушылардың нақты сапасын ашпау проблемасы сақталып отыр. 2020 жылы таратылған банк «Tengri Bank» АҚ осы проблеманы айқын көрсетті – ірі қарыз алушылардың күмәнді қарыздарының деңгейі 2019 жылдың соңында 77,0%-дан асты.

5.14-график Басқа қарыз алушылармен салыстырғанда ірі қарыз алушылардың сапасы нашар. Банктер есептіліктерінде ірі қарыз алушылардың тәуекелдерін жарияламайды

Банктердің 25 ірі қарыз алушылар портфелінің құрылымы

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Банк топтары несие портфелінің шамасына қарай 01.01.2021 ж. жағдай бойынша есептелген (орта банктер – 10 банк); таратылғандар * – 2020 жылы лицензиясынан айырылған банк. Таратылған банктің ірі қарыз алушыларының сапасы 2020 жылы лицензиядан айыруға дейінгі соңғы есепті күнге (01.09.2020 ж.) көрсетілген. Өзге қарыз алушылардың сапасы – 25 ірі қарыздарды қамтымайтын қарыз алушылар портфеліндегі проблемалық қарыздардың үлесі

5.4. Бөлшек портфель

Пандемия жағдайында мемлекеттік қолдаудың дағдарысқа қарсы шаралары локдаун кезеңіндегі табыстың төмендеуіне байланысты халық тарапынан әлеуметтік шиеленісті төмендетуге мүмкіндік берді. Ақша қаражатының баламалы көздерін іздестіру тұтынушылық қарыздарға сұраныстың артуына және соның салдарынан бөлшек портфельдің дағдарысқа дейінгі мәндерге дейін тез қалпына келуіне әкелді. Бөлшек портфелінің сапасы жоғары деңгейде қалуда – проблемалық қарыздар деңгейі 2020 жылы бөлшек кредиттеуінің барлық сегменттері бойынша қысқарды.

Несие портфеліндегі бөлшек кредиттеу үлесінің ұлғаюы банктерден тәуекел-тәбетке айтарлықтай қалыпты тәсіл қолдануды, бөлшек портфельге тән тәуекелдерге неғұрлым мұқият мониторинг пен бақылау жасауды талап етеді. Бұл ретте тәуекелдің метрикаларында тек әлеуметтік-экономикалық факторларды ғана емес, сондай-ақ клиенттердің төлем қабілеттілігіне ықпал ететін COVID-19 сияқты айрықша жағдайларды да есепке алуға ерекше назар аударуды талап етеді.

Алдыңғы кезеңдерде банктердің агрессивті кредиттеу саясаты есебінен өскен бөлшек портфелінің тәуекелдері 2019 жылғы 26,8%-бен салыстырғанда 2020 жылы портфельдің 12,6%-ға неғұрлым қалыпты өсуімен реттелді. Портфельдің ең аз өсуі 2020 жылғы сәуір-мамырда халықтың да, сондай-ақ бизнестің де белсенділігінің айтарлықтай төмендеуіне әкеп соқтырған қатаң шектеу шараларын енгізу кезеңінде байқалды (Кредиттік белсенділік бөлімінде толығырақ).

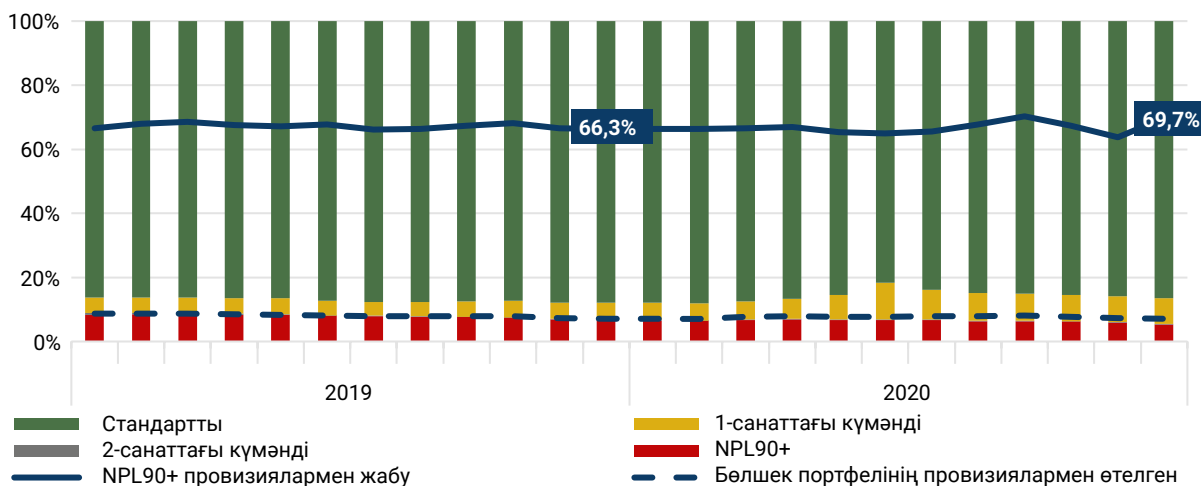
2020 жылы локдаунды жүргізуге байланысты халықтың мобильдігінің мәжбүрлі түсуі азаматтардың кіріс деңгейінің төмендеуіне әсерін тигізді және банктердің бөлшек портфеліндегі кредиттік тәуекелдердің артуына ықпал етті.

Қарыздар бойынша кейінге қалдырылған төлемдері түріндегі мемлекеттік қолдау шаралары реттеуші есептіліктегі портфель сапасының метрикасын нашарлатпауға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, 2020 жылдың қорытындысы бойынша мерзімі өткен берешегі бар қарыздардың үлесі 9,9%-дан 8,8%-ға дейін, ал NPL90+ деңгейі 6,4%-дан 5,4%-ға дейін азайды (5.15-график). Бұл ретте төлемдердің мерзімін ұзарту қолданысы кезеңінде қарыздар бойынша өтеулердің болмауына байланысты күмәнді қарыздардың деңгейі 5,5%-дан 8,2%-ға дейін ұлғайды.

Бөлшек портфелінің провизиялармен өтелген коэффициенті 2020 жылы орта есеппен 7,6%-ды құрады. NPL90+ қарыздарының төмендеуі банктерге өтеу деңгейін елеулі өзгертусіз олар бойынша қалыптасқан провизиялардың мөлшерін шамалы қысқартуға мүмкіндік берді.

5.15-график **Бөлшек портфельдің сапасы жоғары болып сақталып қалуда, алайда күмәнді қарыздар деңгейі артып келеді**

Бөлшек портфель

Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тізілім, ҚРҰБ бағалауы

Беру мақсаттары бойынша проблемалық қарыздардың ең көп үлесі қамтамасыз етілген тұтынушылық қарыздар сегментінде байқалды. Мәселен, аталған сегменттегі проблемалық қарыздардың үлесі 2020 жылдың соңына қарай 19,5%-ын құрды. Бұл ретте 2020 жылдың ортасына қарай сегменттегі проблемалық қарыздардың үлесі 34,6%-ға жетті. Тарихи тұрғыдан алғанда, ең төмен сапа қамтамасыз етілген тұтынушылық қарыздарда болды, бұл бұрын қабылданған сапасыз кредиттік шешімдердің және банктердің тәуекел менеджментінің әлсіз деңгейінің салдарынан туындады.

Ипотекалық қарыздар сегментінде 2020 жылы қарыздар сапасының жақсару үрдісі жалғасып, проблемалық қарыздар үлесі 6,4%-дан 5,0%-ға дейін төмендеді. Аталған сегменттегі қарыздардың сапасын жақсартуға банктердің AQR қорытындылары бойынша кепілмен қамтамасыз ету құнын бағалау тәсілдерін қатаңдатуы ықпал етті, бұл берілетін қарыздардың сапасына да болашақта оң әсер ететін болады.

2020 жылдың ортасына қарай проблемалық қарыздардың айтарлықтай өсуіне (01.07.2020 ж. – 11,7%) және 2020 жылдың ішінде 0,7 пт 7,0%-ға дейін ұлғаюына қарамастан кепілсіз тұтынушылық қарыздардың сапасы жоғары деңгейде қалды. Кепілсіз тұтынушылық қарыздардың қысқа мерзімділігімен және жоғары айналымдылығымен айқындалған ерекшелігі кредиттік тәуекелдердің төмен шоғырлануын анықтайды. Банктердің қысқа мерзімді стандартталған өнімдер мен қызметтерді көптеген тұтынушыларға сатуға бағытталған бизнес-моделі кең клиенттік базаны құруға ықпал етті, бұл оларға сапалы қарыз алушыларды мұқият таңдауға мүмкіндік берді. Пандемияның таралуы жағдайында халықтың қаржылық жай-күйінің

нашарлауына байланысты кепілсіз қарыздар негізгі кіріс көзі төмендеген кезде ақшалай қаражатты алудың балама құралына айналды. Нәтижесінде, 2020 жылдың екінші жартыжылдығында кепілсіз тұтынушылық қарыздардың көлемі 2019 жылғы деңгейге дейін қалпына келді (5.16-график).

Автокредиттеу сегментінде 2020 жыл ішінде проблемалық қарыздардың 6,7%-дан 5,5%-ға дейін төмендеу үрдісі, негізінен, жаңа қарыздарды берудің өсуіне байланысты болды.

5.16-график Пандемияға байланысты ұлғайған проблемалық қарыздардың деңгейі төмендеді, бұл ретте қамтамасыз етілген тұтынушылық қарыздар және өзге де қарыздар бойынша жоғары деңгейде сақталуда

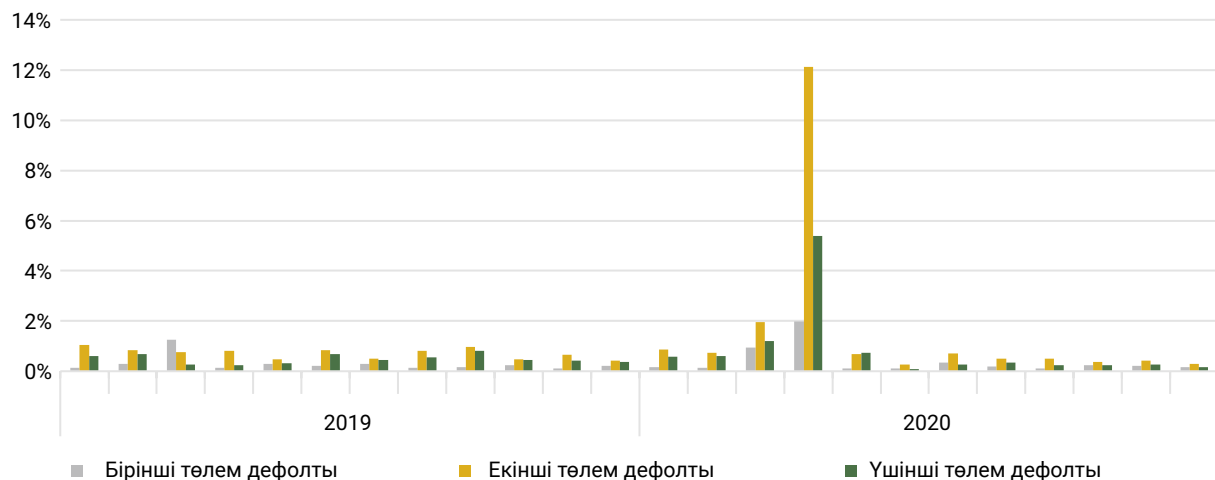
Дереккөзі: Кредиттік тізілім, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Ипотека ипотекалық тұрғын үй және ипотекалық қарыздарды қамтиды

Карантин кезеңінде халықтың төлем қабілеттілігінің төмендеуі тұтынушылық қарыздар сегментінде мерзімі өткен төлемдері бар қарыздар үлесінің артуына әкелді (5.17-график). Мәселен, 2020 жылғы сәуірде бірінші төлемнің дефолтымен қарыздар көлемінің кредит беру көлеміне қатынасы 2,0% болды, екінші және үшінші төлемдердің дефолтымен тиісінше 12,1% және 5,4%-ға жетті. Төлемдердің дефолтымен қарыздар үлесінің өсуі тұтынушылық қарыздар портфелінің сегменттеріндегі күмәнді қарыздардың артуының негізгі себебі болды. Одан кейінгі төмендеу мемлекеттік қолдау шаралары нәтижесінде де, одан кейін болған экономикалық белсенділіктің қалпына келуімен шектеу шараларын жеңілдету нәтижесінде де орын алды.

5.17-график Тұтынушылық қарыздар бойынша төлемдердің сапасына мемлекеттік қолдау шаралары айтарлықтай әсер етті

Қамтамасыз етілген, қамтамасыз етілмеген тұтынушылық қарыздар мен автокредиттеу бойынша мерзімі өткен төлемдері бар қарыздардың берілген тұтынушылық қарыздарға қатысты үлесі

Дереккөзі: Кредиттік тіркелім, банктердің есептілігі, ҚРҰБ бағалауы

Ескертпе: Есепті күнге мерзімі өткен бірінші, екінші және үшінші төлемдері бар қарыздар есепті күнге мерзімі өткен күндер саны негізінде айқындалды. Беру көлемі тұтынушылық мақсаттарға беру бойынша реттеушілік есептілік негізінде айқындалды

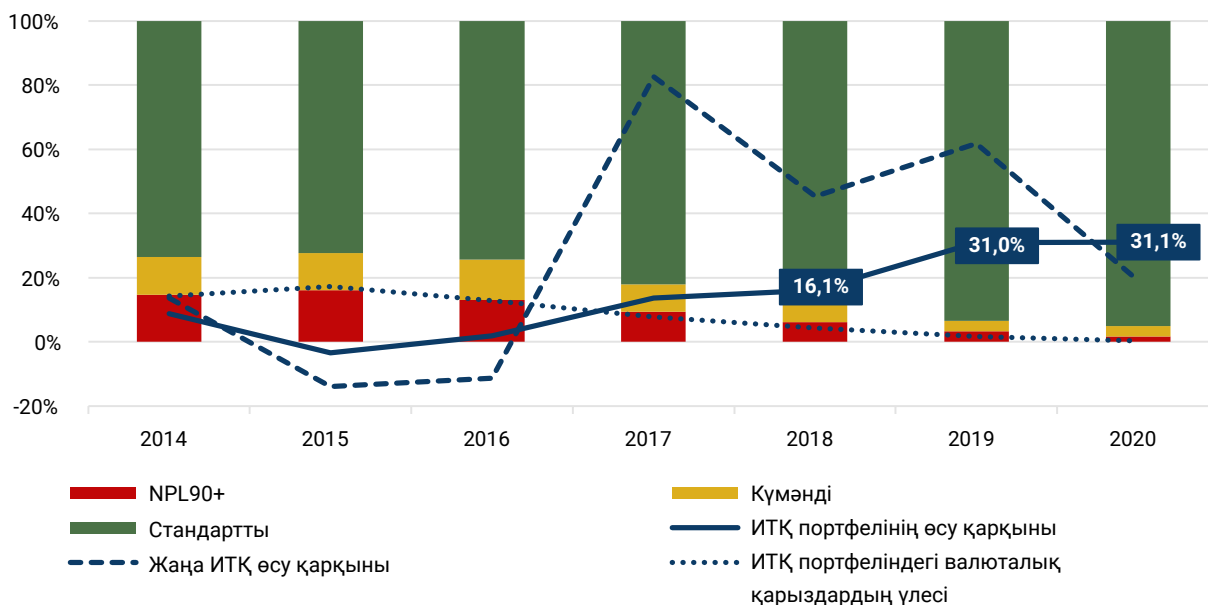
Ипотекалық тұрғын үй қарыздарының кредиттік тәуекелдері

2020 жылы ипотекалық тұрғын үй қарыздарының портфелі локдаун кезеңіндегі іскерлік белсенділіктің төмендеуіне қарамастан белсенді өсуді жалғастырды. Бұл ретте ипотекалық тұрғын үй қарыздары портфелінің сапасы, негізінен жаңа стандартты қарыздар беру мен валюталық қарыздарды қайта қаржыландырудың мемлекеттік бағдарламасы есебінен айтарлықтай жақсарды.

2020 жылы ипотекалық тұрғын үй қарыздары портфелінің (ИТҚ)¹³ өсу қарқыны жоғары болып сақталды және 31,1% құрады (2019 жылы – 31,0%). ИТҚ портфелінің агрессивті өсуі, негізінен, мемлекеттік бағдарламалар есебінен қамтамасыз етілді. COVID-19 пандемия кезеңінде қатаң карантиндік шаралардың енгізілуіне байланысты халықтың іскерлік белсенділігінің төмендеуі аясында жаңа ИТҚ беру 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы 55,9%-дан 18,3%-ға дейін қысқарды.

ИТҚ портфелінің сапасы соңғы бес жылда айтарлықтай жақсарды. 2020 жылдың соңына қарай NPL90+ үлесі 2015 жылғы 16,2%-ға қарағанда 1,7%-ға дейін рекордтық деңгейге қысқарды (5.18-график). Проблемалық ИТҚ сапасын арттыруға ықпал болған негізгі фактор Ұлттық Банктің ИТҚ қайта қаржыландыру жөніндегі бағдарламасы шеңберінде валюталық проблемалық қарыздарды қысқарту болып табылды. Нәтижесінде, 2020 жылдың соңына қарай валюталық ИТҚ үлесі 2015 жылдан бастап 17 пт қысқарып, 0,3% құрады.

5.18-график Қарыздар беру көлемінің төмендегеніне қарамастан, проблемалық ИТҚ жаңа стандартты қарыздарды беру есебінен азайды

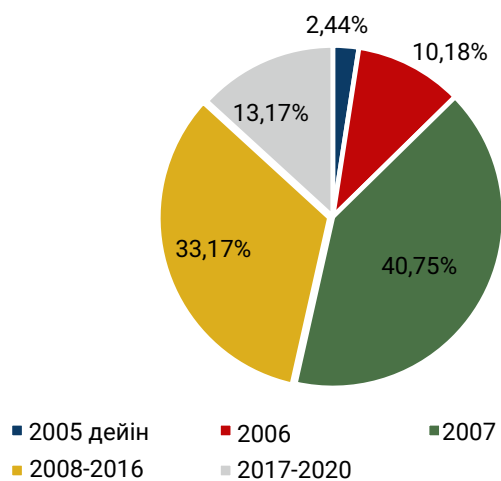

Дереккөзі: Банктердің есептілігі, Кредиттік тізілім, ҚРҰБ бағалауы

NPL90+ қарыздар портфелінің құрылымында ең үлкен үлесі 51%-ды құрайтын 2006 - 2007 жылдар аралығындағы ипотекалық өрлеу кезеңінде берілген қарыздар, ал 2017 жылдан бастап 2020 жылға дейін аралықта берілген проблемалық қарыздардың көрсеткіштері 13%-ды құрайды (5.19-график). Бұл ретте 2017 жылдан бастап 2020 жылға дейін аралықта берілген NPL90+ қарыздары 2020 жылдың соңында ИТҚ портфелінен 0,5%-дан аспады (5.20-график). Портфельдің айтарлықтай жақсаруына шетелдік валютадағы ИТҚ қарыздарының беруге тыйым салу, оларды ұсынудың қол жетімділігі мен шарттарының жоғарылауы, сондай-ақ қарыз алушылардың борыштық жүктемесін азайту бөлігіндегі макропруденциалық шаралар ықпал етті.

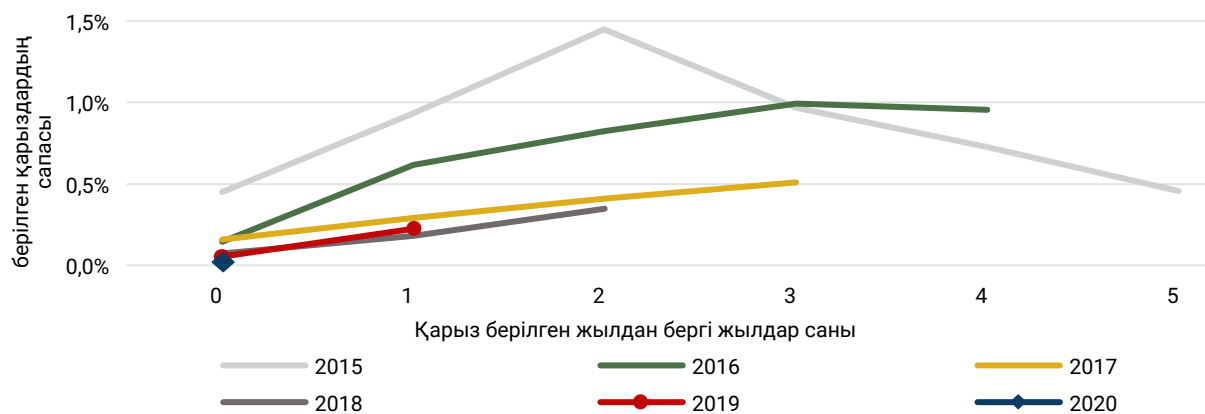
¹³ Жеке тұлғаларға тұрғын үй жылжымайтын мүлікті сатып алуға берілген қарыздар, бұл ретте сатып алынатын және/немесе басқа да жылжымайтын мүлік кепілге ресімделді

5.19-график 2020 жылғы NPL90+ құрылымы

Дереккөзі: Кредиттік тізілім, ҚРҰБ бағалауы

5.20-график NPL90+ бойынша ИТҚ серпіні

Дереккөзі: Кредиттік тізілім, ҚРҰБ бағалауы

6-тарау

**Өтімділік, қорландыру,
долларлану тәуекелдері,
валюталық
және пайыздық
тәуекелдер**

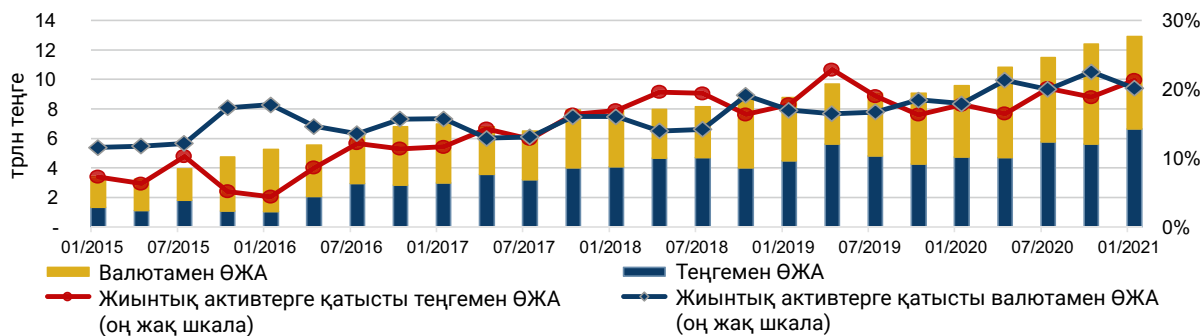
Қорландырудың жоғары шоғырлануына қарамастан, өтімділік тәуекелдері басқа тәуекелдермен салыстырғанда айтарлықтай төмен болды. Бұрынғыдай, көптеген банктердің өтімді активтері нормативтік деңгейден едәуір асатын деңгейлерде болды. 2020 жылы жоғары өтімді активтердің өсуі банк секторын қолдау шараларымен байланысты болды. Өтімділігі жоғары активтер ҚРҰБ ноттарында және шоттарда, сондай-ақ ҚРҰБ-мен кері репо нысанында орналастырылды. Ақша нарығындағы пайыздық мөлшерлеме мен кредит беру шарттары пайыздық мөлшерлемелер дәлізінің шеңберінде тұрақты болып қалды. Өтімділіктің қалдық тәуекелдері пайыздық ставканы басқару және өтімділікті шұғыл ұсыну тетігі шеңберінде АКС құралдарымен теңестірілді.

Бұрынғыдай, қорландырудың тәуекелдері негізінен әкетілу мен қайта қаржыландыру тәуекелдерімен байланысты болса, ал ол өз кезегінде қысқа мерзімді құралдардың жоғары үлесімен байланысты болды. Оған қоса, долларлану тәуекелімен байланысты валюталық тәуекелдер болды. Мерзімді қорландырудың үлесі біртіндеп өсті, бірақ төменгі базадан болды. Халықтың депозиттерінің долларлануы 42%-дан 39%-ға дейін төмендеді, бірақ қолайсыз жағдайларда оның өсу тәуекелі жоғары болып қалуда.

6.1 Өтімділік тәуекелдері

2020 жылы COVID-19 пандемиясының таралуына, сондай-ақ карантиндік шаралардың енгізілуіне байланысты банк секторының өтімділік тәуекелдерінің өсу ықтималдығы артты. Осыған қарамастан, банк секторында ӨЖА көлемінің өсу үрдісі сақталды. Өтімділігі жоғары активтер (ӨЖА)¹⁴ бір жыл ішінде 35,1%-ға ұлғайып, 2020 жылдың соңында 12,9 трлн теңге немесе банк секторы активтерінің 41,5%-ы болып отыр (6.1-график). Өсімнің негізгі үлесі теңгелік құрамдас бөлігінің өсуіне тиесілі (35,1%-дан 19,7% үлесі).

6.1-график Банк секторы ӨЖА көлемінің өсу үрдісі сақталуда

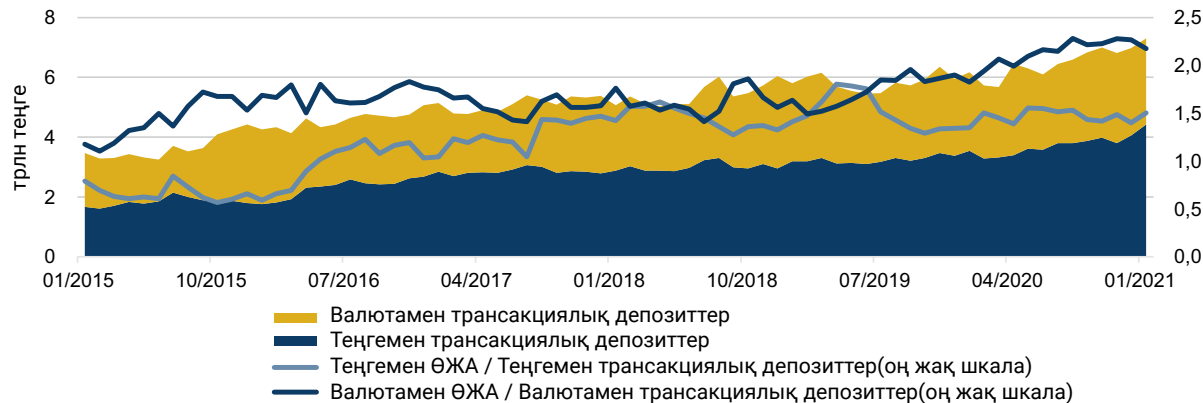

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: ӨЖА-да қолма-қол ақша, бағалы металдар, коршоттар, банкаралық салымдар және МБҚ (ауыртпалық салынғандарды қоспағанда) қамтылады. Тоқсан соңындағы деректер

2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша банк секторының ӨЖА көлемінің жеке және заңды тұлғалардың транзакциялық шоттары бойынша міндеттемелердің мөлшерінен теңгемен 1,5 есе, валютамен 2,2 есе асып түсуі сақталды (6.2-график). Бұл ретте, егер теңгемен асып кету іс жүзінде өзгеріссіз қалса, бір жарым жыл ішінде валютадағы транзакциялық шоттарға ӨЖА көлеміне қатысты оң серпін байқалады (1,9-дан 2,2-ге дейін), бұл ӨЖА-ның валюталық құрауышының неғұрлым жоғары өсуіне байланысты болуы мүмкін.

6.2-график Ағымдағы деңгейде ӨЖА транзакциялық шоттар түріндегі әлеуетті кетулерді толығымен жабады

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

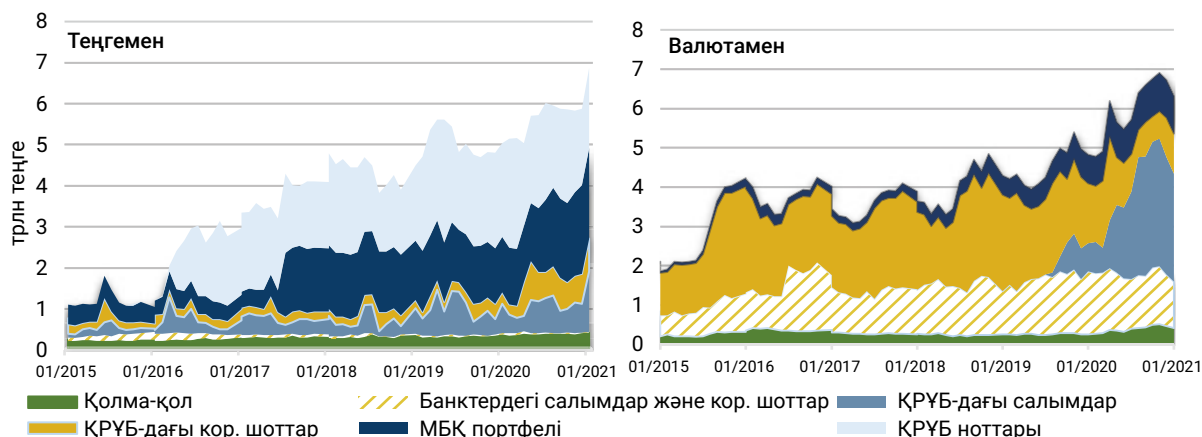
Ескертпе: Транзакциялық шоттарда банкаралық коршоттарды қоса алғанда, ЖТ мен ЗТ ағымдағы шоттары мен талап етілгенге дейінгі депозиттері қамтылады

¹⁴ ауыртпалық салынған ӨЖА есептемегенде

Валюта түрі бойынша бөлінген банктердің өтімділігі жоғары активтерінің абсолютті көлемі салыстырмалы болып табылады, тиісінше 6,8 және 6,3 трлн теңге құрайды. Банктер теңгелік өтімділікті негізінен МБҚ-ға (32%) және Ұлттық Банкте (ноттар – 28%, салымдар – 21%, коршоттар – 12%), валюталық өтімділікті – Ұлттық Банкте (салымдар – 43%, коршоттар – 16%), сондай-ақ басқа банктердегі салымдар мен коршоттарға (25%) және МБҚ-ға (15%) орналастырды (6.3-график).

ҚРҰБ-дағы шетел валютасындағы салымдар үлесі 2019 жылғы тамызындағы 119 млрд теңгеден бастап 2019 жылдың соңындағы 2748 млрд теңгеге дейін айтарлықтай ұлғайғаны байқалатынын атап өткен жөн. Бұл үрдістің банктер арасында жоғары танымалдылыққа ие болуы 2019 жылдың ортасында Қазақстанның қаржы жүйесі ішіндегі валюталық активтерді сақтау бойынша ынталандыру шарасы ретінде құрылған құралдың болуымен түсіндіріледі.

6.3-график **ӨЖА-ның теңгелік және валюталық бөліктерінде ҚРҰБ-ға қойылатын талаптар басымдық көрсетуде**

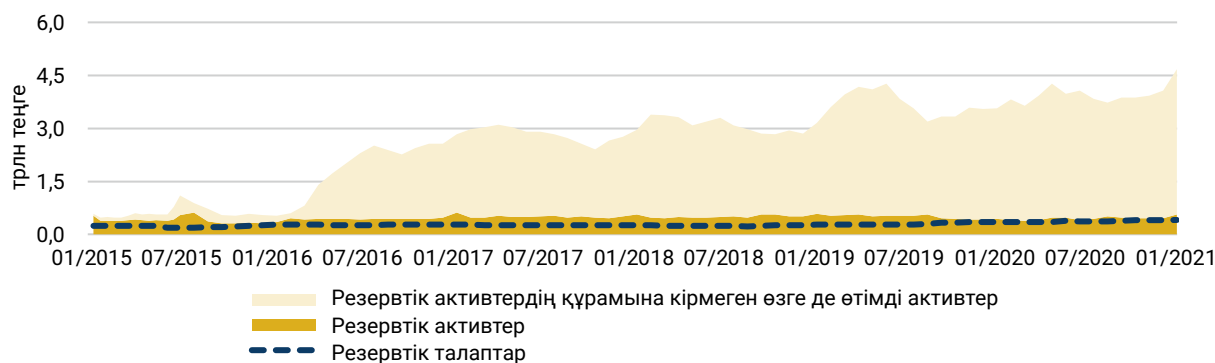
Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: ӨЖА-да қолма-қол ақша, бағалы металдар, коршоттар, банкаралық салымдар және ауыртпалық салынғандарды қоспағанда, МБҚ қамтылады. Ай соңындағы деректер

2020 жылдың қорытындысы бойынша ӨЖА көлемінің ұлғаюы негізінен экономиканы мемлекеттік қолдау шеңберінде бөлінген ақша қаражатының ағынымен, сондай-ақ экономикаға жаңа қарыздар беру үшін өтімділік қорын құру жөніндегі шаралармен, оның ішінде өтімділігі жоғары активтердің тізбесін кеңейту және COVID-19 пандемиясының теріс әсерін біркелкілеуге арналған пруденциялық шаралар кешенін қабылдау арқылы негізделді.

2020 жылдың соңына қарай кассадағы қолма-қол ақша түріндегі резервтік активтер мен Ұлттық Банктегі коршоттардағы ұлттық валютадағы қаражат пен резервтік талаптар арасындағы алшақтық қысқарды (2-ден 1,1 есеге дейін) (6.4-график). Бұл банктердің міндеттемелері мен резервтік активтерінің құрылымына, сондай-ақ ақша-кредит саясатының құралдарын жетілдіру шеңберінде Ұлттық Банк 2019 жылдың ортасында қабылдаған нормативтердің мәндеріне қатысты ең төменгі резервтік талаптарды есептеу тәртібінің өзгеруіне байланысты болды.

6.4-график **2016 жылдан бастап банктер ең төменгі резервтік талаптарды қомақты қормен орындайды**

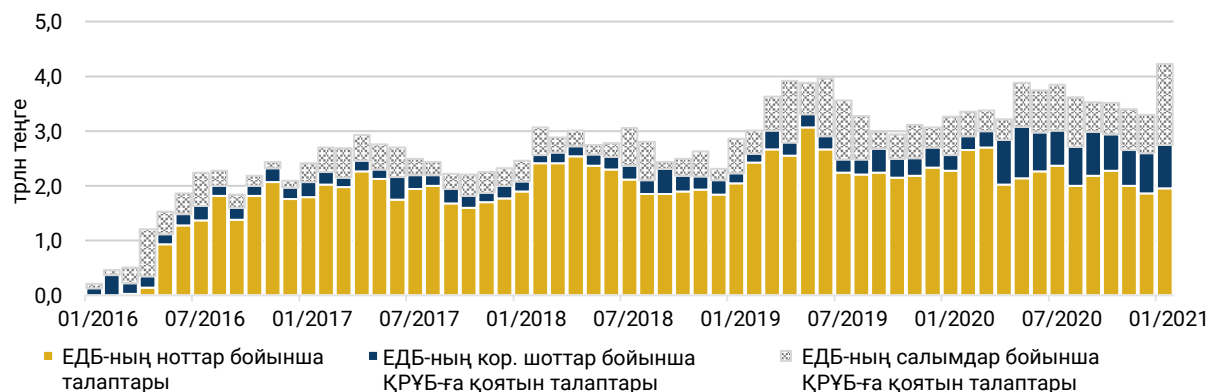

Дереккөзі: Банктердің деректері

Ескертпе: Резервтік активтер – анықтау кезеңіндегі ЕРТ-ның 50%-ы шегінде банктердің ҚРҰБ-дағы корреспонденттік шоттарындағы ұлттық валютадағы қаражаттың және қолма-қол ақшаның (касса, жолдағы, банкоматтардағы, терминалдардағы ақша) орташаланған қалдықтары. Резервтік талаптар – ҚРҰБ-дағы ұлттық валютамен корреспонденттік шоттардағы банктердің қолдауына міндетті қаражаттың барынша аз көлемі ЕРТ, резервтік активтер және ҚРҰБ-қа талаптар бойынша деректер кезең бойынша орташа алып көрсетілген

Ұлттық Банкке қойылатын банктердің талаптары 2020 жылдың соңында 4,2 трлн теңге болды (6.5-график). Артық өтімділікті бөлу кезінде едәуір үлесті бұрынғысынша Ұлттық банктің ноттары алады, бұл ретте ҚРҰБ-дағы салымдардың үлесі өсті.

6.5-график Артық өтімділіктің негізгі бөлігі ноттар арқылы реттеледі

Дереккөзі: Банктер, ҚРҰБ есептеулері

Банктердің ішкі активтеріндегі валюталық корреспонденттік шоттар үлесінің төмендегенін атап өту қажет. Бұл үрдіс банктердің ҚРҰБ-дағы жаңа енгізілген валюталық салымдарға мүдделілігі артқандықтан жалпы ҚРҰБ-дағы валюталық корреспонденттік шоттардың өзінің төмендеуіне байланысты. 2020 жылдың соңында Ұлттық Банктегі валюталық корреспонденттік шоттар 1,2 трлн теңгеге дейін төмендеп, банктердің ішкі активтерінің тек 4%-ын құрады, ал 2019 жылдың ортасында енгізілген Ұлттық Банктегі валюталық салымдар 2,7 трлн теңгеге немесе ішкі активтердің 10%-ына жетті (6.6А график).

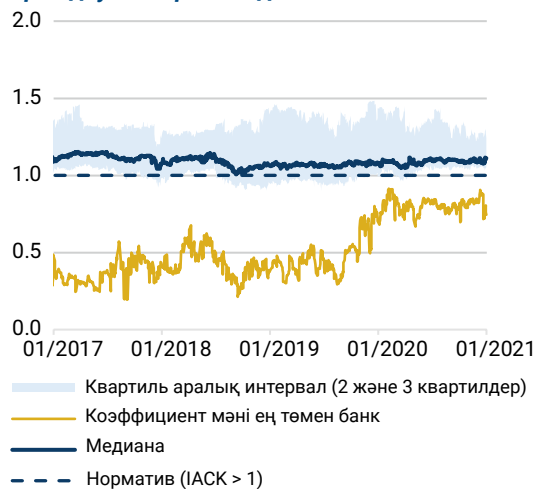
2020 жыл қорытындысы бойынша ішкі активтер (20,3%) мен ішкі міндеттемелер (17,7%) құрылымында оң динамика байқалады. Сонымен қатар, банктердің шетелдік шоттардағы қаражаты 1,1 трлн теңгеге дейін 26,2%-ға төмендеді. Бұл банктердің меншікті және тартылған банк қаражатының бір бөлігін ішкі активтерге (IAK) орналастыру жөніндегі пруденциялық нормативтің орындалуына оң әсер етеді. Қазіргі уақытта банктердің көпшілігі IAK орындайды (6.6Б график), ал ең төменгі мәні бар «банк» коэффициенттің нормативтік мәніне жақындайды.

6.6-график

А. ҚРҰБ-дағы валюталық корреспонденттік шоттар – салыстырмалы түрде ішкі активтердің аз бөлігі

Б. бұл ретте көптеген банктерде валюталық корреспонденттік шоттардағы қаражат IAK орындауға әсер етпейді

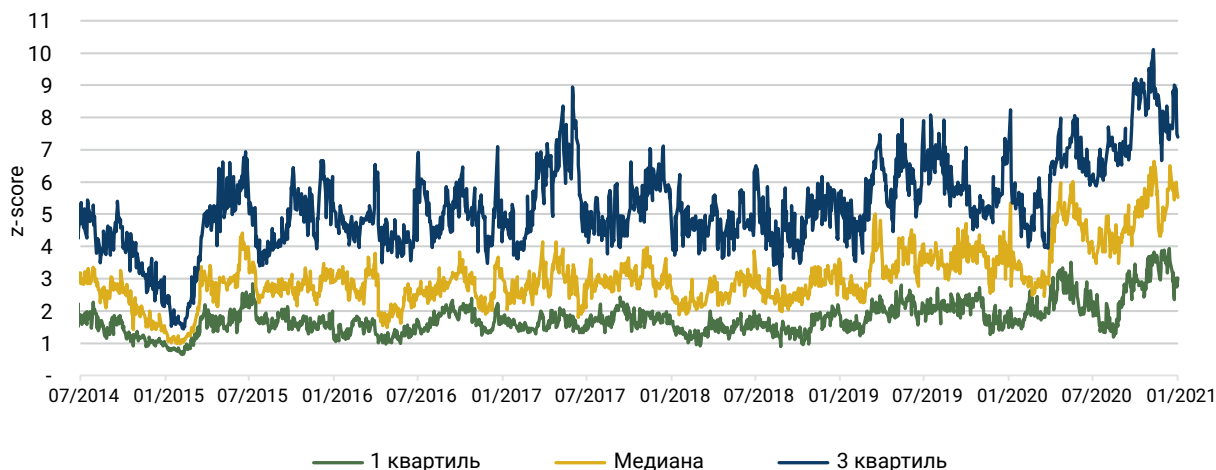

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: IA – ішкі активтер, IM – еуробондтарды, Қазақстан резиденттері алдындағы ішкі міндеттемелерді және меншікті капитал бөлігін қоспағанда, реттелген борыштың, шығарылған облигациялардың орташа айлық шамасының сомасы ретінде есептелген ішкі міндеттемелер. IAK – ішкі активтерге салым коэффициенті (> =1). Квартильдер арасындағы аралық – 2 және 3-квартильдерге кірген банктер

Өтімді активтерді талдау банктердің көпшілігі 2020 жылы базалық өтімді активтердің сомасын депозиттік базаның бір күндік стандартты ауытқуын жабу үшін жеткілікті деңгейде ұстағанын көрсетеді (6.7-график). Банктердің қарыз теңгелік өтімділікке деген қажеттілігін қанағаттандыру үшін жеткілікті өтімділігі бар.

6.7-график ЕДБ-ның теңгелік қаражатының деңгейі көптеген банктерде депозиттер бойынша бір стандартты ауытқуды өтеу үшін жеткілікті

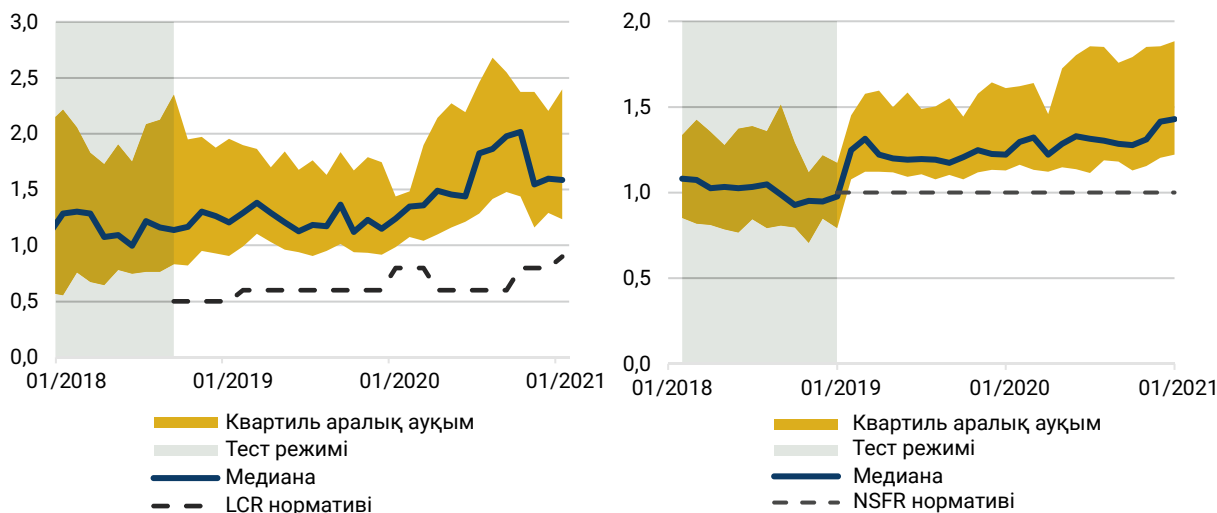

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: Базалық өтімді активтердің жеткіліктілік индикаторы банктердің базалық өтімді активтері (кассадағы қолма-қол ақша, бағалы металдар, корреспонденттік шоттардағы қаражат және ҚРҰБ/ЕДБ-дағы салымдар) мен 3 айдағы ұлттық валютадағы депозиттердің бір күнге есептелген стандартты ауытқуының арақатынасы ретінде есептелді. Күнделікті деректер

LCR өтімділік нормативінің мәнін Базель банктік қадағалау жөніндегі комитеті ұсынған деңгейге дейін кезең-кезеңімен өсіру (2022 жылдан бастап 1,0) пандемияға байланысты енгізілген дағдарысқа қарсы қолдау шараларынан тоқтады. Пандемияның банк секторының тұрақтылығына әсерін азайту мақсатында 2020 жылғы наурыздан бастап қыркүйек аралығында реттеуші уақытша шара ретінде банктердің өтімділігіне қойылатын реттеуші талаптарды жеңілдетті. Атап айтқанда, LCR пруденциялық нормативі 0,8-ден 0,6-ға дейін төмендетілді. Нетто тұрақты қорландыру коэффициенті (NSFR) есепті кезең ішінде қайта қаралмай, 1,0 деңгейінде қалды.

6.8-график Көптеген банктер ағымдағы анықтамаларға сәйкес LCR және NSFR нормативтерін орындауда

Дереккөзі: Банктердің есептілігі, ҚРҰБ есептеулері

Жүйелік деңгейде өтімділікпен қиындық туындамайды. 2021 жылдың басындағы жағдайға сәйкес LCR және NSFR нормативтерін көптеген банктер орындаған, бірақ қабылданған реттеушілік жеңілдіктерге қарамастан, өтімділіктің төмен пруденциялық нормативін көрсеткен үш банк (2020 жылдың соңында біреуінің лицензиясы кері қайтарып алынды) қосылмайды (6.8-график).

6.2 Қорландыру тәуекелі

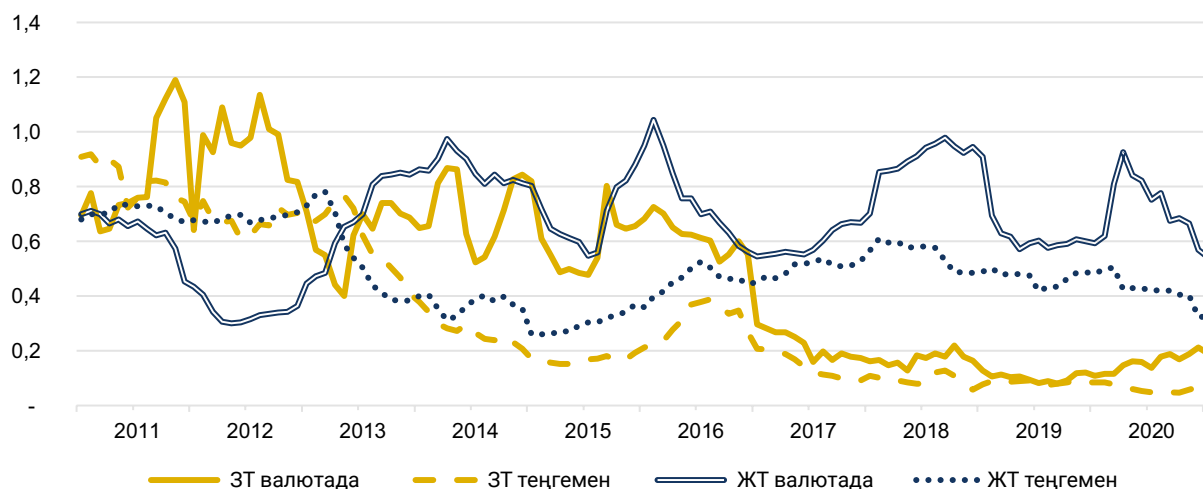
Қорландыру құрылымында міндеттемелерді басқарудың тиімділігімен байланысты тәуекелдер негізгілері болып қалуда. Нақты мерзімді бөлшек депозиттер үлесі 9,8 пт өсті. Алайда, жалпы нақты мерзімді қорландыру үлесі әлі де төмен болып қалуда, сондай-ақ кредиторлардың шоғырлануы сақталуда, олардың ішінде елеулі үлесі мемлекеттік компанияларға тиесілі.

Қорландырудың төмен орнықтылығы

Мерзімділікті өзгерту банктер үшін негізгі функция болып табылады. Экономиканы тиімді кредиттеу үшін банк секторына активтер мен міндеттемелерді басқару процесінде белгісіздік үлесін азайту маңызды. Осыған байланысты орнықты қорландыру базасын қалыптастыру маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Бүгінгі таңда депозиттердің нақты мерзімділігі төмен күйінде қалып отыр (6.9-график). 2020 жылдың басында заңды тұлғалардың, сол сияқты жеке тұлғалардың да валюталық салымдарын ұстап тұрудың орташа мерзімі валюта бағамының күрт өсуіне байланысты өсті. Егер жеке тұлғалар бойынша осы күрт өсу нарықтық күтпеген өзгеріске қысқа мерзімді реакция болса, ал корпоративтік сектордың валюталық депозиттері бойынша өсу үрдісі жыл соңына дейін сақталды. Жалпы, заңды және жеке тұлғалар бойынша теңгелік депозиттерді ұстап тұрудың орташа мерзімін ұзартудың оң үрдісі байқалмайды.

6.9-график **Шарттық мерзімі 1-5 жылдық салымдарды ұстап тұрудың орташа мерзімі бір жылдан аз**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: Орташа айналымдылық салымдарды тарту және алу бойынша айналымдарды ескере отырып, дебиторлық берешектің айналым мерзімінің түрлендірілген формуласы бойынша айқындалады. Есепті айдағы деректер

Депозиттік мөлшерлемелердің жоғары шектерінің реттеушілік шектеулері жағдайында, салым шарты бойынша салымшыларға арналған жеңілдігі бар бағалық емес талаптар депозиттік өнімдердің негізгі бәсекелестік артықшылығына айналды. Сонымен қатар, нақты мерзімді депозиттер нарығының болмауы екінші деңгейдегі банктер үшін активтер мен міндеттемелерді басқаруды қиындатып, олардың арасында алшақтықтың туындау тәуекелін ұлғайтты.

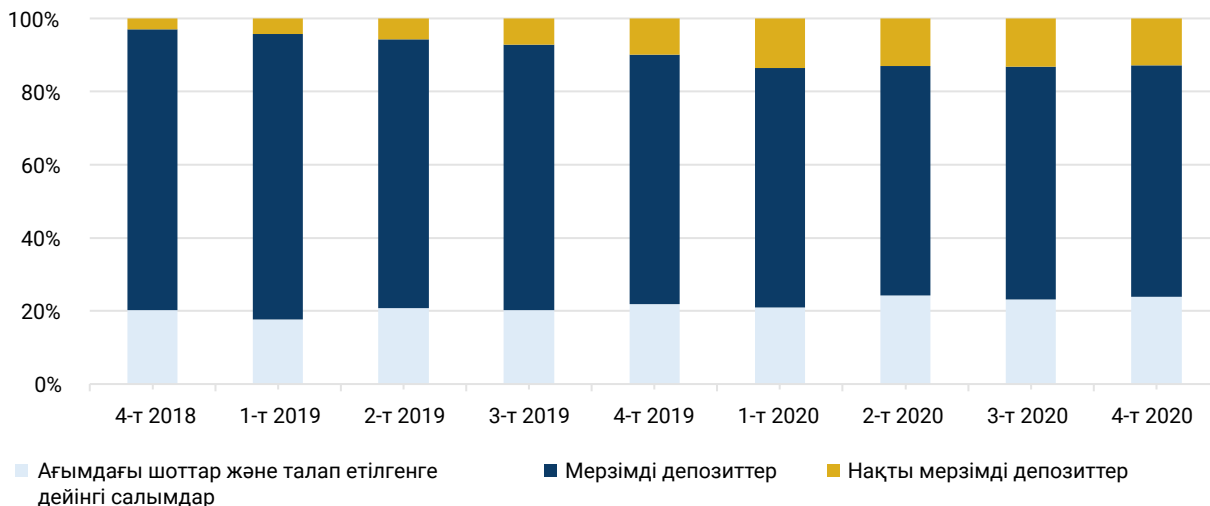
Тікелей емес заңнамалық тыйым салусыз нарықтық тетіктермен депозиттердің мерзімді нарығын дамыту және банктерді қорландыру базасын ұзарту үшін, сондай-ақ пайыздық тәуекелдерді төмендету үшін Ұлттық Банк ҚДКҚ-мен бірлесе отырып бірқатар шараларды іске асырады. Атап айтқанда, 2018 жылғы 4 тоқсаннан бастап халықтың теңгедегі депозиттері бойынша, ал 2019 жылғы маусымынан бастап валюталық депозиттер үшін де шекті мөлшерлемелердің жаңа тетігі енгізілді. Бұл шара банктердің депозиттерді мерзімінен бұрын алумен байланысты тәуекелдерін дұрыс көрсетуге мүмкіндік берді. Бұл Базель банктік қадағалау жөніндегі комитеттің ұсынымдарына және тәуекелдерді басқару саласындағы жалпы қабылданған әлемдік тәжірибеге сәйкес келеді.

Осы шаралар енгізілген кезден бастап өткен 2 жылда жеке қорландыруда нақты мерзімді депозиттердің үлесі 2018 жылғы 4-тоқсандағы 3%-дан 2020 жылдың соңында 12,8%-ға дейін өсті (6.10-график). Корпоративтік

сектор бойынша нақты мерзімді салымдар бойынша статистика жоқ, бірақ бизнестің айналым қаражаттарына дәстүрлі жоғары сұранысы бар заңды тұлғалардың нақты мерзімді депозиттерінің көлемі елеулі емес деп болжауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, пандемия жағдайында банк секторын қолдау мақсатында мерзімінен бұрын талапсыз алып қою мүмкіндігімен заңды тұлғалардың салымдарын NFSR есептеу кезінде қолжетімді қорландыру сомасына қосу бойынша шаралар әзірленіп енгізілді. Бұл банктерге қорландыру базасын тұрақтандыруға және барынша ұзақ мерзімді қорларды тартуға қосымша уақыт береді деп болжанады.

6.10-график Банктерді жеке қорландыруда нақты мерзімді депозиттердің рөлі өсті, алайда әлі де төмен болып қалуда

Дереккөзі: ҚДКҚ

Қорландырудың шоғырлануы

Үштен екі бөлігінен астамы мемлекеттік компаниялар болатын ірі 25 кредитордың үлесі банктердің міндеттемелерінен 34%-ды құрады (2016 жылдың соңында 48%). Есепті кезең ішінде міндеттемелердің қысқаруы ірі кредиторлардың барлық топтары бойынша, оның ішінде ірі жеке салымшылар мен мемлекеттік емес заңды тұлғаларды қоса алғанда орын алды.

Банктер бойынша шоғырлану тәуекеліне шағын банктер барынша сезімтал болып қалуда. Бұл топта міндеттемелер бойынша ірі кредиторлардың үлесі орта есеппен 88% болды (6.11-график). Ірі банктердің 25 ірі кредитор алдындағы міндеттемелерінің үлесі 2016 жылдың соңында 58%-дан 2020 жылдың соңында 37%-ға дейін біртіндеп төмендеді.

6.11-график Барынша ірі кредиторлар мен салымшылар ірі банктерде шоғырланған, бірақ шоғырлану проблемасы бірнеше шағын банктерде өткір болып тұр

Банктің ірі 25 кредиторының үлесі

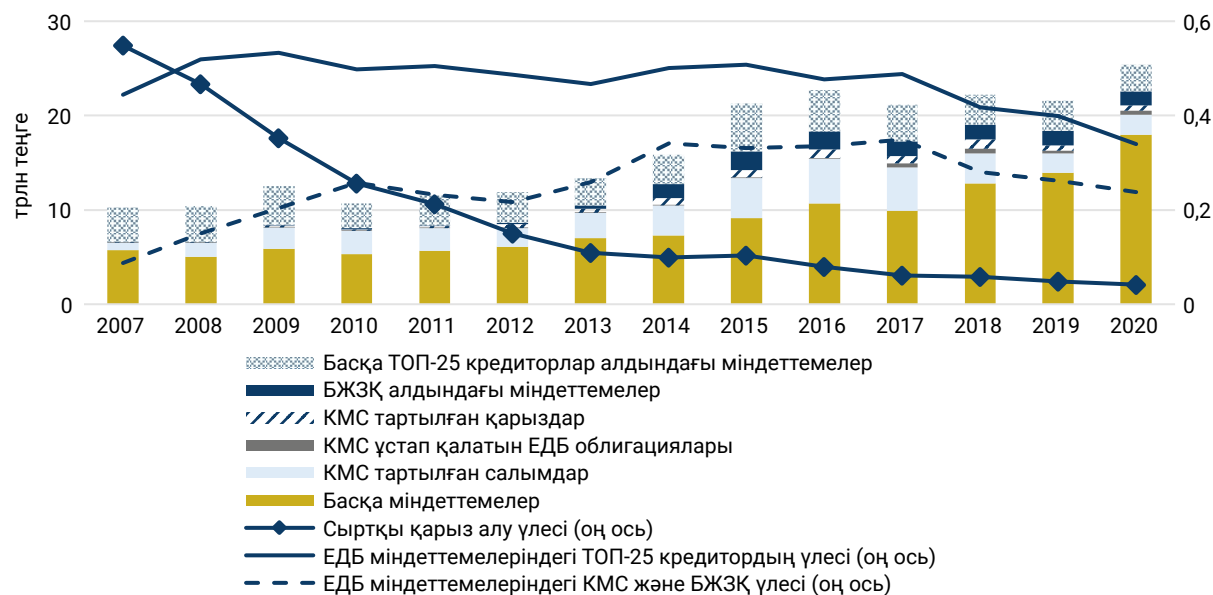
Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: Квартильдер бойынша саралау және бөлу осы банк үшін банктің міндеттемелеріндегі ең ірі 25 кредитордың үлесі бойынша жүзеге асырылады: 1 квартал – ең ірі кредиторлардың ең аз үлесі бар банктер, 4 квартал – ең көп үлесі бар банктер. Артық үлестің ауданы сектор міндеттемелеріндегі квартал банктері міндеттемелерінің үлесіне тепе-тең келеді. Артық үлестің ішінде ірі кредиторлардың квартал бойынша орташа үлесі көрсетілген

Мемлекеттік компанияларға тәуелділік

Қорландырудың жоғары шоғырлануы банктердің міндеттемелерінде мемлекеттік сектор үлесінің көп болуымен байланысты. Осы үрдіс дағдарыстан кейінгі кезеңде (2007 жылдан бастап) шетелдік қорландыруға қолжеткізудің қысқаруы жағдайында мемлекеттің банк секторын қолдауының ұлғаюымен байланысты дами бастады. 2017 жылға қарай бұл үрдіс өз шыңына жетіп (2018 жылдың басында 35%), 2020 жылдың соңында мемлекеттік компаниялар жағынан қорландыру үлесі төмендеп, банк секторының міндеттемелерінің 24%-на шақ болды (6.12-график).

6.12-график 2018 жылдан бастап ірі қорландырудың, оның ішінде мемлекеттік сектордың үлесі біртіндеп төмендеуде

Дереккөзі: Банктердің және БЖЗҚ есептілігі

Ескертпе: КМС – квазимемлекеттік сектор. БЖЗҚ алдындағы міндеттемелерде салымдар мен орналастырылған бағалы қағаздар бойынша міндеттемелер қамтылады. Басқа міндеттемелерді КМС немесе ірі кредиторлар болып табылмайтын басқа тұлғалар алдындағы міндеттемелер қамтылады

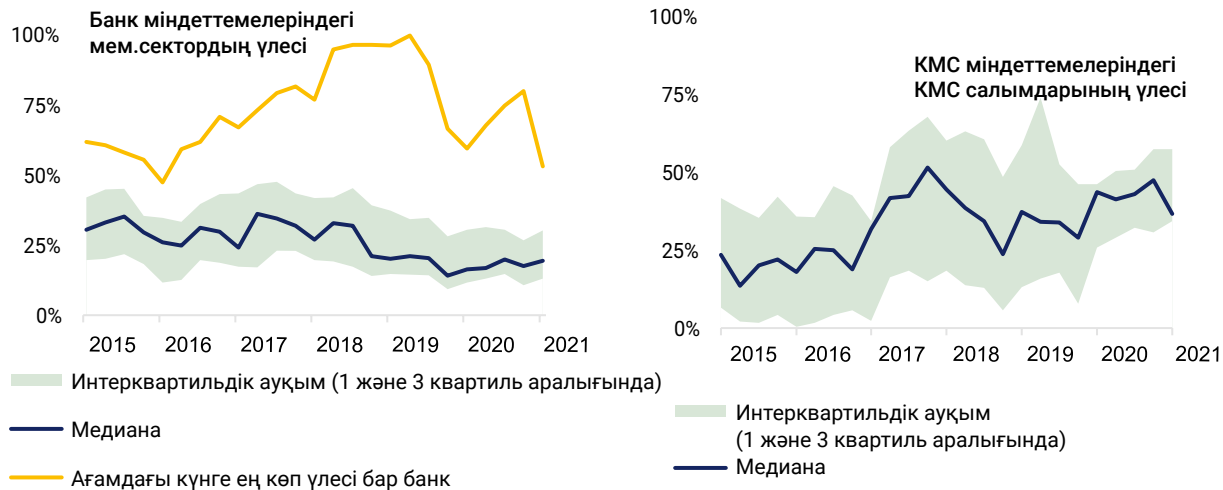
Мемлекеттік сектордың 30% астам қорландыруы депозиттер түрінде тартылған. Мемлекеттік сектордан тартылған қорландырудағы депозиттердің үлесі төмендеуіне қарамастан, коммерциялық банктердің мемлекетке тәуелділік үрдісі әлі де жалпы сақталуда. Бұл қазіргі жағдайда мемлекеттік қолдау қажеттілігін талап ететін елдегі және әлемдегі қиын экономикалық жағдайға байланысты.

Жекелеген банктерде, көбінесе ірі емес банктерде, мемлекеттік сектордың қорландырудағы үлесі белгілі бір кезеңдерде 100%-ға дейін жетті (6.13А-график). Бұл ретте кейбір банктерде барлық қорландыру мемлекеттік сектордың депозиттері түрінде тартылған (6.13Б-график).

Қорландырудың мемлекеттік секторға тәуелділігі банк секторындағы нарықтық бәсекелестік талаптарына айтарлықтай әсер етеді. Кредиттеу үшін инвестициялық жобаларды теріс іріктеу тәуекелдері және нарықтық тәртіптің төмен болу ықтималдығы ұлғаюда. Шығындарды мемлекеттік секторға ауыстырмай, дәрменсіз банкті жан-жақты реттеу мүмкіндігі де шектеліп отыр. Бұл тәуекелдер нарықтық қорландыруға тән тәуекелдерге қарағанда айқын емес, бірақ олардың салдары қаржы секторының орнықты дамуына елеулі қауіп төндіреді.

6.13-график

А. Жекелеген банктерде мемлекеттік сектор міндеттемелерінің жартысынан астамын қорландырады **Б. Негізінен мерзімсіз депозиттер түрінде тарту**

Дереккөзі: Банктердің және БЖЗҚ есептілігі

Ескерту: КМС – квазимемлекеттік сектор

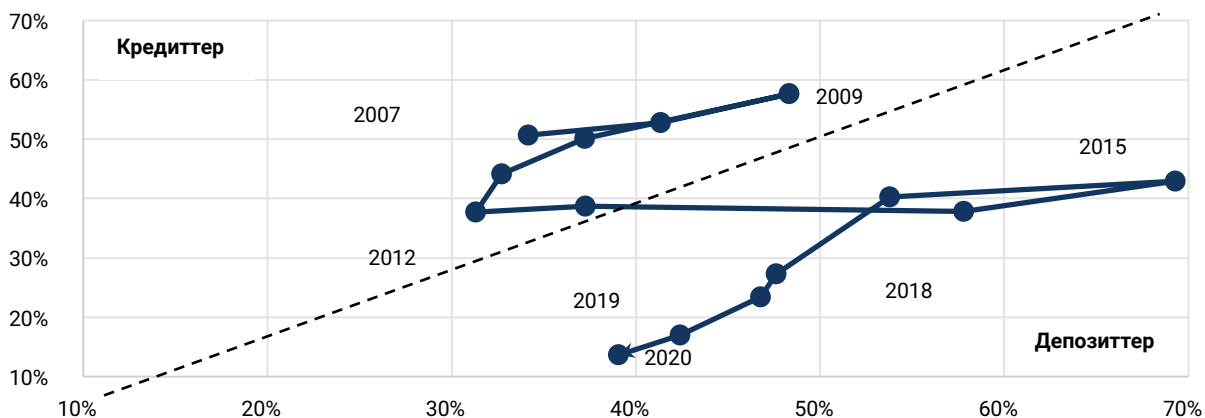
Тәуекелдерді одан әрі төмендету және бәсекелестіктің нарықтық жағдайларын бұрмалауды барынша азайта отырып, мемлекеттік қолдау тетіктерін жетілдіру үшін:

- инвестициялық құралдар портфелін және қаржыландыру схемаларын кеңейте отырып, банк секторына квазимемлекеттік компаниялардың инвестициялық саясатын түзету бойынша шаралар қабылдауды;
- Ұлттық Банк өзінің тікелей функцияларын орындауда мүдделер қақтығысын тудыратын экономиканы қолдау бағдарламаларынан шығуын талап етеді.

6.3 Долларлану тәуекелдері

Міндеттемелердің долларлану деңгейі маңызды болып қала беруде, бұл валюталық тәуекелдерге және банк өнімдерінің бағасына тікелей әсер етеді.

2020 жылы ЕДБ депозиттерінің долларлану деңгейі 2019 жылғы деңгейге қарағанда 42%-дан 39%-ға дейін төмендеді. Депозиттік портфельді долларсыздану процесі шикізат нарықтарындағы тұрақсыз жағдай және жыл басындағы айырбастау бағамының өсуі аясында баяулауын жалғастырды (6.14-график).

6.14-график **Кредиттер мен депозиттердің долларсыздануы баяулауда**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: Кезең соңындағы деректер

Долларлану деңгейін айқындайтын негізгі фактор болып мұнай бағасы қала береді. Бұл ретте, икемді айырбас бағамы режиміне көшкеннен кейін бағамдық күтулер әсерінің айтарлықтай әлсіреуі байқалады (6.15-график). Осылайша, 2020 жылдың басында мұнай бағасының айтарлықтай құлдырауының әсері аз болды және бірінші жартыжылдықта банк жүйесімен толықтай жұтылған. Екінші жартыжылдықта нарықтар бойынша теріс болжамдардың сақталуынан және іскерлік белсенділіктің төмендеуіне қарамастан, валюталық салымдар үлесінің ауытқымалық өсуінен көрінетін салымшылардың девальвациялық күтулерінің ұлғаюы байқалмайды.

6.15-график Бағамдық күтулер сыртқы құбылмалылық кезеңінде күшейетін міндеттемелер долларлануының негізгі факторы болып табылады

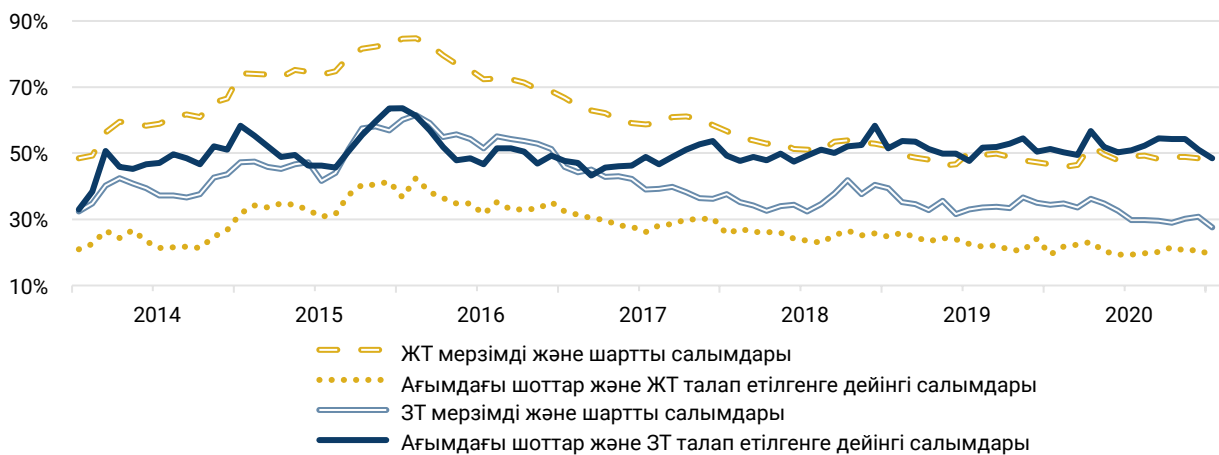
Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: RUBKZT бағамының әлсіреу кезеңдері – рубльдің теңгеге құнсыздануының елеулі кезеңдері.

Салым субъектілеріне, салымдардың түрі мен мөлшеріне қарай Қазақстанда долларланудың мынадай ерекшеліктері байқалады:

- Бөлшек депозиттер сегментінде долларлану мерзімді салымдарда (48%), ал корпоративтік сегментте транзакциялық шоттарда (48%, 6.16-график) шоғырланған. Яғни, халық өзінің ұзақ мерзімді жинақтарын валютада сақтауды жөн көреді, ал бизнеске қысқа мерзімді валюталық салымдармен жұмыс істеген ыңғайлы болып табылады.

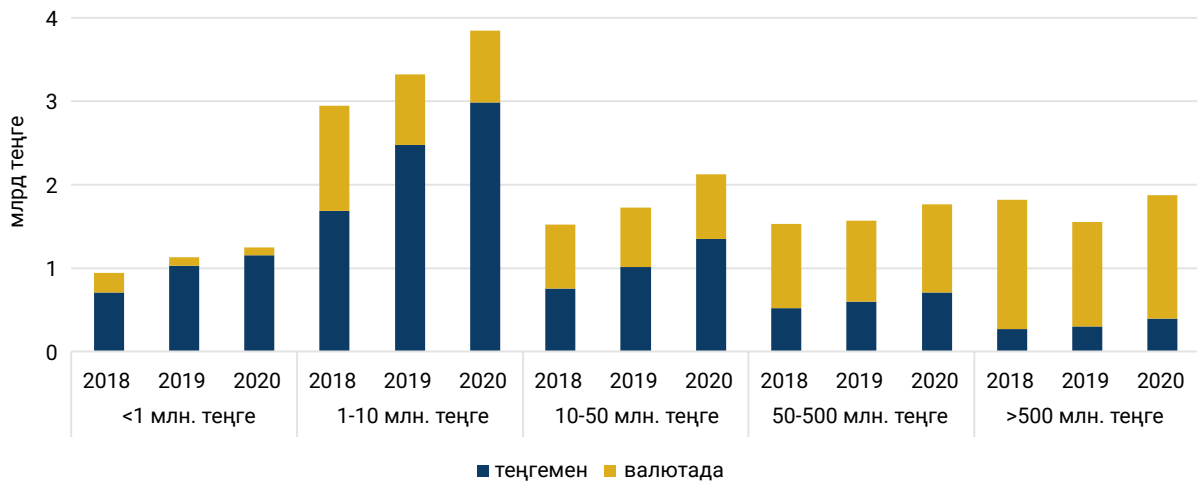
6.16-график Халықтың мерзімді салымдар бойынша депозиттерінің долларлануы ағымдағы шоттарға қарағанда жоғары, ал корпоративтік секторда керісінше

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

- Халық депозиттерінің долларлануы салым мөлшеріне байланысты – депозиттер неғұрлым үлкен болса, соғұрлым олардың долларлануы да жоғары болады (6.17-график). 2020 жылы мөлшері 1 млн теңгеге дейінгі бөлшек депозиттердің долларлануы 8%-ды, ал 500 млн теңгеден астамы 79% долларлануын құрады. Осылайша, халық депозиттерін долларсыздану мүмкіндіктерін пайдалану үшін негізінен орташа көлемдегі салымдарда сақтауда, ал ұсақ салымдар мәнге ие емес болып табылса, ірі депозиторлар әрдайым валюталық депозиттерді қалайды.

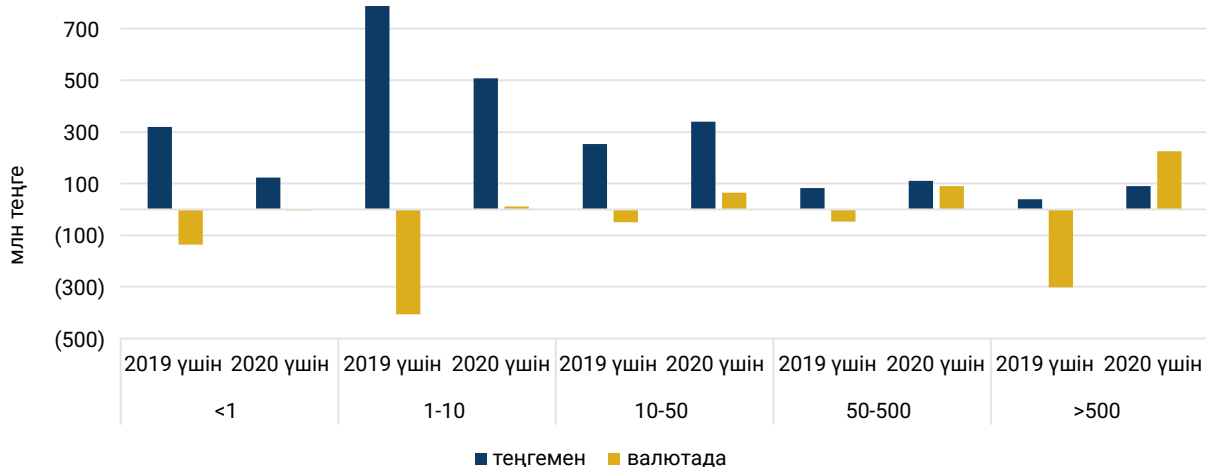
6.17-график Халықтың депозиттері неғұрлым үлкен болса, долларлану соғұрлым жоғары болады, депозиттердің орташа мөлшері үшін долларсыздану әлеуеті сақталады

Дереккөзі: ҚДКҚ

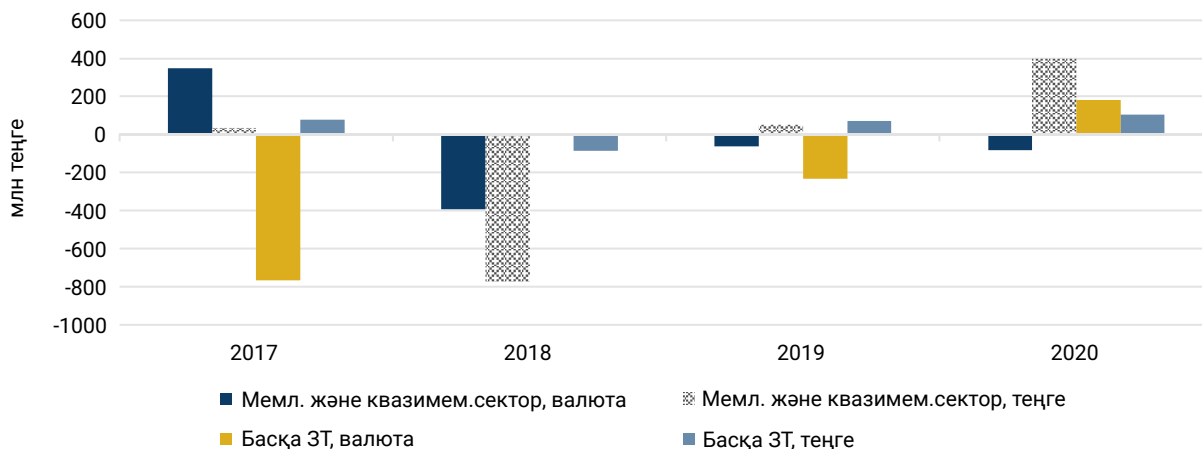
- 2020 жылы халық арасында негізінен мөлшері бойынша шағын теңгемен депозиттердің (507 млрд теңге) өсуі және ірі валюталық салымдардың кетуі байқалды (6.18-график). Корпоративтік сегментте Ұлттық Банктің бағалауы бойынша валюталық салымдар бойынша ең көп төмендеу квазимемлекеттік секторда байқалды (6.19-график).

6.18-график Бөлшек депозиттердің негізгі келуі шағын теңгемен депозиттер есебінен болды

Дереккөзі: ҚДКҚ

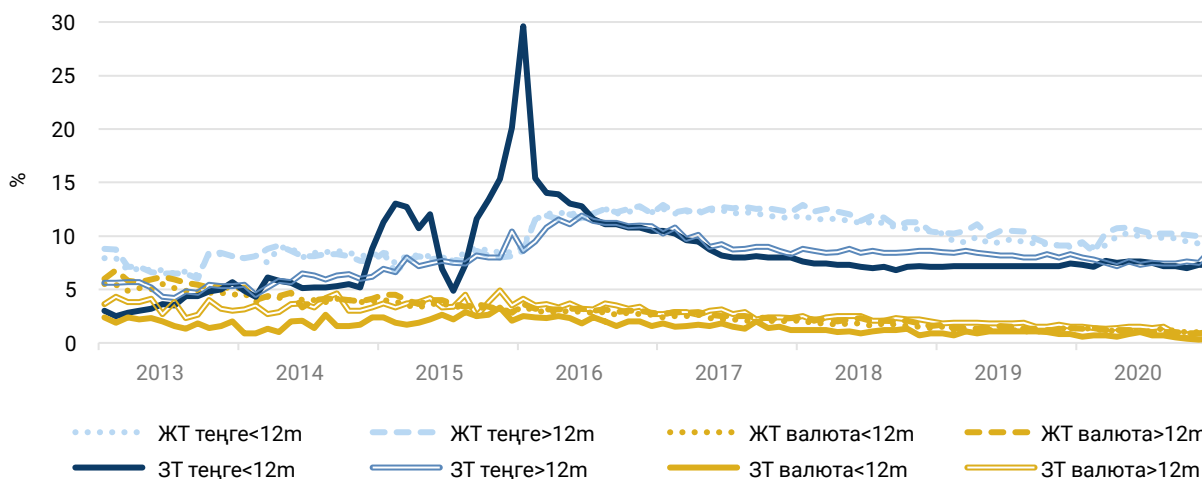
6.19-график **Корпоративтік сегментте валюталық депозиттердің төмендеуі квазимемлекеттік секторда болды**

Ескертпе: Үздік 25 кредитор бойынша деректер негізінде ҚРҰБ бағалауы

Банктер бұрынғысынан валюталық қорландыруды белсенді түрде тартуда, ал банк жүйесінің қорландыру тәуекелдерін, яғни валюталық қорландыруды қоса алғанда, депозиттер бойынша баға саясатын қалыптастыру қабілеті шектеулі болып қалуда (6.20-график).

6.20-график **Теңге және валютамен депозиттерді тарту құны біртіндеп төмендеуде**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

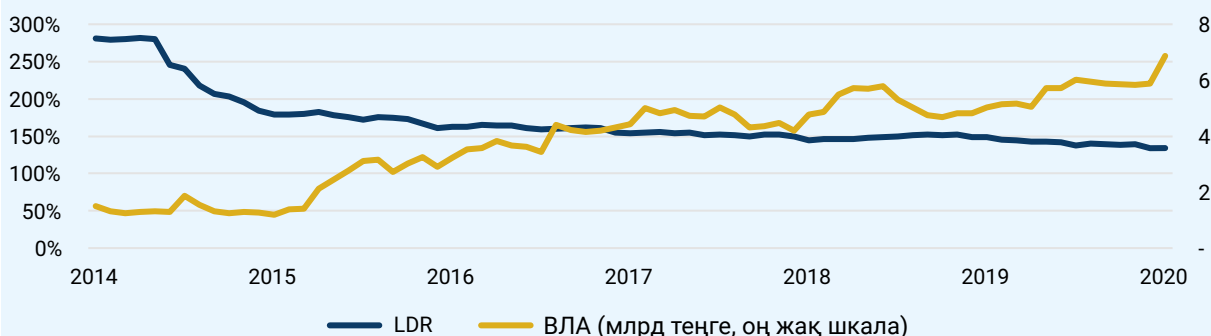
Бокс 4 Қорландыру моделіндегі құрылымдық өзгерістер

Соңғы 14 жылда қазақстандық банктердің қорландыру құрылымы айтарлықтай өзгеріске тап болды (6.21-график). Бірнеше жылдан бері банктер меншікті капитал мен клиенттік салымдардың үлесін арттыруды жалғастыруда. Егер 2009 жылы банк жүйесінің жиынтық меншікті капиталы теріс мәнге ие болса, қазір ол 12%-ға жетті, бұл соңғы 10 жылдағы ең жоғары көрсеткіш болып табылады. Сыртқы қарыз алудың шектеулілігін ескере отырып, депозиттік қорландыру моделі көптеген банктер үшін қолайлы болып қала береді деп болжауға болады.

6.21-график **Банктердің міндеттемелері мен капиталының құрылымы едәуір өзгерді**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

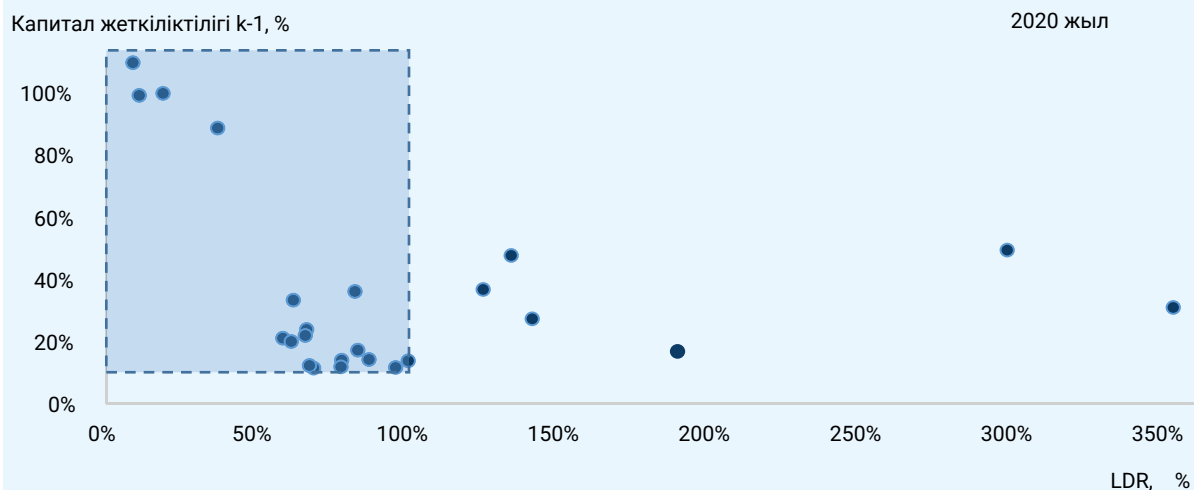
Банк секторының активтері де айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Кредиттік шығындарға ұшыраған және кредиттік тәуекелді сіңіру қабілеті шектелген банктерге мемлекеттік қолдау көрсету нәтижесінде корпоративтік портфельді тәуекелсіз активтерге ауыстыру процесі жалғасын тапты.

6.22-график **ӨЖА көлемінің өсуіне қарай LDR төмендеді**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Өтімділігі жоғары активтер (ӨЖА) көлемінің өсуі банк жүйесі бойынша кредиттердің депозиттерге арақатынасы коэффициентінің (LDR) төмендеуімен бір мезгілде жүрді (6.22-график). 2000-ші жылдардың басында LDR орташа деңгейі 278% белгісінде сақталды. Кредиттеудің қарқындап өсу кезеңінде ең жоғары мәні 516%-ға жеткен еді. 2007 жылғы қаржылық дағдарыстан кейін коэффициент шапшаң төмендей бастады да, бүгінгі күні банк жүйесі бойынша орташа тарихи деңгейі 161% құрайды. LDR қысқаруының жалғасуына байланысты банктер кредиттік портфель құрылымын кірістілігі анағұрлым жоғары активтер жағына қарай белсенді түрде өзгерте бастады: нарықтық жағдайлардағы ұзақ мерзімді ипотекалық кредиттеу көлемі қысқарып, банктер кірістілігі жоғары бөлшек тұтынушылық кредиттеу жағына ауысты.

Жалпы алғанда, қазақстандық банктердің көпшілігі активтер, міндеттемелер мен капиталдың салыстырмалы түрде теңгерімді құрылымын көрсетіп отыр (6.23-график). Қазақстандық банктердің 65%-ында депозиттер көлемі берілген кредиттер көлемінен асып отыр, ал k-1 капитал жеткіліктілігі коэффициенті 10,5%-дан көп. Бес жыл бұрын банктердің 16%-ы ғана осы санатқа кіретін еді.

6.23-график **Банктердің LDR және капитал жеткіліктілігіне қатысты позициялары**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Болашақта LCR бойынша талаптар банктерді өтімді активтердің жеткілікті көлемін ұстауға, ал NSFR бойынша талаптар қорландыру базасының жеделдігін арттыруға ынталандыруды жалғастырады.

Банк балансындағы құрылымдық өзгерістер құбылмалылық дәлізін тарылту арқылы банктердің таза пайыздық маржасына әсер етеді. Банктердің маржиналдық кірісінің өсу әлеуеті таусылып жатыр. Базалық мөлшерлеме енгізілгенге дейін таза пайыздық маржаның орташа мәні 0,5 пайыздық тармаққа стандартты ауытқумен 5,3%-ды құрады. Базалық мөлшерлеме тетігі енгізілгеннен кейін маржаның орташа деңгейі 0,3 пайыздық тармаққа стандартты ауытқумен 5,1%-ды құрайды. Банк маржасының тарылған дәлізі базалық мөлшерлемемен көбірек байланысты болады (6.24-график). Елдегі макроэкономикалық жағдайды елеулі жақсармайынша мөлшерлемелер ағымдағы деңгейлерде сақталады деп болжануда.

6.24-график **Таза пайыздық маржа**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Егер банктердің кірістеріндегі құрылымдық өзгерістерді қарастыратын болсақ, онда пайыздық емес түсімдерге қарай ауысу байқалады. 2013 және 2021 жылдар аралығында жалпы кірістегі таза пайыздық маржаның үлесі 16%-дан 2%-ға дейін 14 пт төмендеді (6.25-график).

6.25-график **Пайыздық кірістер пайыздық емес түсімдермен алмастырылады**

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Көптеген банктер комиссиялық кіріс алумен байланысты өзінің кредиттік бағыты мен бизнесін қайта құрылымдау бойынша іс-шараларды жүргізіп жатыр. Дегенмен, балансты оңтайландыру бойынша кешенді тәсіл шеңберінде міндеттемелердің құрылымын тек кейбір банктер ғана қайта қарады. Банктерге қазіргі экономикалық жағдайда кірістіліктің одан әрі тұрақты өсуі үшін теңгерімді басқаруға, қорландыруды және өтімділікті оңтайландыруды неғұрлым стратегиялық тұрғыдан қарастырған жөн.

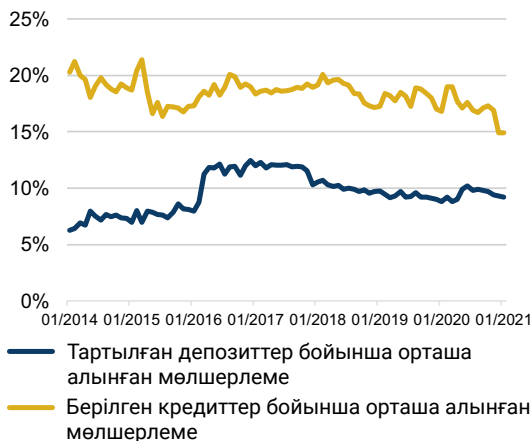
6.4 Пайыздық тәуекел

Жаңадан тартылатын депозиттердің бөлшек сегментінде 2020 жылы жеке және заңды тұлғалар тартылатын депозиттері бойынша орташа алынған мөлшерлемелері тұрақты аймақта қалды. 2020 жылғы бірінші жартыжылдығында бөлшек сегменттегі депозиттік мөлшерлеме 9,2%-дан өсе бастап, мамырдағы 10,2% деңгейінде шыңына жетіп, содан кейін төмендей бастады да, жылдың соңына қарай 9,2% деңгейіне жетті. Корпоративтік секторда депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлеме іс жүзінде өзгерген жоқ, жылдың басында және соңында ол 7,3%-ды құрап, 12 ай ішінде максимум 70 бт ауытқыды, мұнда барынша көп мән – 7,7% наурызда болса, барынша аз мән – 7,0% қазанда болды.

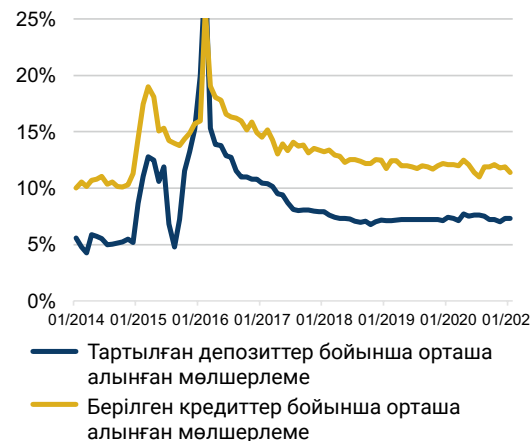
Бөлшек кредиттеу сегментінде 2020 жылы орташа алынған мөлшерлеменің жыл басындағы 19,0%-дан жылдың соңындағы 14,9%-ға дейін біркелкі емес төмендеуі байқалып, соңғы 5 жылдағы ең төменгі деңгейге жетті (6.26А-график). Корпоративтік кредиттеу секторында 2020 жылы күрт төмендеу болған жоқ. Орташа алынған мөлшерлеме орта есеппен 11,9% деңгейінде сақталды, мұнда барынша көп мән – 12,5% наурызда болса, ал барынша аз мән – 11,0% маусымда болды (6.26Б-график).

6.26-график **Орташа алынған мөлшерлемелер жаңа депозиттер бойынша да, сол сияқты теңгемен жаңа кредиттер бойынша да төмендеп жатыр**

А. бөлшек мөлшерлемелер

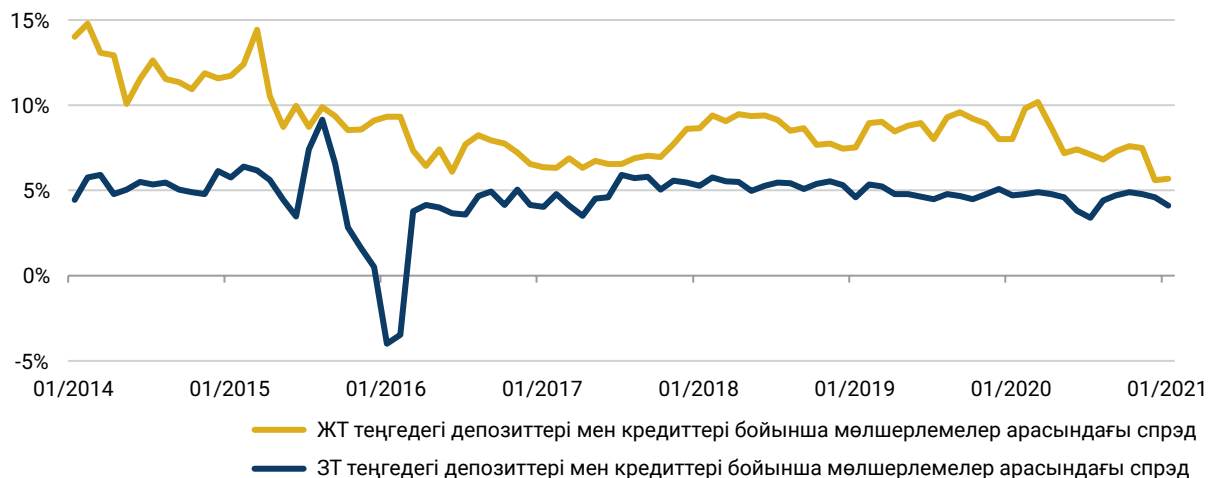
Б. корпоративтік мөлшерлемелер

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ескертпе: Тарту мөлшерлемелері – есепті кезеңде тартылған депозиттер бойынша орташа алынған мөлшерлемелер (жаңа депозиттер және бұрын ашылған депозиттерді толықтыру). Орналастыру мөлшерлемелері – есепті кезеңде жасалған жаңа банктік қарыз шарттары бойынша орташа алынған мөлшерлемелер. Бөлшек сегмент – ЖТ депозиттері мен кредиттері, корпоративтік сегмент – ЗТ депозиттері мен кредиттері. Есепті кезең – ай

6.27-график 2020 жылы бөлшек сегменттегі спрэд тарылып, кеңейіп, қайтадан тарылды, корпоративтік сегментте жалпылай алғанда күрт өзгеріс болмады

Дереккөзі: Банктердің есептілігі

Ақпанда бөлшек сегментте қаражатты тарту және орналастыру мөлшерлемелерінің арасындағы айырмашылық 9,8 пайыздық тармақтан 10,2 пайыздық тармаққа дейін өсті (6.27-график). Ұлттық Банктің 2020 жылғы наурызда валюталық тәуекелдерді және инфляцияның өсуін теңестіру мақсатында, сондай-ақ жаңадан тартылған депозиттер бойынша мөлшерлемелер өсуінің кейінге қалдырылған әсеріне байланысты базалық мөлшерлемені 9,25%-дан 12%-ға дейін өзгертуі нәтижесінде, жеке тұлғалар бойынша спрэд ай сайын шілдеге дейін тарылып, 6,8 пт жетті. Жылдың екінші жартысында спрэд барынша 7,6 пт дейін аздап кеңейіп, содан кейін қайтадан төмендеді.

Корпоративтік секторда спрэд жылдың басында және соңында тиісінше 4,8 және 4,1 болды. Спрэд мамыр айында тарыла бастап, маусым айында 3,4 пт құрады. Бұл депозиттер мен кредиттер бойынша мөлшерлемелердің төмендеуіне байланысты болды. 2020 жылдың екінші жартыжылдығында спрэдте айтарлықтай өзгеріс болған жоқ.

7-тарау

**COVID-19
пандемиясының
әсеріне байланысты
реттеуші ортаны
өзгерту**

COVID-19 пандемиясының 2020 жылы таралуы және оның экономикалық процестерге әсері бұрын-соңды болмаған жаһандық салдарға әкелді. Қаржы және шикізат нарықтарындағы жоғары айқынсыздығы Қазақстан экономикасының жүйелік тәуекелдерінің артуына алып келді. Әлемдік ІЖӨ өсу қарқыны қысқаруы, ЕО, Қытай мен Ресейдің экономикалары баяулауы, халықаралық сарапшылардың дағдарыс дамуы жөніндегі теріс сценарийлері 2008-2009 жылдардағы дағдарысқа қарағанда оның неғұрлым терең сипатын көрсетті.

COVID-19 таралуының теріс салдарын азайту үшін Қазақстан басқа елдермен қатар ДДҰ ұсынған қатаң карантин шараларының тізбесін қабылдауға мәжбүрленді, сәйкесінше ол ішкі экономиканың даму көрсеткіштеріне тікелей әсерін берді. Қазақстанның негізгі қалаларында енгізілген ТЖ режиміне байланысты ішкі тұтынудың төмендеуімен қатар мұнайдың төмен бағасы 2020 жылы экономикалық өсудің айтарлықтай баяулауына ықпал етті. Бұл кейіннен халықты, экономиканың нақты және қаржы секторларын қолдау үшін дағдарысқа қарсы шаралар топтамасын қабылдау және іске асыру қажеттілігін туындатты.

Үкімет және Ұлттық Банк шаралары іскерлік циклды перевентивті контрциклдық реттеу және экономиканың терең рецессияға түсуіне жол бермеу үшін бағытталды. Ұлттық Банк жүргізіп отырған ақша-кредит саясаты режимі еркін айырбастау бағамы мен теңгедегі активтердің тартымдылығы саясаты арқылы сауда талаптарының күтілмеген өзгерісінің салдарын жоюға ықпал етті.

Іскерлік белсенділіктің бәсеңдеуі жағдайында банк секторының экономиканың нақты секторына кредит беру қабілетін қолдау үшін ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі 2020 жылы банктердің капиталы мен өтімділігіне қысымды төмендету үшін контрциклдық сипаттағы пруденциялық шараларды қабылдады.

7.1 Капитал жеткіліктілігінің пруденциялық нормативтерін жеңілдету арқылы капитал базасын қолдау шаралары

Экономиканы кредиттеуді ынталандыру мақсатында және айырбастау бағамының құбылмалылығы мен әлемдік шикізат пен тауар нарықтарындағы теріс үрдістер жағдайында ШОБ субъектілеріне берілген қарыздар бойынша меншікті капиталдың жеткіліктілігін есептеу кезінде (75%-дан 50%-ға дейін) және бірлестірілген қарыздар бойынша (100%-дан 50%-ға дейін) тәуекел-мөлшерлеу коэффициенттері төмендетілді.

Дағдарыс жағдайында банктерге меншікті капиталдың жеткіліктілігін есептеу кезінде активтерді тәуекелдің бұрын айқындалған дәрежесі бойынша есепке алу мүмкіндігін ұсыну үшін активтердің жекелеген түрлері (салымдар, қарыздар, корреспонденттік шоттар) бойынша рейтингтер жөніндегі талаптар кредиттік тәуекелдің ағымдағы мәндерін сақтай отырып, төмендету жағына қарай қайта қаралды.

Банктердің кепілдікпен қамтамасыз ету мүмкіндігі жоқ жаңа қарыз алушыларды кредиттеу ауқымын кеңейту үшін анық кепіл ретінде танылатын мүлік тізбесі көбейді (сақтандыру шарттары, синдикатталған кредиттеу шарттары және «take or pay» құқығымен МЖӘ жобалары енгізілді).

Банктерді ынталандыру мақсатында ТЖ кезінде төлемдерді кейінге қалдыруға байланысты қарыздарды қайта құрылымдауды жүргізу және банктердің капиталына қысымды төмендету мақсатында ТЖ кезеңінде қарыз бойынша төлемді кейінге қалдыруға байланысты қайта құрылымдау провизияларын қалыптастыру кезінде қарыздың құнсыздануы критерийлері алынып тасталды. Бұл шара банктің жаңа қарыз беру туралы шешіміне ықпал етпестен, қайта құрылымдау фактісіне сәйкес ТЖ кезінде неғұрлым зардап шеккен қарыз алушыларға банктер тарапынан жаңа қарыз беруге ынталандыруға бағытталған болатын.

Сонымен қатар, Агенттік жалпы алғанда қарыздың құнсыздану критерийлерін алып тастағанда қайта құрылымдау түрлерінің тізбесін кеңейтті. Банктерге төтенше жағдай кезеңінде берілген кредиттік үзіліске байланысты да, сенімге ие қарыз алушылардың уақытша қаржылық қиындықтары туындаған кезде де (қарыз алушыда қарыз бойынша төлемдердің 30 күннен астам мерзімін өткізіп алуы және төтенше жағдай енгізілгенге дейінгі соңғы жылы қарыз алушының қаржылық қиындықтарына байланысты қайта құрылымдауды жүргізу фактісі болмаған кезде) халық пен бизнестің кредиттерін қайта құрылымдауға мүмкіндік берілді.

Банктердің дағдарыстан туындаған қосымша шығындарын оңтайландыру, сондай-ақ кредит беру көлемін ұстап тұру үшін консервациялық буферді 2%-дан 1%-ға дейін 1 пайыздық тармаққа төмендету есебінен банктердің меншікті капиталына қойылатын талаптар уақытша жеңілдетілді. Бұл шара 2020 жылғы 1 маусым – 2021 жылғы 1 маусым аралығындағы 1 жыл мерзімге енгізілді.

Агенттіктің бағалауы бойынша, банк капиталының 468 млрд теңгеге дейінгі көлемдегі бөлігін экономиканы кредиттеу үшін мүмкіндік берді.

7.2 Экономикаға жаңа қарыздар беру үшін өтімділік қорын құру арқылы өтімділікті қолдау шаралары

Уақытша кезеңде квазимемлекеттік компаниялардың (Самұрық-Қазына, Бәйтерек және ҚазАгро) бір қарыз алушыға капитал мен тәуекелдің жеткіліктілігін есептеу кезінде кепілдіктендірілген қарыздар бойынша кредиттік тәуекелдің шамасын азайту мақсатында өтімділікпен қамтамасыз ету болып табылды. Бұл шара банк қабылдайтын кредиттік тәуекел деңгейін төмендетуге және босатылған капитал есебінен кредиттеу әлеуетін кеңейтуге мүмкіндік берді.

Экономикаға жаңа қарыздар беру үшін өтімділіктің қосымша қорын құру мақсатында банктердің шетелдік банктердегі корреспонденттік шоттардағы ақшасын, сондай-ақ Ұлттық Банктегі мерзімді депозиттерді қосу есебінен өтімділігі жоғары активтердің тізбесі кеңейтілді. Бұл өтімлігі жоғары сапалы активтердің көлемін 568 млрд теңгеге ұлғайтуға мүмкіндік берді.

Банктердің кредиттік белсенділігін одан әрі ынталандыру және олардың қаржылық тұрақтылығын қолдау үшін Агенттік қосымша пруденциялық шаралар кешенін қабылдады. Бұл шаралар өтімділік нормативтері бойынша талаптарды жұмсарту және қорландыруды тарту есебінен өтімділікке қысымды төмендетуге бағытталған.

2021 жылғы 1 сәуірге дейін банктердің өтімділігіне қысымды төмендету үшін ең төменгі мәнді 0,8-ден 0,6-ға дейін төмендету арқылы және Үкімет, Ұлттық Банк, халықаралық қаржы ұйымдары, жергілікті атқарушы органдар алдындағы міндеттемелер есебінен ақшаның кетуі шамасын 40%-дан 20%-ға дейін қайта қарау арқылы өтімділікті өтеу коэффициенті (LCR) бойынша талаптар жеңілдетілді. Сондай-ақ, NSFR талаптарын одан әрі қатайту мерзімі кейінге қалдырылды. Агенттіктің бағалауы бойынша, осы пруденциялық нормативтердің төмендеуі банктер өтімділігінің бір бөлігін 1,1 трлн теңгеге дейінгі көлемде босатуға мүмкіндік берді.

7.1-кесте Пруденциалдық реттеудің дағдарысқа қарсы шаралары

№	Қабылданған шаралар	Қабылданған шаралардың нәтижесі	Қолданылу мерзімі
1.	Меншікті капиталға қойылатын талаптарды төмендету: - меншікті капиталдың консервациялық буферін 1 п. т. төмендету. - ШОБ кредиттері бойынша тәуекел өлшемін төмендету - тұрақты кепілдерді тану ережелерін өзгерту - Самұрық-Қазына, Бәйтерек, ҚазАгро кепілдіктері өтімді қамтамасыз ету ретінде танылды	Қосымша 468 млрд теңге қысқартылды	2021 жылғы 1 маусымға дейін 2020 жылғы 1 қазанға дейін
2.	Банктердің өтімділігіне қойылатын талаптарды төмендету (өтімділік коэффициентін (LCR) төмендету және ұзақ мерзімді өтімді активтер тізбесін кеңейту) NSFR талаптарын одан әрі қатаңдату мерзімдерін ауыстыру	Қосымша өтімділік 1,8 трлн теңгеге қысқартылды	2021 жылғы 1 сәуірге дейін
3.	Провизияларды қалыптастыру кезінде қарыздардың құнсыздану белгілерінен төлемдерді кейінге қалдыруға байланысты қайта құрылымдалған қарыздар алып тасталды		2020 жылғы 1 қазанға дейін
4.	LCR нормативтік мәнін төмендетуді қоспағанда, дағдарысқа қарсы шаралар мерзімдерін ұзарту (80%-ке қайтару)	Меншікті капиталдың 468 млрд теңгеге қысқартылуын сақтау	2021 жылғы 1 шілдеге дейін

Ескертпе: Ақпарат 2020 жылдың соңына қарай өзекті болып табылады

7.3 Борыш жүктемесін азайту және халықты, шағын және орта бизнес субъектілерін қолдау жөніндегі шаралар

Қазақстанның басты қалаларында карантиндік шаралар мен ТЖ режимін енгізу COVID-19 эпидемиясына қарсы іс-қимыл шараларына байланысты шағын және орта бизнес субъектілерінің қызметін ұзақ мерзімге тоқтатуға алып келді. Бұл қабылданған карантиндік шаралардан зардап шеккен кәсіпорындардың қызметіне тартылған жалдамалы жұмысшылар мен бизнестің қаржылық әл-ауқатына теріс әсер етті. Мұндай бұрын-соңды болмаған жағдай халық пен бизнестің банктер алдындағы кредиттік міндеттемелерге қызмет көрсету мүмкіндігіне әсер етпей қоймады, бұл банктердің қаржылық тұрақтылығының төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Бизнес субъектілері мен халық үшін орын алған жағдайларға жауап ретінде Агенттік борыш жүктемесін азайту бойынша шаралар кешенін қабылдады. Шаралар тізбесінде мынадай іс-шаралар қамтылды:

- *ШОБ субъектілеріне ТЖ режимі мен карантиндік шаралар кезеңіне байланысты зардап шеккен экономиканың салаларынан кредиттер бойынша кейінге қалдыру мүмкіндігі берілді;*
- *кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары шеңберінде жеңілдетілген талаптар бойынша кредиттерді қайта құрылымдау (қайта қаржыландыру) мүмкіндігі берілді;*
- *банктер азаматтар үшін қашықтан банктік шоттар ашып, әлеуметтік төлемдерді алуға арналған төлем карточкаларын шығарды;*
- *ТЖ кезеңінде талап-арыз (сотқа талап-арыз беру, кепілді өндіріп алу) жұмысы тоқтатылды;*
- *ТЖ кезеңінде 90 күннен астам мерзімі өткен кредиттер бойынша сыйақы және төлемдердің кез келген мерзімі өткен кезде айыппұлдар мен өсімпұлдар есептеуге тыйым салынды.*

Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша 2020 жылғы наурызда төтенше жағдайды енгізу нәтижесінде зардап шеккен шағын және орта бизнес субъектілерін, оның ішінде жеке кәсіпкерлерді қолдау шараларын іске асыру мақсатында Ұлттық Банк Агенттікпен бірлесіп ШОБ субъектілеріне жеңілдетілген кредит беру бағдарламасын (әрі қарай – Бағдарлама) әзірленді. Бағдарламаны іске асыруға активтердің сапасын тәуелсіз бағалауынан өткен және қатысуға өзінің қаржылық қабілеттілігін растай алатын 12 банк жіберілді.

Бағдарламаны жүзеге асыруға 600 млрд теңге бөлінді. Бағдарламаны іске асыру банктердің ШОБ субъектілеріне айналым капиталын толықтыруға жылдық 8%-ға дейін мөлшерлемесі бойынша 12 айға дейінгі мерзімге жеңілдікті кредиттер берілді. ШОБ санатына жатқызылған заңды тұлғалар 3 млрд теңгеге дейін, жеке кәсіпкерлер 50 млн теңгеге дейін жеңілдікті кредит ала алады.

Елдегі эпидемиологиялық ахуалдың сақталуына байланысты және оның салдарын жеңілдету үшін 2020 жылғы қазанда Ұлттық Банк Басқармасының шешімімен төтенше жағдай салдарынан зардап шеккен ірі бизнес субъектілеріне және агроөнеркәсіптік кешендегі кәсіпкерлерге кредит беруге қосымша 200 млрд теңге бөлінді. Бұдан басқа, бағдарламаның қолданыс мерзімі 2021 жылғы 31 желтоқсанға дейін ұзартылды.

Аталған өзгерістерді іске асыру үшін төтенше жағдай кезінде неғұрлым зардап шеккен өңдеу өнеркәсібі мен қызмет көрсету саласындағы қызмет түрлері айқындалды. Төтенше жағдайдың салдарынан зардап шеккен және экономиканың осы салаларында қызметін жүзеге асыратын ірі бизнес субъектілері жеңілдетілген кредиттер алу үшін екінші деңгейдегі банктерге жүгіне алады. Ірі бизнес үшін ең жоғары лимит 6 млрд теңге құрайды.

Әзірленген бизнес субъектілерін қолдау шараларының кешені қолданыстағы мемлекеттік бағдарламаларды кеңейтуді де көздеді. «Бизнестің жол картасы-2025» бағдарламасы шеңберінде кредиттердің ең жоғары мөлшері 7 млрд теңгеге дейін ұлғайтылды. Даму қорының гарантиялары (кредит сомасынан 85% дейін) кепілдік ретінде енгізілді, қарыздар беру бойынша салалық шектеулер алынып тасталды.

«Қарапайым заттар экономикасы» бағдарламасына енгізілген өзгерістер кредиттеу көлемін 1 трлн теңгеге дейін ұлғайтуды, қарыз алушылар үшін түпкілікті мөлшерлемені 6%-ға дейін төмендетуді, кредиттеу салалар ауқымын кеңейтуді қамтыды.

Қабылданған шаралар экономиканы кредиттеу қарқынының төмендеуіне жол бермеуге мүмкіндік туғызды, ол 2020 жылдың қорытындысы бойынша 14,6 трлн теңгеге дейін 5,6%-ға ұлғайды. Бұл ретте ссудалық портфелінің сапасы зардап шекпегенін атап өткен жөн. 2020 ж. 1 желтоқсанында банк жүйесінің NPL90+ деңгейі 7,9% құрады (01.01.2020 ж. – 8,1%).

2020 жылғы сәуір-мамырда байқалған шамалы төмендеуден кейін (-1,15%), ШОБ кредиттеуі 2020 ж. тамыз айынан бастап оң траекторияға көшті және 2020 жылдың қорытындысы бойынша 4,2 трлн теңгеге дейін 5,5%-ға өсті.

8-тарау

**Қазақстан
Республикасының
қаржылық
тұрақтылығы жөніндегі
кеңестің қызметі**

2020 жылы Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі Кеңес (бұдан әрі – Кеңес) тоқсан сайынғы негізде қаржылық тұрақтылық, жүйелік тәуекелдерді төмендету және қаржы секторын дамыту жөніндегі неғұрлым өзекті мәселелерді қарады. 2019 жылдың екінші жартысында Кеңестің қаржылық тұрақтылық мәселелері жөніндегі ведомствоаралық алқалы орган ретіндегі рөлін күшейтуге бағытталған Кеңес туралы Ережеге өзгерістер дайындалды. Сонымен қатар, қаржы ұйымдарын банктерді біріктіру процестеріне және банк секторындағы шоғырланудың өсуіне байланысты жүйелік маңызы бар ұйымдардың қатарына жатқызу тәртібіне өзгерістер енгізілді.

2019 – 2020 жылдардың екінші жартыжылдығында Кеңестің 6 отырысы өткізілді, онда қаржы секторының ағымдағы проблемалары, оларды шешу жолдары және дамудың перспективалық бағыттары талқыланды. Атап айтқанда, Кеңес мүшелері есептік кезеңде келесі мәселелер қаралып, олар бойынша шешімдер қабылданды:

- *зейнетақы активтерін басқарудың тиімділігін арттыру.* Кеңес зейнетақы қызметтері нарығында бәсекелестікті ынталандыру және Қазақстанның қор нарығының белсенділігін арттыру мақсатында басқарушы компаниялар мен өмірді сақтандыру компанияларын зейнетақы активтерін басқаруға тарту мәселесін қарады;
- *«Қазақстан Республикасының қаржылық тұрақтылығы жөніндегі Кеңес туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы.* Кеңес қаржылық тұрақтылық мәселелері жөніндегі консультативтік-кеңесші орган ретіндегі өз рөлін күшейтуді мақұлдады. Қадағалау функцияларын бөлу және Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту жөніндегі агенттігін құру нәтижесінде қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету жөніндегі мандаттың бөлінуіне байланысты Кеңестің рөлін күшейту қажет болды;
- *банктерді жүйелік маңызы бар банктерге жатқызу тәртібіне өзгерістер енгізу.* Жүйелік маңызы бар банктердің бірігуіне, банктер санының қысқаруына, банктердің жүйедегі шоғырлануы мен рөліне әсер еткен дәрменсіз банктердің таратылуына байланысты Кеңес жүйелік маңыздылық көрсеткішінің шекті мәндерінің төмендеуіне байланысты өзгерістерді қабылдауды ұсынды;
- *халықтың борыштық жүктемесін азайту шаралары.* Тұтынушылық кредиттеу сегментінің қызып кету тәуекелін шектеу және халықтың борыштық жүктемесін азайту үшін Ұлттық Банк мерзімі өткен тұтынушылық қарыздар бойынша тұрақсыздық айыбы мен комиссияларды есептеуге тыйым салуды, борыштық жүктемесі жоғары азаматтарды кредиттеуден шектеуді, капитал бойынша жоғары талаптарды қамтитын шаралар қабылдады;
- *COVID-19 және басқа да сыртқы күтілмеген өзгерістердің ҚР экономикасына әсерін бағалау.* Кеңес дағдарыстың ҚР әл-ауқатына, қаржылық тұрақтылығына және экономикалық дамуына әсер ету ауқымын талдауды назарға алып, дағдарысқа қарсы шаралар мен ұзақ мерзімді даму стратегиясын әзірлеу және қабылдау кезінде алынған салдарды бағалауды назарға алуды ұсынды;
- *«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ұсынатын соңғы сатыдағы қарыздар туралы ережелер» (бұдан әрі – Ережелер).* Ұлттық Банкпен Агенттікке реттеу және қадағалау бойынша мандаттың бөлінуіне байланысты Ережелерде функционалдың бөлінуін көрсету талап етілді. Кеңес Ереже жобасын мақұлдады. Бұл Ережелерге сәйкес Агенттік қадағалаудағы банктің төлем қабілеттілігіне баға береді және қамтамасыз ету сапасын алдын ала тексереді, ал Ұлттық Банк Агенттіктің қорытындылары негізінде нарықтық емес активтерді кепілге қойып қарыз береді;
- *AQR қорытындысы және банктерді сауықтыру.* Кеңес банк жүйесі деңгейіндегі AQR нәтижелерін және Ұлттық Банктің банк жүйесін сауықтыру жөніндегі жұмыстары шеңберінде банктерді қолдау шараларын назарға алды;
- *депозиттер нарығын сауықтыруға арналған макропруденциялық құрал.* Депозиттік нарықтағы мөлшерлемелердің өсу проблемасын шешу үшін Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры жүйелі тәуекел үшін төлем ретінде банктер үшін қосымша жарнаның жаңа тетігін енгізуді ұсынды. Жарна банктің тиісті нарық сегментіндегі депозиттер бойынша мөлшерлемелердің өсуіне қосқан үлесіне мөлшерлес болады деп болжанды. Бұл шара нарықтағы мөлшерлемелер бойынша адал емес бәсекелестікті шектеуге және банктердегі қорландыру құнын төмендетуге бағытталған. Кеңес бөлшек депозиттер нарығын сауықтыру бойынша ұсынылған тәсілдерді мақұлдап, жаңа тетікті 2021 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізуге ұсыныс жасады;
- *бизнес-модельдердің ұзақ мерзімді орнықтылығын және қаржы нарығындағы даму перспективаларын анықтау үшін банктердің қаржылық орнықтылығын жан-жақты талдау.* Банктердің орта мерзімді кезеңдегі бизнес-модельдерінің орнықтылық деңгейін бағалау үшін Қазақстан Республикасының Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкімен бірлесіп, 2019 жылы активтердің сапасын тәуелсіз бағалауға қатысқан 14 банк бойынша банктердің дағдарыс дамуының ең нашар нұсқасына дайын болуына талдау жүргізді. Оның нәтижесі бойынша банктер бизнес-модель орнықтылығының тәуекел деңгейіне байланысты 3 топқа (төмен, қалыпты, жоғары тәуекел) бөлінді. Кеңес мәселені қарау қорытындысы бойынша банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру үшін ұсынылған шараларды мақұлдап, тәуекелі жоғары және қалыпты банктердің қаржылық орнықтылығын қалпына келтіру стратегиясын әзірлеуді ұсынды;
- *Ұлттық Банктің 2020-2021 жылдарға арналған макроэкономикалық сценарийлері.* Ұлттық Банк өз мандаты шеңберінде Кеңесті 2020-2021 жылдарға арналған негізгі макроэкономикалық көрсеткіштер бойынша орта мерзімді болжамдар туралы хабардар етті.